Hazal Papuççular

TÜRKİYE VE ONİKİ ADA

1912-1947

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

2. basım

Hazal Papuççular
TÜRKİYE VE ONİKİ ADA 1912-1947

Genel Yayın: 4618

İNCELEME/ARAŞTIRMA

HAZAL PAPUÇÇULAR
TÜRKİYE VE ONİKİ ADA 1912-1947

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2018
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
ALİ BERKTAY

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
KAAN ÖZKAN

DÜZELTİ/DİZİN
BURÇİN GÖNÜL

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: EKİM 2019, İSTANBUL
2. BASIM: ŞUBAT 2020, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-967-1

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. 2622. SOKAK NO: 6/31 BAĞCILAR İSTANBUL
TEL: (0212) 445 32 38 FAKS: (0212) 445 05 63
SERTİFİKA NO: 44871

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
TEL. (0212) 252 39 91
FAKS (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Hazal Papuççular

Türkiye ve Oniki Ada
1912-1947

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Harita Listesi VI
Teşekkür VII
Adaların Türkçe, İtalyanca ve Yunanca isimleri IX

Giriş 1

I. Bir Kaybın Tetkiki:
Oniki Ada Sorununun Tarihsel Arka Planı 5

II. Savaşın Eşiğinde:
Oniki Ada Tehdidi ve Türk Dış ve Güvenlik Politikasının Cevabı (1923-1927) 35

III. Ege'de Sınır ve Adacık Sorunları için Müzakere Dönemi (1927-1933) 63

IV. Dünya Savaşına Giden Yol:
Oniki Ada ve Türk Dış Politikasının Güvenlik Arayışı 89

V. Müzakere Masasındaki Adalar:
İkinci Dünya Savaşı Sırasında Oniki Ada ve Türkiye 127

VI. Kırılgan Dengeler:
Oniki Ada'nın Yunanistan'a Transferi ve Türk Dış Politikası 185

Sonsöz 219
Notlar 225
Kaynakça 247
Dizin 259

HARİTA LİSTESİ

Oniki Ada X
Güney Cezayir-i Bahri Sefid (Oniki Ada) XI
Cezayir-i Bahri Sefid, 5 ayrı gruplandırma. XII
Ege Adaları, Erkân-ı Harbiye XIII
Rodos, Erkân-ı Harbiye XIV
Castelrosso (Meis haritası, İtalya İstanbul Deniz Ataşeliği) XVI

Teşekkür

Bu çalışmayı yaparken çok sayıda kişinin ve kurumun yardımını gördüm. Bu kitap, 2015 yılında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde tamamladığım doktora tezimi temel alıyor. Çalışmayı yaptığım senelerde tezin farklı aşamalarında katkı sunan enstitü hocalarım Asım Karaömerlioğlu, Aydın Babuna, Zafer Toprak ve Şevket Pamuk'a teşekkür etmek istiyorum. Soruları ve eleştirileri tezin gelişimi açısından oldukça önemliydi. Çalışmayı kitap haline getirmem için beni her fırsatta yüreklendiren Tarih Vakfı Başkanı Mehmet Ö. Alkan, bu eserin okuyucuya sunulması için hususi çaba gösterdi.

Beni bu konuda cesaretlendiren bir başka hocam Rıdvan Akın'a bilhassa teşekkür etmek istiyorum. Akademik gelişim sürecime sağladığı katkıya ek olarak çalışmalarımın geniş çaplı olarak tanınması için gösterdiği çaba ve tıkandığım noktalarda ettiği yardımlar özel bir övgüyü hak ediyor.

Bu eseri yazarken birçok arşiv ve kütüphanede çalışma yaptım. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi ile İngiliz Ulusal Arşivleri çalışanları bana her konuda yardımcı oldu. İtalyan Dışişleri Bakanlığı'nın arşivinde çalışma yapmam için gerekli izinleri alan Türkiye Cumhuriyeti

Roma Büyükelçiliği çalışanlarına, günlük çalışma limitini zaman kısıtım nedeniyle bana özel artıran arşiv sorumlusu Stefania Ruggeri'ye de şükranlarımı sunuyorum.

Eserin kitap halini alması uzun bir süreye tekabül etti. Tüm bu süreçte üç farklı kurumdaki meslektaşlarıma da bana verdikleri destek sebebiyle teşekkürü bir borç biliyorum. İstanbul Kültür Üniversitesi'ndeki hoca ve arkadaşlarım, Central European University'deki akademisyen ve öğrencilerim, Fenerbahçe Üniversitesi'ndeki meslektaşlarım bu sürece çeşitli şekillerde katkıda bulundu.

Kuşkusuz, en büyük teşekkürü ailem hak ediyor. Çalışmalarım süresince onlara ayırdığım zamanı kısıtlamak zorunda kaldım. Annem ve babam Hülya ve Atilla Papuççular ile eşim Erkan Kutlu'ya tükenmez özverileri için minnettarım.

Tabii ki, bu eserdeki tüm hatalar şahsıma aittir.

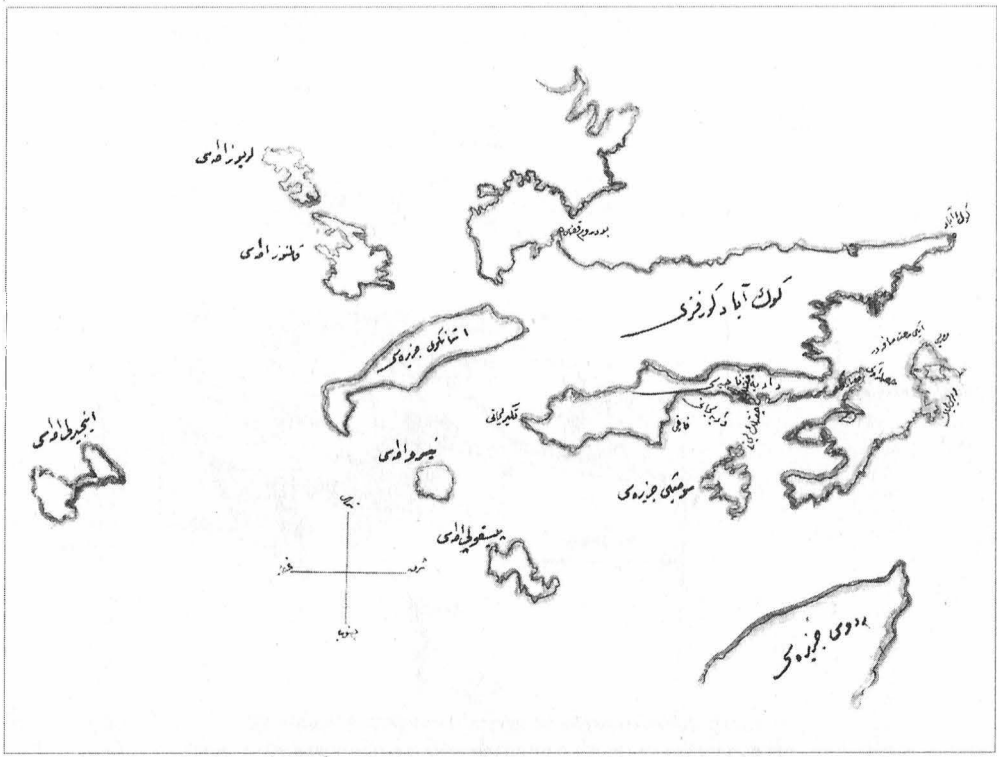
Adaların Türkçe, İtalyanca ve Yunanca isimleri

Türkçe	İtalyanca	Yunanca
Rodos	Rodi	Rodos
Leryoz	Lero	Leros
Sömbeki	Simi	Symi
İstanköy	Coo	Kos
İstanbulya	Stampalia	Astypalaia
Herke	Chalchi	Halki
Kerpe	Scarpanto	Karpathos
Kaşot	Caso	Kassos
İleki	Piscopi	Tilos
İncirli	Nisiro	Nisyros
Kelemez	Calimno	Kalimnos
Batnos	Patmo	Patmos
Lipso	Lipso	Lipsi
Meis	Castelrosso	Kastellorizo

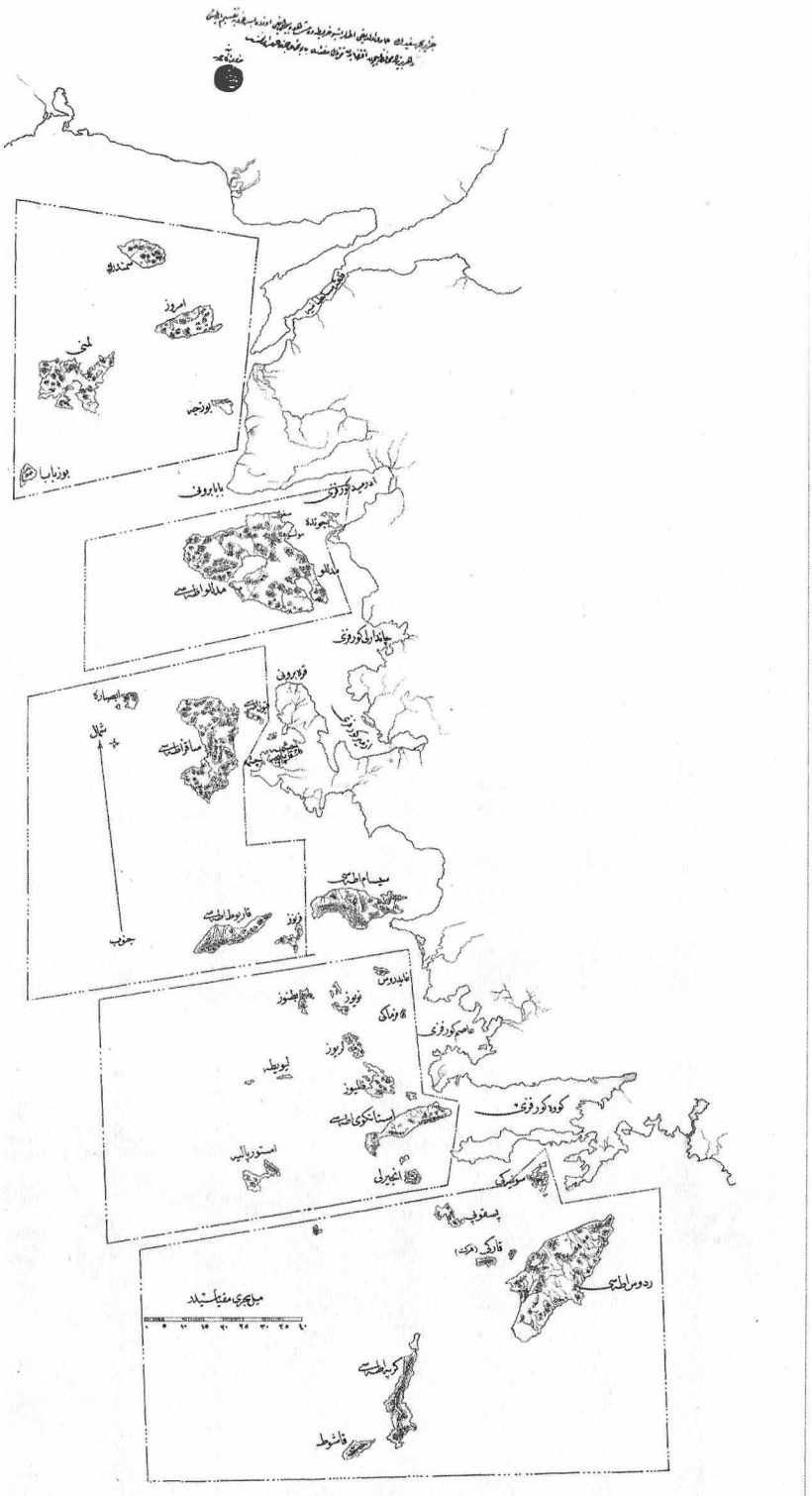
Haritalar

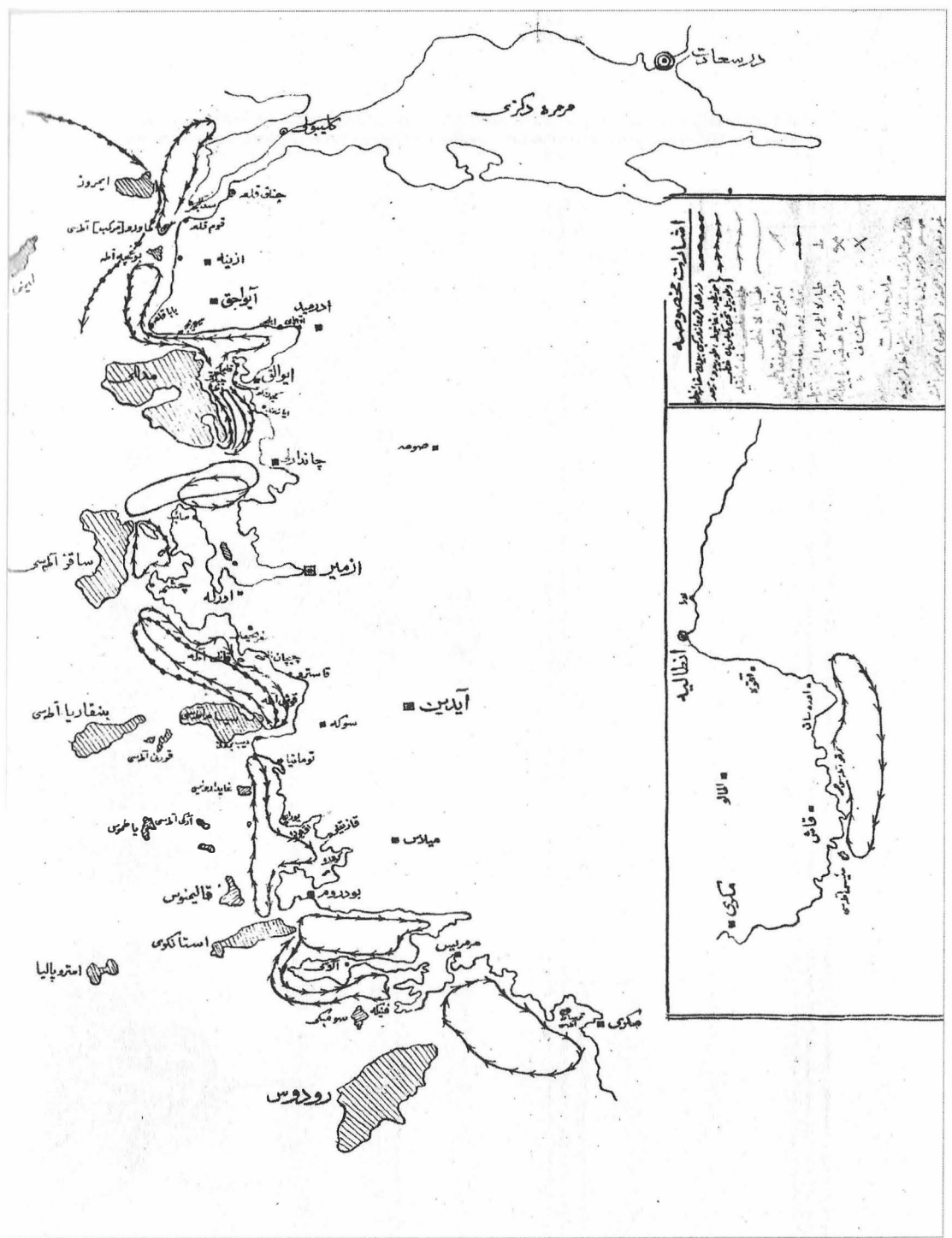
Oniki Ada

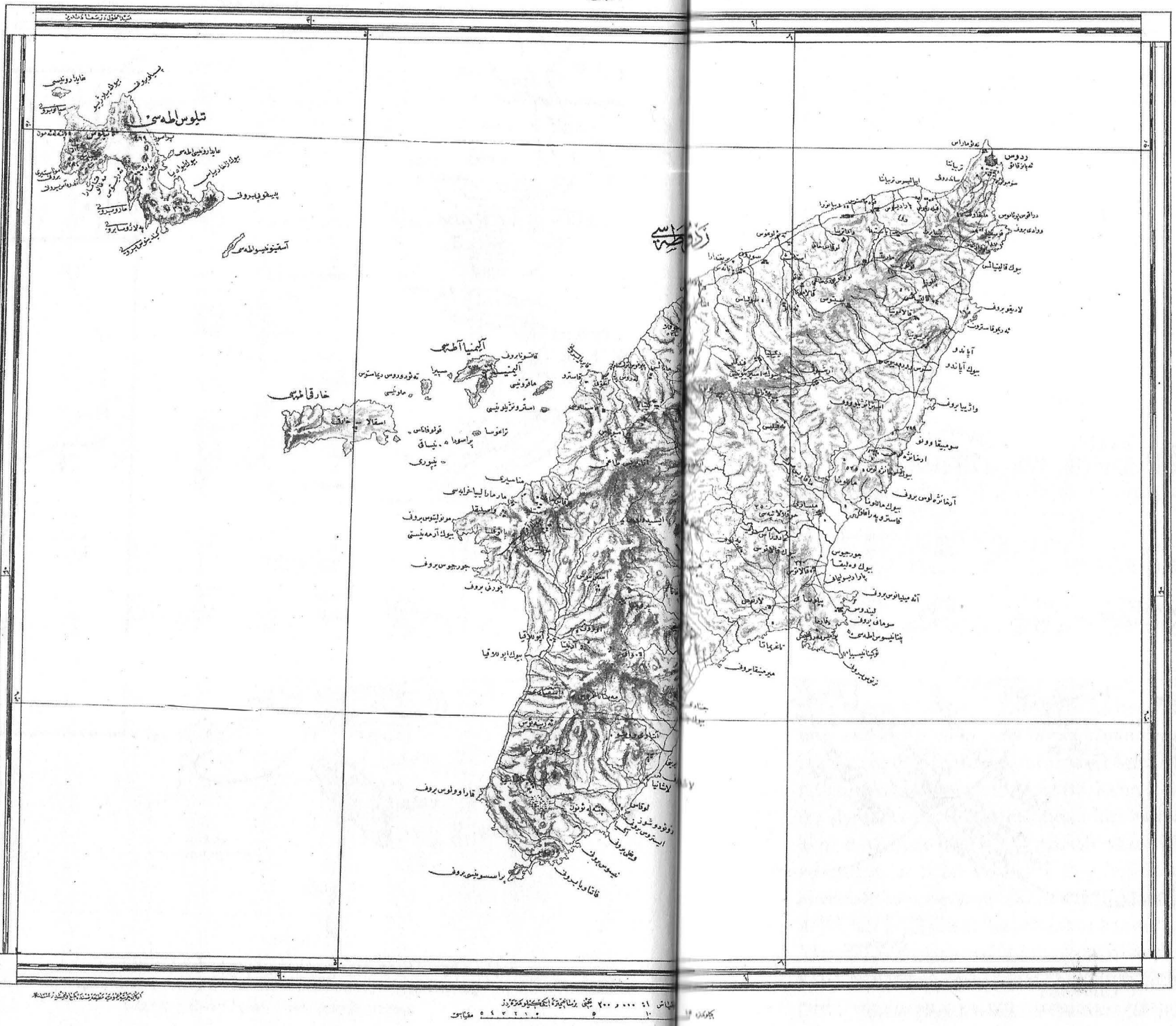
Güney Cezayir-i Bahri Sefid (Oniki Ada).

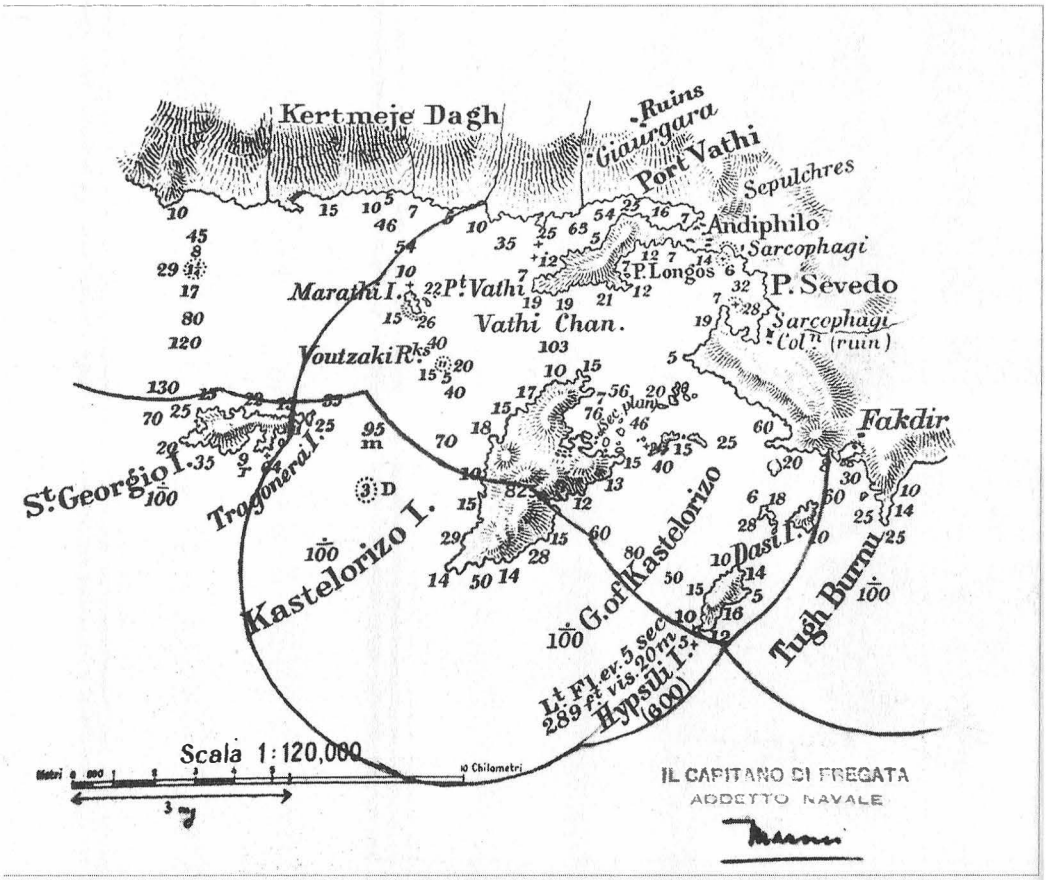
Cezayir-i Bahri Sefid, 5 ayrı gruplandırma.

Ege Adaları, Erkân-ı Harbiye tarafından elle çizilmiş, gemiler için yollar ve önemli taarruz bölgeleri işaretlenmiş.

Rodos,
Erkân-ı Harbiye.

Castelrosso
(Meis haritası, İtalya'nın İstanbul Deniz Askeri Ataşeliği'nden).

Giriş

21 Ağustos 1923 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Lozan Antlaşması'nın onaylanması için toplanan oturumda söz alan İstanköy doğumlu Menteşe Mebusu Şükrü Bey (Kaya), Oniki Ada'yı kastederek, "Bu adalar bence İtalyanların elinde Anadolu'ya doğru uyanacak bir isti'mar ve istismar siyasetinin bir mukaddimesidir"[1] demişti. Bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturan temel soru daha sonra uzun yıllar Dahiliye Vekilliği de yapacak Şükrü Kaya'nın tahmin ettiği "istismar" siyasetinin ne olduğudur.

Şükrü Kaya'nın tahmini doğru çıkmıştı ancak Oniki Ada, erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'si için belki de Şükrü Kaya'nın tahmin ettiğinden daha önemli bir konuma erişecekti. İtalya, Akdeniz'e yönelttiği saldırgan tutumuyla Oniki Ada'yı silahlandırdıkça bölge, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün oluşturduğu dış siyasetin temel unsurlarından biri haline geldi. İsmet İnönü de hem Başbakan hem de Cumhurbaşkanı olduğu dönemde bölgeye benzer bir anlayışla baktı. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, aktif bir harici siyaset izlenen 1930'lar boyunca katıldığı neredeyse her görüşmede bu tehditten bahsetti. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak adalardan yönlendirilebilecek bir saldırıya karşı zamanının önemli bir bölümünü Güneybatı Anadolu'da geçirdi, yapılacak tren yolu rotalarını stratejik olarak beğenmezse

reddetti, yine bu bölgeye gelecek yabancıların engellenmesi için gerektiğinde kendi ülkesinin Dışişleri Bakanlığı ile tartıştı.

İki savaş arası dönem boyunca ülkenin kaderinde rol oynayan bu kilit isimlerin hepsi bölgeye dikkat kesilmişti. Başka bir deyişle, genellikle "burnumuzun dibi" olarak tarif edilen bu adalar İtalya'nın saldırgan politikasının vücut bulduğu bir bölge olarak adeta Türkiye'nin "yumuşak karnı"nı oluşturmuştu. Üstelik bu durum kamuoyu nezdinde de tartışılıyordu. Ulusal basın, Rodos ya da Leros'taki askeri yığınaklarla ilgili ciddiyet içeren makaleler yazarken mizah dergileri manşetlerinde Mussolini'yi adanın tepesine oturmuş gitar çalarken resmediyordu. Bu sebeple, kitabın iki savaş arası dönemi kapsayan iki önemli bölümü Türkiye'nin bu tehdit algısına; bu tehdit algısının dış politika ve güvenlik stratejisindeki etkilerine ayrılmıştır.

Türkiye'de bir dış politika çalışması yapmanın en zorlu tarafı Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin araştırmacıya kapalı olmasıdır. Bu sebeple farklı ülke arşivlerinin kullanılması şarttır. Her tarihî arşiv, araştırmacıya genellikle onun bulmayı umduğundan daha fazlasını sunar. İtalyan Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde bu konuya dair araştırma yaparken Oniki Ada'nın, Türkiye'de yarattığı teyakkuz durumundan daha fazlasına işaret ettiğine dair belgelere rastladım. Ticari ilişkiler, mülkiyet meselesi, göç gibi konular bunlardan bazılarıydı. Fakat bu konulardan daha çok ele alınmış ve bugünden bakıldığında daha önemli görünen bir başka mesele, Ege'deki sınır ve egemenliği belirsiz adacıklar sorunuydu. Türkiye ve Yunanistan arasında hem geçmişte hem de günümüzde sık sık tartışılan bu sorunlar, 1923'ten itibaren Türkiye ve İtalya tarafından da masaya yatırılmıştı.

Bu kitapta bu tartışmalara ve müzakerelere ayrılan bir bölümün genel olarak ortaya koyduğu iki husus oldukça önemlidir. Birincisi, bugün çokça konuşulan ve konuşulmaya devam edecek gibi görünen sınır sorununun Türkiye'nin ve Yunanistan'ın çoğu zaman gergin devam eden ilişkilerinden daha geniş bir soruna tekabül ettiğidir. Bu sorun Lozan Antlaşması'nın onaylanmasından kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştır. İkincisi ise 1930'ların ilk yarı-

sında Ankara'nın Oniki Ada ile Türkiye arasında bir sınır çizmek için çokça uğraştığıdır. Fakat dönemin konjonktürü yüzünden sadece Meis ve Anadolu sahilleri arasındaki sınır konusunda başarılı olunmuş, bölgenin genelinde sonuca ulaşılamamıştır. Oniki Ada ile Türkiye arasındaki sınır sorunu 1950'lerden sonra "Ege Sorunu" haline gelmiş ve Türkiye ile Yunanistan arasında egemenliği devredilmemiş adacıklar, karasuları, kıta sahanlığı gibi yeni kavramlar etrafında tartışılmıştır. Bu bölümün amacı, Türk-Yunan ilişkileri bağlamında onlarca kitaba ve makaleye konu olmuş bu sorunun tarihsel arka planına ışık tutmaktır.

İki savaş arası dönemde Türkiye'nin gündemini bu denli işgal etmiş Oniki Ada'nın, İkinci Dünya Savaşı başlar başlamaz önemini yitirmesi beklenemezdi. Türkiye'nin hangi safta yer alacağı konusunda büyük rol oynamış bu bölge, hem savaşın başında hem de Türkiye'nin savaş dışı kalacağını ilan ettiği 1940 yılından itibaren resmi ve gayriresmi müzakereler ile stratejik hesaplamalardaki yerini almıştır. İkinci Dünya Savaşı bölümü, özelde Oniki Ada'yı, genelde de bir Mihver denizine dönüşecek olan Ege Denizi'ni Türk dış politikasının dinamiklerine entegre etme amacı taşıyor. Bölüm, çoğunlukla İngiltere'nin ulusal arşivleri, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin dijital arşivlerindeki belgelere dayanılarak kaleme alınmıştır.

Yüksek lisans ve doktora çalışmalarından kitaplaştırılan eserler çokça değişikliğe uğrar. Bu kitap da bu bağlamda istisnai bir örnek teşkil etmiyor. Fakat belki de istisnai olarak nitelendirilebilecek bir husus, eser ortaya çıkarken yapılan revizyonun niteliğidir. Türk siyaseti ve kamuoyu, Türkiye Ege'de ne zaman bir sorun yaşasa Oniki Ada ve genel olarak Ege adalarının ülke sınırlarının dışında kalmış olmasını tartışmıştır. 1970'lerde ve 1990'lardaki gazete sütunlarında bu tartışmaları görmek mümkündür. Fakat bugün "adaların kaybı" tartışması 20. yüzyılda konuşulandan farklı bir nitelik gösteriyor.

Bu konunun üzerinde çalışıldığı tarihsel dönem *imparatorluk nostaljisinin* yoğun olarak yaşandığı devirle çakıştı. Daha geniş bir perspektiften ele alındığında bu durumun Türkiye'ye özgü olma-

dığı da söylenebilir. Svetlana Boym, 20. yüzyılın geleceğe dair kurulan ütopyalarla başlayıp geçmiş nostaljisi ile bittiğini söylerken bu genel duruma atıfta bulunmaktadır.[2] Fakat Türkiye bu devri, nostaljinin siyasi bir dış politika planına da dönüşmesi sebebiyle daha da şiddetli bir biçimde yaşadı. Lozan Antlaşması'nın da tartışmaya açıldığı bir dönemde adaların konuşulmaması neredeyse imkânsızdı.

Bu kitabın yazıldığı sırada bu tartışmalar daha da alevlendi. Üstelik son iki-üç yıllık zaman dilimi dünyada gerçek sonrası dönem (*post-truth age*) olarak adlandırılır hale gelmişti ve tüm dünya gibi Türkiye de bu dönemden akut şekilde etkilenmişti. Bunun Oniki Ada konusuna yansıması da gerek siyasi, gerek toplumsal düzlemde adaların tarihsel bağlamından çıkarılıp belgelerden azade bir şekilde tartışılması oldu. Bugün internette "Oniki Ada" kavramıyla ilgili araştırma yapıldığında adaların kaybediliş hikâyesine odaklanan ve hepsi birbirini tekrar eden yüzlerce makaleye ulaşmak mümkündür. Bu hikâyelerin çoğu, tarihyazımının gerektirdiği objektif kriterleri ya taşımamakta ya da pek azını taşımaktadır. Bu sebeple, çıkış noktası yukarıda açıklanmış bu çalışmanın tez halinde tali bir yer tutan adaların kaybediliş öyküsü, eser kitaplaştırılırken daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve bu konuya beş yıl öncesine göre çok daha fazla ilgi duyan okuyucuya sunulmuştur. Diğer bölümlerde olduğu gibi farklı arşiv kaynakları kullanılmaya gayret edilmiştir.

Tarihçi Eric Hobsbawm *İmparatorluk Çağı*'nda tarihi okuyan ve yazan kitlenin temel meşguliyetlerinden bir tanesinin geçmişin günümüzle olan ilişkisini anlamak olduğunu yazar.[3] Bu bağlamda bu eser de Türkiye'nin Ege Denizi ile süregiden sorunlu ilişkisine ve aynı zamanda kamuoyundaki güncel tartışmalara geçmişin penceresinden bakmaktadır. Ancak, son tahlilde sonraki sayfaların en önemli amacının bugüne cevap vermek değil, geçmişte önemli bulunan bir konunun ve dönemin tasvir edilmesi olduğu unutulmamalıdır.

I

Bir Kaybın Tetkiki: Oniki Ada Sorununun Tarihsel Arka Planı

Menteşe Adaları ya da Güney Sporatlar olarak da bilinen Oniki Ada, Ege Denizi'nde bulunan yedi farklı ada grubundan Anadolu'ya en yakın olanıdır. Bu grup Rodos, Kos (İstanköy), Simi (Sömbeki), Halki, Kalimnos (Kelemez), Karpathos (Kerpe), Kassos (Kaşot), Leros (Leryoz), Nisyros (İncirli), Patmos (Batnos), Tilos (İleki), Astypalaia (İstanbulya) adaları ve onlarca adacık ve kayalıktan oluşmaktadır. Kastellorizo (Meis) da Oniki Ada grubunun içerisinde yer alır ancak, 20. yüzyılın başında bu grubun genelinden daha farklı bir tarihsel süreç yaşamıştır.

Adaların Anadolu kıyısına olan coğrafi yakınlığı tarihöncesi dönemden başlayarak iki kıyı arasında sürekli bir münasebeti de beraberinde getirmiştir.[1] Tüm bu münasebetin en önemli sonucu, Oniki Ada ve Anadolu'nun tarih boyunca birbirlerini siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel açıdan etkilemesidir. Bölgenin tarihi açısından belirleyici olan bir başka coğrafi etken ise adaların Doğu Akdeniz'deki konumudur. Jeopolitik ve ticari olarak önemli bir

rotanın üzerinde bulunan adalar bu nedenle tarih boyunca birçok askeri seferin, diplomatik müzakerenin ve devletler arasında karşılıklı rekabetin bir öznesi olmuştur. Avrupa emperyalizminin doruk noktasına ulaştığı 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başları bu bağlamda oldukça önemli bir dönemece işaret eder.

Oniki Ada'nın modern dönem tarihindeki bu önemli dönemeç, bölgenin hâkimi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihiyle yakından alakalıdır. 20. yüzyılın başında adaların Osmanlı hâkimiyetinden çıkışı, imparatorluğun yıkıma doğru gittiği bir dönemde gerçekleşen olaylar silsilesinin sadece bir parçasıdır. Fakat aynı zamanda Türkiye'de bitmek bilmeyen bir tartışmanın da önemli bir öznesidir.

Bu bölüm, "Adaları ne zaman ve niçin kaybettik?" sorusunu cevaplamayı hedefliyor. Bu bağlamda, Oniki Ada'nın uluslararası bir probleme dönüştüğü 19. yüzyıl, Avrupa'daki konferanslara ve gizli görüşmelere konu olduğu 20. yüzyılın ilk çeyreği, adaların Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sırasındaki durumu ve nihayet Lozan Antlaşması'ndaki yeri ele alınacaktır. Öncesinde, bölgenin 19. yüzyıl öncesindeki tarihinin önemli dönüm noktalarına kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Önce Oniki Ada

Necdet Belen, *Ege Denizi ve Ege Adaları* isimli eserinde Ege'nin iki yakasını da elinde tutan devletin tüm Akdeniz bölgesine hâkim olup imparatorluklar kurabileceğini yazar.[2] Bu, bölgenin önemini gösteren önemli bir bulgudur. Aslında bu ehemmiyet sadece Oniki Ada grubu ele alındığında da çok değişmez. Anadolu, Yunanistan ve Mısır üçgeninin ortasında bulunması, adaları siyasi ve askeri olarak değerli kıldığı kadar sosyal ve ticari bir merkez haline de getirmiştir.[3] Bu nedenle de antik çağlardan modern döneme kadar bu adalar güçlü devletlerin ilgisini çekmiş ve zaman zaman savaşlara sahne olmuştur.

Antik dönemde sırasıyla Minos, Miken ve Dor medeniyetlerinin hâkimiyeti altında olan Oniki Ada, bu zaman dilimi içerisinde özellikle ticaretin artışına bağlı olarak zenginleşti. Klasik dönem-

de ise Yunanlar ve Persler arasında sıkça el değiştirip sonrasında Büyük İskender'in tüm Akdeniz'i kapsayan imparatorluğunun bir parçası oldu. Makedon İmparatorluğu'nun egemenliğinden sonra adaların yönetimi bu kez Akdeniz'e hâkim olan bir başka imparatorluğa, Roma'ya geçti. 4. yüzyılda Roma'nın Batı ve Doğu olarak ikiye ayrılması ile adalar, Doğu yönetiminde kaldı. Aslında Doğu Roma İmparatorluğu dönemi, egemenliğin devamı açısından düşünüldüğünde adalar için istikrarlı bir dönemdi. Fakat bölge, coğrafi konumu ve zenginliği dolayısıyla bu dönemde de birçok medeniyetin saldırısına maruz kaldı. Persler, Venedikliler ve Sarazenler dönem dönem başarılı olup bölgenin kontrolünü ellerine geçirseler de adalar resmi olarak hep Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer aldı.

Adalara *de facto* bir biçimde hâkim olmuş bir güç de Cenovalılardı. 13. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun da onayıyla adalar Cenovalı bir vali tarafından yönetildi. Bu dönemde Rodos'la önemli ticari ve siyasi bağlar kuran Cenovalı tüccarlara göre bölge doğuya açılan bir kapıydı ve bu nedenle de adalarda kesin bir Latin egemenliği olması gerekiyordu.[4] Bu açıdan bakıldığında, Cenovalı ailelerin adalarda Bizans varlığını 14. yüzyıl itibariyle tamamen sona erdirecek Hospitalier Şövalyeleri'ne yardım etmiş olması şaşırtıcı değildi.[5] Şövalyeler, Oniki Ada grubunun tamamına yakınını 14. yüzyılın başında ele geçirdi. Fakat onların da bölgedeki varlığı kısa süre içinde tehlikeye girecekti.

Bu tehlikenin müsebbibi Osmanlılardı. Osmanlı Devleti'nin Ege adalarını Fatih döneminden itibaren tek tek ele geçirmeye başlaması ve sonrasında I. Selim'in Mısır'ı ele geçirmesi Akdeniz'deki güç dengelerini tamamen değiştirdi.[6] Osmanlı İmparatorluğu'nun 1522'de Rodos'u fethine kadar geçen süreçte Rodos Şövalyeleri ve Osmanlı gemileri Ege'nin güneyinde üstünlük sağlamak için sık sık çatıştı. 1522'de Rodos'un fethi Osmanlı İmparatorluğu'nun adayı ele geçirmesi kadar Ege'deki zaferini de sembolize ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1522'de Oniki Ada'nın merkezi konumundaki Rodos'u fethiyle, zaten Anadolu ve adalar arasındaki siyasi sınır yok olmuş ve bölge için farklı bir dönem başlamıştı.

İstikrardan İşgale: Osmanlı Döneminde Oniki Ada (1522-1912)

Osmanlıların bölgeyi fethiyle, adalar için neredeyse dört yüzyıl sürecek kesintisiz bir dönem başladı. Oniki Ada üzerine yazılmış farklı kaynaklar adalardaki Osmanlı egemenliğiyle ilgili farklı ve zaman zaman da birbiriyle çelişen bilgiler vermektedir. Örneğin Vatin, Osmanlı idaresi altında Oniki Ada'nın imparatorluğun "sıradan" bir eyaletine dönüştüğünü söyler.[7] Ona göre, bu dönemde zaten yetersiz kişiler tarafından yönetilen Oniki Ada bir de Avrupa'dan kopmuştur. Vatin'in aksine Taşkıran ise bu dönemin adalara canlı bir ticari yaşam ve istikrar getirdiğini, zira adalıların bu dönemde Batı Anadolu'da tarım yapabilme şansına kavuştuğunu ve İstanbul'un özellikle Simi Adası'nda yaygın olan süngerciliği teşvik ettiğini belirtir.[8] Aynı şekilde yine Türk tarihyazımında adalılara sunulan vergi muafiyetinin ve Osmanlıların çokça konuşulan dil ve din hususundaki "hoşgörü" rejiminin bölgeye hem refah hem de huzur getirdiği çokça söylenir.[9]

Özellikle iki dünya savaşı arası dönemde bölgenin Yunanistan'la birleşmesi için mücadele eden Yunan yazarlar Osmanlı döneminin "barbar yönetim" sergilediğini, fakat en azından göreceli bir özerklik sunduğu için yine de bu dönemin İtalyan döneminden daha iyi olduğunu belirtir.[10] Tahmin edilebileceği üzere, adadaki Osmanlı hâkimiyetinin mahiyeti üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmakta, fakat birçoğu yazarlarının ideolojik yönelimine göre değişim göstermektedir. Bu bağlamda, adalardaki Osmanlı varlığının doğası ne olursa olsun, yapılabilecek en kesin yorum, adalarda 19. yüzyıla kadar, özellikle önceki dönemlere kıyasla siyasi istikrarın mevcut oluşudur.

19. yüzyıl ise Osmanlı tarihi açısından farklı bir konumdadır ve çeşitli şekillerde yorumlanabilir. İmparatorluk bu dönemde bir taraftan siyasi ve iktisadi bir dönüşüm geçirip modern bir devlet mekanizması kurarken, diğer taraftan uluslararası konumu açısından giderek zayıflıyordu. Fetih, kuruluşundan itibaren imparatorluğun en önemli stratejilerinden bir tanesini oluşturmuştu.

Ancak, 17. ve 18. yüzyıl itibariyle Osmanlılar, özellikle Avusturya ve Rusya'ya karşı toprak kaybetmeye başlamıştı. 19. yüzyılda ise bu durum Fransız Devrimi sonrasında tüm dünyaya yayılan milliyetçi akımlarla birlikte daha karmaşık ve akut bir hal almıştı. Zürcher'in de belirttiği gibi, 19. yüzyılda milliyetçiliğin önce Balkanlar'da, sonra da Asya'da yükselişi imparatorluğun çöküşünün en önemli etmeniydi.[11]

Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, bu yüzyılda imparatorluk aynı zamanda siyasi bir dönüşüm de geçiriyordu. Modernleşme dediğimiz bu süreç her ne kadar yukarıda bahsedilen toprak kayıplarını önlemek için ordudan başladıysa da kısa bir süre sonra devlet aygıtının tüm bölümlerini kapsar hale geldi. Tüm bu çaba aynı zamanda Avrupa'yla etkileşim halinde ve zaman zaman Batılı devletlerin diktesiyle gerçekleşti. Batı'nın imparatorluktaki değişime müdahil olması sadece siyasi değil, aynı zamanda iktisadiydi. Çünkü toprak kayıpları ve modernizasyon projesine ek olarak 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği bir başka önemli değişim, iktisadi yapısının Avrupa kapitalizmine eklemlenmesiydi. Tüm bu süreçler bir arada değerlendirildiğinde İlber Ortaylı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılını ele alan önemli eserinin adını neden *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* koyduğu rahatlıkla anlaşılabilir.[12]

19. yüzyılın tüm bu süreçlerini imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu kadar Ege adalarında da görmek mümkündür. Bu bölümün ele aldığı konu düşünüldüğünde adaların 19. yüzyıldaki modernizasyon ya da kapitalizme eklemlenme hikâyesinden ziyade, ulusçuluğun bölgeye olan etkisini incelemek daha yerinde olacaktır. Zaten adalardaki Osmanlı varlığını kırılgan hale getirip bölgeyi bir uluslararası soruna dönüştürecek ilk adım da bu ideolojiyle yakından ilgilidir.

19. yüzyılda Oniki Ada'daki ilk milliyetçi ayaklanma 1821 Yunan İsyanı'nın bir parçası olarak ortaya çıktı. Zaten adaların, çoğunluğu Rum olan demografik yapısı göz önünde tutulduğunda bu durum çok şaşırtıcı da değildir.[13] Oniki Ada'nın yerel Ortodoks halkı kısa bir süre içinde Yunan isyanına katılıp bağımsızlı-

ğını ilan etti. Buna ek olarak, adalardan birçok kişi isyana katılmak için Yunanistan'a da gitti. Bu bağlamda, Yunan tarihçilerin Yunanistan'ın bağımsızlığı üzerine yazdıkları eserlerde Ege adalarına özel bir önem atfetmeleri kesinlikle tesadüfi değildir.[14]

İsyandaki rolüne rağmen Oniki Ada, isyan sonrası kurulacak bağımsız Yunanistan'ın bir parçası olamadı. Yunan isyanı, Avrupa güç dengesinin önemli aktörlerinin de müdahil olduğu bir süreçti. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yardım etmesi, Rusya'nın ve İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesi ve sonrasında Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun birbirine savaş ilan etmesi, bu isyanı adeta uluslararası bir mahiyete sokmuştu. Bu bağlamda adaların kaderini tayin eden de yine bu uluslararası düzen olacaktı.

16 Kasım 1828'de İngiltere, Fransa ve Rusya Babıâli'ye Mora, Kiklad Adaları ve Oniki Ada'yı himayeleri altına aldıklarını, bu bölgelerin kaderine ileriki bir zamanda karar verileceğini belirten bir nota gönderdi.[15] İngiltere ve Fransa, sınırları daha geniş bir Yunanistan fikrine destek verse de mevcut siyasi ve askeri konjonktüre göre tavır aldı. Özellikle İngiltere, Rusya'nın Yunanistan üzerinde hâkimiyet kurma çabasından, bunun da Doğu'daki dengeleri değiştireceğinden korkuyordu. Bu sebeple, Rusya'nın bölgede etkin politikalar izleyebilme tehlikesine karşı, sınırları daha küçük bir Yunanistan'ın ortaya çıkmasında etkin rol oynadı.[16] Kısacası, Oniki Ada yeni kurulan bağımsız Yunan devletinin sınırları içinde olmadı.

Yunanistan tarihiyle ilgili yapılan çalışmalardan bazıları bu meselenin aslında Atina'nın tercihi olduğunu belirtir. Bu eserlere göre Yunanistan, sınırlarına yakın olan Euboea'yı Oniki Ada ile takas etmiştir.[17] Fakat 1830 Londra Protokolü, bu iddianın aksine, Oniki Ada'nın Osmanlı İmparatorluğu'na iadesinin bir Britanya stratejisi olduğunun altını çizerek, bu yorumların gerçeği yansıtmadığını gösterir. Sonuç olarak, farklı yorumlara rağmen, Oniki Ada Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmış, fakat aynı zamanda Avrupa ülkelerinde çeşitli konsolosluklar açabileceği özel bir statüye kavuşmuştu.[18] Daha sonra özellikle Jön Türkler bu özel

statüye meydan okusalar da Oniki Ada'nın hukuki statüsü bölgenin tümünün kaybına kadar aşağı yukarı aynı kalacaktı.[19]

Yukarıda da belirtildiği gibi, 19. yüzyıl imparatorluğun milliyetçi ayaklanmalarla çalkalandığı bir dönemdi. Ancak, bu ayaklanmalar toprak kaybının sadece bir yöntemini oluşturuyordu. Avrupa ülkeleri bu ayaklanmalarda rol oynadığı gibi, içinde bulundukları emperyal yarış sebebiyle imparatorluk topraklarını direkt olarak işgal de edebiliyordu. Devletin çöküşünün yakın olduğu düşüncesi, bu güçlerin kendi aralarında yaptıkları paylaşım mücadelesini hızlandırmıştı.

Bu atmosferde, Avrupa sahnesine çıkan bir başka güç olarak İtalya da bu bölüşüm çabasının içinde yer almaya çalıştı. Büyük güç olarak kabul edilse de İtalya, sahip olduğu askeri kuvvet, iktisadi güç ve koloniler açısından Avrupalı devletlerin içinde en zayıfıydı. Bu nedenle, "gerçek" bir büyük güç olmak isteyen İtalya, sömürge edinme planları yapmaya başladı. İşte 1911'de çıkacak Trablusgarp Savaşı'nın sebebi de tam olarak buydu.

Aslında İtalya'nın ilk hedefi Tunus'tu, zira bu bölge İtalya'ya coğrafi olarak daha yakın ve İtalyanların ticari ilişkileri bakımından daha önemliydi.[20] Fakat Tunus'un 1881 yılında Fransa tarafından işgali İtalya'yı büyük ölçüde hayal kırıklığına uğratmıştı. Avrupa içindeki kırılgan dengelerin epeyce önemli olduğu bu dönemde Britanya, Fransa'nın Tunus'u ilhakını kabul ederken, diğer taraftan İtalyan sömürge emellerini Libya'ya yönlendirdi. Bunun sonucunda 1911 yılında, kısa süreli diplomatik görüşmelerin ardından İtalyan askerleri Trablusgarp ve Bingazi'ye çıkarma yaptı. Fakat işlerin İtalya açısından ne kadar zorlu olacağı kısa süre içinde belli olmuştu. Birkaç ay içinde imparatorluğun çeşitli bölgelerinden gizlice Libya'ya gelen İttihatçı subayların örgütlediği geniş çaplı yerel bir direnişin sonucunda bu savaş İtalyanlar için saldırıdan ziyade bir savunma savaşına dönüştü.[21] Bu çıkmaz durumdan kurtulmak isteyen İtalya, savaşı Doğu Akdeniz ve özellikle Ege'ye yayma kararı aldı. Aslında İtalya, savaş öncesinde savaşı başka cephelere yaymayacağına dair Avrupalı güçlere söz vermişti. Verilen söze rağmen savaşın başlangıcından itibaren

hem Avrupalı güçler hem de Osmanlı İmparatorluğu çatışmanın Ege'ye yayılmasından özellikle korkuyordu. Boğazların ve dolayısıyla da İstanbul'un işin içine girmesi, meselenin karmaşık bir Avrupa sorununa dönüşmesi demekti.

Fakat İtalya, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için başka cephelerde savaşmaya kararlıydı. Bu nedenle Libya dışında yaptığı ilk saldırıda Beyrut Limanı'nı hedef aldı. Akdeniz'de önemli bir liman olan Beyrut'un İtalyan donanması tarafından bombalanması, diğer Avrupalı ülkelerin protestosuyla karşılaştı.[22] İtalya'nın Ege'de de harekâta girişeceği haberleri iyice yaygınlaştığında, Osmanlı İmparatorluğu uluslararası camiaya, gerektiği takdirde Çanakkale Boğazı'nı yabancı gemilere kapatıp bölgeye mayın dökeceğini, imparatorluk içindeki İtalyan vatandaşlarını da sınır dışı edeceğini ilan etti.[23] Türklerin ciddi olduğunu düşünen İngiltere, diğer güçleri İtalya'nın Çanakkale Boğazı ve Ege'ye girişeceği harekâttan vazgeçirmek için işbirliğine davet etti. Fakat diğer güçler tarafından yapılan bu çağrılara İtalya, bölgede hareket serbestisi olduğunu belirterek karşılık verdi.[24]

Tüm bu diplomatik karmaşa devam ederken İtalya Nisan 1912'de Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi'ne yönelik harekât için düğmeye bastı. İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı'nın girişini bombaladığı gün Babıâli'ye, Sisam'a da saldırıldığına dair haberler geliyordu. Tüm bunlara ek olarak İtalya, Anadolu karası ve adalar arasındaki iletişimi sağlayan telgraf hatlarını kesmişti. Bu sebeple, tüm bu harekât boyunca özellikle adalarda ne olduğuna dair haberler İstanbul'a epeyce geç ulaşmış, hatta çoğu zaman Batılı devletlerin diplomatik temsilciliklerinden öğrenilebilmişti.[25]

Harekâtın ilk gününde, İtalyan donanmasına göre zayıf olan Osmanlı donanmasının Çanakkale Boğazı'nın içine sıkışıp kaldığı ve İtalya'nın tüm Ege'de büyük bir hâkimiyet kurduğu söylenebilir. İtalya, özellikle stratejik olarak kullanabileceği adaları işgal ediyordu. Mesela, Oniki Ada grubunda işgal ettiği ilk ada Astypalaia'ydı, zira bu ada İtalyan donanması için doğal limanlar sunuyor ve düşmanın harp malzemesi tedarikini engelleyecek önemli

bir stratejik konumda bulunuyordu.[26] Aynı şekilde, Ege'nin kuzeyinde bulunan Limni Adası'nın Mondros Limanı da özellikle Çanakkale Boğazı'nın karşısındaki konumu nedeniyle bir süreliğine işgal edilmişti.

Tüm bu askeri üslerle İtalyan donanması Ege'deki üstün konumunu kuzeyden güneye kadar pekiştirmiş ve karşı kıyıları bombalamaya başlamıştı. Bu haliyle Batı Anadolu, denizden gelecek İtalyan saldırılarına karşı tamamen korumasız kalmıştı. Ayvalık ve Marmaris kıyılarını bombalayan İtalyan donanmasının yakın bir tarihte İzmir'e de saldıracağı çeşitli çevrelerde konuşuluyordu.[27] İtalyan basını da Batı Anadolu'daki şehirlerde bir panik havası yaşandığını bildiriyordu.[28] Aslında 1912'de Ege kıyılarında yaşanan bu durum, bu küçük adaların anakaranın güvenliğini ne denli tehdit edebileceğini net bir biçimde gösteriyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Oniki Ada grubunun merkezi olan Rodos haricinde adalarda askeri bir kuvveti yoktu. Üstelik donanma da Çanakkale Boğazı'nın içinde hapsolmuş, adalar ile anakara arasındaki telgraf bağlantısı da kesilmişti. Deyim yerindeyse adalar kendi kaderine terk edilmişti. Bu sebeple de Rodos'taki küçük çaplı direnişi bir kenara bırakırsak tüm adalar kısa süre içinde İtalyanların eline geçmişti.[29] İtalyan askerleri Osmanlı memurlarını esir alıp kamu binalarına İtalyan bayrakları asmışlardı.[30]

Yukarıda da belirtildiği gibi, işgal haberleri başkente gecikmeli olarak yabancı konsolosluklar vasıtasıyla ya da Batı Anadolu sahillerinden yapılan gözetleme sonucu bildirilmişti. Geç de olsa adalardan gelen işgal haberleri İstanbul ve Avrupa başkentlerinde büyük yankı yarattı. Bu aslında Oniki Ada için yeni bir tarihsel dönemin açılması anlamına geliyordu. Adalar yasal olmasa da fiilen Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştı. İmparatorluğun içinden geçtiği süreç göz önünde tutulduğunda işgalin geçici olup olmadığı da büyük bir soru işaretiydi. Bu soru işareti 1923'e dek sürecek uluslararası toplantılar ve gizli anlaşmalarla cevaplanmaya çalışılacaktı.

İşgalin Niteliği: Birinci Dünya Savaşı'nın Sonuna kadar Oniki Ada'nın Belirsiz Statüsü

Mayıs 1912'de Oniki Ada'nın geleceği üç açıdan önemli görünüyordu. Birincisi, geçmişte olduğu kadar gelecekte de hayati rol oynayacak stratejik konumla alakalıydı. Herkesin, ama özellikle de Osmanlıların kabul ettiği bir gerçek, adaların Anadolu, Çanakkale Boğazı, dolayısıyla da İstanbul'un güvenliğinden ayrı düşünülemeyeceğiydi. İkincisi, Roma'ya göre Oniki Ada Libya'nın geleceğini İtalya'nın lehine çözümleyecek en önemli diplomatik kozdu. Bu koz ne pahasına olursa olsun kaybedilmemeliydi. Üçüncüsü ise, adaların Doğu'daki dengeler açısından oynayabileceği roldü. İngiltere'ye göre adalar coğrafi konumları nedeniyle Anadolu, Boğazlar ve Karadeniz'e olduğu kadar Doğu Akdeniz'e, özellikle de Mısır'a tehdit oluşturabilirdi.[31] İtalya ve Almanya'nın ittifak halinde olduğu böyle bir dönemde adalar, Doğu Akdeniz'deki tüm dengeleri bozabilirdi.

Bu sebeple, bir taraftan Doğu'daki hegemonyasını devam ettirmeye çalışan İngiltere, diğer taraftan İtalya'nın Akdeniz'deki azılı rakibi Fransa için en iyi seçenek Ege'deki zayıf kuvveti, yani Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemek olacaktı. İtalya'nın Ege'deki durumunu açık bir şekilde destekleyen tek kuvvet ise Rusya'ydı. Bu durum, Rusya'nın İtalya ile olan ilişkisinden ziyade, Osmanlı İmparatorluğu ile geleneksel düşmanlığının ve diğer Avrupalı devletlerle olan rekabetinin bir sonucuydu. Avusturya ise İtalya'nın adaları işgalinin uluslararası durumu daha da karmaşık hale getirdiğini belirtmişti.

Fakat İtalya'nın ilk günlerde bu işgalin geçici olduğunu söylemesi ve bunun üzerine İngiltere'nin Avrupa'daki kırılgan dengeleri korumak için sessizliğini koruması, meseleye doğrudan bir müdahaleyi savaşın sonuna kadar engelledi.[32] Bu durumun savaş boyunca sadece bir istisnası oldu. O da İtalya'nın Kuzeydoğu Ege adalarını da tamamen işgal edeceğine dair çıkan söylentiler üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası camiayı Boğazları tüm gemilere kapatmakla tehdit etmesinden sonra gerçekleşmişti.[33] Bu

tehditten sonra diğer ülkeler, böyle bir durumda oluşabilecek ticari ve stratejik zarar nedeniyle duruma müdahil olmuş ve böyle bir durumun gerçekleşmeyeceğine dair söz vermişti. Doğrudan müdahil olsun ya da olmasın, tüm Avrupalı devletler Ege'nin geleceğiyle yakından ilgileniyordu. Zaten 1912'de Balkanlar'da ortaya çıkan durumla bu bölge daha da karmaşık bir probleme dönüşecekti.

İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu Temmuz 1912'den itibaren savaşı bitirmek için pek çok kez masaya oturduysa da görüşmelerden olumlu bir sonuç elde edilemedi. Eylül 1912'de ise Osmanlıların hızlı bir barışa ihtiyacı olduğu apaçıktı, zira Balkan devletleri kuvvetlerini saldırıya hazır hale getirmeye başlamıştı. Fakat her şeye rağmen imparatorluk İtalya'nın istediği şartlara boyun eğmemek için diretiyordu. Öyle ki, Balkan Savaşı'nın başladığı ilk günlerde bile Türkler müzakerelere devam ediyordu.

Ancak, tahmin edilebileceği gibi bu durum uzun süremezdi. Türkiye, Balkanlar'da savaş haline geçtikten bir süre sonra, pek istekli olmasa da İtalya ile bir barış antlaşması imzaladı. İmparatorluk Libya'da iyi direnmiş, fakat çoğunlukla Balkanlar'daki durum nedeniyle Uşi Antlaşması'nı imzalamıştı. Tarihte 1. Lozan Antlaşması olarak da bilinen bu antlaşma ile Türkiye Libya'yı İtalyanlara bıraktı. Antlaşmanın 2. maddesine göre, Osmanlı İmparatorluğu sivil bürokratlarını ve askerlerini Libya'dan çektiğinde, İtalya da Oniki Ada'dan çekilecekti.[34] Buna ek olarak, 16 Ekim'de Babıâli, adalarda din ve mezhep ayrımı yapmadan idari ve adli reformlar uygulayacağına dair bir kararname ilan etti. İtalyanlar ise bunun karşılığında bu süre zarfında Güney Ege'de Osmanlı donanmasının hareket kabiliyetine zarar veren davranışlardan kaçınacağının sözünü verdi.

Balkan Savaşları'nın patlak vermesi bölgedeki durumu iyice bulanıklaştırdı. Harbin birinci fazında Osmanlı kuvvetleri savaştıkları tüm cephelerde yenilgiye uğradı. Bu öylesine bir felaketti ki, Balkan devletlerinin orduları Edirne'yi işgal ettikten sonra neredeyse payitahtın sınırlarına ulaşmıştı. Ege'deki durum da karadakinden farksız değildi. 1911 yılında *Averof* zırhlısını alan Yunanistan, savaşan tüm devletlerden üstün bir donanmaya sahipti. Bu

donanmanın Balkan Savaşı sırasındaki görevi Çanakkale Boğazı ve Batı Anadolu sahillerini abluka altına alıp Osmanlı donanmasının Trakya'ya denizden yapabileceği yardım ve ikmali engellemekti.[35] Bunu başarmak içinse Yunanistan savaşın hemen başında Kuzeydoğu Ege adalarını tek tek işgal etmeye başladı. Zaten Yunan donanması daha savaş başlamadan altı ay önce adaların çevresinde gece keşiflerinde bulunmuş ve bölgedeki askeri zafiyeti görmüştü.[36] Bu sebeple, savaşın ilk aylarında Yunanistan'ın Gökçeada, Bozcaada, Semadirek, Taşöz, Limni, Midilli ve Sakız gibi stratejik önemi haiz tüm adaları işgal etmesi sürpriz olmadı. Özellikle Limni, Bozcaada ve Gökçeada'nın işgali Yunanistan'ın amacına ulaşmasında en önemli rolü oynadı: Osmanlı donanması hemen Boğaz'ın girişindeki bu adaları üs olarak kullanan Yunan donanmasının ablukasını çoğunlukla yaramadı.

Balkan Savaşları Ege adaları ve Anadolu ilişkilerinde yeni bir dönemin habercisiydi. Batı Anadolu sahilleri Osmanlı egemenliği altında kalırken, Kuzeydoğu Ege adaları Yunanistan, Oniki Ada ise İtalyan işgali altındaydı. Bu durumun ne kadar problemli bir dinamiğe işaret ettiği, bu kitabın ele aldığı dönem boyunca sürekli ortaya çıkacak ve Türk dış politikasının en önemli sorunlarından biri haline gelecekti.

Bu yeni dinamik tahmin edilebileceği gibi Avrupalı güçler tarafından sürekli bir biçimde tartışıldı. İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın katıldığı ve 1912 ile 1913 arasında bir dizi toplantıya ev sahipliği yapan Londra Büyükelçiler Konferansı sırasında Yunan işgali altında bulunan kuzeydeki adalar ve Oniki Ada'nın geleceği beraber ele alındı. Osmanlı diplomatlarına göre bu adalar Anadolu'nun birer uzantısıydı ve başka bir güce asla bırakılamazdı.[37] Bu söylem her iki ada grubu için geçerli olsa da 1912-1913 yılları arasında yapılan her diplomatik toplantıda Osmanlı İmparatorluğu'nun odak noktasını Yunan işgali altındaki kuzey grubunun oluşturduğunu söylemek gerekir. Bunun sebebi ise bir ihmalden ziyade güneydeki Oniki Ada grubunun Uşi Antlaşması'nın koşulları gereği zaten imparatorluğa ait oluşuydu.

Uşi Antlaşması'nın imzalandığı dönemde İtalya'nın adaları elinde tutmak gibi bir niyetinin olduğu düşünülmemişti. Fakat İtalya meseleye Osmanlı İmparatorluğu kadar net bakmıyordu ve bu muğlak durum ileriki dönemde iyiden iyiye ortaya çıkacaktı. Dönemin koşullarında İtalya'nın mazereti Osmanlı ordularının Trablusgarp ve Bingazi'deki birliklerini henüz tam olarak geri çekmemiş olmasıydı. Bu iddia o kadar da temelsiz değildi.

İtalya'ya göre İtalyan kuvvetleri Oniki Ada'dan çekildiği takdirde bu bölge de Yunanistan tarafından işgal edilecekti. Bunu istemeyen Osmanlılar da Libya'dan bilerek çekilmiyordu.[38] Gerçekten de Çanakkale Boğazı'nın içine hapsolmuş Osmanlı donanmasının, İtalya çekildiği takdirde Oniki Ada'yı koruması neredeyse imkânsızdı. Babıâli'nin İtalyanların bu iddiasıyla ilgili bir yorumu bulunmamakla beraber Rodos ve İstanköy'deki Müslüman cemaatinin aynı nedenle İtalyan işgalinin sürmesini talep etmesi,[39] bu iddiaları güçlendirmektedir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun, adaları Yunan işgalinden İtalyan işgali ile kurtarmak gibi bir niyeti olsa dahi, İtalyanların Oniki Ada'daki işgali sürdürmek istediği ve Libya meselesinin de buna kullanışlı bir mazeret oluşturduğu sonraki yıllarda görülecektir.

1913 yılı itibariyle Oniki Ada sorunu daha da karmaşık hale geldi. Adaların yasal vârisi Osmanlı İmparatorluğu ve işgalci devlet İtalya'ya ek olarak denkleme Yunanistan da girdi. Zaten daha İtalyan işgalinin ilk günlerinden itibaren adaların nüfus çoğunluğunu oluşturan Rumlar ve adalar dışında ikamet eden Oniki Ada diasporası bölgenin Yunanistan'a ilhakı için kampanyalar yürütmeye başlamıştı. 1912'de grup içindeki her adada Yunanistan'la birleşmek için çeşitli plebisitler gerçekleştirildi.[40] Rumların isteklerini ve söz konusu plebisitleri görmezden gelen İtalya, meseleyi Yunanistan ile karşılıklı görüşmekten aylarca kaçındı. Zira Roma'ya göre İtalyanlar adalardan çekilecekse en uygun çözüm Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında şekillenen özerk bir yönetim olacaktı.[41]

Türkler, İtalyanlar ve Yunanlara ek olarak, adalar meselesi Londra'da büyük güçler tarafından bu güçlerin Ege'deki çıkarla-

rına göre uzunca tartışıldı. Bu bağlamda, İngiltere ve Fransa genel olarak Yunanistan'ın işgal ettiği adaları ilhak etmesi gerektiğini savunuyordu.[42] Oniki Ada ise hem yasal hem de diplomatik olarak daha karmaşık bir soruna işaret ettiğinden, bu iki devlet bu meselede Kuzeydoğu Ege adaları için gösterdikleri net tutumdan farklı davranıyordu.

Rusya'nın da dikkati daha çok, Yunan işgali altındaki adalara çevrilmişti. Zira Yunanistan'ın bölgedeki varlığı Rusya'nın Boğazlardaki çıkarlarını etkileyebilirdi. Başlangıçta adalardaki Yunan varlığına olumlu bakmayan Rusya, bir süre sonra tutumunu değiştirecekti. Atina'yı adalar konusunda destekleyecek, fakat bölgenin silahsızlandırılması koşulunun altını çizecekti.[43]

Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın dikkati ise kuzeydeki adalara ek olarak güneye de çevrilmişti, çünkü İtalya'nın Oniki Ada'daki varlığı, o dönemde henüz Üçlü İttifak'ın üyesi olması dolayısıyla bu iki güç açısından önemliydi. Bölgedeki İtalyan varlığı kendileri için stratejik bir artı sağlayabilirdi. Fakat aynı zamanda tüm dengelerin de gözetilmesi gerekiyordu.

Yapılan bir dizi görüşmenin ardından 1913 yılında imzalanan Londra Antlaşması ile Birinci Balkan Savaşı sona erdi. Ancak, adalar konusu diplomatik olarak o kadar karmaşık bir safhadaydı ki, Ege'deki meseleye nihai bir çözüm bulunamadı. Bu konuda ortaya konan tek sonuç, Ege adaları sorununun büyük güçler tarafından çözülmesi gereken bir mesele olduğuydu. Yani müzakerelere devam edilecekti.

Londra Antlaşması'nın imzalandığı Mayıs 1913'ten hemen sonra İkinci Balkan Savaşı patlak verdi. Osmanlı İmparatorluğu da bu savaştan yararlanarak savaşın ilk safhasında kaybettiği Edirne'yi geri aldı. Savaş bittiğinde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki adalar sorunu uluslararası camianın masasında duran en önemli dosyalardan biriydi. Fakat konu hem Ege'deki statükoya hem de Yunanistan'ın Arnavutluk sınırının ne olacağına bağlı olarak tartışılıyor ve çözülemiyordu. Bu nedenle Kasım 1913'te Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Atina Antlaşması da Londra Antlaşması'nı tekrar ederek konuyu çözümsüz bırakmıştı.

İtalya, 1913 yılı boyunca yapılan bu görüşmelerde, Ege'nin büyük güçler meselesi olduğuna, en azından Oniki Ada özelinde karşı çıktı. Roma'ya göre Oniki Ada, Balkan Savaşı öncesinde işgal edilmişti, bu nedenle meselenin tarafları sadece ama sadece Osmanlı İmparatorluğu ve İtalya olabilirdi. Aslında Osmanlı İmparatorluğu da aynı şeyi savunuyordu. Zaten Babıâli'ye göre Uşi Antlaşması Oniki Ada'yı Osmanlı toprağı olarak kabul ediyordu, dolayısıyla meseleye büyük güçlerin müdahil olması gereksizdi.[44]

Fakat İngiltere Oniki Ada'nın geleceğiyle yakından ilgileniyordu. İtalyan diplomatlarla yapılan görüşmelerde İngilizler adaların Osmanlı İmparatorluğu'na ne zaman devredileceğini soruyor, İtalyanlar da adaları elde tutmak gibi bir amaçlarının olmadığını, ancak Libya'da hâlâ kırka yakın Osmanlı personelinin bulunduğunu ve bunların da İstanbul tarafından bilerek çekilmediğini, çünkü Türklerin İtalya adalardan çekilirse büyük güçlerin bu adaları da Yunanistan'a verebileceğinden korktuğunu sık sık tekrarlıyordu.[45] İngilizler, konuyu Babıâli'ye sorduğunda ise İstanbul bu kırk personelin Libyalı direnişçilerin elinde tutsak olduğunu ve hatta bu konuda İtalyanlardan yardım istediklerini belirtiyordu.[46] İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu yükümlülüklerini yerine getirdiği vakit İtalya'nın adaları iade etmesi gerektiğini söylese de bu konuda herhangi bir gelişme yaşanmadı.

İngiltere ve Fransa Oniki Ada'nın İttifak Devletleri'nden biri olan İtalya'nın işgali altında kalmasını istemiyordu. Fakat Kuzeydoğu Ege adaları konusunda Yunanistan'ı destekliyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey, Yunanistan'ın Güney Arnavutluk sınırında istediğini elde edemediği için başka bir yerle ödüllendirilmesi gerektiğini düşünüyordu.[47] Son tahlilde bu düşünce Şubat 1914'te büyük güçlerin İstanbul'a ve Atina'ya gönderdikleri muhtıra ile somut bir boyut kazandı. Bozcaada ve Gökçeada hariç Kuzeydoğu Ege adalarının Yunanistan'a verilmesi kararlaştırıldı.

Osmanlı diplomatları ve siyasetçileri verilen bu kararı kabul etmediklerini bildirerek Yunan mevkidaşlarıyla birçok diplomatik görüşmede bulundu. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu ile

Yunanistan arasında yeni bir savaşın patlak verme ihtimali Batı kamuoyunda ciddi bir biçimde tartışılıyordu. Hatta Türklerin Bulgarlarla işbirliği içinde Selanik'e saldırabileceğinden söz ediliyordu. Fakat olası bir savaş kadar tartışılan bir başka konu daha vardı: İstanbul'un Atina ile anlaşıp Oniki Ada'nın birkaçını Yunanistan'a vererek özel önem atfettiği Midilli ve Sakız'ı geri alma ihtimali.[48] Osmanlılara göre Sakız, İzmir'in güvenliği için, Midilli de Boğaz'a yakınlığı nedeniyle diğer adalardan önemliydi. Fakat Oniki Ada halihazırda Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolünde olmadığı için bu müzakerelerin bir sonuç vermesi mümkün görünmüyordu.

Türkler ise Oniki Ada'yı gerektiği zaman masaya rahatça koyabiliyordu. Zira Uşi'ye göre adalar hâlâ kendilerinindi. Fakat İtalya'nın duruşu, 1912'dekinden çok daha farklıydı. İşgalin, Libya'daki Osmanlı varlığı bitince sona ereceğini söyleyen İtalyanlar için artık bu yeterli bir kıstas değildi. İtalya Antalya bölgesinden imtiyaz istemeye, hatta bu konuda da İngiliz Dışişleri ile görüşmeye başlamıştı.[49] Öne sürülen tüm bu istekler, İtalya'nın bu stratejik önemi haiz adaları bırakmamak için direneceğinin başka ve artık daha açık kanıtlarıydı.

Birinci Dünya Savaşı çıktığında ne kuzeydeki ne de güneydeki adaların kaderleri tam olarak çözülebilmişti. İtalya'nın adaları verip vermeyeceği meçhul bir safhadaydı ve Kuzeydoğu Ege adalarıyla ilgili büyük güçlerin verdiği kararı Osmanlı İmparatorluğu kabul etmemişti. Mevcut koşullarda söylenebilecek tek şey ise, adaların yasal statüsü ne olursa olsun Osmanlı'nın fiili hâkimiyetinden çıktığıydı. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na Ege ve Akdeniz'de kendisine stratejik fayda sağlayabilecek adalardan yoksun olarak girecekti.

Bu noktada Birinci Dünya Savaşı'nın taraflarına bu eseri yakından ilgilendirdiği için kısaca değinmek gerekiyor. Bilindiği gibi, 19. yüzyılın son çeyreği, Avrupa'nın giderek iki bloğa bölündüğü bir döneme tekabül eder. 20. yüzyılın ilk on yılı ise, tarafların ilişkilerini pekiştirdiği ve zıtlıkların iyiden iyiye perçinlendiği bir dönemi oluşturur.

Oniki Ada'yı işgal eden İtalya 1915 yılına kadar Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın bulunduğu Üçlü İttifak sistemine dahildi. Fakat 1914'te savaşın başlamasından hemen sonra Almanların beklentisinin aksine savaşa müdahil olmayarak beklemeye başladı. Çünkü İtalya, deyim yerindeyse savaşa, kimin yeneceğini anladıktan sonra o tarafta girmek niyetindeydi.[50] Fakat Roma tüm bu bekleme süresini savaşın gidişatını gözlemleyerek de geçirmedi. Aksine, İtalyan yetkililer hem İtilaf hem de İttifak devletleri ile konumlarını ve isteklerini müzakere etti. Tüm bu müzakere sürecinin en önemli sonucu ise 1915'te imzalanan Londra Antlaşması'ydı. Bu gizli antlaşmayla İtalya, İtilaf Devletleri'nin bir parçası olmuştu. Fransızların ve İngilizlerin bu antlaşmayla İtalyanlara verdiği sözlerden bir tanesi de durumu 1912'den beri belirsiz olan Oniki Ada'nın kesin olarak İtalya'ya devredilmesiydi.[51]

Bu noktada iki konuyu vurgulamak gerekir. Birincisi, 1914 ve 1915 tarihi itibariyle İtalya·Oniki Ada üzerindeki muğlak tavrından kesinkes vazgeçmiştir. İtalyan yetkililer artık bölgedeki adaların, özellikle de Rodos'un, İtalya'nın doğudaki menfaatleri için hayati öneme sahip olduğunu belirtiyordu.[52] İkinci mesele ise adaların savaş dönemi boyunca gizli müzakerelere ve antlaşmalara konu olmasıdır. Bu bağlamda Londra Antlaşması sadece bir örneği teşkil etmektedir.

İtalyanlara ek olarak Yunanlar da meseleyi savaş boyunca sıcak tutmaya gayret göstermiştir. Mesela Venizelos 1917 yılında İtalyanların Rodos ve Astypalaia gibi stratejik öneme sahip bazı adalardaki üs hakkı saklı kalmak koşuluyla Oniki Ada'yı istemiş, bunun için birçok görüşmede bulunmuştu. Zaten Birinci Dünya Savaşı sırasında hazırlanan tüm Yunanistan haritalarında Oniki Ada'nın bulunması tüm bu savaş sırası müzakereler göz önünde tutulduğunda hiç şaşırtıcı değildir. Kısacası hem İtalya hem de Yunanistan aynı tarafta savaşsalar da adaları kendi sınırları içinde görüyordu. Savaş sonrası düzen içinse biri adaları elinde tutan *de facto* egemen, diğeri de anavatan olma iddiasındaki bir güç olarak kendisini adaların vârisi sayıyordu.

Yunanistan ve İtalya'nın Oniki Ada için birbiriyle yarıştığı bu dönemde bölgenin yasal sahibi Osmanlı İmparatorluğu ise deyim yerindeyse ölüm döşeğindeydi. Ağustos 1914'te Almanlarla askeri ittifak antlaşması imzalayan Osmanlılar, Almanya'dan alınan *Yavuz* (*Goeben*) ve *Midilli*'nin (*Breslau*) Rus limanlarını bombalamasıyla Kasım 1914'te savaşa resmen katılmıştı. Savaş boyunca birçok cephede savaşmış, bu cephelerden de sadece Çanakkale'de zafer kazanmıştı. Çanakkale, imparatorluğun başkentine olan uzaklığı, Akdeniz'deki stratejik konumu ve tüm savaş boyunca Osmanlıların zafer kazandığı tek cephe olması dolayısıyla oldukça önemlidir.

Çanakkale Savaşı'nın yapıldığı dönemde daha aktif olan adalar Kuzeydoğu Ege adalarıydı. Özellikle de Limni hem saldırı öncesinde hem de tüm savaş sırasında üs olarak etkin bir şekilde kullanıldı. Şubat 1914'te Osmanlı hâkimiyetinde kalmasına karar verilen Gökçeada da üs olarak kullanılmasına ek olarak inşa edilen hastaneyle yaralı İtilaf askerlerine hizmet verdi. Oniki Ada ise kuzeydeki adaların aksine etkin şekilde kullanılmadı. Coğrafi etkenler bir tarafa bırakıldığında bu durumun en önemli nedeni Çanakkale Savaşı başladığında İtalya'nın henüz savaşa girmemiş olmasıydı. Ağustos 1915'te savaşa girdikten sonra da İtalyanlar İngiliz ve Fransızların tüm baskısına rağmen bu cepheye istenilen düzeyde katkıda bulunmadı. Ancak yine de Astypalaia, Rodos ve Leros gibi adalardan üs olarak yararlanıldı.

İtalya'nın savaşa girişi, Gelibolu ile ilgili çok fazla bir şey değiştirmese de Oniki Ada'daki askeri hazırlıkları ve yığınağı artırmıştı. Bunun sebebi ise İtalyanların Londra Antlaşması'nda İtalyan nüfuz alanı olarak belirlenen Antalya'ya yapmayı düşündüğü olası bir çıkarmaydı.[53] Oniki Ada'dan Anadolu'ya yapılacak bir saldırı olasılığı Türklerde endişe uyandırmıştı. Rodos ve Astypalaia'ya yapılan asker ve silah sevkiyatı haberlerinden hemen sonra Osmanlı güçleri eldeki imkânlar nispetinde Güneybatı Anadolu'da önlem almaya çalıştı.[54] Fakat adalardaki tüm bu hareketliliğe rağmen beklenen saldırı savaş boyunca gerçekleşmedi. İtalya aynı zamanda bölgedeki konumunu kullanarak Ege'nin güneyini

ablukaya almaya da çalışmıştı. Ancak, arşiv belgelerine göre bölgede Alman denizaltılarının mevcudiyeti bu girişimi de akamete uğratmıştı.[55]

Yunanlara göre, Oniki Ada savaş sırasında daha etkin kullanılmalıydı. Oniki Ada'nın Yunanistan ile birleşmesini isteyen Oniki Ada Ligi gibi bazı gruplar bu durumu yüksek sesle dile getiriyordu. Onlara göre bu durum, Oniki Ada'nın neden İtalya'da kalmaması gerektiğini gösteren bir işaretti. Oniki Ada Ligi savaşın bitiminden hemen birkaç ay önce Yunanistan, İngiltere ve Fransa'ya bu konuda mektuplar göndermişti. Bu mektuplarda, adaların önemli birer üs olduğu ve Yunan hâkimiyetine girdiği takdirde İzmir'e ve Anadolu'ya yapılacak operasyonlarda etkin şekilde kullanılacağı belirtiliyordu.[56] Rumların bu çabası savaş sonrasında egemenlik konusunun çetin şekilde tartışılacağının bir işaretiydi.

Burada bir parantez de Meis için açılmalıdır. Kaş'ın hemen karşısında bulunan adanın hikâyesi diğer adalardan farklılık gösterir. Zaten, 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'na kadar ada fiili egemenlik bağlamında da Oniki Ada'dan farklı bir durumdaydı. Balkan Savaşları sırasında Yunanistan tarafından işgal edilen bu küçük ada Şubat 1914'te Bozcaada ve Gökçeada ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na iade edilmişti. Ancak, 1914'te savaş başladığında ada fiilen hâlâ Yunan kontrolü altındaydı. Meis 1915 yılında Fransa tarafından işgal edildi. Bu durum Ege'deki İtalyan-Yunan işgalinden farklı bir statükoya işaret ediyordu.

Fransız işgali altındaki Meis savaş boyunca etkin bir biçimde kullanıldı. Birçok denizaltı, savaş gemisi ve uçağa üs olarak ev sahipliği yapmasının yanı sıra Meis kıyılarına yerleştirilen toplar savaş boyunca Anadolu kıyısını hedef aldı. Finike, Fethiye, Kaş ve Meis arasındaki bu çarpışmanın yoğunluğundan dolayı savaş öncesi on iki bin olan ada nüfusu özellikle Mısır'a yaşanan göçler nedeniyle savaş bittiğinde üç bine gerilemişti.[57] İtalyan arşiv belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğu, Fransız top atışlarına Almanların Anadolu sahillerine yerleştirdiği toplarla cevap vermişti.[58] Kısacası, Oniki Ada grubunun aksine, Anadolu karası ve Meis Adası arasında savaşın bitimine kadar süren şiddetli çarpışmalar

yaşanmıştı. Savaşın bitimi ise, sadece Meis için değil, tüm adalar sorunu için yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu.

Diplomasinin Dönüşü: Oniki Ada Sorununda Yeni Bir Dönem (1918-1923)

Osmanlı İmparatorluğu için Birinci Dünya Savaşı 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda imzaladığı Mondros Mütarekesi ile sona erdi. Adaların kullanımı ise mütarekeden sonra da devam etti. İtalyan, Fransız ve İngiliz donanmaları savaş sonrası gerçekleştirdikleri manevralar için olduğu kadar, Anadolu'nun işgali için de Ege adalarını üs olarak kullandı. Örneğin, İtalyanların Güneybatı Anadolu'yu işgalinde Rodos bir atlama tahtası işlevi gördü.

Mütareke dönemi adalar için aynı zamanda diplomatik safhanın yeniden devreye girmesi anlamına geliyordu, zira artık bölgenin egemenliğiyle ilgili kesin bir karar alınmasının vakti gelmişti. Mağluplar arasındaki Osmanlı İmparatorluğu tahmin edilebileceği üzere diplomatik tartışmaların bir tarafı olmaktan çıkmıştı. Zaten Osmanlı siyasi elitlerinin de adalarla ilgili odak noktası egemenlik meselesinden ziyade, bölgeden gerçekleştirilecek işgallerdi. İtalya'dan Leros'a 1919 boyunca süren asker sevkiyatı gibi meseleler[59] artık daha önemli bir hale gelmişti.

Tüm bu endişelerin meşru olduğu da Mondros Mütarekesi'nden sonra gerçekleşen işgallerle ortaya çıktı. İşgallerle gelen bu paylaşım savaşının ortasında gelişen direniş hareketi ise bu coğrafyanın kaderini belirleyen en önemli etmen olacaktı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan ve Mustafa Kemal Paşa liderliğinde birleşen bu direniş hareketi, "Şark Meselesi"ni nihayete erdirmeye çalışan işgal kuvvetleriyle savaşarak Türk tarihinin yeni bir safhasını başlatmış oldu.

Bu milli güçlerin mücadelesi ne kadar zorluysa, İtilaf Devletleri'nin bu bölüşüm mücadelesinde birbirleriyle ilişkileri o kadar karmaşıktı. Bu karmaşa ve çatışmanın bir yansıması dönemin İtalyan-Yunan ilişkilerinde rahatlıkla görülebilir. Önceden

İtalya'ya vaat edilmiş İzmir'in 1919'da Yunanistan tarafından işgali İtalya ve Yunanistan'ın çakışan menfaatlerinin sadece bir örneğiydi. Bir diğeri ise, tüm diplomatik müzakere ve gizli anlaşmalara rağmen geleceği hâlâ merak konusu olan Oniki Ada meselesiydi. Tahmin edilebileceği gibi bu sorun, iki güç arasında sorunlara sebep olacak ve diğer galip devletlerin de meseleye yeniden müdahalesini beraberinde getirecekti.

Fransa'nın ve İngiltere'nin de katılımıyla gerçekleşen Yunan ve İtalyan müzakereleri barış antlaşmalarının yapıldığı Paris'te bir başka antlaşmayı da beraberinde getirdi: Tittoni-Venizelos Mutabakatı. 29 Temmuz 1919 yılında imzalanan, İtalyan ve Yunan başbakanlarının ismini taşıyan bu antlaşmaya göre İtalya Rodos'un dışındaki adaları Yunanistan'a devredecek, Rodos'un durumu yapılacak bir plebisite göre şekillenecek, bu plebisit İngilizlerin Kıbrıs'tan çekildiği gün gerçekleştirilecek, İtalya İzmir'in ve Kuzey Epir bölgesinin Yunanistan'a ait olduğunu kabul edecek, bunun karşılığında ise Yunanistan Arnavutluk'taki İtalyan mandasını tanıyacaktı. Temmuz 1920'de dönemin İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza, bu belgenin açık şekilde İtalyan menfaatlerine aykırı olduğunu ve bunu telafi edecek hiçbir hüküm içermediğini söyleyerek antlaşmayı reddettiğini duyurdu.[60] Tittoni-Venizelos Mutabakatı İtalya tarafından onaylanmadığından yürürlüğe girmedi. Yürürlüğe girmese de 1923 ile 1947 arasındaki dönem boyunca hem Yunan hem de Oniki Adalı grupların sürekli bir biçimde bu antlaşmaya atıfta bulunduğunu belirtmek gerekiyor.

İtalya'nın antlaşmayı iptal ettiğini açıklaması tahmin edilebileceği gibi Yunanistan'ı kızdırmıştı. Karşı cevap olarak Venizelos, Oniki Ada Yunanistan'a devredilmediği takdirde İstanbul hükümetine kabul ettirilecek olan Sevr Barış Antlaşması'nı asla imzalamayacağını belirtti.[61] Bu tehditten sonra taraflar 10 Ağustos 1920'de iki antlaşmayı beraber imzaladı: Sevr Antlaşması ve Bonin-Venizelos Mutabakatı. Oniki Ada'nın durumunu tahlil etmek için her iki belgeyi de incelemek gerekiyor.

Sevr Antlaşması, Milli Mücadele'nin başlaması ve kazanılan başarı sonucunda Lozan Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle

hiçbir zaman uygulamaya konulmadı. Fakat tüm bu geçersizliğine rağmen Sevr Antlaşması Oniki Ada'nın geleceği açısından önemli bir belgedir. Zira bu antlaşmanın Oniki Ada'yı ilgilendiren maddeleri daha sonra değişikliğe uğramamıştır. Sevr Antlaşması'nın Oniki Ada'yı ilgilendiren 122. maddesine göre:

"Türkiye, halihazırda İtalya'nın işgalinde bulunan Oniki Ada'yı, yani: Stampalya (Astropalia), Rodos, Halki (Calki), Kerpe (Scarpanto), Kaşot (Casos [Kassos]) , Psikopis (Tilos), İncirli (Nisyros), Kalimnos, Leryos (Leros), Patnos (Patmos), Limpos (Lipsos), Sömbeki (Symi), İstanköy (Kos) adaları ile bu adalara tâbi adacık ve kayaları ve Meis Adası üzerindeki haklarından İtalya lehine olarak feragat eder."[62]

Bu maddede dikkate değer iki nokta bulunur. Birincisi, Meis'in antlaşmada diğer ada gruplarından ayrı olarak yazılmasıdır. Bu durum muhtemelen bu adanın Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız işgali altında olması ve en azından bu dönemde idari olarak Oniki Ada grubuna dahil olmamasıyla açıklanabilir. Meis'in Sevr Antlaşması'ndaki bu durumu Lozan Antlaşması'nın adaları içeren maddesinde de devam edecek ve bu, iki savaş arası dönemde Türkiye ve İtalya arasında sorunlara yol açacaktır. Zira hem Sevr hem de ilerleyen sayfalarda incelenecek olan Lozan Antlaşması'nda Oniki Ada grubuna bağlı olan adacıkların egemenliği adaların sahibine bırakılırken, Meis için aynı ibare bulunmuyordu. Meis adacıkları meselesi ilerleyen bölümlerde yeniden ele alınacaktır.

İkinci nokta ise Bonin-Venizelos Mutabakatı'yla ilgilidir. Yunanistan'ın isteğini destekleyen İngilizler, Türkiye'nin, adaları İtalya'ya ancak İtalyanlar da ayrı bir sözleşmeyle Yunanistan'a devrederse bırakacağını söyledi.[63] Bu garip diplomatik durumun içinde İtalya baskılar nedeniyle önceki Tittoni-Venizelos Mutabakatı'nın bir benzerini imzaladı. Yunanistan'ı açık bir biçimde kayıran bu sözleşmenin Sevr Antlaşması'yla aynı gün yürürlüğe girmesi kararlaştırıldı.[64] Sevr Antlaşması yürürlüğe girmediği için de Bonin-Venizelos Mutabakatı, Oniki Ada sorununu çözemeyen bir başka girişim olarak kaldı.

Sorunun yeniden çözümü için üç yıl daha beklemek gerekecekti. Bu üç yıl içinde ise Avrupa siyaseti, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşümü açısından sürekli bir biçimde değişikliğe uğradı. Önceki sayfalarda belirtildiği gibi, 1920 ve 1922 yılları arası İngiltere tarafından desteklenen Yunanistan ve Milli Mücadele güçleri arasında bir dizi savaşa sahne oldu. 1920'de Ankara'da ulusal meclis kuran Türk direniş hareketi İstanbul'daki Osmanlı yönetimini adım adım devre dışı bırakarak gücü elinde topladı. Ağustos 1922'de elde edilen Büyük Zafer ile de Anadolu'nun meşru ve en önemli gücü olduğunu kanıtladı. 1920'den 1922'ye kadar geçen savaş döneminde, geleceği belirsiz Oniki Ada sadece teknik olarak Yunanistan'ın müttefiki olan İtalya tarafından stratejik bakımdan Milli Mücadele güçleri aleyhine neredeyse hiç kullanılmadı.

İtalyanların kendi işgal bölgesi olarak düşündükleri İzmir'in Yunanistan tarafından işgali sonucu yaşadığı hayal kırıklığı bu tutumunun bir sebebidir. İzmir ve adalar konusunda iki müttefiğin birbirleriyle yaşadıkları problemler, İtalyanların Anadolu'da işgalci olmalarına rağmen Yunanlar karşısında Milli Mücadele güçlerini desteklemeleri sonucunu doğurdu.[65] Bu destek bazen askeri, bazen diplomatik çerçevede oldu. Bu bağlamda Rodos, Milli Mücadele güçleriyle İtalyanlar arasındaki iletişim ve diplomatik müzakerelerin yönetildiği bir merkez haline geldi.[66] Aynı şekilde İtalya, Yunan karşıtlığını Milli Mücadele'ye silah yardımı yaparak pekiştirirken de adaları bir aktarma noktası olarak kullandı. Adalardan yapılan sevkiyat Kurtuluş Savaşı'nın büyük bir kısmında devam etti.

İtalyanlar Oniki Ada'yı bu dönemde sadece Türk-İtalyan ilişkilerinin kesişim noktası olarak kullanmakla kalmadı. Egemenliği hâlâ belirsiz olan bu adalar Roma için aynı zamanda müttefikleriyle müzakere ettiği bir koz niteliği de taşıyordu. Örneğin, İtalya müttefiklerine ne zaman yakınlaşmak istese Oniki Ada'nın geleceğine dair açık kapı bırakıyordu.[67] Kısacası Oniki Ada, İtalyanlar için bu dönemde hem Türklerle hem de müttefiklerle müzakerelerin yönetildiği önemli bir diplomasi merkezi ya da mekanizması haline gelmişti.

Türklerin Yunanları kesin bir biçimde bozguna uğratmasından sonra hem Türkiye hem de Oniki Ada'nın geleceği açısından yeni bir dönem başlamış oldu. Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Antlaşması'ndan hemen sonra taraflar yeni bir barış antlaşmasını müzakere etmek için hazırlıklara başladı. Ekim-Kasım 1922'de İtilaf Devletleri arasında yapılan bir dizi görüşme, taraflar arasındaki ayrışmayı gözler önüne sererken adalar meselesinde takınacakları tavrı da ortaya koyuyordu.

İtalya, Bonin-Venizelos Mutabakatı'nın Sevr'i artık Türklere kabul ettirmenin hiçbir yolu kalmadığı için geçersiz olduğunu belirtti. Bu açıklama malumun ilamı gibi görünse de aslında çok önemli bir döneme denk gelmişti. İngiltere, Yunanistan'ın bu kez de Trakya'dan çekilme "zararı"nı Oniki Ada ile tazmin etmeyi tartışıyordu.[68] Bu durum Roma ve Londra arasındaki ilişkileri gergin bir hale getirdi. İtalyanlar Sevr'in geçersizliği argümanını yinelerken, İngiliz Dışişleri meselenin uluslararası karakterine atıfta bulunup başka bir ortamda tartışılması gerektiğini savunuyordu.

İtalya böyle bir teklifi kabul etmedi. Zaten İtalya'daki mevcut siyasi durum Ekim 1922'de büyük bir değişime de uğramıştı. Benito Mussolini, Kara Gömlekliler İhtilali ile gücü ele geçirmişti. Yeni faşist hükümetin ise Oniki Ada'yı selefleri gibi kolayca terk etmeye niyeti yoktu. Fakat adaları bırakmamak için kararlı olduklarını her daim söyleyen İtalyan politikacıları dahi sonucun ne olacağını tam olarak kestiremiyordu.[69] Örneğin Mussolini verdiği bir röportaj sırasında bir gazetecinin, kendisine Oniki Ada'nın geleceğine dair yönelttiği soruya uzun bir sessizlikle yanıt vermişti.[70] Kısacası Oniki Ada, işgalinin ardından geçen on seneye rağmen Avrupa güçleri açısından hâlâ oldukça karmaşık bir konuydu.

Tüm bu karmaşıklığına rağmen bir şey kesindi: O da İngiltere'nin ne pahasına olursa olsun konuyu Türkiye'yle müzakere etmemeye kararlı oluşuydu. Bir başka deyişle, Avrupalıların İtalyan ya da Yunan egemenliği konusunda kendi aralarında yaşadığı gerginlikler, olası bir Türk egemenliğinin de tartışılabileceği anlamına gelmiyordu. Zaten son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin ilan ettiği Misak-ı Milli belgesine göre adalar milli sınırlar içinde bulunmu-

yordu. Sınırlar çoğunlukla 1918'de bırakışma imzalandığında Türk askerinin hâlâ bulunduğu yerleri içeriyordu. Adalardaki askeri hâkimiyet ise 1912'de kaybedilmişti. Zaten Türkiye'nin Lozan'da çözmesi gereken o kadar fazla sorunu vardı ki, aşağıda görüleceği üzere adalar meselesinin tartışılması çoğunlukla sınırlı kalmıştı.

Lozan müzakerelerinde Türkiye'nin adalar söylemi özellikle Çanakkale Boğazı'na yakın adaların Türkiye'ye verilmesi üzerine yoğunlaştı. Türk heyetine göre Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek, Anadolu'nun güvenliği göz önüne alınarak Türkiye'ye verilmeli ve kuzeydeki diğer adalar da Yunanistan'dan bağımsız bir rejime tabi olup silahsızlandırılmalıydı.[71] Hem İngiltere hem de Yunanistan Türklerin bu isteklerini Wilson Prensipleri ışığında reddetti. Türkiye bu adaların Türk topraklarının güvenliğini yakından ilgilendirdiği hususunda direttiği için Kuzeydoğu Ege adaları sorunu Boğazlar alt komisyonuna gönderilirken Limni, Sakız, Midilli, Sisam ve Nikarya'nın silahsızlandırılması meselesinin ise uzman komisyonunda tartışılması kararı alındı.[72]

Lozan Konferansı görüşmelerdeki çatışma ve tıkanıklıklar nedeniyle kesintiye uğradığından iki bölümden oluşur. 4 Şubat 1923'e kadar sürecek ilk dönemde, diğer meselelere benzer bir şekilde Ege adaları sorunuyla ilgili herhangi bir çözüm yolu bulunamadı. Yine bu ilk dönemde, kuzeydeki adaların aksine, Oniki Ada grubunun akıbetiyle ilgili herhangi bir resmi tartışma hiç yapılmamıştı.

Lozan Konferansı'nın ikinci perdesinde ise, ilk dönemin aksine, Türkiye Oniki Ada meselesinde Meis'in egemenliği için görüşmelerde bulundu. Aslında konferansın ilk dönemi bittiğinde taraflar Türk heyetine hazırlanmış bir anlaşma metni vermişti. Ancak, Türkiye bu taslak metni kabul etmediği gibi 8 Mart 1923'te kendi taslak metnini taraflara göndermişti. Bu taslak metnin 15. maddesine göre Meis Türkiye toprakları içinde bulunuyordu. Haliyle bu durum konferans öncesinde ve sırasında ilgili taraflarca pek çok kez tartışıldı. Resmi toplantılarda, İngilizler Türklerin isteğinin kabul edilemeyeceğini, zira bu konunun Lozan'ın

ilk döneminde kesinlikle gündemde olmadığını ve aynı zamanda Meis'in tamamen Rum Ortodoks nüfusa sahip olduğunu belirtti. İngiliz delegesi Lord Curzon'a cevaben İsmet Paşa, Meis'in Türk karasularının sınırında bulunduğunu, bu nedenle küçük olsa da Anadolu'nun güvenliği için önemli olduğunu belirten bir konuşma yaptı.[73] İsmet Paşa'ya göre ada Türkiye'nin sınırları içinde kaldığı için etnik özelliği meselenin çözümü için önemli bir kıstas değildi. Adayı Fransızlardan 1921'de teslim alan İtalyanlar İsmet Paşa'nın bu savını konferansın birinci oturumunda hiç tartışılmaması ve aynı zamanda adanın Türk karasularının dışında olması gerekçesiyle reddetti.

Meis'in Lozan Konferansı'ndaki konumu oldukça ilginç bir hal almaya başlamıştı. İtalya ile Türkiye arasındaki tüm diplomatik müzakereler bu ada için neredeyse bir çıkmaza girmişti. Yabancı basın, Meis'in konferans görüşmelerinin geleceği için küçük ve nispeten "önemsiz" bir mesele olduğunu söylese de[74] tarafların çatışmaları, herhangi bir sonuca ulaşmaksızın konferansın sonuna kadar sürdü.

İtalya'nın bu adayı elinde tutmak istemesinin stratejik, psikolojik ve demografik sebepleri vardı. Stratejik olarak ada ileriki yılların göstereceği gibi İtalya açısından önemli bir hedefe, yani Anadolu kıyısına yakındı; üstelik Doğu Akdeniz'de Rodos'un savunması açısından önemli bir üs işlevi görecekti.[75] Psikolojik olarak, İtalyan temsilcilerinin Türk heyetine resmi olmayan görüşmelerde söylediği gibi Meis, küçük bir kaya parçasından ibaret olsa dahi, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki etkisiz ve başarısız yönetiminden kurtulmuş İtalya için faşizmin saygınlığının bir sembolü haline gelmişti.[76] Demografik olarak, Meis, çoğunluğu Ortodoks Rumlardan oluşan bir nüfusa sahipti. İtalyanlara göre Nisan 1923'te ada nüfusu 791 dilekçe vererek, Türk yerine İtalyan hâkimiyetini tercih ettiklerini belirtmişti.[77] İtalyan delegasyonuna göre bu 791 dilekçe bir plebisite eşdeğerdi, yani ada İtalya'ya bırakılmalıydı.

Türkler sürekli bir biçimde plebisit ve demografik gerekçelerin bir ülkenin toprak bütünlüğüne karşı olamayacağını yineliyordu.

Türk heyetine göre Meis, Türkiye'nin deniz sınırları içinde bulunan, bu nedenle de başka bir devletin egemenliği altında olduğu takdirde Türkiye anakarası için tehlike arz edebilecek bir kara parçasıydı. Diplomatik müzakereler sırasında İtalya, Türklerin güvenlik hassasiyetini temelsiz bulduğunu belirtmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye anakarasına yerleştirilen birkaç topun, adayı etkisiz hale getirmede yeterli olduğunu söylemişti.[78]

Türkiye, Meis üzerine dönen bu sıkı pazarlıkta, güvenliğe ek olarak bir başka meseleyi daha gündeme getirdi: Kaçakçılık. Türklere göre Meis ve Kaş arasında önüne geçilemeyen şekilde kaçakçılık yapılıyordu ve ileride bazı diplomatik krizlerin önlenmesi için Meis'in Türk egemenliği altında kalması gerekiyordu. Türklerin bu savına karşı İtalyanlar ise, böyle olası bir sorunun iki bölge arasında yapılacak ayrı bir antlaşmayla çözülebileceğini iddia ediyordu.[79]

Tarafların farklı kategorilerdeki bitmeyen savları Lozan Konferansı'nın sonuna kadar devam etti. İlginç bir şekilde, birçok mesele hallolmuş, fakat Anadolu kıyısındaki bu küçük ada nedeniyle İtalya ile Türkiye arasındaki ilişkiler tıkanmıştı. Ayrıca bu süreçte Meis, İtalya ile Türkiye arasındaki bir sınır meselesi olmanın dışına da çıkmıştı. Örneğin Fransızlar Meis ile Türk-Yunan sınırı arasında bir ilişki kurmuştu. Fransızlara göre Türkiye, Meriç talveginin Türk-Yunan sınırı olması konusundaki teklifinin kabul edilmesini istiyorsa, Meis konusunda geri adım atmalıydı.[80] İtalya da Meis'in karşısına sürpriz bir biçimde daha önce halledildiği düşünülen "müttefik tazminatları" meselesini getirmişti. Zaten perde arkasında İtalya, Meis'e karşı kapitülasyonlar konusunu öne süreceğini de önceden belirtmişti. Kısacası, 1923 baharında Meis çok bilinmeyenli bir denklemdi.

Bu sebeple, 4 Haziran 1923 günü Türk delegasyonu bir demeç vererek Meis'in Anadolu'nun "açık" bir parçası olduğunu, Türklerin sadece ama sadece barış yapabilmek için adadaki haklarından vazgeçerek çok büyük bir fedakârlık yaptığını açıkladı.[81] Bir başka deyişle Türkiye, Meis'in İtalya'da kalmasını kabul ediyordu, çünkü çöken bir imparatorluk ve işgale uğrayan topraklarda

bağımsız bir devlet kurma hedefi Türk heyeti için adalar sorunundan çok daha önemliydi.

Meis'in İtalyanlara ait oluşunun kabul edilmesinden sonra Türk delegasyonu, bu adanın karşılığında Çanakkale Boğazı'na yakın Merkep (Tavşan) Adası'nın Türk topraklarına katıldığını duyurdu. 24 Temmuz 1923 günü de bağımsız Yeni Türkiye'nin kuruluş belgesi olan Lozan Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın 12. maddesi kuzeydeki adaları ilgilendiriyordu. Bu maddeye göre Bozcaada, Gökçeada ve yukarıda bahsedilen Tavşan Adası Türkiye'ye; Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Samos ve Nikarya Yunanistan'a bırakılıyordu. Türklerin konferans boyunca diretmeleri sonucu, bu adalar için silahsızlandırılmış statü öngörülmüştü. Antlaşmanın 15. maddesi ise Oniki Ada'nın statüsünü belirliyordu:

"Türkiye aşağıda sayılan adalar üzerindeki tüm hak ve senetlerinden İtalya yararına vazgeçer: Bugün İtalya'nın işgali altında bulunan Astampalya (Astropalia), Rodos, Kalki (Calki), Skarpanto, Kazos (Casso) [Kassos (Caso)], Piskopis (Tilos), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sömbeki (Simi) ve İstanköy (Kos) adaları ile bunlara bağlı olan adacıklar ve Meis (Castellorizo) Adası."[82]

Bu madde ile, Oniki Ada'nın 1912'den beri belirsiz olan akıbeti, en azından Türkiye açısından çözümlenmiş bulunuyordu. Lozan Antlaşması'nın imzalandığı gün, İtalyan ve Türk delegasyonları Meis'in silahsızlandırılması için mektup teatisinde bulundu. Bu teatiye göre İtalya, adada bulunan Fransız askeri üslerini yok edecek, bölgeyi bir daha silahlandırmayacak ve adada iç güvenliğin gerektirdiğinden fazla kolluk kuvveti bulundurmayacak, bunun karşılığında ise Türkiye adanın tam karşısına denk düşen sahil bölgesini güçlendirmeyecekti.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla adalar ve Türkiye ilişkisi açısından yeni bir dönem başlamış oldu. Yeni dönemin tüm dinamikleri ilerleyen bölümlerde ayrıntıyla aktarılacaktır. Fakat öncesinde, 1912'den itibaren büyük bir diplomatik mesele haline dönüşmüş adalarla ilgili toparlayıcı bir yorumda bulunmak gere-

kiyor. Öncelikle, Türkiye'nin konferansın ikinci perdesinde Meis için yürüttüğü diplomatik çabayı bir tarafa bırakırsak, Türk delegasyonunun adalar konusunda asıl odak noktasının kuzeydeki adalar olduğu görülebilir. Mussolini ve İsmet Paşa'nın yaptığı özel görüşmelerde, İtalyan başbakanının Oniki Ada meselesi açıldığı takdirde kapitülasyonlarla ilgili sorun çıkaracağını belirtmesi, Türkiye'nin tutumunda etkili olmuştur demek yanlış olmaz. İşgal ve savaş görmüş Türkiye'nin Lozan'daki öncelikli hedefinin bağımsız bir ülke kurmak olduğu göz önünde tutulursa, bu durum şaşırtıcı değildir.

Bu sebeple, Birinci Dünya Savaşı'nda yenik düşmüş ve parçalanmış bir imparatorluktan bir ulus-devlet yaratan Lozan Antlaşması'nı belgenin sadece adaları ilgilendiren maddelerine bakarak yorumlamak objektif gerçeklikle bağdaşmaz. Lozan'ın başarısını anlamak için İstanbul hükümetinin imza ettiği Sevr'e bakmak yeterlidir. Adalar konusuna gelince, Türkiye'nin kuzeydeki birkaç adanın dışında adaların egemenliğini alamaması bölgede yeni bir statüko oluşturmuş, bu statüko ise ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere gerginlik, çatışma ve korku dinamiklerini yansıtmıştır. Adalar ile Türkiye arasındaki bu statüko istisna değil, neredeyse tüm Cumhuriyet dönemine yayılan bir norm haline gelmiştir. Yani kısacası, Lozan Türkiye için önemli ve büyük bir başarı olurken, ardında bıraktığı adalar daha sonra Türkiye diplomasisi açısından sorun teşkil etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Ağustos 1923'te Lozan Antlaşması'nı onaylamıştır. Meclis'teki tartışmalarda sonradan Türkiye Cumhuriyeti'nin İçişleri Bakanı olacak İstanköy doğumlu Şükrü Bey (Kaya) Lozan Antlaşması'nın onaylanmasına sert bir şekilde karşı çıkmıştı. Bu çalışmanın önsözünde kısaca değinilen bu konuşmanın sebebi, doğrudan adaları ilgilendiren maddelerdi:

"Boğazlardan sonra Midilli, Sakız ve Sisam adaları vardır. Rica ederim benimle beraber tekrar haritayı göz önüne getiriniz. Bu adalar Anadolu'dan kopmuş güzel birer parçadır... Bu adalar yabancı ellerde bulundukça bize sahillerde yaşamak imkânı var mıdır? Sahillerimizin temini asayişi için edeceğiniz mütevali fedakâr-

lıklar bu adaların zabıt ve raptından daha ziyade güç olacaktır... Bu adalar sırf Anadolu'nun müdafaası için yaratılmıştır... Efendiler! Yunanistan'a bahşedilen Sisam Adası'ndan aşağıya doğru gidecek olursak daha birtakım adalara tesadüf ederiz... Bunlar içerisinde Rodos gibi İstanköy, Meis gibi Anadolu'ya bitişik ve Türklerle meskûn kıymetli adalar vardır... Bu adalar bence İtalyanların elinde Anadolu'ya doğru uyanacak bir isti'mar ve istismar siyasetinin bir mukaddimesidir..."[83]

Gerçekten de Şükrü Kaya'nın söyledikleri neredeyse birkaç ay içinde gerçekleşecekti. İtalya Oniki Ada'yı sürekli bir biçimde silahlandırıp genişlemeci bir tavır belirleyecek ve yeni kurulan cumhuriyet, sahillerini korumak amacıyla hem diplomatik hem de askeri birçok önlem almak zorunda kalacaktı. Bir sonraki bölüm, 1920'lerde Türkiye'nin kurulduktan aylar sonra yeniden bir işgal tehlikesiyle karşı karşıya kalışını Oniki Ada hikâyesi üzerinden anlatacaktır.

II

Savaşın Eşiğinde: Oniki Ada Tehdidi ve Türk Dış ve Güvenlik Politikasının Cevabı (1923-1927)

1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye Oniki Ada üzerindeki haklarını bölgeyi 1912'den beri kontrol eden İtalya'ya devretmişti. Fakat 1923'ten sonraki tartışmaların göstereceği üzere Lozan Antlaşması, Oniki Ada meselesini sadece kâğıt üzerinde ve Türkiye için çözmüştü. Lozan'ın imzalanmasından hemen birkaç gün sonra Oniki Ada Avrupa'da ikili ve çoklu birçok görüşmeye konu olmaya devam edecekti.

1923'ten sonra Oniki Ada'yla ilgili üç farklı, fakat birbiriyle bağıntılı konu Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik ve dış politikasındaki önemini korumaya devam etti. Birincisi, Yunanistan'ın Lozan Antlaşması'na rağmen Oniki Ada'nın yasal statüsüne sürekli bir biçimde meydan okumasıydı. İngiltere, yine yeniden, Yunanistan'ın bu konudaki isteklerini çözüme ulaştırmak için meseleye müdahil olmuştu. Türkiye ise, görüşmelere katılmamış ama tüm gelişmeleri

kaygı ve ilgiyle takip etmiştir. Oniki Ada'nın hâkimiyetiyle ilgili İtalya, Yunanistan ve İngiltere çeşitli müzakereler yaparken Türkiye'nin de Lozan'dan hemen sonra sorguya açtığı bir başka ada meselesi, Meis'in çevresindeki adacıkların egemenliğiydi. Bu konu da neredeyse tüm 1920'ler boyunca Türkiye ile İtalya arasındaki diplomatik bir uyuşmazlık olarak önemini korudu.

Ada ve adacıkların egemenliği dışında bu dönemde Türk dış politikası Oniki Ada temelinde yasal ve iktisadi bazı problemlerle de uğraşmak zorunda kaldı. Adalar ve Anadolu, milliyetçiliğin en tepeye tırmanıp sınırların neredeyse kutsal bir hale geldiği böyle bir dönemde, artık farklı egemenlikler altındaydı. Bu nedenle, bu yeni statüko, geleneksel olarak kıyının iki tarafını da rahatça kullanmaya alışmış adalılar açısından birçok sorunu beraberinde getirdi. Örnek vermek gerekirse, Ege Denizi'nde soyut da olsa artık bir sınır çizgisi vardı ve bu durum daha önce böyle bir çizgiye maruz kalmamış adalı balıkçılar için problem teşkil ediyordu. Bu yasal ve iktisadi konular iki savaş arası dönemde sıklıkla tartışılan canlı bir meseleye dönüştü. Tabii, tüm bu tartışmalar, yani hem adacıklar hem de yasal/iktisadi konular, üçüncü meseleye sıkıca bağlıydı.

Neredeyse tüm bir döneme damgasını vuracak olan bu mesele, adalardaki siyasi ve askeri durumdu. Karşı kıyıda saldırgan ve genişlemeci bir dış politika söylemine sahip İtalya'nın bulunması ve bu devletin, adaları giderek askeri birer kaleye dönüştürmesi, bu dönemde Türk dış ve güvenlik politikasının en önemli parametresi haline geldi. Tabii ki bu, Türkiye'nin adaları ulusal güvenliğine açık bir tehdit olarak gördüğü yeni bir dönemi başlatmış oldu.

Bu bölüm Oniki Ada'nın, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Türk dış politikasını nasıl etkilediğini ele alıyor. Bölüme adını veren "savaşın eşiğinde" kavramı Türkiye'nin kurulduktan hemen sonra yeni bir savaş tehdidiyle karşı karşıya kaldığına işaret etmektedir. Realist perspektif, devletlerin herhangi bir ulusal güvenlik sorunu yaşadığında verdiği tepkinin genel olarak askeri önlem almak ve diplomatik birliktelikler oluşturmak üzerine kurulduğunu söyler.[1] Türkiye'nin ise bu buhranlı dönemde bazı mecburiyetler nedeniyle biraz daha farklı tepkiler verdiği görülmektedir. Daha

açık bir deyişle Türkiye, Oniki Ada'dan gelen silahlanma haberleri üzerine askeri olarak eldeki kısıtlı olanaklarla Batı ve Güneybatı Anadolu'yu güçlendirme yoluna gitmiştir. Fakat dış politikada yaşadığı bazı başka sorunlar nedeniyle diplomatik olarak etkin ittifaklar kuramamış, hatta tüm bu problemlerin birbiriyle olan bağlantısı sebebiyle birden fazla meseleyle aynı anda uğraşmak zorunda kalmıştır. Dönemin Türkiye açısından ne kadar sıkıntılı bir devire işaret ettiğini daha iyi anlayabilmek için öncelikle bazı genel noktalara değinmek gerekiyor.

Cumhuriyet'in İlk Yılları: İç ve Dış Politikada Genel Durum

Lozan Antlaşması'nın 1923 yılında imzalanmasıyla birlikte Türkiye tarihi ve siyaseti için yeni bir dönem açılmış oldu. Osmanlı İmparatorluğu artık yoktu; yerine 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Yeni devlet ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılına damgasını vurmuş modernleşme çabasını daha radikal bir şekilde ele alacaktı.

Osmanlı Saltanatı, Yunanistan ile yapılan son savaştan sonra Ankara hükümeti tarafından ortadan kaldırıldı. Saltanatın kaldırılması, Ankara'nın Lozan Konferansı'na tek temsilci olarak gitmesi için gereken bir adımdı, fakat aynı zamanda yeni Türkiye'nin, üzerinde yükseleceği temelleri de göstermekteydi. Bu yeni temelin ne olduğu da Lozan Antlaşması imza edildikten sonra kurulan cumhuriyet rejimiyle kendini gösterdi. Cumhuriyet'in ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk), başbakanı ise İsmet (İnönü) oldu. Sonrasında uygulamaya koyulan reformlar Türkiye'de hem siyasetin hem de toplumun dönüşümünü hedefliyordu. Bu dönüşümün en temel unsurunu ise laikleşme oluşturuyordu: Bu dönemde atılan reform adımlarından hemen hepsi bir noktada bu ilkeyle bağlantılıydı.

Feroz Ahmad rejimin bu yıllardaki amacının eski sembollerin yıkılması olduğunu söyler.[2] Gerçekten de Cumhuriyet rejimi eski rejimin kalıntılarını birer birer yıkacaktır. Saltanatın kaldırılmasından sonra eski sistemin en belirgin siyasi-dini sembolü olan

hilafetin 1924'te ilgası Kemalistlerin bu yönde attığı en önemli adımlardan bir tanesidir. Hilafetin ilgasını, tekke ve zaviyelerin kapatılması hakkındaki kanun, şapka inkılabı, takvim ve saat sisteminin değişimi izlemiştir. 1926'da şeriattan arınmış, tamamen Batılı değerlere dayanan bir Medeni Kanun'un kabulü cumhuriyet rejiminin getirdiği bir başka önemli değişiklik oldu. Onu 1928'de Arap harflerinden Latin harflerine geçiş izledi. Reformlar 1930'larda da devam etti. İki savaş arası dönem bittiğinde, Türkiye'de yasal ve siyasal sistem yüzyılın başındaki durumla kıyaslandığında tamamen değişmişti.

Ancak 1920'ler, 1930'lardan siyaseten oldukça farklıydı. 1930'larda Kemalist rejim artık pekişmişti. 1920'lerde ise Türkiye, Zürcher'in deyimiyle sıkıntılı bir savaş sonrası dönemi yansıtıyordu;[3] bir başka deyişle rejim henüz yolun başında, siyaset ise çetrefilliydi. Savaş sonrası sıkıntıları iç siyaset, iktisat, dış politika alanlarının hepsinde görülebiliyordu.

İç politika açısından yukarıda bahsedilen tüm siyasi ve sosyal değişiklikler birbirinden farklı muhalefet odaklarının ortaya çıkmasına sebep oldu. Cumhuriyet rejiminin laiklik anlayışı muhafazakâr çevrelerde rahatsızlık yaratırken, Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı'ndan sonra adım adım artan siyasal gücü savaş boyunca yanında bulunmuş olan kadronun içinde de muhalif seslerin çıkmasını beraberinde getirdi. Bu çatlak sesler 1924'te çoğunlukla eski İttihatçıların kurduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile kurumsal bir nitelik kazanmış oldu.

Hemen hemen aynı döneme denk düşen bir başka gelişme, yeni kurulan Cumhuriyet'in dikkatinin Doğu'ya çevrilmesine sebep oldu. İslamcı ve Kürt milliyetçisi öğelerden beslenen Şeyh Sait İsyanı devletin aldığı yasal ve askeri önlemlerle bastırıldı. Tarihimize Takrir-i Sükûn Kanunu olarak geçen yasa ile Türkiye'de muhalif seslerin kısıldığı yeni bir dönem başladı. Tüm bunlar olurken devletin dış politikada Musul ve bu eserin konusunu oluşturan adalar nedeniyle yaşadığı zorlu günler sonraki sayfalarda daha geniş şekilde irdelenecektir.

Siyaseten yaşanan bu çalkantılı günlerde Türkiye, iktisadi olarak da bir dönüşüm içindeydi. 1923 yılına bakıldığında, yeni kurulan ülke neredeyse on yıl süren bir savaş döneminden çıkmıştı. Bu süreçte, Türkiye'nin sınırları içinde kalan en zengin bölgeler işgal edilmiş, iktisadi altyapı talan edilmiş, imparatorluğa kıyasla topraklar küçülmüş ve yeni sınırların içindeki nüfus eskiye oranla azalmış, bunun yanında yine savaşlar dolayısıyla tarımsal üretim keskin bir biçimde düşmüştü. 1923'ten sonra Türkiye uzun süren savaşların ardından iktisadi alanda toparlanmaya başlayacaktı. Bu toparlanma 1920'lerde büyük ölçüde tarımsal üretimin artışıyla ilgiliydi ve bu artış, 1925'te aşarın kaldırılması gibi alınan bazı yasal kararlarla devlet tarafından ciddi bir biçimde destekleniyordu.[4]

1920'ler siyasi ve iktisadi olarak bir yeniden yapılanma dönemiydi ve her iki alanda da hâlâ bazı problemler yaşanıyordu. Bu problemli alanların bir üçüncüsü ise dış politikaydı. 1920'lerdeki dış politikanın belirleyicilerinden bir tanesi, Türkiye'nin Lozan'da çözülememiş olan sorunlarıydı. Bu sorunlara karşılık Ankara'nın dış siyasette Sovyetler Birliği'nden başka müttefiki de yoktu. Bir başka deyişle Türkiye, Batı ile olan ilişkilerinde göreli olarak yalnız bir ülkeydi. İngiltere ile yaşanan Musul sorunu ve Yunanistan ile mübadelenin uygulanması sırasında ortaya çıkan problemler, Türkiye'nin 1923 sonrasında yaşadığı sıkıntılardan birkaçıdır. Bu sorunlara ek olarak, İtalya'nın 1923 sonrasında genişlemeci bir tavırla adaları silahlandırmaya başlaması Türk dış ve güvenlik politikasının belirleyici dinamiklerinden biri olacaktır.

Burada önemle vurgulanması gereken husus, Türkiye'nin 1923 sonrası dönemde sorun yaşadığı bu ülkelerin hepsinin, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Anadolu'da işgalci konumunda olmasıdır. Bu durum, sonraki sayfalarda görüleceği üzere Türkiye'nin 1920'lerde yaşadığı "işgal korkusu"nu açıklamak için yeterlidir. Basından da rahatça takip edilebilen bu korku, işgal sonrası kurulmuş bir ülkenin canlı hafızasının bir dışavurumu olarak nitelenebilir. İki savaş arası dönemde Türkiye'nin özellikle adalar konusunda gösterdiği hassasiyet, dönemin siyasi elitlerinin yaşadığı geçmiş deneyimlerden ayrı olarak düşünülemez. İki savaş arası

dönem, kavramsallaştırma olarak bir bütüne tekabül etse de Türkiye'nin dış politikası açısından 1920'lerin 1930'lardan farklı ve çok daha sıkıntılı bir zaman dilimi olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum adalar konusunda da kendini gösterecektir.

Yine, Yeniden: Oniki Ada'nın Egemenliği Sorunu

Lozan Antlaşması'nın 15. maddesi Oniki Ada'nın egemenliğini İtalya'ya vermişti. Fakat 1923 ve 1924'teki tartışmaların göstereceği üzere Ege'deki egemenlik sorunu iki konu özelinde devam edecekti. İlk sıkıntı Türkiye ve İtalya'nın 15. maddeyi farklı yorumlamaları sebebiyle ortaya çıktı. Antlaşmanın tasdikinden bir ay sonra Türkiye, Meis Adası'nın etrafındaki adacıkların kendisine ait olduğunu iddia etti.[5] Ankara'ya göre Lozan'ın 15. maddesi Oniki Ada'ya bağlı adacık ve kayalıkların İtalya'ya ait olduğunu açıkça ifade ederken, Meis için aynı şeyi söylemiyordu.[6] Türkler, Meis için ayrı bir durumun olduğunu, maddede adacıklara özel bir atıf olmadığını, bu nedenle de Türkiye'nin Meis'in etrafındaki adacıklar üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçmemiş olduğunu iddia ediyordu. Gerçekten de madde teknik olarak incelendiğinde, Türkiye savında haklıydı. Bu durum, 1923'ten sonra bölgede ortaya çıkan ilk egemenlik sorunuydu ve bu sorun şekil ve alan değiştirerek günümüze kadar gelecekti.

İtalya, maddedeki boşluğun farkındaydı. Bu sebeple, Türk askerinin Kaleüçağız'ın hemen karşısındaki Kekova'ya (Karavola) gitmesi, İtalyan otoriteleri arasında rahatsızlık yarattı.[7] Bunun üzerine İtalya, adacıkların Meis'in ayrılmaz birer parçası olduğunu ve ada halkı tarafından özellikle kereste, kireç ve otlak ihtiyacı için kullanıldığının altını çizdi. Roma, Meis'e bağlı adacıkların hepsinin kendisine verildiğini belirtiyordu. Ancak, iç yazışmalara bakıldığında İtalya'nın da Türkiye'nin haklılığını kabul ettiği söylenebilir. Zira İtalya, Lozan Konferansı sırasında 15. maddeye Meis'in adacıklarının da ilave edilmesi gerektiğini söylemiş, fakat İngiltere tarafından reddedilmişti.[8] Bu durum, 15. maddedeki boşluğun aslında gayet bilinçli olduğunu gösteriyordu.

Türk yetkililer Ekim 1923'te bölgeye daha fazla askeri güç ile yeni bir ziyaret gerçekleştirdi.[9] Bu ziyaret sırasında Kaş kaymakamı, bölgede bulunan insanlara adacıkları terk etmeleri gerektiğini, zira Türk askerinin bölgeyi işgal edeceğini bildirdi.[10] Halk, adacıklarda hayvanlarının bulunduğunu, bölgeyi hemen terk edemeyeceklerini söylese de Türk askeri adaya Türk bayrağı dikerek, halka on beş gün süre verdi. Benzer durumlar kısa bir süre içinde diğer adalarda da yaşandı. 1923'ün Aralık ayına gelindiğinde Meis'e bağlı birçok adacıkta Türk bayrağı dalgalanıyordu. Bu olaylar, 1932'ye kadar sürecek Meis probleminin ilk veçhesini oluşturuyordu.

İtalyan hükümeti Meis'in çevresinde gerçekleşen bu olaylar nedeniyle Türkiye'yi protesto etti. Ek olarak, bir başka adacığı da kendisi işgal etti. Bu sefer Ankara, Roma'yı Lozan Antlaşması'na aykırı davranmakla suçladı.[11] 1923'ün sonlarına doğru patlak veren bu olaylar zinciri açık bir çatışmaya dönüşmedi. Gerginlik karşılıklı bayrak dikme savaşı ve ardından gelen notalarla devam etti. Nisan 1924'te taraflar sorunu tartışmak için bir araya geldiyse de meselenin müzakeresi için gereken uygun diplomatik zemin oluşturulamadı. Bu durum, iki tarafın 1924 itibariyle ilişkilerinde yaşadıkları sorunlarla ilgiliydi. Türkiye, İtalya'nın Oniki Ada üzerinden Anadolu'ya başlatacağı bir işgal hareketinden korkmaya başlamıştı; diğer sorunlar bu işgal korkusunun gerisinde kalmıştı. Sağlıklı bir diplomatik ilişkiden yoksun "savaşın eşiğindeki" bu iki ülkenin Meis'in etrafındaki adacıkları konuşması için 1927'yi beklemek gerekecekti.

Meis'in etrafındaki egemenliğin bölgedeki gerilimi artırdığı dönemde Yunanistan, İtalya ve İngiltere ise tüm adaların geleceğini yeniden tartışmaya açmıştı. Lozan Oniki Ada'nın egemenliği dosyasını sadece Türkiye için kapatmış görünüyordu. Taraflar, başarısız Tittoni-Venizelos ve Bonin-Venizelos mutabakatlarını tartışmaya devam ediyordu. Yunanistan, Oniki Ada'yı yapılan bu iki sözleşme ve adalardaki Rum nüfusun çoğunluğuna dayanarak istiyordu. İtalya ise, Sevr Antlaşması'nın, müttefiklerinin tümünün onayıyla geçersiz hale geldiğini belirterek Yunanistan'ın isteklerini kabul etmiyordu.

Mussolini'nin "Oniki Ada sorunu" diye bir şeyin olmadığına dair verdiği demeçlere rağmen adaların egemenliği İngiltere'nin de baskısıyla taraflar arasında 1924'e kadar tartışıldı. İngiltere Akdeniz'deki güç dengesi açısından Oniki Ada'nın Yunanistan'a ait olmasını tercih ediyordu. Görüşmelerden birinde Mussolini, konunun Lozan ile kapandığını net bir dille ifade etti. Eğer İngiltere Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi konusunda ısrarcıysa, İtalya'nın hakları başka şekillerde telafi edilmeliydi.[12] İtalya, telafiyle Yunanistan'ın vereceği iktisadi imtiyazları kastediyordu. Yunanistan ise bu teklifi, imtiyazların Atina'yı Roma'nın bir uydusu haline getireceği gerekçesiyle şiddetle reddetti.[13]

Mussolini'ye göre Yunanistan, İngiltere tarafından desteklenmese Oniki Ada meselesini gündeme getiremez ve İtalya üzerinde baskı kuramazdı.[14] Gerçekten de İngiltere için Akdeniz'deki dengeler oldukça önemliydi. Fakat buna ek olarak bir de Somali'deki Jubaland konusu vardı. 1915 Londra Antlaşması'na göre İngiltere İngiliz Afrikası'nın bir parçası olan Jubaland'ı İtalya'ya vermeyi kabul etmişti. Şimdi ise bu iki sorunu bir araya getirerek Jubaland meselesinde elini güçlendirmeyi umuyordu. İtalya Oniki Ada'nın geleceğinin tamamen ikili düzlemde tartışılması gerektiğini söylese de müzakerelerden anlaşıldığı kadarıyla hangi adaları bırakıp bırakamayacağına varan detaylı bir tartışmanın içine girmişti. Bu bağlamda Roma Rodos, İstanköy, Leros ve Meis'in Akdeniz'deki stratejik konumları dolayısıyla mutlaka elde tutulması gerektiğinin altını çiziyordu.[15] Fakat kapalı kapılar ardındaki bu müzakerelere rağmen Mussolini, basına verdiği demeçlerde İtalya'nın adaları bırakmak gibi bir niyetinin olmadığını, olsa bile bırakacağı ülkenin Yunanistan değil, Türkiye olacağını söylüyordu.[16]

İtalya'nın, adaları Türkiye'ye bırakmak gibi bir niyeti kesinlikle yoktu. Daha ziyade bu, Mussolini'nin İngiltere ile yaptığı müzakerelerde elini güçlendirme taktiğiydi. Fakat her şeye rağmen bu açıklamalar Türkiye'de belirli kesimlerde heyecan da yaratmıştı. Örneğin, *Vakit* gazetesi İtalya'nın belirli adaları kendisine ayırıp gerisini Türkiye'ye iade etmeyi düşündüğünü dahi yazmıştı.[17] *Vakit*'i bazı başka Türk ve Yunan gazeteleri takip etmişti. Ankara

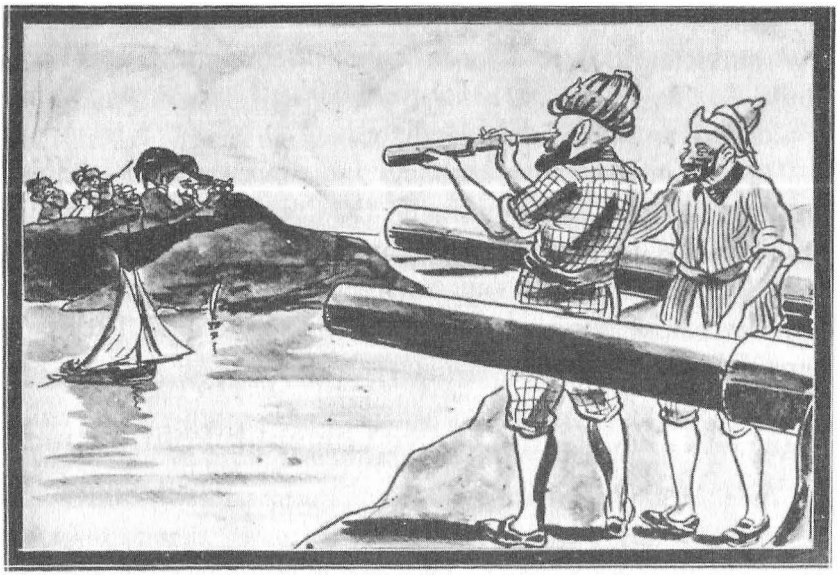
da sürece müdahil olmasa da müzakerelerin nasıl sonuçlanacağını aktif bir biçimde takip ediyordu. Yabancı raporlara göre Türkiye, Oniki Ada'da bir Yunan hâkimiyetindense, Lozan'ın öngördüğü şekilde İtalyan varlığını tercih ediyordu.[18]

Tüm bu müzakereler herhangi bir sonuç vermedi. Adaları bırakmak istemeyen İtalya Eylül 1924'te Lozan Antlaşması'nı tasdik edince mesele, İkinci Dünya Savaşı'na kadar kapanmış oldu. İngiltere, İtalya ve Yunanistan egemenlik konusunun karşıt tarafları olarak görünseler de 1924-1925 yıllarında Türkiye'ye karşı politikalarında uyum sağlayacaklardı.

İşgal Korkusu: Türk Dış ve Güvenlik Politikasında Oniki Ada

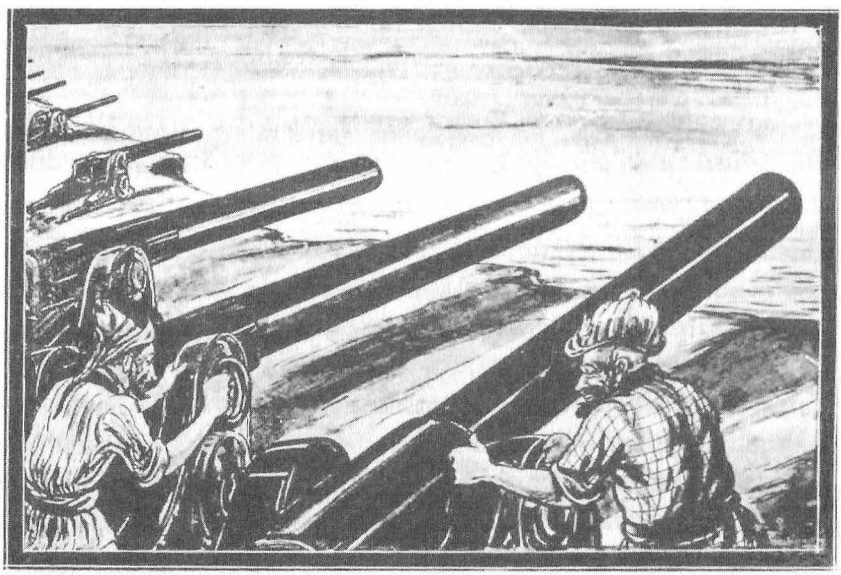
1923 sonrasında Türkiye'nin adalar temalı asıl problemi, egemenlikten ziyade Oniki Ada'nın İtalya tarafından yoğun bir biçimde silahlandırılması oldu. Türkiye, adaların geleceğini tartışan başkentleri takip ederken, dikkatini daha çok karşı kıyıda olup bitenlere vermişti. Öyle ki karşı kıyıdaki silahlanma Türkiye'de 1923 yılının hemen ertesinde yeni bir işgal korkusu oluşturmuştu. Bu korkuyu daha iyi anlayabilmek için yukarıda da değinilmiş olan Türkiye'nin işgal geçmişi kadar İtalya'nın dış politikasına ve bu politikanın Oniki Ada'daki tezahürlerine bakmak gerekir.

Siyasi bütünlüğünü 19. yüzyılın ikinci yarısında tamamlayan İtalya, Avrupa sahnesinin "en küçük büyük devleti" olmuştu. İtalya 1880'lerden itibaren, diğer Batılı ülkeler gibi sömürge arayışına girmişti. Önceki sayfalarda ele alınan Libya'nın işgali, bu anlayışın bir sonucuydu. Bu bakımdan, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki İtalyan dış politikası savaş öncesinden çok farklı değildi, hatta *Risorgimento* politikasının son evresini oluşturmaktaydı.[19] Fakat bu son evre, geleneksel genişlemeci politikanın güç dengelerini gözeten yapısından farklıydı. Bu bağlamda denge politikasından uzak, aktif ve saldırgandı.[20] Bu saldırganlığın açık hedefi Roma İmparatorluğu'nu diriltmek ve İtalya'yı eski ihtişamına kavuşturmaktı. Bu bakımdan İtalyanların *mare nostrum*, yani "bizim deniz" dediği Akdeniz, dış politikanın en önemli unsurlarından biriydi.

نه یاپسه‌ق اطرافی دیکیز ایتمکی اونوتمایز چلبی

"Ne yapsak etrafı dikiz etmeyi unutmayız çelebi" Karagöz, *28 Temmuz 1926.*

آق ده کیز قیللرینی طوپله چویرمه‌لی‌یز!

"Akdeniz kıyılarını toplarla çevirmeliyiz" Karagöz, *27 Mart 1926.*

قره كوز

تورميو: ١٩٤١ — ٢٣ تشرين اول (جمه ايرتسى) ١٩٢٦ — ١٩ سنه

مؤسسى على فؤاد بك مرحوم

صاحب و باسم محرري برهان جاهد

مطبعه و ادارهخانه نك باب عالى قارشيسنده دائره مخصوصه

للغراف ادرسى : استانبول — قره كوز

تلفون: استانبول ٤٩٣

هزلهصرك بازى و رسملرينك حقوق « حق تأليف » موسسهسه محفوظدر

درج اولنمان اوراق اعاده اولنماز

آبونه شرائطى

سنه لكى ، ١٠٤ نسخه در

و سنه لك آبونه توركيه حدودلرى داخلنده بوسته ايرتيله برابر ٣ ليرادر

اجنبى مملكتلرى ايچون سنه لكى بوسته ايرتيله برابر ٦ ليرادر

آدرس تبديل ١٥ قروش اجرته تابعدر ● جمعه ايرتسى و چرشنبه كونلرى نشر اولنور. سياسى مزاحى هفته نامه در ● هر پرده نسخه سى (٣) غروشدر

ايتالياانلر بزه دوست ايمشلر، دوست قالاجقلرمش !

ايتالياان — حيرتزده قره كوز — بزم سزه قارشى هيچ بر دوشمانلغمز يوق، اوبله روايشلره پالان جوزه صاقيز ايستانبول .

قره كوز — خيره، روايته كيم ايناير دوستم . من ده برم دوستلرمزدن شبهه دوشمه . بوبله قوردوش اوردوقدن صرحا دره ، كول كى چيزر گيدرز اولازمى؟

قورتولوشك بام تلى

معارف وكيل نجاتى بك افندى يه حرمتله

١

زمانمك چوجوقلرى جون آچيق كوز اولور ،
حياتى قازانمق اوقومقدر بوليور ،
اوك ايچون هب مكتبلر تماميله دولييور ،
بوبله ايكن بر چوقلرى بويله مكتب بولمادى،
اوتومه كلرى بوحله مكتب آلمادى !

٢

تورك چه اطفالك يودر اصل عملى ،
اوبايقلى اوتانمى در هب كنديلرك أملى ،
قورتولوشك آباجاغى مكتبلرده در دينه ،
قالارى دوكنسه يعنى علم ، عرفان اولماغى ،
مكتبلرله دولمالى در وطنك هر اوجاغى !

٣

بابامدن اطلاعى اسكى قالا هنوز ايمز .
قالوبالرك نه كتسه سى اسكيلر ، خوش كتسنلر ،
اوك ايچون تحكيمه دعدى قودى هيچ بيلمز ،
فقط كتحطاب يتيشور اوبايور ، دوعيور ،
جهالتى ، نعمتى ، كهنه لكى برعيور !

٤

اى جوجوقلر تورك يه لك ايلريسى سزدسكز ،
مدنيت ، علم ، عرفان دينى پارلاتى ايزه در ،
جاليشيرسه لى استقبالك آباجاغنى يرده در ،
اوتومبلى ، اوپاغلى آوروپايه بوكنملى ،
جهالتك كوز قدميل اهمأ سونه لى !

٥

يكى حياتى ، يكى يشامى ، يكى كوز كو اوتانى ،
تحكيمات هر كوشه سى مكتبلرله دولمالى ،
بوكون ملتمز نى اوقومقده بوشانى ،
اومدن صوكره حياتمز مسعود و شايان كورمك ،
تورك ملتى آوروپايه تنه دوسكلر ، بوكمك !

"İtalyanlar bize dost imişler, dost kalacaklarmış" Karagöz, *23 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1926.*

İtalya bu hedefine ulaşmak için gerektiğinde askeri güç kullanmaktan geri kalmıyordu. Örneğin, 1923 yılında önce Fiume (Rjeka), sonra da Korfu krizlerinde sonuca ulaşmak için askeri seçeneği devreye sokmuştu. Mussolini böylesi bir ortamda bir sonraki hedefini Türkiye olarak belirlemişti.[21] Türk askeri ve siyasi çevrelerine göre, Anadolu'ya yöneltilecek bir İtalyan saldırısı sürekli bir biçimde silahlandırılan Oniki Ada'dan başlayabilirdi. Bu düşünce İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürecek olan Oniki Ada hassasiyetinin başlangıcını oluşturuyordu. Oniki Ada'dan gelecek bir saldırı düşüncesi, 1924'ün başlarından itibaren Türkiye'nin karşı kıyıdaki her hareketi titizlikle izlemesini ve savaş stratejisini karşı kıyıya göre oluşturmasını beraberinde getirdi.

İtalyanların yaptıkları tüm antlaşmalara rağmen adaları vermek istemeyişinin asıl sebebi, tahmin edilebileceği gibi bölgenin Doğu Akdeniz'deki konumuydu. Adaların askeri değeri, 1923 sonrası İtalyan iç yazışmalarında da önemli bir yer kaplıyordu. Bu belgelerde çoğunlukla Rodos, Leros, Astypalaia ve Meis'in İtalyan donanmasına sunacağı limanların önemi vurgulanıyordu.[22] Bu adaların neden önemli olduğu Mussolini'nin Meis'e ilişkin yazdığı bir notta da oldukça açıktı. Lozan Antlaşması sırasında adanın silahsızlandırılması için mektup teatisi imzalamış olmasına rağmen Mussolini, Türkler özellikle zorlamadıkça adada bulunan Fransız toplarının kaldırılmaması gerektiğini ilgililere iletmişti.[23] Adalar, askeri olarak kullanılacaktı.

Önceki sayfalarda belirtildiği gibi İtalya 1923'te bir taraftan Yunanistan ve İngiltere ile adaların geleceğini tartışıyor, diğer taraftan da önemli bulduğu adaları silahlandırıyordu. Rodos tüm grubun idari ve askeri merkezi olarak yapılandırılırken Leros'taki Porto Laki (Porto Lago ya da Laki Limanı) İtalyan donanmasının deniz üssü olarak düşünülmüş, burada kışla ve hangarlar inşa edilmeye başlanmıştı. Zaten 1930'lara gelindiğinde Leros, İtalyanların Ege'deki askeri kalesi haline gelecek, sadece Türkiye'nin değil, diğer ülkelerin de dikkatini çekecekti. Tüm bu çalışmalar, adaların akıbeti 1924'te kesinleştiğinde iyice hızlandı. İtalya'dan

adalara muharip kuvvetler, askeri mühendisler ve jandarma güçleri sevk edildi.[24] 1924'ün ilk aylarından yaz sonuna kadar geçen sürede, adalardaki asker sayısı her ay bir önceki ayın iki katı olacak şekilde arttı.[25] Benzer şekilde, askeri açıdan önemli görülen adaların kıyı şeridine toplar yerleştirildi.

Türkiye tüm bu gelişmeleri istihbarat vasıtasıyla dikkatlice izledi.[26] Ulusal basın da bu konuya dair birçok haberi sayfasına taşıdı. Türkiye'de *Hakimiyet-i Milliye, Vatan, İleri* gibi gazeteler Rodos'taki silahlanmayı Türkiye'ye yapılacak saldırının hazırlığı olarak sundu.[27] Bu yazılar sık sık konunun İngiltere ile de ilişkisini sorguluyordu. Zira bu dönemde Türkiye aynı zamanda Musul sorunuyla da uğraşmaya başlamıştı.

İtalya Türkiye'deki basını dikkatle izliyor, İtalyan karşıtı yazıları da çoğunlukla protesto ediyordu. Fakat Oniki Ada'daki askeri gelişmeler sadece Türk gazetelerinin dikkat kesildiği bir konu olmaktan çıkmıştı. Yabancı basın da adalara gönderilen silahların, özellikle de Leros'taki deniz üssünün hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da endişeye sebep olduğunu yazıyordu.[28] Gerçekten Yunanistan da 1924'te sınırlarını güçlendirici bazı önlemler almaya başlamıştı.[29] Fakat ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere kısa bir süre sonra İngiltere, İtalya ve Yunanistan Türklere karşı Musul meselesi etrafında bir araya gelecekti.

İtalya Türk basınında çıkan yazıları gerçekleri yansıtmadığı gerekçesiyle tenkit ediyordu. Fakat Ankara karşı kıyıdan ansızın bir saldırı geleceğine neredeyse emindi. Bu sebeple 1924'ün başından itibaren güvenlik stratejisini bu tehdide göre oluşturdu. Türkiye'nin güvenlik mantığı neredeyse bir etki-tepki zihniyetini yansıtıyordu. Daha açık bir ifade ile, Türkiye karşı kıyıdan aldığı her bir istihbarattan sonra kendi sahillerini güçlendirmeye yönelik bir adım atıyordu. Örneğin, Şubat 1924'te Oniki Ada'dan gelecek bir saldırıya karşı koymak amacıyla İzmir merkezli büyük bir askeri manevra gerçekleştirdi.[30] Yaz aylarında yoğunlaşan silahlanma konusunda hükümet, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'yı (Çakmak) sık sık çağırıp son durum hakkında bilgi aldı.[31] Sivil-asker tüm bürokrasi sahillere dikkat kesilmişti.

Yetkililer İzmir'in birkaç noktası hariç batı sahillerinin oldukça savunmasız olduğunu düşünüyordu.[32] Bu sebeple, 1924 yılı boyunca Türkiye, silahsız statüdeki Çanakkale dışında, kuzeyden güneye tüm Ege sahillerini silahlandırmaya başladı. Türkiye'nin Oniki Ada'yı izlediği kadar İtalya da Türkiye'deki bu hazırlıkları takip ediyordu. Öyle ki Ege bölgesinde hareket halinde olan Türk ordusuyla ilgili bilgiler, İtalyan istihbarat birimleri tarafından günlük olarak not ediliyordu.

Bu bilgilere göre, 1924 yazında Türkiye Batı Anadolu'da hızlı bir askeri çalışmanın içindeydi. Bu dönemde, kuzeybatıda Edremit, biraz daha güneyde ise İzmir ve Manisa hattına top ve bataryalar yerleştirildi.[33] Yine Manisa ve Menemen civarındaki asker sayısı iki katına çıkarıldı.[34] Türkiye'nin bu bölgeye yönelecek bir çıkarma ihtimaline karşı savunma hattı Alaşehir'den geçiyordu. Genelkurmay Başkanı, tüm bu çalışmaları bölgede bizzat kendisi yönetiyordu.

Söke de Türk savunma hattı açısından oldukça önemliydi. Bu nedenle benzer çalışmalar bu bölgede de yapıldı. Ayrıca, Oniki Ada'nın tam karşısında yer alan Muğla'da da tahkimatlar genişletildi. Bu iki bölge ile ilgili basında çıkan ve İtalyan istihbaratına yansıyan bazı haberler konunun vahametini aktarmak açısından oldukça önemlidir. Bunlardan bir tanesi Yunan gazetelerinin İtalyanların Rodos'tan asker göndererek Söke'yi işgal ettiğine dair yayımladığı haberdi.[35] Görüldüğü gibi o dönemde sadece Türkiye değil, diğer ülkeler de Anadolu'ya yapılacak bir İtalyan işgal hare-

Savaş Oyunları Tetkiki İzmir, 1924 (ATASE Atatürk Albümü).

ketinin olasılığını yüksek görüyordu. Söz konusu haber hem İtalya hem de Türkiye tarafından yalanlandı. Fakat Türkiye bu yalan haberlerden hemen sonra bölgeyi güçlendirme çalışmaları için yüksek rütbeli askerlerini Söke'ye göndermeyi de ihmal etmedi.[36]

Bir diğer istihbarat ise Datça ile ilgiliydi. Datça ulaşımın zor, hatta bazı bölgelerde neredeyse imkânsız olduğu bir yerdi. Türkiye'nin olası bir çıkartmada yarımadayı savunması oldukça zordu. İtalyan istihbaratına göre Türkiye, savunma hattı çalışmalarının sınırlı kaldığı bu bölgede olası bir saldırıya karşı yerli halka silah dağıtmıştı.[37] Halktan kendisini ve yarımadayı düşman işgalinden koruması bekleniyordu.

Ankara'nın, savunmasına özel önem atfettiği bir başka bölge ise Antalya'ydı. Buradaki hazırlıkların temel nedeni ise yine karşı kıyıdan gelen haberlerdi. Yerel *Antalya* gazetesinin bir haberine göre Meis'in silahsızlandırılması şöyle dursun, İtalya adadan Türkiye'ye doğru yönelttiği dört Howitzer tipi topa ek olarak bölgede ciddi bir yol yapım çalışması başlatmıştı.[38] Haberlerin ulusal medyaya yansıması ve Türkiye'de tepkiye neden olmasıyla Oniki Ada Valisi Mario Lago bir açıklama yapmak zorunda kaldı. Vali, Leros haricinde adalarda Howitzer tipi bir top bulunmadığını ve yol çalışmalarının da askeri önem taşımadığını bildirdi.

Türkiye'de basın daha sonra bu haberleri tekzip etti ancak etki-tepki prensibi yeniden uygulamaya konmuştu. Ankara, Batı Anadolu'daki çalışmalarına benzer adımları Antalya'da, özellikle

Savaş Oyunları Tetkiki İzmir, 1924 (ATASE Atatürk Albümü).

Kaş, Manavgat, Kırkgöz gibi Meis'in tehdidi altında bulunabilecek kısımlarda attı. Türkiye'nin tüm bu çalışmaları, uzun süreli savaşlar silsilesinden yeni çıkmış bir ülke olarak kısıtlı imkânlarla yaptığının altı çizilmelidir. Antalya'daki savaş hazırlıkları bu durumu açıkça ortaya koymaktadır: Bölgeye, Yunanistan'ın Dumlupınar'da terk ettiği toplar getirilerek yerleştirilmiş, silah ve cephane taşıma işlemleri ise halktan toplanan atlar vasıtasıyla yapılmıştır.[39]

Türkiye'nin Kuzeybatı Anadolu'dan başlayarak güneyde Antalya'ya kadar genişlettiği bu savunma hattı karaya yerleştirilen toplar, bölgeye gönderilen asker, silah ve cephanelerden başka Finike, Arapsuyu, Datça gibi bölgelerin sahillerine döktüğü mayınlarla devam etti.[40]

Türkiye özellikle 1924 yazında Oniki Ada'dan yönelecek bir saldırıya karşı koymak için adalardan gelen istihbarat haberlerine göre tüm sahillerini güçlendirmeye çalıştı. Fakat 1924 yılının sonlarından itibaren Ankara'nın Oniki Ada endişesi daha karmaşık bir hal aldı. Bu durumun en önemli sebebi, Lozan'da çözülemeyen Musul sorunuydu. Bilindiği gibi Musul vilayeti Osmanlı İmparatorluğu Mondros Mütarekesi'ni imzaladığında hâlâ Osmanlı kuvvetlerinin hâkimiyeti altındaydı. Bu haliyle de Misak-ı Milli sınırları içinde bulunuyordu. Bu nedenle Türk heyeti Lozan Konferansı'nda Musul'un Türkiye'ye verilmesini istemiş, fakat İngiltere'ye bunu kabul ettirememişti. Konferans sırasında taraflar Musul'un geleceğinin Lozan sonrasında gerçekleştirilecek ikili müzakerelerle belirlenmesine ve müzakerelerin başarısızlığa uğraması durumunda da meselenin Milletler Cemiyeti'ne gönderilmesine karar vermişti. Gerçekten de sorun ikili görüşmelerle çözülemeyip Milletler Cemiyeti'ne gönderilecek, 1926'da da bu kurum, Musul'un Irak'ın bir parçası olduğuna hükmedip bölgenin İngiliz mandası altında olduğunu söyleyecekti.

Dış politika açısından Musul, yeni kurulmuş Cumhuriyet'in Lozan'dan miras kalan en çetrefilli dış politika meselelerinden bir tanesiydi. Sorunun diplomatik alanda sürüncemede kalması askeri açıdan sınır bölgelerinde gerilimin artması anlamına geliyordu. Türkiye'nin doğuda Musul için savaşıp savaşmayacağı merak

konusuydu.[41] Bu konudaki hareket ne olursa olsun Türkiye doğu sınırına asker sevk etmeye başlamıştı.

Aslında Musul, 1924 ve 1925 yılları boyunca Türkiye'nin İngiltere ile yaşadığı sıkıntılı sürecin ötesinde çok katmanlı bir dış politika sorunuydu. Zira Ankara, Musul sorunuyla uğraşmak zorunda kaldığı dönemde, elindeki kısıtlı kaynaklarla batıda Oniki Ada'dan gelebilecek bir işgal tehdidi ve Doğu Anadolu'da iç isyanlarla da başa çıkmak zorundaydı. Üstelik tüm bunlar eşzamanlı ayrı sorunlardan ziyade birbiriyle ilişkili birkaç konudan oluşuyordu.

Ankara 1924'ten beri İngiltere ve İtalya arasındaki muhtemel bir Türkiye karşıtı işbirliğinden şüpheleniyordu. Türkiye'nin bu şüpheleri, Mussolini ve İngiliz Başbakan Chamberlain'in Aralık 1924'ten başlayarak gerçekleştirdiği bir dizi görüşmeyle yoğunlaştı. Türkiye'nin doğu ve batı komşuları olan bu iki devlet, görüşmelerde Türkiye'yi de ele aldı. İki gücün de çıkarları çakışıyordu. İngiltere Musul'da istediğini elde etmek için İtalya'nın Türkiye'yi Oniki Ada üzerinden korkutmasını istiyor, İtalya ise İngiltere'nin yardımıyla Akdeniz'de genişleme stratejisini uygulamaya koymak istiyordu. Zaten Mussolini, yeni kurulmuş devletin bu süreçte rejimini konsolide edemeden yıkılacağını düşünüyordu.[42] Kısacası İtalyan başbakan, böyle bir durumda Anadolu'dan pay almak istiyordu.

Nitekim müzakerelerde İngiltere ve İtalya, Türkiye konusunda iktisadi, diplomatik ve askeri işbirliğine gitmeye karar verdi.[43] İtalyan savunma bakanı anılarında bu görüşmeden sonra Mussolini'nin, kendisinden Türkiye'ye yönelik bir savaş planı üzerine çalışmasını istediğini yazmaktadır.[44] Yunan Dışişleri belgelerine göre de Mussolini, Chamberlain'e, gerektiği takdirde İtalya'nın İngiltere'ye 250 bin kadar asker desteği sağlayacağına dair söz vermişti.[45]

Fakat durum kısa sürede bu ikili yardımlaşmadan daha da karmaşık hale geldi. Zira denkleme 1925 itibariyle bir de Yunanistan girmişti. Haziran 1925'te bir darbeyle gücü eline alan General Pangalos, Yunanistan'ın Anadolu hayalini yeniden canlandırmaya çalışıyordu. Birinci Dünya Savaşı sonrası karşı karşıya gelmiş

bu iki ülkenin arasındaki bazı sorunlar çözülememişti. Özellikle mübadeleden kaynaklanan sıkıntılar iki ülkenin arasını bozar nitelikteydi. Buna bir de Pangalos'un kişisel hırsları eklenince Yunanistan hem Türkiye'ye karşı mevcut politikalarını sertleştirdi hem de İtalya ve İngiltere'yle yakınlaşmaya çalıştı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgeleri, İtalyan Dışişleri Bakanı Grandi ve Yunan Dışişleri Bakanı Rentis'in Anadolu'da işbirliği için anlaştığını yazıyordu.[46] Pangalos da anılarında Anadolu'ya olası bir saldırı için niyetinin İtalya ve İngiltere ile ortak bir zeminde buluşmak olduğunu söylemektedir.[47]

İngiltere ise, Türkiye'nin batıdan tehdit edilmesinin Musul konusunda işine yarayacağının farkındaydı. Fakat İtalya'nın Türkiye'yi deyim yerindeyse "korkutmasını" destekler gibi görünürken, aslında Türkiye'nin İtalyanlar tarafından işgaline sıcak bakmıyordu. Bunu 1926'da Musul sorunu çözüldükten hemen sonra gösterecek ve Mussolini'nin Anadolu'ya saldırma isteğini veto edecekti. Aynı şekilde İngiltere, içinde Yunanistan ve İtalya'nın da olacağı üçlü bir koalisyona da bu ikilinin içinde bulunduğu ittifakın daha sonra alabileceği şekil nedeniyle sıcak bakmıyordu.[48] Zira bu durum Akdeniz'deki dengeleri değiştirebilirdi.

Fakat Mussolini ve Pangalos 1926'ya kadar, bir başka deyişle Pangalos bir başka darbe ile devrilene ve Mussolini, Chamberlain tarafından veto edilene dek çeşitli planlar yapmaya devam etti. Ezcümle, 1925 yılında Musul sorunu çerçevesinde üçlü bir ittifakın içinde olmasalar da İngiltere-İtalya ve İtalya-Yunanistan ikili işbirliği Türkiye'ye birkaç cepheden tehlike oluşturuyordu.

Zaten tüm bu diplomatik ilişkiler ağına ek olarak karşı kıyıda nereye yöneleceği az çok belli olan hazırlıklar süratle devam ediyordu. İtalya'nın Akdeniz'deki en önemli deniz üssü olarak planlanan Leros'un 1925 yılı itibariyle havacılık kapasitesi de geliştirilmeye başlandı. Aynı dönemde Ankara da Türk Hava Kuvvetleri'nin geliştirilmesi için çeşitli adımlar atmaya çalışıyordu. İtalyanların istihbarat belgelerinde Türklerin yüze yakın uçağının olduğu, Yunanistan'ın ise bir uçak fabrikası açtığına dikkat çekiliyor ve Ege'deki kuvvetler dengesinin muhakkak takip edilmesi gerektiği söyleniyordu.[49]

İtalya'nın adalardaki hazırlığının yarattığı kaygı Türkiye'deki siyasi-mizah gazetelerine kadar yansıdı. *Akbaba*'nın 1 Haziran 1925 nüshasında Anadolu kıyısında duran Türk topu Rodos'ta oturup gitar çalan Mussolini'ye doğrultulmuştu.[50]

"İkide birde çıkan havadislerden: Rodos'ta İtalyan tahşidatı" Akbaba, *1 Haziran 1341 (1925).*

Türkiye'de askeri ve siyasi çevrelerin verdiği tepkiler de adalardaki tahkimatlara reaksiyon niteliğinde devam etti. Örneğin, bir önceki yıldan farklı olarak İstanköy Adası'nı da silahlandırmaya başlayan İtalya'ya yanıt hemen karşı kıyısındaki Bodrum'un silahlandırılması şeklinde geldi. Hatta, Bodrum'da bazı bölgelere sivillerin ve sivil otoritelerin girişi dahi istisnalar dışında yasaklandı.[51]

Fakat Ege'deki hazırlıklar yukarıda da bahsedilen Yunanistan faktörü nedeniyle daha geniş çaplı düşünülmek zorundaydı. Türkiye'ye gelen istihbarata göre Yunanistan, Lozan Antlaşması'na göre silahsız statüye sahip olan adalara asker ve silah gönderiyordu.[52] Üstelik Ege kıyılarında zaman zaman İngiliz gemileri de görülüyordu.[53] Bu nedenle Türkiye, General Pangalos'un Yunan adalarına asker gönderdiği dönemde, İzmir'in kuzeyine de asker göndermeye çalıştı. Ne var ki Türkiye aynı dönemde Musul nedeniyle güneydoğu sınırına asker ve mühimmat yığmış ve doğuda patlak veren Şeyh Sait İsyanı ile de uğraşmak zorunda kalmıştı. Sonuç olarak, kuruluşunun üzerinden henüz iki yıl geçmiş olan Türkiye Cumhuriyeti, sınırlı kaynakları ve birden fazla tehdit unsuruyla tarihinin en sıkıntılı yıllarından birini geçirmişti.

1926 yılının ilk yarısı da 1924 ve 1925'ten çok farklı değildi. İtalya bu dönemde Oniki Ada'da birkaç adada başlattığı silahlanmayı, ikincil derecede önem verdiği adalara kadar genişletti. Tüm bunlar olurken üst rütbeli askerlerin sürekli adalara gelmesi nedeniyle Türkiye kıyılardaki "alarm" durumunu devam ettirdi. İzmir, Türk savunma hattının belkemiğini oluşturuyordu; bu bağlamda Ankara, bölgeye bağlanan yeni yollar inşa etmeye başlamıştı.[54] İtalyanlara göre, Türk donanması zayıf olduğu için Türkler kıyı savunmasına ve ordusuna önem vermek zorundaydı. Türkiye'nin içinde bulunduğu bu zorlu süreçte ordusu da farklı yerlere bölündüğü için Ankara'nın olası bir savaşta tek müttefiki olan Rusya'dan yardım alacağı varsayılıyordu. Bir saldırı durumunda Ankara'nın Rus askerlerini Türkiye'ye davet edebileceği varsayımı, Türkiye'de ulaşılabilen belgeler ışığında doğrulanmış bir önerme değildir.

1926 yılının ikinci yarısına gelindiğinde Türkiye'nin içinde bulunduğu zorlu koşullar yavaş yavaş değişmeye başladı. Kuşkusuz,

bunun en büyük nedeni, doğu ve batı savunmasını neredeyse tek bir mesele haline getirmiş Musul sorununun çözülmesiydi. Konunun taşındığı Milletler Cemiyeti Musul konusunda çok da şaşırtıcı olmayacak şekilde İngiltere'nin lehine karar vermiş, Türkiye de 1926 yılında bu kararı kabul etmişti. Türkiye'nin bu kararı kabul etmesindeki en büyük etmen, bu çalışmada da gösterildiği üzere, kısıtlı kaynaklara sahip Türkiye'nin iç ve dış olmak üzere birkaç cephede tehlikeye maruz kalmış olmasıydı. Ayrıca, Ankara'nın içte modern bir cumhuriyeti konsolide edebilmesi için rahat bir nefes alması da gerekiyordu.[55]

Musul meselesinin çözülmesinden sonra Türkiye doğudaki birliklerini batıya kaydırma şansına erişti. Bir başka deyişle, batıdaki kırılgan durumu beşeri güç açısından telafi edebilecekti. Ek olarak İngilizler, Musul sorunu sırasında yararlanmayı tercih ettikleri Oniki Ada dosyasını tamamen kapatıp İtalya'ya olası bir saldırı için verdikleri desteği de kesti. Yani Türkiye uluslararası arenada yalnız kalmasına neden olan bir dosyayı kapamış ve batıda da askeri açıdan güçlenme şansı elde etmişti ki, bu durumun Ege'deki güç dengesine yansıması da gecikmedi.

1926'nın ikinci yarısında İtalya Oniki Ada'daki askeri yapılanmada mevcut problemleri tespit edip bölgede büyük bir yeniden yapılanmaya girişti.[56] Tüm bu süreçte ise karşı kıyıdaki askeri dengeleri özellikle izledi. Türkiye'nin kıyı bölgelerinde kaç asker bulunduğu, hava kuvvetlerindeki uçak sayısı, korunmasız bölgeler sık sık raporlarla incelendi. Bu durum, İtalya'nın Türkiye'ye saldırı emelinden hemen vazgeçmediğini, fakat yavaş yavaş bir denge unsurunun da ortaya çıktığını gösteriyordu.

İtalya bir saldırı fikrini hemen bırakmadığı gibi Türkiye de henüz rahatlamış değildi. Hem Türkiye hem de diğer ülkeler Anadolu'nun hâlâ Leros'tan yönlendirilecek bir saldırı tehlikesi altında olduğunu düşünüyordu.[57] Zaten İtalya da adalarda yeniden askeri yapılandırma başlattığı için Leros'taki Porto Laki üssüne sürekli bir biçimde asker ve silah göndermeye devam ediyordu. Tüm bu çalışmalar eskisinden daha özel bir gizlilikle yürütülüyordu. Bu nedenle, 1926 ve 1927 yılları arasında bölgede bu kez de karşılıklı

gözetleme ve istihbarat savaşı başladı. Bu durum mevcut gerginliğe yeni bir veçhe kattı.

Türkiye Oniki Ada'dan haberleri karşı kıyıya geçen yolcular, tüccarlar ve gemicilere ek olarak yabancı basın ve donanmanın sunduğu bazı olanaklar sayesinde alıyordu.[58] Bunun dışında iki taraf da bölgede birbirinin konsolosluklarını bir istihbarat yuvası olarak nitelendiriyordu. Rodos Valisi Mario Lago'ya göre, Türkiye'nin Rodos Konsolosluğu "yanlış askeri bilgi yayan bir provokasyon ofisi", Başkonsolos Celaleddin Bey ise sadece Atatürk'e sorumlu olan bir istihbarat ajanıydı.[59] Celaleddin Bey İtalyanların düşündüğü şekilde bir istihbarat ajanı değildi, fakat görevinin bir parçası olarak adalardaki durumla ilgili Türkiye'ye sık sık bilgi gönderiyordu. Hatta Leros'taki büyük inşaat devam ederken gemiyle Leros'a gitmiş ve bölgenin fotoğraflarını almıştı.[60]

Bu durum İtalyan yöneticileri alarm durumuna geçirmiş ve Leros'a sivil gemilerin girişinin yasaklanması için başkente bir teklif gönderilmişti.[61] Teklif, Leros yakınındaki yolcuların pasaportlarının ve yolculuk belgelerinin kontrol edilmesi ve özellikle Türklere ve Mısırlılara dikkat edilmesini içeriyordu. Zira Türkler askeri açıdan başdüşmandı, Mısır'da ise önemli sayılabilecek bir Oniki Ada cemaati yaşıyor ve Oniki Ada için ayrılıkçı politika güdüyordu.

Türkiye'de de benzer kuşku ve uygulamalar vardı. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ve Türk yetkililer İzmir'deki İtalyan Konsolosluğu'nda çalışanların, bölgede yaşayan İtalyanların ve rejim muhaliflerinin İtalya'ya ajanlık yaptığını düşünüyordu. Türkiye, şikâyetlerini İtalyan makamlarına iletiyor ve hatta casuslukla suçladığı kişileri sınır dışı ediyor ya da yargılayıp hapis cezasına çarptırıyordu.[62] İtalyan yetkililer her ne kadar Türkiye'yi gördükleri her İtalyanı casus zannetmekle suçlasa da iç yazışmalarda casusların Türkiye tarafından tanındığı, o yüzden sık sık değiştirilmeleri gerektiği bildiriliyordu.

Tüm bu espiyonaj savaşları aslında 1926'nın ikinci yarısı itibariyle Ege'deki durumun bir dengeye oturduğunun emareleriydi. Musul sorunu çözülüp de İtalya ve İngiltere arasındaki manevi destek sona erdikten sonra İtalya adalardaki askeri hazırlıkları

saldırgan bir gösteri olmaktan çıkarmış ve karşı kıyıda ne olduğunu da Ege dengeleri açısından kontrol etmek zorunda kalmıştı. İtalyanların 1927 yılı Türkiye raporlarına göre Anadolu, artık tek bir operasyonla işgal edilemezdi.[63] Türkiye bölgeye 400 bin asker yerleştirebilme gücüne sahipti, Batı ve Güneybatı Anadolu da işgali kolaylaştıracak yollardan mahrumdu, bu nedenle de işgal milyarlara mal olacak gerçek bir savaş gerektiriyordu. Bu raporlardan anlaşılacağı üzere, 1924'te kolay lokma gibi görünen Türkiye'yi yutmak artık zordu. Bu anlayış ve uluslararası sistemdeki bazı değişiklikler 1927'nin ikinci yarısı itibariyle İtalya'yı başka politikalar takip etmeye itti. Türkiye kuruluşundan hemen sonra büyük bir işgal korkusu yaşamış, fakat bunu atlatmış görünüyordu.

Çözüm Bekleyen Sorunlar: Türkiye ile Oniki Ada Arasında Yasal ve İktisadi Problemler

1923 sonrası oluşan gergin dönem Türkiye'nin Oniki Ada'ya ve İtalya'ya bakışındaki en önemli unsuru oluşturdu. Öyle ki bu bölümün ilk kısmında bahsedilen Meis'e bağlı adacıklar gibi başka meseleler de "savaşın eşiğinde" olma durumunun gölgesinde kaldı. Bu bölümde, koşullar nedeniyle rafa kaldırılan, fakat diplomatik olarak sorun yaratmaya devam eden ekonomik ve yasal bazı meseleler incelenecektir. Bu sorunlar Türk tarihyazımı açısından oldukça önemlidir, zira mevcut yazında pek bulunmayan Ege'de "sınır" mefhumunun oluşumunu ve etkilerini göstermektedir.

İki kıyı arasındaki iktisadi ilişkiler, özellikle ticaret ve balıkçılık 1923'ten sonra kısıtlandı. Artık, adalar ve Anadolu'yu birbirinden ayıran bir sınır çizgisi oluşmuştu. Türkiye, kendi karasularının içinde sadece kendi vatandaşlarının balıkçılık ve süngercilik yapabileceğine dair bir karar aldı. Bu durum tüm denizi özgürce kullanmaya alışmış adalı balıkçıların geleneksel davranışlarını iki kıyı arasındaki probleme dönüştürdü. Türk sahil jandarması karasularına giren balıkçı teknelerini çoğu zaman durdurup içindeki mürettebatı tutuklama yoluna gitmeye başlamıştı.[64] Bu emirlere uymayan balıkçı teknelerine bazen ateş açıldığı da oluyordu. Hat-

ta benzer bir olayda Türk karasularında dinamitle balık avcılığı yapan gruba silahlı müdahale edilmiş ve bunun sonucunda bir balıkçı yaşamını yitirmişti.[65] Roma, Ankara'ya meseleyle ilgili nota vermişti. İtalyanlara göre Türkiye, Ege Denizi'ndeki her Oniki Ada teknesini espiyonaj vasıtası kabul ettiği için davranışları da bu kadar sert oluyordu.

Türkiye'nin iki savaş arası dönemdeki iktisadi yönelimi göz önünde tutulduğunda, durumun İtalyanların bahsettiği kadar basit olmadığı görülmektedir. Zira 1927'den sonra etkisini yitirmeye başlayan "savaşın eşiğinde" olma durumundan sonra da Türkiye, Türk sularında seyrüsefer ya da balıkçılık konularında takip ettiği tutumunu devam ettirmiştir. Kısacası Türkiye, kendi sınırları içinde ekonomide hâkim unsurun yine Türk vatandaşları olmasını istemiştir.

Yine bu dönemde balıkçılığa benzer şekilde Türkiye ile adalar arasında yapılan ticaret de kısıtlanmıştı. Küçük oranda tarım ve hayvancılık yapılan Rodos ve İstanköy dışında adaların iktisadi yapısı balıkçılık, süngercilik ve ticaretten müteşekkildi. Tarihsel ve coğrafi olarak tüm bu ekonomik aktiviteler karşı kıyıya bağımlıydı. Ticaretin ise sadece küçük bir kısmı yasal yollardan yapılmaktaydı. Özellikle Simi ve Meis nüfusu kaçakçılıkla ünlenmişti.

Lozan Konferansı sırasında Meis'i isteyen Türk heyetinin öne sürdüğü en önemli argümanlardan bir tanesi de zaten kaçakçılık olmuştu. Bu nedenle, 1923'te Türkiye kaçakçılık yaptıkları gerekçesiyle Meis'ten gelen tüm gemilere sınırlarını kapadı.[66] Buna karşılık Oniki Ada valisi de Türk gemilerini tütün ve tuz kaçakçılığı yapmakla suçladı ve bu kapalı rejimde dahi Türk kaçakçılarının aktif olduğunu öne sürdü.[67] İki kıyı arasındaki ticari ilişkiler iki savaş arası dönem boyunca tartışıldı. Meselenin diplomatik olarak masaya yatırılması içinse 1927'den sonrayı beklemek gerekecekti.

Ege'de bu dönemde mevcut gerginliğe bir başkasını ekleyen diğer bir mevzu ise korsanlık ve eşkıyalıktı. Adalar valisinin deyimiyle kaçakçılık bir norm, fakat korsanlık bir istisnaydı.[68] Fakat bu istisnai durum, Ege'de sık sık gerginliğe neden oluyordu. Aslında, korsanlık sadece Anadolu ve Oniki Ada değil, Yunan hâkimi-

yeti altındaki Kuzeydoğu Ege adalarını da kapsayan bölgesel bir sorundu. Mesela 1923 yılında Samoslu korsanlar Türk karasularında Türk bayrağı taşıyan, fakat denizcileri Oniki Adalı Müslümanlar olan bir tekneyi ele geçirmiş ve içindekileri rehin almıştı. Bu örneğin de gösterdiği gibi Yunanistan, İtalya ve Türkiye çoğu zaman bir olayın farklı taraflarını oluşturuyordu.

Korsanlığın dışında, çoğu kez korsanlar tarafından gerçekleştirilen eşkıyalık da sorunun farklı bir veçhesiydi. 1923'ten itibaren Oniki Ada'dan gelen Rum eşkıyalar Anadolu'ya gelip insan kaçırma gibi eylemlerde bulunuyordu. Örneğin, kayıtlara geçen bir olayda Simi'den Muğla'ya gelen korsanlar iki jandarma ve bir bekçiyi kaçırmıştı.[69] Bu mesele halihazırda gergin olan Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkinin iyice gerilmesine neden olmuştu.

Fakat korsanlık ve eşkıyalık Oniki Ada yönetimi için de sıkıntı yaratan bir durumdu. Birincisi, bu durum, İtalya'nın adalara henüz yeterince hâkim olamadığını gösteriyordu. İkincisi ise, özellikle Kalimnos ve Skarpanto gibi adalarda korsanlık yapan çeteler, aynı zamanda İtalyan idaresini istemeyen Rumlardı.[70] Benzer şekilde, Türkiye'nin karasularında gerçekleşen her türlü korsanlık, Türkiye'nin de sahil güvenlik açısından henüz yeteri kadar gelişemediğinin bir resmiydi. Zaten bölgedeki egemenlik pekiştikçe, bu sorunlar da ortadan kalkacaktı. Kalkana kadarsa taraflar bu sıkıntıları çözmek için yardımlaşmak gerektiğini bilseler de yukarıda belirtildiği gibi mevcut statüko böylesi bir işbirliğine izin vermeyecekti. Aslında yukarıda bahsedilen sınıra dair tüm bu sorunlar, Meis adacıklarının durumuna benzer şekilde, zaman zaman tansiyonu yükseltmiş, fakat savaş tehlikesinin olduğu tüm bu dönemde dondurulmuştu.

İktisadi ilişkiler dışında bir başka alan vardı ki, çözümü bir kurala bağlanmış, fakat farklı yorumlamalar sebebiyle, yine taraflar arasında diplomatik sıkıntıya neden olmuştu. Bu, vatandaşlık meselesiydi. 1923 yılına kadar adalılar hem adalarda hem de Anadolu'da ikamet etmeye alışıktı. Kimin hangi ülkenin vatandaşlığına geçeceği zamanın en kafa karıştırıcı problemlerinden bir tanesine dönüştü.

Bu karmaşayı bir örnekle açıklamak gerekirse, Rodos'ta doğmuş, Anadolu'da yaşamış, Kurtuluş Savaşı'nda Yunan tarafı için savaşmış Osmanlı vatandaşı bir Rum'un hangi ülkenin vatandaşlığına geçeceği taraflar için büyük bir bilmeceydi. Bu örnekteki kişiyi, Türkiye savaş esiri olarak tutmuştu, fakat hem Yunanistan hem de İtalya söz konusu kişinin "kendi ülkesine" iadesini talep etmişti.[71] Türkiye, İtalya'nın iddiasını o dönemde Oniki Adalı diye hukuksal bir konseptin olamayacağını, çünkü Oniki Ada'nın İtalyan işgali altındaki bir Osmanlı toprağı olduğunu belirterek reddetmişti. Yunanistan ise kişinin Anadolu Rumlarından olduğunu söyleyerek Yunanistan'a iadesini istemiş, bu sefer İtalyan ve Yunan yetkililer arasında diplomatik bir mücadele başlamıştı. Konunun nasıl çözümlendiğine dair arşivde herhangi bir belge bulunmamaktadır, ama buna benzer onlarca örneğin kaydının olduğu da söylenmelidir.

Vatandaşlık, Lozan Antlaşması'nda bulunan maddeler nedeniyle daha sistematik bir şekilde çözülmesi mümkün görünen bir meseleydi. Lozan'ın 32. ve 34. maddeleri antlaşmanın onaylanmasından sonraki iki yıl içinde ve belirli şartlar altında kişilerin istedikleri vatandaşlığı seçmesini öngörüyordu. Fakat Lozan'ın İtalya tarafından onanmasından sonra, vatandaşlık konusu da taraflar arasında soğuk savaşa dönüştü. Aslında Türkiye, iki savaş arası dönemde sınırları dışında kalmış soydaşlarını Türkiye'ye almak gibi bir politika çoğunlukla uygulamadı. Ama, nedeni belgelerde belli olmamakla beraber, Oniki Ada'dan gelen birkaç kişinin Türkiye pasaportunu yeniledi. Bu durum, Müslüman azınlığı Rum çoğunluğa denge oluştursun diye adalarda tutmak isteyen İtalya tarafından Lozan Antlaşması'nın ihlal edilmesi olarak gündeme getirildi. İtalyanlara göre Rodos'taki Türk Konsolosluğu, Müslüman azınlığa Türk hüviyetine geçsin diye baskı yapıyordu.[72] Buna karşılık da ada yetkilileri karşı propaganda yürütmeye başladı. Hatta adadaki Müslüman eşraftan Türk hükümetinin propagandası için çalıştığı düşünülen bir kişi, vatandaşlık tercihi bitene kadar bir eve hapsedildi.[73] Tahmin edilebileceği gibi bunların hepsi farklı düzeylerde diplomatik problemler yarattı.

Ancak vatandaşlık meselesinden çok daha çetrefilli bir diğer kriz, mülkiyet alanındaydı. Lozan Antlaşması'nın 139. maddesine göre Türkiye, önceden Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan bölgelerin mülkiyet kayıtlarını ilgili tarafa iletmek durumundaydı. Kayıtların yokluğunda adalardaki ilk kriz 1923'te çıkmıştı. İdare, tapusu olmayan bir Türkün, kendisine ait olduğunu iddia ettiği araziyi bir Ruma kiralayınca anlaşmazlık büyümüştü.[74] Taraflar arasındaki ilişkinin savaş dinamiklerini yansıttığı bu dönemde, Türkiye'nin kayıtları göndermemesi İtalyan yetkililerde kayıtların Müslümanları haklı çıkaracak şekilde değiştirilmesi şüphesini oluşturmuştu.[75]

Mülkiyet, savaş sonrası sınırları değişen tüm ülkeler için oldukça kırılgan bir mesele haline dönüşmüştü. Bu, Türkiye için de geçerliydi. Yunanistan ve Türkiye arasında mübadele antlaşmasıyla karar verilen bazı ilkeler vardı. Fakat Lozan Antlaşması'nın, örneğin Oniki Ada'yla ilgili böyle bir hükmü yoktu. Yukarıda da belirtildiği gibi, adalılar kıyının her iki tarafını da kullandıkları için Anadolu'da da taşınmaz malları vardı. Bu nedenle adalılar bu dönemde hem İtalyan idaresine hem de Türk yetkililere mülkleriyle ilgili yüzlerce dilekçe yazdı.

Oniki Ada idaresi, mülkiyet sorununu çözmek için Türk-Yunan komisyonuna benzer bir Türk-İtalyan komisyonunun kurulmasını istiyordu.[76] Oniki Ada'nın Türkiye'nin zihninde İtalyan genişlemeciliğini simgelediği böyle gergin bir dönemde herhangi bir diplomatik girişimin sonuç vermesi beklenemezdi. Zaten, ilişkilerde savaş dinamiği olmasa dahi, çok etnikli imparatorluktan bir ulus devlet yaratan Türkler için mülkiyet meselesi sonunun nereye varacağı belli olmayan negatif bir alanı oluşturmaktaydı. Diğer taraftan 1923'ten itibaren İtalya'nın, Türkiye'yle ilgili emelleri de göz önünde tutulduğunda, mülkiyet meselesinde Ankara'yı bilinçli şekilde sıkıştırdığını söylemek de mümkündür. Seneler içinde Roma ve Rodos idaresi, Türkleri komisyon konusunda ikna edemese de tek tek davalar üzerinden mülkiyet sorunu üzerinde durmaya çalışmış, adalı vatandaşlarının emlaklarının geri verilmesini ya da parasının ödenmesini talep etmiş, hatta

adalarda evkafa ait mülkleri bir koz olarak kullanma yoluna gitmişti.[77] Buna rağmen Türkiye hiçbir surette mülkiyet tartışmasına girmemişti.

Vatandaşlık konusu bir tarafa bırakıldığında, Ege'de sınırların çizilmesiyle oluşan yasal ve iktisadi sorunların sağlıklı bir müzakere ortamında ele alınması bu dönemde mümkün olmadı. Türk dış politikası açısından bu döneme damgasını vuran, kuruluşundan hemen sonra ortaya çıkan yeni bir işgal tehdidi ve bu tehdide karşı alınması gereken diplomatik ve askeri tedbirlerdi. Dönem bittiğinde Türkiye ciddi bir tehlike atlatmıştı. 1927 yılı itibariyle değişmeye başlayan konjonktür ise bu dönemde ortaya çıkan, fakat asla ciddi anlamda ele alınamayan tüm bu sorunların incelenmesini beraberinde getirecekti.

III

Ege'de Sınır ve Adacık Sorunları İçin Müzakere Dönemi (1927-1933)

1927 yılının ikinci yarısından itibaren Türk dış politikasındaki Oniki Ada sorunu biçim değiştirmeye başladı. Bu değişimdeki en büyük etken, bir önceki bölümde de incelenen farklılaşan şartlarla yakından ilişkiliydi. Bu bölümün ele alacağı dönemde Ege'de öne çıkan dinamik, bir saldırı ya da savaş tehlikesinden ziyade sınır sorunları, adacık meseleleri, karasuları ve iki kıyı arasındaki ticari ilişkilerdi. Bir başka deyişle, 1923'ten sonra ortaya çıkmış, fakat Ege'deki askeri gerginlik nedeniyle rafa kaldırılmış her türlü konu, gerginliğin ortadan geçici olarak kalktığı bu dönemde tartışılmaya başlandı.

Burada özellikle belirtilmesi gereken husus, bu bölümde incelenen birçok konunun güncelliğini koruyor oluşudur. Bugün Türkiye ve Yunanistan hâlâ bazı adacıkların egemenliği, karasuları, hava sahası ya da münhasır ekonomik bölge gibi kavramlar üzerinden Ege'de sınır sorunları yaşamaktadır. Bu bölüm, Türk tarihyazımında çoğunlukla 1950 sonrasında Türk-Yunan ilişkileri üzerinden ele alınan bu sorunların temelinin aslında çok daha geriye

gittiğini ortaya koymakta, Ege'deki sınır problemlerinin tarihsel olarak salt Türk-Yunan ilişkileri üzerinden ele alınamayacağını göstermektedir. Günümüzde özellikle egemenliği devredilmemiş adacık ve kayalıklar ile karasuları üzerinden yapılan birçok tartışma bu çalışmada incelenen zaman diliminde alınan bazı kararlar ve yapılan antlaşmalarla da ilgili olduğundan, bölüm bu problemlerin tarihsel kökenine ışık tutmaktadır.

Değişen Koşullar, Değişen Diplomasi

Bir önceki bölümde değinildiği gibi, 1923'ten hemen sonra, Türkiye savaşlardan yeni çıkmış, içte ve dışta farklı problemlere sahip, gücünü henüz toparlayamamış bir ülke görüntüsü çiziyordu. 1926'da Musul sorununun olumsuz da olsa çözülmesi Türkiye'nin İngiltere ve dolayısıyla Batı'yla olan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştu.[1] Ankara'nın beynelmilel platformda yükselen profili 1930'da Yunanistan'la mevcut sorunların çözülmesi ve 1932'de gelen Milletler Cemiyeti üyeliği ile daha da pekişti. İçte ise Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile muhalefet bastırıldı. Feroz Ahmad'a göre, 1925 sonrasında atılan adımlarla CHP yerini sağlamlaştırmış ve Türkiye 1908 sonrası ilk kez istikrar kazanmıştı.[2] Kısacası, Türkiye'nin Akdeniz'deki konumu açısından 1920'lerin başı ve sonu birbirinden oldukça farklıydı.

Ancak, Ege'deki dengelerin değişmesi, Türkiye'nin içte ve dışta güçlenmesi kadar İtalya'nın dış politikasında gittiği bazı değişikliklerle de ilişkiliydi. Mussolini, 1926'da Musul sorunu çözüldükten sonra dahi İtalyan Genelkurmayı'nı toplayıp bir saldırı planı hazırlatsa da böylesi bir girişim İngiltere tarafından reddedilmişti.[3] Zaten, önceki bölümde de belirtildiği gibi, 1927 raporlarında da Türkiye'nin deyim yerindeyse kolay yutulacak bir lokma olmaktan çıktığı kabul edilmişti. Avrupa'daki dengelerin de değişmesiyle birlikte 1927 itibariyle İtalya Akdeniz'de yeni bir stratejiye ihtiyaç duymuştu.

Bir Akdeniz ülkesi olan İtalya açısından dengeleri değiştiren önemli bir unsur, yine bir Akdeniz ülkesi olan Fransa'nın Balkan-

lar ve Doğu Avrupa'da izlediği siyasetti. Fransa, bölgedeki ülkelerle tek tek antlaşmalar imzalayıp İtalya'nın hedeflerinin olduğu bir bölgede anti-revizyonist bir blok oluşturuyordu. Bu bağlamda Mussolini'nin bölgedeki öncelikli hedefi, içinde Türkiye ve Yunanistan'ın da bulunacağı revizyonist bir blok oluşturarak Fransa'nın artan etkisine karşı bir denge oluşturmaktı.[4] Hatta İtalyan başbakanı bu uğurda 1930'da gerçekleşecek Türk-Yunan dostluğunun oluşması için de oldukça çaba sarf etti.

İtalya'nın beklentisinin aksine, Türk-Yunan dostluğu, oluştuktan sonra Balkanlar'daki anti-revizyonizmin en önemli köşe taşı olacaktı.[5] Fakat başarısızlıkla sonuçlansa da İtalya'nın bu hedefi Ege'ye bir yumuşama evresini beraberinde getirecekti. Tarihçi Burgwyn, İtalya'nın bölgede hegemonya kurmak için saldırganlık yerine daha barışçıl bir strateji izlediği bu politikaya "barış hücumu" ismini vermektedir.[6] Tüm bu değişimin meydana geldiği dönemin 1929'da gerçekleşen ve tüm dünyayı sarsan Büyük Buhran yıllarına tekabül ettiğini de unutmamak gerekir. Bir başka deyişle, yukarıda bahsedilen "barış hücumu" stratejisi siyasi olduğu kadar iktisadi bir gerekliliğin de sonucuydu.

Tüm bu faktörler düşünüldüğünde bir önceki dönemde savaşın eşiğine gelmiş Türkiye ve İtalya'nın Ege'de Yunanistan'ı da içerecek şekilde yakınlaşması şaşırtıcı olmaktan çıkar. İlişkilerin düzelmesi hem Türkiye'nin hem de İtalya'nın yararlandığı birçok gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Örneğin, Mayıs 1928'de imzalanan Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaşma ve Çözüm Antlaşması ile taraflar birbirlerine sorunlarını diplomasi yoluyla çözeceklerine ve bir taraf saldırıya uğradığı vakit diğer tarafın tarafsız kalacağına dair söz vermiştir.[7] Bir önceki periyotla oluşan tezadı en iyi betimleyen bir başka konu ise Türkiye'nin, deniz kuvvetlerini güçlendirmek için satın aldığı denizaltıları İtalyan tersanelerinin yapmasıdır.[8] Tüm bu siyasi ve askeri ilişkilere ek olarak sosyo-kültürel anlamda iki ülke arasındaki ilişkiler de yine bu dönemde gelişmiştir.

Dönemin ruhu Türk dış politikasındaki Oniki Ada dinamiğini de değiştirdi. Bölgede bir savaşın patlak vermesi ilişkilerin böylesi

yoğunlaştığı bu dönemde artık uzak bir ihtimaldi. Bu nedenle, bu dönemde adaların etrafında oluşan problemli meseleler müzakere masasına yatırıldı. Sonraki sayfalarda da görüleceği gibi, 1932 yılında Türkiye ile İtalya arasında imzalanan, Meis ve Türkiye arasındaki sınırı çizmek suretiyle bölgedeki ada ve adacıkların egemenliğini belirleyen antlaşmadan çok daha kapsamlı bir süreç söz konusuydu.

Meis ve Adacık Sorununun Geri Dönüşü

Bir önceki bölümde Meis'teki adacık sorununun Lozan Antlaşması'nın kabulünden hemen sonra, 15. maddedeki belirsizlik nedeniyle ortaya çıktığı ve adanın çevresinde 1923 ve 1924'ün bir bölümünde süren "bayrak savaşları"na sebep olduğu belirtilmişti. 1924'ten sonra Ege'de yükselen tansiyon nedeniyle konu adeta dondurulmuştu. Yukarıda bahsedilen iyi ilişkilerin başlaması, Meis konusuna da yeni bir ivme kazandırdı. 1927'nin ikinci yarısından itibaren Meis, tarafların gündemine yeniden geldi.

Fakat meselenin raftan indirilmesi yine bir gerginlik sonucu gerçekleşti. Haziran 1927'de bir grup Türk askeri, Meis'e bağlı Ipsili (Strongyli) Adası'na gitti. Gerekçe, Rum kaçakçıların adayı bir üs olarak kullanmasıydı. Neredeyse aynı zaman diliminde doğrulanmayan bir başka söylentiye göre Türkiye, Rho'ya (San Giorgio) da asker çıkarmıştı. Türkiye'nin Ege'de tansiyonun düşmeye başladığı bu dönemde adacıklara asker göndermesi, bölgenin yeniden Ankara'nın gündemine girdiğini gösteriyordu. Zaten İtalya da Türkiye'nin bu davranışlarının salt bir saldırganlıktan ziyade, adacık sorununu yeniden gündeme taşımak amacını yansıttığını düşünüyordu.[9]

Gerçekten de bu olaylar Türkiye ile İtalya arasındaki diplomatik girişimleri hızlandırdı. Türkiye, bu diplomatik süreçte kontrol altına aldığı adalardan çekildi ve taraflar Anadolu sahilleri ve Meis arasındaki sınırı belirlemek için müzakerelere başlama kararı aldı.[10] Karşılıklı taahhütlere göre taraflar, sorunu Lozan Antlaşması'nın 6 ve 15. maddelerine göre çözmeyi kabul etti. Bu

bağlamda Türkiye ve İtalya kendi komisyonlarını kuracak ve bu komisyonlar müzakerelerde anlaşamadıkları takdirde sorun arabuluculuk metoduyla çözülecekti.

Türkiye ve İtalya'nın diplomatik girişimlerine rağmen süreç, gerginlikleri tamamıyla sona erdiremedi. Hatta yukarıda bahsedilen taahhütlerin yapıldığı sırada Türk sahil güvenliği Meis'ten gelen balıkçı teknelerini bölgenin Türkiye'ye ait olduğu gerekçesiyle uyarmaya ve bazen de teknelere ateş açmaya devam etti.[11] Burada Türkiye bölgeye gönderdiği botlarla Meis'in etrafındaki adacıkların ve dolayısıyla belli mesafedeki karasularının kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. İtalya da Türkiye'nin bu iddialarını kabul etmediğini göstermek için kendi sahil güvenliğini bölgeye gönderiyordu. İki ülkenin kuvvetleri arasında sıcak bir çatışma durumu olmasa da sık sık gerçekleşen bu olaylar diplomatik olarak farklı bir döneme girilmiş olmasına rağmen adacıklar meselesi etrafında gerginliği artırıyordu. Aslında bu durum Ege'de bir davranış kalıbının başlangıcına da işaret ettiğinden oldukça önemlidir. Ege Denizi'nde sınırın ve egemenliğin tartışmalı olduğu bölgelerde bugün de ilgili güçler olarak Türkiye ve Yunanistan sivil ve askeri faaliyetler yürüterek hak iddia etmekte, bu durum çoğu zaman büyük gerginliklere neden olmaktadır.

Tüm bu olaylar gerginliğe neden olduğu kadar sınır sorunlarının kısa sürede çözülmesi gerektiğini de göstermesi açısından önemliydi. Bu sebeple 1928 yılında başlayacak diplomatik müzakere süreci için taraflar argümanlarını oluşturmaya koyuldu. Müzakereler tahmin edildiğinden uzun sürecek ve taraflar bu argümanlardan bazılarını süreç içinde değiştirecek, fakat bazı noktalar hep aynı kalacaktı. Bunlardan bir tanesi Türkiye'nin bu adacıkları stratejik bir nokta-i nazardan değerlendirmesiydi. Ankara'ya göre Meis ve etrafındaki adacıklar iktisadi açıdan değerli değildi, fakat Anadolu açısından oldukça önemli bir stratejik konuma sahipti.[12] Türkiye'nin bölgeye stratejik olarak bakması sürpriz değildi, zira Ankara, adaları Anadolu'ya yapılabilecek bir saldırı temelinden analiz ediyordu. Türkiye, egemen kuvvete hiçbir şey sunamasa da düşman donanmasına limanını sunabilecek bu adacıkları

bir başka gücün almaması konusunda kararlıydı. Kuşkusuz, imparatorluğun son on yılında Ege'de neredeyse tüm adalarını kaybetmiş bir jenerasyonun temsilcileri olarak Türk siyasetçiler için adacık sorununun psikolojik bir boyutu da vardı.

Türk siyasi ve askeri çevrelerine göre, Meis'in çevresindeki adacıkların egemenliğini kazanmak Lozan Antlaşması'nı teknik olarak yorumlamaktan geçiyordu. Lozan'da Oniki Ada grubundaki adalar ve onlara bağlı adacıkların egemenliği açık bir şekilde yazılıyken, Meis için adacıklar ibaresi özellikle bulunmuyordu ve Türkiye açısından bu, adacıkların kendisine ait olduğunun en önemli kanıtıydı. Bu yüzden hem müzakere öncesi görüşmelerde hem de müzakere sürecinde Türkiye konunun çözümü için Lahey'e gitmekten imtina etmeyeceğini açıkça belirtti.[13] Türkiye yasal olarak elinin güçlü olduğunun farkındaydı.

İtalya ise sorunu uluslararası mahkemeye gitmek yerine ikili müzakerelerle çözmek niyetindeydi. Üstelik bunun tek sebebi de Lozan Antlaşması'na göre nispeten zayıf görünen iddiası değildi. İtalya, Meis'e bağlı adacıkların akıbetini tartışırken, aynı zamanda Türkiye ile Oniki Ada arasında ticari ilişkileri de içerecek bir iyi komşuluk sözleşmesi de imzalamak istiyordu. Oniki Ada valisinin sık sık dile getirdiği, Türkiye'nin Oniki Ada'sız yaşayabileceği, ancak Oniki Ada'nın Türkiye olmadan yaşayamayacağı anlayışı çoğunlukla iktisadi ve ticari kaynaklıydı.[14] Bu nedenle iki ülke arasında kesinlikle bir antlaşma yapılmalı ve yapılacak anlaşmanın da karşılıklı serbest balıkçılık ve sünger avcılığı, liberal rejime dayalı ticari ilişkileri kapsaması gerekiyordu. Kısaca, sadece adacıkların egemenliğini düzenleyecek bir sınır anlaşması Oniki Ada yönetimi için yetersizdi. Hatta Vali Lago'ya göre, bu iyi komşuluk anlaşması konusunda uzlaşmaya varmadan sınır antlaşması kesinlikle imzalanmamalıydı.[15]

Türk yetkililerse bu iki meselenin birbirine bağlanmasından son derece rahatsızdı. Aslında Türkiye'nin adalarla ticaret ve iktisadi ilişkiler bağlamında antlaşma yapma gibi bir niyeti de yoktu. Ankara yine de müzakerelerin hemen başında bu niyetini ortaya koymak yerine daha uzlaşmacı bir tutum sergilemeye çalıştı.

İktisadi ilişkilerin iki tarafın iyi niyetine bırakılması gerektiğini söyleyen Türkiye, konuyu gayriresmi bir alana taşımaya çalıştı. Hatta iyi niyetini göstermek amacıyla yasal bir temele dayandırmadan Oniki Ada'dan gelen belirli bir tonajın altındaki gemilere serbest geçiş hakkı tanıdı.[16] Ancak, Ankara'nın yabancıların Türk karasularında balıkçılık yapmasıyla ilgili duruşu neredeyse hiç değişmedi. 1927'de yapılan görüşmelerde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Türk karasularının sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına ait olduğunu net bir dille belirtti.[17]

1927 boyunca taraflar meseledeki duruşlarını oluşturmaya çalıştı. Ancak, yılın sonuna gelindiğinde, ikili müzakerelerin rahatça sonuç vermeyeceği de ortadaydı. Bu yüzden Ankara ve Roma sorunun Uluslararası Adalet Divanı'nda çözülmesi gerektiğine karar verdi. Başından beri uluslararası hakeme karşı olan Mussolini, konuyu hakeme göndermeyi kabul ederek Türkiye'ye karşı iyi niyetini göstermiş olduğunu belirtti.[18] Fakat Meis'teki sınır meselesi Lahey'e gönderilirken taraflar ikili müzakereleri de sona erdirmedi. Bir başka deyişle, sorun eşzamanlı olarak iki farklı yöntemle çözülmeye çalışılıyordu.

Çakışan Düşünceler: Lahey ve Diplomasi

Sınır konusunun Lahey'e gönderilmesine karar verildikten sonra Türkiye ve İtalya mahkeme için hazırlanmaya başladı. Fakat tarafların dosyayı mahkemeye gönderebilmek için öncelikle aralarında yapacakları bir muahedeye ihtiyaçları vardı. Yukarıda sözü geçen Türk-İtalyan ilişkilerinin değişen çehresini anlatmak için değinilen 1928 tarihli Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaşma ve Çözüm Antlaşması'nın bir nedeni de buydu. Bu antlaşmanın ek protokolü ile bir dosyanın uluslararası mahkemeye gönderilebilmesine dair kurallar kabul edilmişti.[19]

Türkiye'nin mahkemeye sunacağı tez kendisini destekleyen 15. madde üzerine kurulmuştu. Bir anlamda asıl "savunma" İtalya'ya aitti. Roma ve Oniki Ada'dan yetkililerse bir adanın etrafındaki adacıkların neden söz konusu adaya ait olması gerektiğini belir-

ten birden fazla sav oluşturdu. Bunlardan birincisi, adacıkların coğrafya ve seyrüsefer açısından adaya ait olmasıydı. İtalya'ya göre, bir geminin Meis'e giriş yapması için Ipsili ile Rho'nun kanallarından geçmesi gerekiyordu.[20] İtalya'nın ikinci tezi ekonomik temeller üzerinden yükseliyordu. Adalılar bu adacıkları hayvanlarını otlatmak, sularında balıkçılık yapmak ve kireç üretmek için kullanıyordu. Yani adacıklar, Meis'in ekonomik hinterlandını oluşturuyordu.

Oniki Ada Valisi Lago'nun üçüncü iddiası ise Lozan'a dairdi. Vali, Meis'in adacıklarının ilgili maddede anılmamasının nedenini Sevr Antlaşması'na bağlıyordu. Sevr Antlaşması sırasında Fransız işgali altında olan Meis, Lozan'da Oniki Ada grubuna katılmış ve farklı paragraflar birbirine eklenmişti. Bu nedenle temel olarak maddenin yansıttığı ruha bakılmalıydı ki, bu da adacıkların adaya bağlı olması gerekliliğini gösteriyordu. Lago'nun argümanı mantıklı görünmekle beraber 15. maddede ele alınan eksikliğin basit bir gözden kaçırma olmadığı mevcut belgelerin ışığında neredeyse kesindi. Çünkü Lozan Antlaşması hazırlanırken Meis'in adacıklarının da maddeye eklenmesi gerektiği İtalyanlar tarafından ortaya atılmış, fakat İngilizler Türklerin bunu kabul etmeyeceğini öne sürerek bu isteği reddetmişti.[21]

İtalyanlar Lahey'e gitmeyi bir iyi niyet göstergesi olarak sunuyordu. Fakat Roma'ya göre Ankara da bu süreçte benzer şekilde iyi niyetini ortaya koymalıydı. Bu söylem İtalya'nın sınır konusuna ek olarak başka sorunları da müzakere etmek istediğini belirtmesi açısından önemliydi. Burada kastedilen meselelerden bir tanesi ise adalıların Türkiye'deki mülkleriydi.

1928 yılında adalıların Anadolu'daki mülklerine dair Türk ve Oniki Ada makamları arasında çokça yazışma oldu. Bu yazışmaların çoğunda bir davanın adı sıkça geçiyordu. Bu, Kalimnoslu bir Rum olan Manglis'in Muğla'daki emlakıyla ilgili çözülemeyen bir davaydı. Manglis, mülklerinin akıbetini belirlemek için Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra adalı yetkililere dilekçe yazan yüzlerce adalıdan bir tanesiydi.[22] Mallarının kendisine iadesi ya da tazminini talep eden Manglis, 1925 ve 1926 yılları boyunca ki-

şisel olarak Türk makamlarına başvurmuş ama müspet bir cevap alamamıştı. İtalyan makamları ise bu meseleyi adalarda Müslümanlara ait bazı taşınmazları kamulaştırırken Ankara'dan gelen tepkilere karşı kullanıyordu.[23]

1928 yılında Ege'de ortaya çıkan yeni statükoda bu sorun da başka bir boyut kazandı. Bu durum Manglis'in davasında da görülüyordu. Hem Türk hem de Oniki Ada makamlarıyla yazışan Manglis, 1928 yılında Türkiye'nin adalıların mülkleriyle ilgili duruma daha olumlu baktığını söylüyordu. Hatta Rodos'a gönderdiği bir mektupta iade işlemlerinin başlatılması için Bodrum'a gideceğini yazıyordu.[24] İtalyan yetkililerse vatandaşlarının bu konuda hayal kırıklığına uğrayacağını, fakat bunun da Türkiye'yi uluslararası mahkeme için ikna etmeye vesile olabileceğini düşünüyordu.[25]

Tahmin edilebileceği gibi, Türkiye bu konuyu mübadelede kurulan bir komisyonda ya da uluslararası mahkemede çözmeyi kesinlikle düşünmüyordu. Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan mülk sorunu Türkiye için hem siyasi hem de iktisadi olarak oldukça hassas bir meseleye tekabül ediyordu. Bu sebeple, Türkiye'nin adacık meselesinin çözümü için başvurduğu uluslararası mahkeme, mülk sorunu için gündemde değildi. Aslında bu, sınır dosyasını Lahey'e gönderirken "iyi niyeti"ni gösterdiğini söyleyen İtalya'nın Türkiye'yi ikili müzakere masasına çekmesinin bir başka yoluydu.

Kısacası, Ege'deki ilişkilerin tüm katmanları tek tek açılmaya başlamıştı. Üstelik bu değişim sadece Türkiye ile İtalya arasında gerçekleşmiyordu. İtalyanlara göre, Ege Denizi'nin bir başka egemen devleti Yunanistan da bu çok katmanlı müzakere masasının bir parçası olmuştu. Türkiye ve Yunanistan arasındaki birçok sorun 1928 yılı itibariyle henüz çözülmemişti ama taraflar Kuzeydoğu Ege adaları ile Türkiye arasındaki sınıra dair bazı görüşmeler yapıyordu. İtalyan arşiv belgelerine göre Türkiye ve Yunanistan Anadolu sahillerine yakın iki adacık, Boğaz Adası (Panaya) ve Süngükaya Adası (Paspargo) için müzakerelere girişmişti ve Yunanistan bu iki adacığın Türkiye'ye ait olduğunu kabul etmişti.[26]

Bu iki adacık üzerine yapılan müzakerelere dair fazla bir belge bulunmasa da bu konu, Ege'nin kuzeyinde de benzer sorunlarla uğraşıldığının önemli bir göstergesidir.

Ege'de Oniki Ada ve Kiklad Adaları, yani İtalya ile Yunanistan arasındaki sınır da tartışmalıydı ve bu durum, 1933'te İtalya'nın Kiklad'a ait bazı adacıkları işgaliyle sonuçlanacaktı. 1928'in farklı dinamiklerinde ise İtalya ile Yunanistan arasında incelenmesi gereken daha genel bir mesele bulunmaktaydı. 1928'de Türkiye ve İtalya'nın yaptığı dostluk antlaşmasına benzer bir antlaşma Atina ile Roma arasında da yapıldı. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra dönemin Yunan Başbakanı Venizelos iki ülke arasında artık bir Oniki Ada sorunu olmadığına dair bir demeç verdi.[27] Oniki Ada'nın İtalya'ya verilmesini hiçbir vakit sindirememiş tüm milliyetçi gruplar Venizelos'un bu açıklamasına karşı çok sert yazılar yayımladı. Aslında bu durum Ege'de dönüşen statükoyu ve dahası, Roma'yla iyi ilişkiler kurmak için Atina'nın Oniki Ada'yı feda edebileceğini gösteriyordu. Üç ülkenin de diplomatik ilişkilerini geliştirmek için birçok nedeni vardı. Ege ise bu durumun kesişim noktasını oluşturuyordu.

Fakat bu, bölgede ilişkilerin gerginlik olmadan ilerlediği anlamına da gelmiyordu. Türkiye ve Oniki Ada özelinde baktığımızda konu her ne kadar hem ikili müzakerelere hem de uluslararası arenaya intikal etmiş olsa da adalar ile anakara arasındaki ilişkiler dönem dönem çatışmalara sahne olabiliyordu. Bunun en önemli örneği Mart 1929'da yeniden ortaya çıkan "bayrak savaşları"ydı. Antalya'dan gelen haberlere göre Türkiye Antalya bölgesinde Meis'e bağlı adacıklara dikmek üzere bayrak imal etmeye başlamıştı.[28] Üstelik Kaş bölgesinde Türk ordusu yeniden harekete geçmiş, Meis'in tam karşısındaki bu kasabaya top ve asker sevk etmişti.[29]

Gelen haberlerden tam üç ay sonra Türk askeri, İtalyanların üzerinde egemenliklerini özellikle iddia ettikleri Rho Adası'na Türk bayrağı dikti.[30] Aslında bu olay 1923 ve 1924 yılının başında yaşananlarla bire bir benzerlik gösteriyordu. Roma, bayrağın indirilmesi için Ankara ile temas kurdu. Fakat Türkiye, bayrağı indirmediği gibi çevresindeki diğer adacıklara da Türk bayrağı

dikti. Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan Numan Rıfat (Menemencioğlu) İtalya'ya bu durumun önemsiz olduğuna dair bir açıklama yaptı. Menemencioğlu'na göre, bu adalar yakın bir gelecekte zaten Türkiye'ye devredilecekti.[31]

Türkiye bir taraftan adacık konusundaki haklılığına güveniyor, diğer taraftan da diplomatik süreçte yararlanabileceği fiili bir durum oluşturmaya çalışıyordu. Tahmin edilebileceği gibi İtalya bu açıklamayı kabul etmediğini belirtti. Oniki Ada'da İtalyan bayrakları hazırlatıp gerektiğinde kullanılması için bir torpido botunu Meis'e gönderdi.[32] Adanın etrafındaki gerginlik artınca taraflar karşılıklı diyalogla bayrakların ortadan kaldırılmasına karar verdi. Fakat Türkiye'nin Anadolu sahiline çok yakın Çatal Ada (Volo) ve Sarı Ada'dan (Dacia) bayrağını indirmemesi bölgedeki gerginliği bir süre canlı tuttu.[33] Adalar Valisi Lago'nun deyimiyle bu "grotesk" problem ancak 1929'un Eylül ayında çözülebildi.

Fakat aynı dönemde Türkiye'nin, fiili durumu kendi lehine çevirme çabası bir başka meselede daha kendisini göstermişti. Bu, bölgede seyrüsefer yapan tekne ve gemilere ilişkindi. Ege'de bu konuyla ilgili her daim bazı sorunlar çıkıyor ve önceki sayfalarda da belirtildiği üzere dönem dönem yaralanmalara kadar varan durumlar oluşabiliyordu. Bu dönemde Meis çevresinde ortaya çıkan birkaç olay, tam da egemenliği tartışmalı adacıkların etrafında meydana geldi. Örneğin Türk sahil güvenliği, Türkiye'nin kendisine ait olduğunu iddia ettiği adaların yakınındaki bir balıkçı teknesini kaptanı ve mürettebatı ile göz altına alarak Antalya sahiline getirdi. Rodos ile Türkiye arasındaki yazışmalarda Lago, Lahey'den bir sonuç çıkana dek statükonun korunmasını rica etti.[34] Fakat Türkiye'nin zihnindeki statüko Lago'nunkinden çok farklıydı.

Türkiye adacıklardan bayrakları indirdiği dönemde bu adacıkların çevresinde avlanan otuz kadar balıkçı ve sünger avcısına müdahale edip Roma'ya nota verdi. Ankara, Lahey'den bir karar çıkana kadar statükonun bozulamayacağına dair söz verdiklerini ve Oniki Ada yönetiminin balıkçılara bölgede avlanma iznini vermesinin bu duruma aykırı olduğunu belirtti.[35] Türkiye bölgede

hâlâ bulunan torpido botu ve römorkörden duyduğu rahatsızlığı da ekledi. Roma ise verdiği yanıtta Meislilerin bu bölgede yüzyıllardır balıkçılık yapması nedeniyle aksi bir davranışın tarafların korumakla yükümlü olduğu statükoyu bozacağını söyledi.[36] Türkiye'nin torpido botuyla ilgili rahatsızlığına karşı ise bu araçların adalarda yeniden bir bayrak hadisesi yaşanmaması için devriye gezdiğini belirtti. 1929 yılında Türkiye ile İtalya arasındaki genel siyasi ilişkilerin dostane diyebileceğimiz niteliğine karşın Ege'de yaşananlar söz konusu adalar olduğunda tansiyonun birden nasıl yükselebildiğinin iyi bir örneğiydi.

Bu sırada gündeme gelen bir başka mesele ise Meis ile bir bağlantısı olmayan, İstanköy'e bağlı Karaada'ydı. Karaada (Arco) Bodrum'a dört milden daha az bir mesafedeydi ve egemenliği Türkler açısından tartışmalıydı. Bu sebeple, Meis adacıklarının tartışılmaya başlandığı günden itibaren Karaada da müzakerelerin konusu oldu. Bu nedenle Lahey'e gönderilen Meis dosyasının içine Karaada da eklendi.

Türkiye tüm bu süreçte de Karaada'daki egemenliğini ihlal ettiğini savunarak Oniki Ada yönetimini zaman zaman protesto etti. Örneğin 1928'te Karaada'da zeytin yetiştiriciliği için lisans veren yönetime nota gönderdi. Başkentle yaptığı yazışmalarında Vali Lago, eğer Türkiye 15. maddeye dayanarak Meis'in adacıklarını istiyorsa, yine aynı maddeye göre Karaada kesinlikle İtalya'ya aittir diyordu.[37] Fakat, eğer Türkiye Meis adacıkları konusunda İtalya'ya müsamaha gösterirse, İtalya da Karaada'yı Türkiye'ye bırakabilirdi. İtalyanlar Meis'in adacıklarını iktisadi yönden daha önemli buluyor, Karaada'nın ise Türkiye'ye İstanköy'e olduğundan daha yakın olduğunu kabul ediyordu.

Karaada'nın kaderi bir anlamda Meis'e bağlanmıştı. O yüzden gelişmeler de paralel yönde seyretti. 1929 yılında Meis'in adacıklarının etrafında gerçekleşen "bayrak savaşları" Karaada'da da yaşandı. Türkiye bu adaya Türk bayrağını dikince, İtalyanlar bölgeye bir bot gönderdi.[38] Fakat Türkiye bu süreçte adanın kendisine ait olduğu iddiasından vazgeçmedi ve bölgenin kendi karasuları ve hava sahasının içinde olduğunu yineledi. Aslında iç ya-

zışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Mussolini'nin kendisi dahi Meis konusunda herhangi bir kazanıma karşılık Karaada'nın gözden çıkarılabileceğini söylüyordu.[39]

Meis ile Anadolu sahilleri arasında sınır çizimini içeren bu adacık konusu iktisadi ilişkiler, mülkiyet meselesi ve Karaada ile birlikte konuşulan çok kapsamlı bir meseleye dönüşmüştü. Bu süreçte bunlara bir de genel bir sınır sorunu eklendi. Bir başka deyişle, Meis ile Anadolu sahilleri arasında konuşulan sınır meselesi Oniki Ada'nın bütünü ve Türkiye arasındaki bölgeye yayıldı. Bu sınır meselesi doğal olarak karasuları tartışmasını da kapsıyordu. Uluslararası teamüllere göre, bir ülkenin karasuları o dönemde çoğunlukla üç mil olarak kabul ediliyordu. Fakat bununla ilgili herhangi bir uluslararası metin de bulunmuyordu. 1930 yılında gerçekleştirilen Lahey Kodifikasyon Konferansı'nda katılımcı ülkelerin konu üzerinde uzlaşamaması nedeniyle bu konuyla ilgili herhangi bir karar alınamamıştı.[40] Konferansta, Ege Denizi'nde bulunan üç devletten Yunanistan üç mili, İtalya ve Türkiye ise altı mili savunmuştu.

Sınır belirlemede ölçüt alınan uzaklık Lozan Antlaşması'nın 6. ve 12. maddelerinde üç mil olarak görünüyordu. Fakat Ege'de sınır sorununun çözümü bu kaidelerden daha fazla irade gerektiriyordu. Bazı bölgelerde üç milin dışında kalmış ve hakkında bir karar bulunmayan adacıkların egemenliği belirsizdi. Bazı bölgelerde ise sınır üç milden daha az ve karşılıklı iki yerin orta noktası olarak kabul edilmek zorundaydı. Bu nedenle taraflar hem Meis hem de Oniki Ada'nın geneli için konuşurken, sınır çiziminin direkt olarak karasularına tekabül etmediğini sık sık tekrar ediyordu. Zaten İtalyanlara göre sınır, iki ülke arasındaki bir antlaşmayla belirlenebilirdi ama karasuları, ülkenin kendisinin ilan edebileceği tek taraflı bir meseleydi. Fakat buna rağmen her iki ülkenin de zaman zaman karasularını da tartıştıkları oluyordu.

Lozan'ın 6. maddesine göre deniz sınırları kıyının üç mil uzaklığındaki ada ve adacıkları kapsıyordu. 12. maddesine göre de Asya kıyısının üç mil uzaklığında bulunan adalar Türkiye'ye aitti. Lozan'ın bu maddeleri teoride kabul edilirken Ege coğrafyasının özel-

likleri nedeniyle pratikte işlemeyebiliyordu. Meis'e bağlı iki adacıkla ilgili örnek vermek gerekirse, Rho'nun tamamı Türk sınırlarının dışında, fakat kısmen İtalyan sınırlarının içinde, Ipsili ise hem Türk hem de İtalyan sınırlarının içindeydi. İtalya Meis konusunda tartışırken karasularının altı mile çıkarılmasının kesinlikle önlenmesi gerektiğini vurguluyordu.[41] Fakat aşağıda görüleceği üzere herkes farklı coğrafyalarda farklı bir kuralı uygun görüyordu.

Sadece Diplomasi: Meis Sorununda Çözüm Evresi

1927 ve 1929 yılları arası çoğunlukla çözülmesi gereken meseleleri belirleyip onlar için uygun tartışma metodunun ne olacağını düşünmekle geçmişti. Taraflar müzakereyle bir sonuca ulaşılamayacağını düşünüp uluslararası mahkemeye başvurmuş, ama diğer taraftan da ilginç bir şekilde diplomatik müzakere sürecine devam etmişti. 1930'da, ön planda Meis sorunu gibi görünen, ama gerçekte çok katmanlı bir sorunlar bütününe işaret eden bu meselede bir başka dönemece girildi. Taraflar, uluslararası çözüm yolundan vazgeçmekle kalmayıp sorunların en kısa sürede çözülmesi gerektiğine karar verdi. 1930 yılı Türkiye ve Yunanistan'ın da sorunlarını çözdükleri bir yıldı. Üstelik bu sorunların çözülmesinde İtalya aktif bir rol de oynamıştı.[42] Yukarıda da belirtildiği gibi İtalya, Balkanlar'da Fransız etkisine karşı denge unsurunu Yunanistan ve Türkiye ile oluşturabileceğini düşünüyordu. Bu bağlamda, tarafların Akdeniz ve Balkanlar'da daha fazla işbirliği yapabilmesi için de Ege'de sürekli gerginlik yaratan sorunların çözülmesi gerekiyordu. Kısacası, sorunun uluslararası mahkeme sürecinden ikili müzakere sürecine yeniden geçişi bu dinamiklerle yakından ilişkiliydi.

Türkiye ve İtalya 1930'a kadar olan dönemde kendi tezlerini oluşturmuş, ama somut bir öneri de ortaya koymamıştı. Taraflar çoğunlukla "ya hep ya hiç" mantığına göre hareket etmişti. Geçen birkaç yılın aksine 1930'da hem İtalya hem de Türkiye adacıklar konusunda paylaşımı da içeren bir dizi somut öneriyle masaya oturdu. Tahmin edilebileceği üzere, Rodos yönetimi istediği ticaret sözleşmesini bu masaya koymak için çok çabaladı.

İtalyanların Meis sınırına dair teklifi, Türkiye'ye Çatal Ada (Volo), Uvendire (Ochendra), Furnakya (Furnachia), Katovolo, Kekova (Karavola), İç Ada (Alimentaria), Ufak Ada (Prassoudi), Gürmenli Adası (Marathi), Vutzaki Kayalıkları (Voutzachi) ve Sarı Ada'yı (Dacia) verirken, Rho (San Giorgio) ve Ipsili'yi (Strongyli) bazı diğer adalarla beraber İtalya'ya bırakıyordu.[43] Ipsili ve Rho'nun İtalya'da kalması Türkiye'ye stratejik bazı sıkıntılar yaratacağından bu adalara askerden arındırılmış statü verilecekti. İtalyanlar bu plana göre, zaten gözden çıkardıkları Karaada'yı da Türklere bırakacaktı. Adaların paylaşımı dışında, Roma'nın bu planda sunduğu önemli tekliflerden bir tanesi, Meis halkının Türk egemenliğini kabul edecek adacıklarda iktisadi faaliyetlerine devam etme izniydi ki, bu, Türkiye'nin kabul edebileceği bir madde değildi.

Vali Lago, bu hakları çok istemekle beraber Ankara'nın olumsuz tavrının farkındaydı. O yüzden karşılıklı planların oluşturulduğu bu dönemde Roma'ya ilginç bir teklif götürdü. Lago'nun kişisel teklifi, adaların egemenliğinin hiçbir devlete bırakılmaması yönündeydi. Türkiye ve İtalya egemenlik haklarından vazgeçecek ve bölge serbest ticarete, balıkçılığa ve seyrüsefere açılacaktı.[44] O dönem için oldukça liberal olan bu teklif, Roma tarafından böylesi bir bölgenin işgale teşne olacağı gerekçesiyle reddedildi.[45] Bu, egemenliği belirli bir ülkeye ait olmayan bir adanın her zaman işgal tehdidi altında olabileceğinin önemli bir itirafıydı.

Ankara ise Roma'ya kendi teklifini gönderdi. Türkiye, İtalyan planında İtalya'ya ait olması öngörülen Tchatulata, Heybeli Ada (Pighi), Kovan Adası (Pano Makri) ve Kovanlı Adası'nın (Kato Makri) Türkiye'ye ait olması gerektiğini belirtiyordu.[46] Türkiye'nin sunduğu plandaki ilginç noktalardan bir tanesi Ipsili'ye ilişkindi. Türkiye, Ipsili'nin iki taraf arasında bölüştürülmesini teklif ediyordu. Çünkü bu adanın bir kısmı Türk karasularının içindeydi. Karasuları içinde kalan bölgenin Türkiye'ye verilmesi durumunda deniz feneri ve liman gibi kısımlar Türk egemenliğinde olacağı için aslında bu, adanın pratikte Türkiye'ye verilmesi demekti.

İtalya'ya göre, Türkiye'nin bazı bölgelerde özellikle ısrar etmesinin nedeni Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) idi. Mareşal, doğal olarak meseleye iyi komşuluk münasebetleri açısından değil, stratejik bir gözden bakıyordu. Hatta Mareşal'in fikirleri bazen kendi Dışişleri Bakanlığı'yla bile çatışıyordu.[47] Gerçekten de Genelkurmay Başkanı Bakanlar Kurulu'nun bir üyesi olmasa da Türkiye'nin karar alma mekanizmalarında önemli bir rol oynuyordu.[48] Zaten Mareşal'in gerek Mustafa Kemal Atatürk ile gerekse de Başbakan İsmet İnönü ile kurumlarüstü yakın ilişkisi bulunuyordu.[49] Bu nedenle adalar ve sınır meselesinin tartışılması sırasında Genelkurmay, başrollerden birini oynuyordu.

1930 yılında karşılıklı verilen önerilerde Türkiye'nin dikkati olabildiğince çok adaya sahip olmaya çevrilmişken, İtalyanlar ısrarla bu sınır antlaşmasının yanında bir de iyi komşuluk sözleşmesinin yapılmasını istiyordu. Bahsedilen iyi komşuluk sözleşmesi ise tahmin edilebileceği gibi üç farklı noktadan oluşuyordu. Birincisi, uluslararası mahkemeye gönderilmesi de konuşulan Türkiye'deki İtalyan mülklerinin iadesi ya da iade edilemiyorsa uygun bir tazminatın ödenmesi; ikincisi adalıların Türkiye'nin karasularında serbest ticaret, balıkçılık, süngercilik yapabilecekleri bir ticari sözleşme; üçüncüsü ise adalıların Türk toprağında serbestçe seyahat edebilmelerinin sağlanmasıydı.[50]

Türkiye'nin bu istek karşısındaki politikası birkaç yıl öncesinde olduğu gibi kabul ya da reddetmek değil, meseleyi karşı argümanlarla beklemeye almaktı. Ankara'nın böyle bir anlaşmayı istemediği çok açıktı. O yüzden, iyi komşuluk sözleşmesi yeniden tartışmaya açıldığında Türkiye bunu reddetmek yerine, söz konusu sözleşmeye iki madde daha eklenmesini önerdi. Bunlardan bir tanesi, Oniki Ada yönetiminin adalar ile anakara arasındaki yoğun kaçakçılığı önlemesine dair bir maddeydi.[51] İkincisi ise rejimden kaçan Kemalizm karşıtlarının Türkiye'ye iadesiyle ilgiliydi. Hem Türkiye hem de Oniki Ada yönetimi Türkiye'den kaçan rejim karşıtlarının adalarda, özellikle de Rodos'ta bulunduğunun farkındaydı. Zaten Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra rejim kar-

şıtları Suriye'de Halep'e ya da o dönem Suriye'ye bağlı olan İskenderun Sancağı, Batı Trakya ya da Rodos'a kaçmıştı.

Türkiye, İtalya'nın muhalifleri teslim edeceğini düşünmüyordu, zira bu kişiler İtalyanların elinde tutmak isteyeceği diplomatik bir kozdu. Bu maddenin eklenmemesi ise Türkiye'nin iyi komşuluk sözleşmesini tümden reddetmesine olanak sağlayacaktı. İtalyanlar, iyi komşuluk sözleşmesinin önemli olduğunun altını çizmekle beraber böyle bir maddenin sözleşmeye konmasının sakıncalı olduğunu düşünüyordu. Gerekçeleri ise ilginçti: Rodos'taki muhaliflerin Türkiye'ye teslimi, Oniki Ada yönetiminin adalı Müslüman cemaatle arasını bozabilirdi, çünkü dini ve sosyal sebeplerden dolayı adalıların bir kısmı da Kemalizm karşıtıydı.[52] Bu sebeple İtalyanlar, Lago'nun muhaliflerin etkisini kısıtlayabileceğini, fakat bunun herhangi bir sözleşmeye sokulamayacağını belirtti.[53] Bu, adalılara ticari haklar vermek istemeyen Türkiye'nin lehine bir durumdu.

Türkiye aynı taktiği mülkiyet konusunda da kullandı. Adalıların Anadolu'daki mülk sorununu sözleşmeye koyabileceğini, ama bunu ancak karşılıklı olursa yapacağını belirtti. Türkiye'nin bundan kastı, Türk vatandaşlarının Oniki Ada'daki mülkleriydi.[54] İtalyanlar böyle bir sorunun gerçekte var olmadığını, Lozan Antlaşması'nın hükümlerine göre, kaybedilen Osmanlı topraklarındaki haklardan vazgeçildiğini belirtse de taraflar uzun bir süre bu karşılıklılık ilkesini tartışmaya devam etti. 1927'den beri sürekli bir biçimde tartışılan iyi komşuluk ilişkilerini oluşturacak meselelerin çözülemeyeceği 1931 yılında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın itirafıyla ortaya çıktı. Bakan, Türkiye'nin mülkiyet ve serbest ticaret rejimini içerecek bir anlaşma yapmaya hazır olmadığını bildirdi.[55] Söylentiye göre, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Bakanlar Kurulu'na bu tarz bir anlaşmanın imzalanması halinde görevini bırakacağını ifade etmişti.[56] Her ne kadar Genelkurmay tüm bu müzakere sürecinde genelde aktif rol oynadıysa da, Türk siyasilerin belirli konulardaki birbirine benzer görüşleri dikkate alındığında, Türkiye'nin birçok söyleminin aslında ortak bir duruşu yansıttığı rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye'nin bu antlaşmayı istemediğini söylemesiyle bu konudaki müzakereler sona erdi. Tarafların programında adacıkların dağılımı, paylaşılacak adaların silahsızlandırılması ve Meislilerin bu adacıkları serbestçe kullanması maddeleri kaldı. Adacıkların silahsızlandırılması konusunda iki taraf arasında bir konsensüs vardı. Paylaşım konusunda ise taraflar farklı teklifler yapmaya devam ediyordu. Örneğin, son İtalyan teklifi 1931 yılının ilk yarısında yapıldı. Bu teklife göre Rho ve Ipsili İtalya'ya verilirken, Kovan Adası'nın doğusunda kalan tüm adacıklar Türkiye'de kalıyordu.[57] Ayrıca İtalya, Meis'in merkezine yakın adalarla merkez ile San Stephano Burnu'nun arasındaki bölgeyi de istiyordu.

Ankara bu teklifi reddetti. Özellikle de Besmi Adası'nın (Prasoudhi/Prussecli) İtalya'ya verilmesi sonucunda, bu ada ile Meis arasında kalan kanalı kullanamayacağını ve bu durumun herhangi bir savaş sırasında kendisine stratejik dezavantaj oluşturacağını belirtti.[58] İtalya'nın Türkiye'nin stratejik endişelerine karşı verdiği yanıt oldukça ilginçti. Roma'ya göre herhangi bir savaş halinde zaten sadece adacıklar değil, tüm Meis Türk toplarının menzili altında bulunacak ve muhtemelen adalara sahip olan kuvvet tüm çevresiyle beraber adacıkları boşaltmak zorunda kalacaktı.[59] Birinci Dünya Savaşı sırasında da Antalya'ya yerleştirilen Alman topları Fransız bataryalarını etkisiz hale getirmişti. Fakat mesafenin yakınlığı ve Türkiye'nin o dönemdeki adalar algısı düşünüldüğünde Ankara'nın bu duruşu çok da şaşırtıcı değildi.

Fakat her şekilde 1931 yılı itibariyle tartışılan adalar, Ipsili ve San Giorgio gibi nispeten daha büyük adalar değil, Besmi Adası gibi daha küçük olanlardı. Adacıkların egemenliğine ek olarak taraflar tüm bölgede sınırı belirlemeye çalışıyordu. Aslında coğrafi yapısı nedeniyle Anadolu sahili ile Meis arasındaki bölgede sınır çizgisi zaten ortadan ikiye bölme tekniğiyle çizilebiliyordu. Ancak, bu sınıra ek olarak Türkiye, İtalya'nın Meis'in güneyinde de sahip olacağı alanın belirlenmesini istiyordu. Yani iki bölge arasındaki hududa ek olarak Ankara, İtalya'nın Meis'in güneyindeki karasularını da üç mille sınırlamak niyetindeydi.

İtalyanlar önce Türkiye'nin de 1930'daki kodifikasyon konferansında altı mili savunduğunu söyleyerek üç mile karşı çıktı.[60] Ama sonrasında altı mille ilgili de bir şey söylemek istemedi. Zira o dönemde karasuları konusunda üzerinde uzlaşılmış uluslararası bir norm yoktu. İtalya, kendisini bir sözleşmeyle bağlamasının sakıncalı olduğunu düşünerek bir ülkenin kendi karasularını tek taraflı bir biçimde ilan edebileceğini belirtti.

Görüldüğü gibi Türkiye, Meis ile Anadolu arasındaki sınırın çizilmesini yeterli görmüyordu. Meis'in Akdeniz'e açılan kısmındaki İtalyan sınırını belirlemek istediği gibi, 1931 yılı itibariyle bir başka konuyu daha gündeme getirecekti: Oniki Ada'nın tamamı ile Türkiye sahilleri arasında sınırın belirlenmesi. Bugün dahi Ege'de Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınır, iki ülke arasındaki en büyük tartışma alanlarından birini oluşturuyor. Bu noktada, Meis haricinde sınır sorununun çözümüne dair Türkiye tarafından atılan ilk adımın daha 1930'larda başladığının altı çizilmelidir.

Ankara'nın bu isteğine İtalya ilk etapta olumsuz yanıt verdi. Roma'ya göre, Meis'e bağlı adacıklar konusunda herhangi bir hüküm vermeyen Lozan Antlaşması Oniki Ada'nın diğer adaları konusunda oldukça netti ve bu nedenle, ortaya bir de Oniki Ada ile Anadolu arasındaki sınır sorununu çıkarmaya gerek yoktu.[61] İtalyanların bu açıklamasına rağmen Türkiye'nin ısrarı üzerine taraflar Meis Antlaşması'nın imzalandığı 1932'den sonra Ege'deki sınırları tartışmaya devam edecekti.

Türkiye sınır konusunda ısrarcı olduğu kadar, İtalya ve özellikle Oniki Ada Valisi Lago, adacıkların kullanım hakkı konusunda ısrarcıydı. Lago'ya göre mademki iki kıyı arasındaki iktisadi ilişkileri düzenleyen bir anlaşma yapılamamıştı, en azından Meislilerin Türkiye'ye verilecek adacıkları kullanma hakkına sahip olması sağlanmalıydı.

Fakat Türkiye böyle bir isteğe de karşıydı. Bu sebeple İtalya, bu hakkın Meislilere verilmemesi durumunda görüşmelere daha fazla devam etmeyeceğini belirtti.[62] Tevfik Rüştü Aras ise Genelkurmay'ın, seyrüsefer serbestisi dışında bir hak vermeye kesinkes karşı olduğunu, Türkiye'nin bu konuda artık daha fazla taviz

veremeyeceğini bildirdi.[63] Dışişleri Bakanı'nın bahsettiği taviz, Türkiye'nin adacıkların paylaşımına razı oluşuyla ilgiliydi. Bu yüzden Türkiye'ye verilecek adaların "tam egemenliği" altında olacağını tekrar tekrar belirtti. Ankara, eğer İtalya bu konuda daha fazla ısrar ederse tüm Meis sorununun çözümü için yeniden uluslararası mahkemeye gidebileceğini de ekledi. Kasım 1931'de konunun yeniden Lahey'e bırakılması ciddi olarak tartışılıyordu.

Bu konudaki çıkmaz, Roma ile Rodos arasındaki düşünce farklılığını da yansıtıyordu. İtalyan Dışişleri Bakanlığı'nda bu meselenin artık daha fazla uzatılmadan çözülmesi gerektiği ve iktisadi hakların Türkiye ve İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlar'daki ilişkilerinden daha önemli olmadığı söyleniyordu.[64] Bu küçük adacıkların egemenliği, uzun süredir devam eden kronik bir hastalığa dönüşmüştü ve artık çözülmesi gerekiyordu. Bu durum, Roma ile Rodos arasında bir dizi tartışmayı beraberinde getirdi. Roma, anlaşmanın kullanım hakları olmadan yapılabileceğini, ama imza sırasında Türkiye'den bu konunun daha sonra tartışılacağına dair bir deklarasyon alınabileceğini söyledi.[65]

Rodos ile Roma arasındaki ilişki tam da bu dönemde ilginç denebilecek bir noktaya geldi. Roma, kendi valisini Meis'in İtalya'ya verilecek bazı adacıklarının Meisliler için yeterli olduğuna ikna etmeye çalıştı. İtalyan diplomatlar, Lago'nun Türkiye'den bazı iktisadi haklar istemesini yüksek perdeden eleştirmeye başladı. Öyle ki, Roma'ya göre, valinin de gayet farkında olduğu kaçakçılık durumu devam ettikçe Türkiye'nin herhangi bir iktisadi imtiyaza izin vermesi imkânsızdı.[66] Roma'nın neredeyse Türkiye'nin pozisyonunu savunmaya başladığı bu durum çok uzun sürmedi. Rodos'tan gelen çatlak sesleri dikkate almayan Roma, sınır antlaşmasının imza edilmesi için gereken izinleri verdi.

Sonunda görüşmeleri yıllar süren antlaşma, yani *Anadolu Sahilleri ile Meis Adası Arasındaki Ada ve Adacıkların ve Bodrum Körfezi Karşısındaki Adanın Ciheti Aidiyeti Hakkında İtalya Hükümeti ile Aktolunan İtilafname,* 4 Ocak 1932'de Ankara'da imzalandı. Birinci maddeye göre, Volo (Çatal Ada), Ochendra (Uvendire), Fournachia (Furnakya), Kato Volo (Katovolo), Pra-

soudi (Prasudi) (Katovolo Adası'nın cenubişarkisinde), Tchatallota, Pighi, Nissi, Tis Pighi, Recif Agricelia, Prousseclisse (Kaya), Pano Makri, Kato Makri (Kayalıklar dahil), Marathi, Roccie Voutzaky (Rocci Vutchaki), Dacia (Dasya), Nissi - Tis - Dacia, Prassoudi Dasya'nın şimalinde, Alimentarya (Alimentaria), Caravola (Karavola) Türkiye'ye veriliyordu.[67] Aynı şekilde Bodrum yakınlarındaki Karaada da Türkiye'nin egemenliğine girecekti.

Karşılığında Türkiye, Rho ve Ipsili, Psomdia, Polyphados, St. Georges, Cutsumbora (Koutsoumboras), Mavro Poinaki (Mavro Poinachi), Mavro Poinis (Mavro Poini) adacıkları üzerinde İtalyan hâkimiyetini kabul etti. Ayrıca, antlaşmanın 5. maddesi, bölgedeki sınırları da ayrıntılı bir biçimde ele alıyordu. Bu noktada kuzeydeki bölge genel olarak "yarı mesafe"ye bölünmüş, güneyde ise Türkiye'nin müzakerelerde istediği şekilde üç mille sınırlandırılmıştı.

Lozan Antlaşması'nın onaylanmasından hemen sonra ortaya çıkan Meis sorunu, sonunda her iki tarafın da bazı adacıklar kazanıp yine her iki tarafın da bazı konularda taviz verdiği bir antlaşmayla çözülmüştü. Fakat bu anlaşma, müzakere masasının dağılacağı anlamına da gelmiyordu, zira taraflar 1932 yılında bir de Oniki Ada ile Türkiye arasındaki sınırı tartışacaklardı.

Sınır Sorunlarına Yeniden Bakış: 1932'den İtibaren Müzakere Süreci

1932 yılında imzalanan antlaşma ada ve adacıklar sorununu nihayete erdiremedi. Yukarıda bahsedilen Meis sözleşmesinin imzalandığı gün taraflar mektup teatisi ile iki konu hakkında birbirlerine söz verdi. Bunlardan biri, Meis halkının paylaşılan adacıkları kullanım hakkına, diğeri ise Ege'deki sınıra ilişkindi. Bu iki konu da 1934 yılına dek tartışılacak, fakat 1934'te Oniki Ada faktörü Türkiye için yeniden 1920'lerin ilk yarısına döndüğünden müzakereler sonuçsuz kalacaktı.

Türkiye'nin Ege'nin genelinde sınır çizme isteği, 1931 yılındaki müzakereler sırasında ortaya çıkmıştı. Mektup teatisinden sonra

Türk Genelkurmayı meseleyi 1932 yılında çözebilmek için epeyce çaba sarf etti. Genelkurmay'ın bu istekli ve yer yer zorlayıcı tavrı, İtalyan çevrelerinde rahatsızlık yarattı. Hatta İtalyanlar bu rahatsızlığını Türk Dışişleri'ne "Genelkurmay'ın isteklerinin bir sınırı olmalı" diyerek iletti. İtalyan diplomatlara göre Ege'deki güvensiz durumun bir sebebi de Türk Genelkurmayı'ydı, çünkü bu kurumun Ege'deki bazı ada ve adacıkların egemenliğiyle ilgili hedefleri vardı.[68]

Bu sebeple İtalya, daha ilk günden yeni bir sınır müzakeresi için referans olarak kabul edilebilecek tek dayanağının Lozan Antlaşması olduğunu altını çizerek ifade etti. Lozan'ın 15. maddesi Oniki Ada'ya bağlı adacıkların İtalya'ya ait olduğunu söylüyordu ve Roma'ya göre, konuşmanın da bu minvalde yapılması gerekiyordu. İtalya'nın bu korkusu özellikle iki adacığın Türkiye tarafından talep edilebileceği şüphesinden ileri geliyordu: Eşek Adası (Gaidaro-Aghatonisi) ve Bulamaç Adası (Farmaco-Farmakonisi). Bu şüphe ise önceki yılın birkaç olayından kaynaklanıyordu. Türk sahil güvenliği bu iki ada etrafında devriye gezmiş ve İtalya da Türkiye'yi karasularının ihlaliyle suçlamıştı.[69] Gerçekten de Türkiye bu konuda planlı bir biçimde davranmıştı. İtalya'nın şüpheleriyle paralel bir biçimde Türkiye, sınır müzakereleri sürecinde bu iki adayı isteyecek, fakat durum somut bir karara bağlanamayacak ve bölgede benzer olaylar daha sonra da devam edecekti.[70]

Görüşmelerde referans alınan bir başka kriter de Lozan'ın 6. maddesinin öngördüğü üç mil koşuluydu. Zaten taraflar Meis meselesinde de bu kurala bağlı kalmıştı. Aslında İtalya'nın üç mil kuralındaki bu hassasiyeti oldukça ironikti, zira Meis meselesinde özellikle adanın güneyi için sık sık bu çerçevenin dışına çıkmaya çalışmıştı. Ancak, bu konudaki tek tutarsızlık İtalya'ya ait değildi. Türkiye de Meis'te katı bir biçimde üç millik sınırı savunmuş, fakat Oniki Ada'nın genelindeki sınır konusunda bu tutumunu değiştirmişti.[71] Bu nedenle, taraflar duruşlarını anlamlandırabilmek için süreç boyunca farklı argümanlar üretti.

İtalya, Lozan Antlaşması'nın üç millik koşulunun karasularıyla ilgili olmadığını, bunun adacıkların egemenliğinin kararlaştırıl-

ması için sınırın belirlenmesi konusuyla ilişkili olduğunu belirtti.[72] Roma, bir ülkenin, karasularını tek başına belirleyebileceğini sık sık vurguladı. Bu müzakereler iki kıyı arasındaki sınırı çizmek için yapılacaktı. Meis meselesinde olduğu gibi İtalya, Meis halkının Türkiye'ye verilen adacıkları kullanabilme hakkını Ege'de sınır müzakerelerine bağlamaya çalıştı.[73] Söz konusu kullanım hakları serbest seyrüsefer, serbest dolaşım, serbest balıkçılık ve sünger avcılığı ile tarım, ormancılık, hayvancılık ve madencilik haklarını kapsıyordu.

Türkiye ise bu sınır antlaşmasını hâkimiyeti içinde bulunan bölgeyi genişletmek niyetiyle istiyordu. Eşek ve Bulamaç adaları ise öncelikli hedeflerini oluşturuyordu. Türkiye bölgedeki hedefine ulaşmak amacıyla Meis için imzaladığı sözleşmeyi dahi bir süre onaylamadı. Türkiye'nin bu konudaki ağırdan alışı Meclis'in yavaş işleyişinden ziyade Ankara'nın Ege'de istediği sonuca ulaşmak için Meis Antlaşması'nı koz olarak elinde tutmak istediği şeklinde yorumlandı.[74] Aslında bu yorum çok da hatalı değildi. Genelkurmay, Anadolu ile Oniki Ada arasında bir anlaşma yapılacağına dair müzakere sözünü almadan Meis Antlaşması'nın imzalanmasını da reddedeceğini önceden söylemişti. Gerçekten de Türkiye, sınır için sözleşme hazırlanana kadar Meis için imzalanan antlaşmayı onaylayıp yürürlüğe sokmadı. İtalya ise konuların birbirine bağlı olmadığını göstermek için antlaşmayı Aralık 1932'de imzalanacak protokolden önce onayladı.

Meis halkının Türk egemenliğine geçen adacıklardaki hakları için Türkiye, duruşunu kesinlikle değiştirmedi. Ankara Roma'ya meselenin resmi kanallar dışına çıkarılarak yerel otoritelere devredilmesini teklif etti.[75] Fakat Meis Antlaşması henüz onaylanmadığı için halk halihazırda adacıkları kullanıyor ve bu gibi durumlarda şiddet içeren olaylar da meydana gelmeye devam ediyordu. Tabii ki bu durum, İtalyan yetkililerin, özellikle de Vali Lago'nun bu konudaki resmi bir düzenleme için diretmesini de beraberinde getiriyordu. Türkiye ise her şeye rağmen bu konuda taviz vermeye niyetli değildi. Hatta Türkiye aslında kendisinden istenenin tam tersi bir düşünceyi savunuyordu. Örneğin, Ekim 1932'de Türkiye,

Meis halkının Anadolu'ya yapacağı her ziyaret için –Rodos'taki– Türkiye Konsolosluğu'ndan vize almasını şart koşan bir karar dahi almıştı.[76] Bu nedenle, tarafların 1932 yılında sınır için hazırladığı protokolde adalar ile Türkiye anakarası arasındaki sosyal ve iktisadi ilişkileri düzenleyen herhangi bir ibare bulunmayacaktı.

Sınır çizimi için bir araya gelen sivil ve askeri yetkililerin oluşturduğu teknik komisyonun çalışmaları sonucu 28 Aralık 1932'de Türkiye ile İtalya arasında bir protokol imzalandı. Bu protokol bazı İtalyan kaynaklarında *nota verbale*, yani sözlü nota şeklinde anılmaktadır. Taraflar bu belgenin, karasularını belirlemediğini, sadece Oniki Ada ile Türkiye arasındaki sınırı çizdiğini, fakat karşılıklı mesafenin on iki milin altında kaldığı yerlerde bu ikisinin aynı anlama gelebileceğini belirtiyordu.[77] Tarafların belgede on iki mili belirleyici olarak kullanması, altı millik bir mesafeyi sınır olarak gördüğüne işaret ediyordu.

Bu protokolün en önemli noktası, bugün hâlâ tartışılıyor oluşudur. Protokol, hem 1933'ten itibaren tarafların ilişkilerinde meydana gelen değişim hem de iki ülke bürokratlarının bazı maddelere olan itirazı nedeniyle hiçbir zaman uygulamaya konulması için gereken aşamaları tamamlayamadı. Milletler Cemiyeti'nde de kayda alınmadı. Fakat 1970'lerden itibaren Türkiye ile Yunanistan arasında artan gerginliğin Ege'ye yansıması nedeniyle sıklıkla konuşuldu. Özellikle 1996 yılında Türkiye ve Yunanistan'ın Kardak Kayalıkları (Imia) için savaşın eşiğine gelmesinden sonra bu kayalıklarla ilgili de hüküm veren bu protokol, Yunanistan tarafından kendi iddialarını destekleyecek şekilde kullanıldı. Bu protokolün 13. maddesine göre Türkiye ile İtalya arasındaki sınır, Kardak ve Kato arasında çiziliyordu.[78] Yunanistan, Kato'da Türk, Kardak'ta ise İtalyan egemenliğini öngören bu anlaşmayı göstererek Kardak'ta hak iddiasında bulunsa da Türkiye, bu protokolün hiçbir zaman onaylanmamış olduğunu söyleyerek Yunan iddialarını reddetti. Yunanistan bugün hâlâ bu protokolün Ocak 1932'de imza edilen Meis Antlaşması'nın bir parçası olduğunu savunmaktadır. Var olan veriler ışığında bu iddia temelsiz görünmektedir. Zira hem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki onay tuta-

naklarında hem de *Resmi Gazete*'de yayımlanan kanunda sadece Ocak 1932 tarihli Meis Antlaşması bulunmaktadır.[79] İtalya zaten antlaşmayı henüz protokol dahi yokken onaylamıştır. Kısacası, Aralık 1932 protokolü Meis Antlaşması'nın bir eki değil, ayrı bir protokoldür. Bugün Ege'deki sınır ve egemenliği devredilmemiş adalar meselesi, iki ülke arasında çözülmeyi bekleyen en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır.

Daha sonraki tartışmalardan bağımsız olarak, Türkiye 4 Ocak 1932 günü yaptığı mektup teatisini sonuca ulaştırmıştı. Protokolün maddeleri ve sınır konusu İtalyan ve Türk bürokratlar tarafından bir süre daha tartışılmaya devam edecek, sonrasında ise konu rafa kaldırılacaktı. Tarafların, Meis Antlaşması'nı imzaladıkları gün birbirlerine verdiği bir başka söz ise adalıların iktisadi haklarının tartışılmasına ilişkindi. Bu mesele ise hiçbir zaman İtalya'nın istediği bir sonuca ulaşamadığı gibi Türkiye'nin attığı menfi adımlarla daha başka bir boyuta taşındı. Yukarıda da söz edilen, Türkiye'nin Meisliler için öngördüğü vize şartına ek olarak Ankara, Meis'ten Anadolu'ya gelen her bir gemi için çeşitli şartlar getirdi. Örneğin, Meis'ten gelen bir gemi, gideceği yer neresi olursa olsun önce Kaş'a gelip gerekli izinleri alacak, seferini tamamladıktan sonra tekrardan Kaş'a uğrayıp Türkiye'nin öngördüğü bazı kontrolleri yaptıracaktı.[80]

Bunun gibi kurallarsa iki kıyı arasındaki ticaret hacmini düşürüyordu. Hatta İtalyanlara göre, Türkler bile bu uygulamaları Antalya'yı ziyaret eden İsmet İnönü'ye şikâyet etmişti.[81] Roma'nın ve Rodos'un bu düşüncelerine rağmen Türkiye, kendisine konunun görüşülmesi için yapılan çağrılara bir süre cevap vermedi. Zaten Türkiye'nin üzerine kurulduğu siyasi ve iktisadi temel düşünüldüğünde, Ankara'nın bir başka ulusun vatandaşlarına ekstra haklar sağlanması konusunda olumlu durmaması pek de sürpriz sayılmazdı.

1933 yılında konuya son noktayı koymaya çalışan yine Türk Genelkurmayı oldu. Mareşal, bu konunun, karasuları ve sınırlar konusunun kapsamında bulunduğunu, bu nedenle de askeriyenin alanına girdiğini söyleyerek, İtalyanların Dışişleri Bakanlığı ile de-

ğil, Genelkurmay ile müzakere etmesi gerektiğini belirtti.[82] Fevzi Çakmak'ın Ege konusundaki tutumuna bakıldığında, bu açıklama aslında konunun İtalyanların istediği şekilde çözülemeyeceğinin kanıtı gibiydi. 1934 yılına gelindiğinde İtalya ile Türkiye'nin ilişkileri yeniden bir çıkmaza girmişti. Ankara'daki İtalyan Büyükelçisi, Roma'ya gönderdiği bir notta Türk-İtalyan ilişkilerinin bugünkü durumuna bakıldığında bu konunun yakın gelecekte çözümünün imkânsız olduğunu yazıyordu. Büyükelçinin öngörüsüne paralel bir biçimde İtalya bu konudaki ısrarından vazgeçerek konuyu 1934 itibariyle kapatma kararı aldı.

Tüm bu diplomatik sürecin dışında, Meis ile Anadolu sahilleri arasındaki ticaret ilişkilerinin azalmasının adalılar için bazı sonuçları olmuştu. Örneğin, 1934 yılında Meis'te geniş çaplı bir ayaklanma meydana gelmişti. Yunan milliyetçi tarihyazımı bu ayaklanmanın milliyetçi sebeplerle çıktığını söylese de revizyonist tarihçiler asıl nedenin iktisadi koşulların bozulması olduğunu vurguluyor.[83] Vali Lago'ya göre de Oniki Ada bölgesinde iktisadi buhrandan en çok etkilenen ada, bazı adacıklarını kaybeden ve karşı kıyıyla da bağlantısı iyice azalan Meis'ti.[84] İsyan da bu nedenle bu adada baş göstermişti. Ancak, bu konuyla en çok ilgilenen İtalyan Vali Lago'ya göre bile bu konunun üzerinde daha fazla tartışmak artık anlamsızdı.

Bu dönem bittiğinde, yıllar süren müzakere sürecine rağmen çözülebilen tek sorun, Meis'e bağlı adacıkların paylaşımı olmuştu. Sıkça tartışılan diğer meseleler, yani iktisadi ve yasal bazı konuları içerecek iyi komşuluk sözleşmesi ile Anadolu ve Oniki Ada arasındaki sınır gibi meselelerin hiçbiri sonuçlandırılamadı. Zaten bu sorunların sonraki yıllarda yeniden ele alınması da neredeyse imkânsızdı, zira İkinci Dünya Savaşı'na giden yol aralanmıştı ve Oniki Ada da Türkiye'nin tehdit algısında yeniden eski yerine oturacaktı.

IV

Dünya Savaşına Giden Yol: Oniki Ada ve Türk Dış Politikasının Güvenlik Arayışı

Türkiye'nin Oniki Ada ile ilgili öncelikleri 1933 yılından itibaren yeniden değişmeye başladı. Bu değişimin temel nedeni, Ege ve genel olarak Akdeniz'de değişen dengeler ve artan gerginlikti. Diplomatik müzakere konularının, yerini özellikle askeri konulara bıraktığı bu değişim 1933 ve 1934 yılına ait arşiv belgelerinde rahatlıkla görülebilir. Bu bölüm, bu küçük adaların dünyanın genel bir savaşa gittiği son beş yıllık dönemde Türk dış ve güvenlik politikasındaki yerini ele alıyor.

Ege'de askeri hazırlıkların ve gerginliğin arttığı bu dönem ikinci bölümde yer alan 1923 ile 1927 arasındaki yıllara önemli ölçüde benziyor. Örneğin, bu dönemde de İtalya, adaları genişlemeci bir diskur ile silahlandırmaya başladı. Bir önceki döneme benzer şekilde Türkiye de bu durumu kendi ulusal güvenliğine tehdit kabul ederek bir etki-tepki zinciriyle kendi güvenlik önlemlerini almaya yöneldi. Bir kıyıda olan şey, diğer kıyıyı yine büyük ölçüde etkiliyordu.

Fakat benzerliklerine rağmen bu dönem 1923 ile 1927 yılları arasının bir kopyası da değildi. Bu durum özellikle Türkiye'nin uluslararası konumunda kendini gösteriyordu. İkinci bölümde, yeni kurulan Cumhuriyet'in bazı diplomatik sorunlarının olduğu, buna ek olarak uluslararası arenada fazlaca bir müttefikinin bulunmadığı belirtilmişti. Bu bağlamda 1930'lar 1920'lerden çok farklıydı. Türkiye 1930 itibariyle Avrupa devletlerinin saygısını kazanmış, diplomatik problemlerinin birçoğunu çözüme ulaştırmış ve 1920'lerin başındaki yalnızlığından sıyrılmıştı. Bu nedenle, 1930'larda yeniden ortaya çıkan Oniki Ada sorununa karşı Türkiye'nin alacağı tek önlem askeri alanda olmayacaktı. Ankara, bu konuda aktif bir dış politika izleyecek, talep ve girişimleri de çoğu zaman makul karşılanıp başarıya ulaşacaktı. Bu sebeple bu bölüm, Türkiye'nin ele alacağı askeri önlemlere ek olarak diplomatik girişimlerine de ışık tutacaktır.

1930'ların bir başka farklılığı ise Oniki Ada'nın sadece Türkiye'nin sorunu olmaktan çıkıp diğer ülkelerin gündemini de meşgul etmeye başlamasıdır. Ege'ye kıyısı olan bir diğer bölge devleti Yunanistan'a ek olarak İngiltere de adalardaki gelişmeleri takip ediyordu. 1930'larda İtalya'nın Akdeniz'deki kalesi haline gelen Oniki Ada, dengeleri değiştirebilecek bir konuma sahip olduğundan, statükoyla ilgilenen tüm devletlerin ilgisini çekip uluslararası bir mesele olmaya başladı. Deyim yerindeyse, bu uluslararasılaşma özellikle 1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasıyla Türkiye'yi diğer anti-revizyonist devletlerle, özellikle de İngiltere'yle yakınlaştıracaktı.

Bu bölüm, tüm bu süreci ulusal ve uluslararası gelişmelere ışık tutarak anlatacaktır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'nın durumuna kısaca bakmak ise, bu dönemdeki Türk dış politikasını anlamayı kolaylaştıracaktır.

İkinci Dünya Savaşı'nın Eşiğinde Avrupa

Ege Denizi'ndeki durum açısından bakıldığında gerginliğin yeniden artmaya başladığı dönem 1933 yılına tekabül eder. Aynı

yılın Avrupa gelişmelerine bakıldığında, kıtanın, tarihsel olarak en önemli dönüm noktalarından birini yaşadığı görülür. Bu dönüm noktası çoğunlukla Nazi Almanya'sının yükselişine ilişkindi. Avrupa her ne kadar Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra revizyonist ve anti-revizyonist kamplara ayrılmış olsa da Nazi Almanya'sının ortaya çıkışı, revizyonist tarafı güçlendiren çok önemli bir gelişme oldu.

Tarihçiler, Nazizmin neden ve nasıl ortaya çıktığını hâlâ tartışıyor olsa da[1] Almanya'nın genişlemeci ve saldırgan tavrının İkinci Dünya Savaşı'na giden yolun taşlarını döşediği konusunda hemfikirlerdir. 1933 yılında kabul edilen İlkeler Beyannamesi ile Hitler, Almanya'nın en önemli sorununun Versay Antlaşması'nın değiştirilmesi olduğunu ortaya koydu.[2] Sonrasında ise Almanya, Versay'ın "zincir"lerini aşama aşama kıracaktı ki, bunun ilk örneği yine 1933'te, Almanya'nın Dünya Silahsızlanma Konferansı'ndan ve konferansın hamisi olan Milletler Cemiyeti'nden çekilmesiyle geldi. Böylece, bu gelişmeden hemen önce Fransa, İngiltere ve İtalya'nın Almanya'yı kontrol altında tutmak ve özellikle de olası bir *Anchluss*'un önüne geçmek için oluşturdukları Dörtlü Pakt, Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesiyle otomatik olarak dağıldı.[3] Zaten Nazilerin kafasındaki ideal Almanya için silahsızlanma ya da mevcut sınırları kabul etme gibi bir seçenek asla söz konusu olamazdı. 1934 yılında Polonya ile imzalanan saldırmazlık paktı ve 1935'te kömür yatakları ve demir-çelik açısından gelişmiş bir bölge olan Saar'ın yeniden Almanya'ya katılması, Nazilerin diplomatik darbesinin diğer iki önemli gelişmesini oluşturdu.

Askeri açıdansa Hitler 1935 yılında hava kuvvetlerinin oluşturulacağını söyleyip ardından zorunlu askerlik hizmetini yeniden yürürlüğe soktu. Bu adımların hepsi, Almanya'yı askeri açıdan güçlendirecekti. Almanya'nın uygulayacağı genişlemeci stratejinin önemli bir kısmını askeri güç oluşturuyordu. Fakat Naziler, iktisadi bağımlılığın politik kontrole dönüşebileceğinin de farkındaydı. İktisat tarihçisi Berend, Nazilerin 1933 itibariyle Doğu Avrupa'yı Almanya'ya hammadde sağlayacak bir bölgeye dönüştürüp iktisadi açıdan kendi kendine yeterli büyük bir ekonomik alan oluş-

turma çabası içine girdiğini söyler.[4] Gerçekten de Almanya kliring sözleşmeleri de denilen takas antlaşmalarıyla bu bölgeyi Almanya'nın yaşam alanı (*lebensraum*) haline getirecek ve iktisadi kontrol askeri ve siyasi kontrolü de beraberinde getirecekti. Öyle ki, İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa Mihver ile bağlantılı-bağımlı bir hale gelmiş, rejimleri de otoriter/totaliter bir yöne savrulmuştu. Tam da bu noktada, Türkiye'nin de Almanya ile bu tarz kliring sözleşmeleri yaptığı ve Almanya'nın Türkiye'nin en önemli ticari partneri olduğu söylenmelidir. Fakat geçmişte iktisadi kontrolün nasıl hızlıca siyasi kontrole dönüştüğünü kendi gözleriyle gören yönetici sınıf bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve Almanya'yı dengelemek için iktisadi ilişkilerinde diğer devletlere yakın durmaya çalışmıştır.[5]

Almanya'nın böylesi politikalar izlediği yıllarda İngiltere'nin Kıta Avrupa'sına yaklaşımı güç dengesini korumak ve bugün hâlâ sıkça eleştirilen "yatıştırma politikası"nı uygulamak şeklindeydi.[6] Bu geleneksel güç dengesini korumak için İngiltere Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ile yakın ilişkiler tesis etmeye çalışırken, Almanya ve Japonya'nın silahlanmasını bir nevi sineye çekti. Türkiye de İngiltere'nin güç dengesini gözetmek için el sıkıştığı ülkelerden bir tanesi olacaktı.

İngiltere ve Fransa'nın gelişmelere olan yaklaşımı birbirinden farklıydı. İngiltere pragmatik denilebilecek bir bakış açısına sahipken Fransa, özellikle savaş tazminatı, silahlanma ve Almanya'nın saldırgan tavrı konularında uzlaşmaz bir tavra sahipti. Ancak, İngiltere ve Fransa'nın fikir ayrılığı 1935 yılına kadar özellikle göze çarpsa da bu tarihten sonra meydana gelen olaylar bu geleneksel müttefiklik ilişkisini pekiştirdi. Zaten 1935 yılına kadar olan dönemde Avrupa'da ülkeler arasındaki ilişkiler oldukça kırılgan ve de kaygan bir zemine oturuyordu. Gerginlikler ve yakınlaşmalar uluslararası ilişkilerde kısa sayılabilecek sürede farklılaşıp şekil değiştirebiliyordu.

Fransız-İtalyan ilişkileri bu durumu en iyi yansıtan örneklerden biriydi. Bu iki ülke Akdeniz'de geleneksel olarak birbirlerine rakip ya da hasım gözüyle baksalar da Fransa'nın başdüşmanı Nazi

Almanya'sının yükselişi, özellikle *Anschluss* nedeniyle endişelenen Roma'yı bir süreliğine de olsa Paris ile yan yana getirmişti. Kuzey komşusu Avusturya'nın geleceği, İtalya'nın Güney Tirol'deki istikbalini de yakından etkileyeceğinden İtalya büyük güçlerle olan ilişkilerinde dönem dönem anti-revizyonist bir devlet gibi hareket etmişti.[7] Örneğin İtalya, Fransa ve İngiltere tarafından oluşturulan Stresa Cephesi ile taraflar Avusturya'nın egemenliğinin öneminin altını çizmiş ve uluslararası antlaşmaların zorla değiştirilmesinin karşısında duracaklarını belirtmişti.[8] Revizyonist politikalar izleyen İtalya'nın böyle bir cephenin içinde bulunması Almanya korkusundan ileri geliyordu, ama 1935'in koşullarında bu cephenin dağılmaması da olanaksızdı.

İtalya bir taraftan barışı bozacak hareketleri lanetlerken, diğer taraftan aynı yıl içerisinde Habeşistan'a saldırdı. Bu saldırıdan hemen önce Fransa, İtalya ile Mussolini-Laval Antlaşması'nı imzalayarak Almanya'ya karşı destek karşılığında Roma'ya Habeşistan için bir nevi izin vermişti.[9] Fakat bu saldırıyla Akdeniz'deki dengeler kısa bir süre içinde değişince Fransız-İtalyan müttefikliğinin de sonu Stresa Cephesi gibi oldu. Bu noktada İngiltere'nin duruşu da oldukça önemliydi. Habeşistan krizi sırasında Londra, Ortadoğu'da manda yönetimleriyle elde ettiği egemenliğinin tehdit altında olduğunu düşünüp Roma ile ters düştü. Hatta Akdeniz'de İngiliz ve İtalyan donanmaları neredeyse savaşın eşiğine geldi.[10]

Bu gerginliğin en önemli sonuçlarından bir tanesi İtalya'nın Almanya'ya yakınlaşmasıydı ki, Mihver'in temeli bu şekilde atılacaktı. Belli ki dönemin gereklilikleri, Mussolini'nin Avusturya'daki Alman hâkimiyeti ve dolayısıyla ortaya çıkabilecek Güney Tirol probleminden sıyrılmasını gerektirmişti. Zaten Anschluss'a gelmeden önce, 1936'da Almanların Ren bölgesini yeniden silahlandırmasına Mussolini'nin karşı çıkmayışı da yine bu değişen dinamiklerin bir sonucuydu.

1936 yılında Almanya ve İtalya'nın işbirliği yaptığı bir başka mesele İspanya İç Savaşı'ydı. Cumhuriyetçiler ile General Franco'nun milliyetçi güçlerinin bu kanlı çarpışmasında Almanya, İtal-

ya ve Salazar'ın Portekiz'i General Franco'ya, Sovyetler Birliği de cumhuriyetçilere destek gönderdi. Fransa ve İngiltere'nin cumhuriyetçilere direkt olarak yardım göndermeyi reddetmesi açısından İspanyol İç Savaşı, bu iki devletin pasif politikalarını gözler önüne seren bir başka örnektir. Tarihçi Moradiellos, Fransa ve İngiltere'nin bu tutumunu Sovyetler Birliği ile aynı safta olmak istememesiyle açıklar.[11] Nedeni ne olursa olsun, İngiltere'nin pasif tutumu kendisini Almanya'nın 1938 yılında Sudetler bölgesini ve Avusturya'yı ilhakında da göstermişti. İngiliz tutumu sonunda 1939'da İtalyanların Arnavutluk'u işgali ve Almanların Polonya'ya saldırması, yani neredeyse İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle değişecekti.

İkinci Dünya Savaşı öncesinin hikâyesi sadece Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'ya indirgenemeyecek kadar çok katmanlıdır. Uzakdoğu'daki güç dengeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin tutumu iki savaş arası dönem tarihi açısından oldukça önemlidir. Türkiye açısından bakıldığında, Uzakdoğu'daki dengeler ya da Birinci Dünya Savaşı sonrasında izolasyonist politikalar belirleyen Amerika Birleşik Devletleri'nden ziyade Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki konumu daha önemli görünmektedir.

Sovyetler Birliği'nin iki savaş arası dönemde ortaya koyduğu dış politikayı revizyonist ya da anti-revizyonist olarak kategorize etmek oldukça zordur. Gökay'a göre bu dönemdeki Sovyet dış politikası Leninist pragmatizmin anlık reaksiyonlarla birleşiminden oluşur.[12] Örneğin, siyasi ve iktisadi sisteminin farklı ideolojik temellere dayanması, Sovyetler Birliği'nin 1934 yılında Milletler Cemiyeti'ne girmesine ya da 1930'larda yükselen Nazi tehdidine karşı İngiltere ve Fransa'yla yakınlaşmasına engel olmamıştı.[13] Daha sonra görüleceği üzere Sovyet Rusya, 1939'da imzalanacak Molotov-Ribbentrop Paktı ile daha önce düşmanı olarak gördüğü faşizmle işbirliğine de gidecekti.

Türkiye açısından bakıldığında bu dönem, Ankara ve Moskova hattının Kurtuluş Savaşı'ndan beri ilk kez gerginleştiği döneme de tekabül eder. 1936 yılında imzalanan ve Türkiye'ye Rusya'nın istediği ortak yönetim biçimi yerine tam egemenlik tanıyan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Ankara ve Moskova'nın ilişkisi açısından

bir dönüm noktası olmuştu.[14] Bu gerginlik İkinci Dünya Savaşı sırasında farklı bir noktaya evrilecek ve Sovyetler Birliği Türkiye açısından açık bir tehdide dönüşecekti.

Görüldüğü gibi, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa, revizyonist devletlerin farklı şekil ve nispetteki saldırganlığına sahne oldu. Almanya ve İtalya'nın genişlemeci tavrı şiddete ya da iktisadi nüfuza dönüşürken, İngiltere ve Fransa'nın pasif, Sovyetler Birliği'nin değişken tavrı tüm Doğu Avrupa'yı Roma ve Berlin kontrolündeki otoriter/totaliter rejimlere bıraktı.

Tüm bu ilişkiler ağının içinde Türkiye'nin dikkati yine çoğunlukla Oniki Ada üzerine yönelmişti. Zira bu tarihte ne Almanya ne de Rusya Türkiye'ye tam anlamıyla bir tehdit oluşturmuştu, fakat İtalya, adaları yeniden agresif bir biçimde silahlandırmaya başlamıştı. Bu bölüm, Türkiye'nin değişen dengeler içerisinde takip edeceği diplomatik ve askeri politikaları ortaya koyacaktır.

Sınırlı Güvenlik Koşullarında Tam Yol Diplomasi: Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne dek Türk Dış Politikası'nda Oniki Ada

Bir önceki bölüm, Oniki Ada meselesinin Türk diplomasisindeki yerini sınır konularındaki müzakereler üzerinden anlatmıştı. Müzakere masasındaki dönem 1933 yılı itibariyle biterek, Oniki Ada'yı Türkiye'nin gündemine yeniden bir tehdit unsuru olarak soktu. Bu durumun altındaki nedenlerden bir tanesi ise İtalyan dış politikasındaki yeniden yaşanan değişimdi.

1920'lerin sonunda İtalyan dış politikasını daha yumuşak bir temele oturtan Dışişleri Bakanı Grandi'nin dönemi 1932 itibariyle sona erdi. Grandi'nin görevden alınmasından sonra Mussolini, Dışişleri Bakanlığı'nı kendi kontrolü altına alarak, İtalyan dış politikasını agresif ve dinamik haline geri döndürdü. Aslında Mussolini hedeflerine ulaşmak için önce yukarıda da sözü edilen Dörtlü Pakt'ı denese de Roma, Berlin, Paris ve Londra arasında herhangi bir işbirliğinin kendisi için çıkmaz sokak olduğunu görüp[15] takip ettiği dış politikada revizyona gitti.

Bu revizyonun, yani Mussolini'nin "dinamik" stilinin Ege Denizi'ne yansıması 1933 yılında iki farklı şekilde görüldü. 1933'te yaşanan bu gelişmeler Türk güvenlik anlayışına da etki etti. Bunlardan birincisi, adalarda önceki yıllarda sona ermese de yavaşlayan askeri hazırlıkların hız kazanmasıdır. Bu bakımdan, Leros'ta başlayan yeni bir askeri yapılanma süreci oldukça önemli görünüyor. 1920'lerin başında hava ve deniz üssü olarak tasarlanan Leros'ta 1933 yılı itibariyle bu üsleri birbirine efektif bir biçimde bağlayacak yol inşasına başlandı.[16] Sadece yol geliştirmeyle kalmayan bu süreçte adaya yeni bataryalar yerleştirilirken aynı zamanda asker transferi yoğunlaştırıldı. Bu yoğunlaşmanın rakamları mevcut belgelerde net olarak belli değildir. Fakat İtalyan iç yazışmalarında Vali Lago'nun, adanın altyapısının bu kadar kalabalık bir mevcudiyeti kaldıramayacağını söylemesi bu transferlerin yoğunluğu hakkında bir fikir veriyor.[17] Fakat ilginç bir şekilde, bu durum sevkiyatları durdurmayacak ve askeri yetkililer daha çok askerin gönderilmesi için sık sık Roma'ya yazacaktı.

Tabii ki tüm bu sevkiyat ve yeniden yapılandırma ortaya 1920'lerdekine benzer bir espiyonaj sorununu çıkarmıştı. Ancak, espiyonaj endişesi bu kez sadece Türkiye'yi kapsamıyordu. İstihbarat birimleri Ege'de Leros'un deniz ve hava üssünü gözlemleyen ve kime ait olduğu anlaşılamayan uçakları sık sık kaydediyordu.[18] Oniki Ada'nın bu askeri kalesi belli ki diğer ülkelerin de dikkatini cezbetmişti. Tabii ki, yapılan tüm hazırlıklar gizliydi ve Oniki Ada yönetimi de bilgi akışını engellemek için adaya giriş çıkışı yasaklamak ya da sivilleri kontrol altında tutmak gibi bazı önlemler alıyordu.[19] Bu tarz önlemler, adalardaki hazırlıklar arttıkça yoğunlaşacaktı.

İtalyan dış politikasındaki değişimin Ege'deki ikinci yansıması ise değinilen hazırlıklardan daha direkt bir şekilde gerçekleşti. 1933 yılında İtalyan yetkililer Ege'de daha rahat bir seyrüsefer sağlamak için hidrografik bir çalışma yapacaklarını açıkladı.[20] Ancak, Ege Denizi'nin coğrafi yapısı karmaşık ve ne kadar tartışılırsa tartışılsın sınırlar muğlaktı. Bu nedenle söz konusu proje için Türk ve Yunan karasularına da girilmek zorundaydı. İtalya, konu

için Yunan makamlarına başvurup gerekli izni aldı. Ancak, Leros'ta yapılan çalışma Türkiye'de çoktan bir panik havası yarattığından, İtalyanlar Türklerin bu projeye asla izin vermeyeceklerini düşünüp Ankara'ya herhangi bir başvuruda bulunmadı.

İtalya'nın projeyi başlatmasından bir süre sonra İtalyan askerlerinin Kiklad Adaları grubuna bağlı üç adacığa çıkarma yaptığına dair haberler hem Türkiye hem de Yunanistan'a ulaştı.[21] Bu adacıklar, Yunanlar tarafından Amorgos'a bağlı kabul edilen Kinaro, Levithi ve Mauranisi'ydi. Söz konusu haberin iç yüzünü ilk etapta ne Ankara ne de Atina anlayabilmişti. Bir başka deyişle, İtalya'nın hidrografik bir gerekçe ile mi, yoksa işgal amacıyla mı adalara çıktığı belirsizdi. Fakat bir süre sonra Roma, Atina'ya bu üç adacık ile Laro ve Liadi'nin egemenliğinin tartışılması gerektiğine dair haber gönderdiğinde, bu meselenin apaçık bir işgal olduğu ortaya çıktı. Ege'de bir adacık sorunu daha ortaya çıkmıştı. Taraflar Meis konusuna benzer şekilde komisyonlar kuracak ve Kikladlar ile Oniki Ada arasındaki sınırı tartışacak, fakat bu müzakere süreci sonuçsuz kalacaktı.

Bu konunun Türkiye açısından önemi ise İtalya'nın davranışıydı. Oniki Ada'nın yeniden yoğun bir biçimde silahlandırıldığı dönemde İtalya, hidrografik bir çalışma bahanesiyle birkaç adayı işgal etmişti. İtalyan belgelerinde Roma'daki politikacılar bu adaların kesinlikle Yunanistan'a bırakılamayacağını belirtiyordu.[22] Adalar Leros'a yakın olduğu için stratejik açıdan oldukça önemliydi ve Levant'ta yapılacak bir savaşta bariyer noktası olarak kullanılabilecek kadar da stratejikti. Bu söylemden çıkarılabilecek şey, İtalya'nın bir savaş hazırlığı içinde olduğuydu ve Türkiye de bunun farkındaydı. Üstelik bu adacıklar, Türkiye'ye Yunanistan anakarasına olduklarından daha yakındı.

Bu iki konu, Oniki Ada'yı hızlı bir biçimde Türkiye'nin gündemine soktu. Türkiye'nin endişeleri bölgenin askeri olarak yeniden değerlendirilmesini de beraberinde getirdi. Başbakan İsmet İnönü'nün 1933 yılında Antalya'nın Kaş bölgesine gittiği ve orada bulunan halkla, karşı kıyı ile olan iktisadi ilişkileri de konuştuğu bir önceki bölümde belirtilmişti. Bu gezinin önemi aslında, Başba-

kan'ın güney bölgelere hem Cumhurbaşkanı Atatürk hem de Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile gitmesidir. Yani bu gezinin hem iç politikaya yönelik siyasi hem de güvenliğe dair daha geniş çaplı bir anlamı vardı. Zaten gezi sırasında bölgenin güvenlik durumunu denetleyip adaların tehdidi altında bulunan alanlarda bazı askeri düzenlemeler de yapmışlardı.[23]

Hatta bu gezi sırasında Genelkurmay, mülki idarenin Kaş'tan Demre yakınlarındaki Üçağız'a taşınmasını teklif etmişti. Askeri yetkililere göre savunma olanakları açısından Üçağız Kaş'tan daha uygundu.[24] Sonuç olarak böyle bir taşınma gerçekleşmese de Genelkurmay'ın ülkenin adalar tehdidi altında bulunan kısımları üzerindeki bu tarz tasarruf ve istekleri devam etti.

Örneğin, yine aynı dönemde, Antalya ve Elmalı'yı birleştirecek yol yapımı için güzergâh hesaplamaları gibi konularla da Genelkurmay ilgileniyordu. Aslında bölgedeki yol yapımı çalışmaları bu dönemde tamamen güvenlik temasına bağlı olarak işliyordu. Yolların güzergâhının belirlenmesi, çalışmaların denetlenmesi, bölgenin coğrafi yapısı gereği dağlık bölgelerden geçiş noktalarının sahildeki savunma hattına göre hesaplanması, gerektiğinde değişikliklerin yapılması gibi konuları Genelkurmay Başkanı'nın bizzat kendisi yerinde inceliyordu.[25] Türkiye'nin yeniden bir saldırı tehdidi hissettiği böyle bir dönemde yol yapımının askeri bir mesele olmasının şaşılacak bir tarafı da yoktu. Tehdit altındaki bölgelere yapılacak nakliyat için yol gerekiyor, ancak bu yolların da stratejik bölgelerden geçmesi gerekiyordu.

1933 yılında Genelkurmay'ın dikkati Finike, Kaş ve Elmalı arasında kalan bölgeye kesilmişti. Asker sevkiyatı Elmalı'ya yapılırken, ağır silahlar Kaş'ın dağlık bölgelerine ve Finike ile Elmalı'ya çıkan yollara yerleştiriliyordu.[26] 1933 yılının sonlarına doğru bölgede İtalyanların saldırı niyetine dair yeni bir söylenti çıktığında Mareşal yeniden bölgeye hareket edecek, Türkiye'nin dört savaş gemisi *Yavuz, Barbaros, Turgut* ve *Hamidiye* ile Akdeniz sahillerini gezip teftişlerini gerçekleştirecekti.[27]

Her iki kıyıdaki hazırlıklar ve gövde gösterilerine rağmen 1933 yılı Oniki Ada dinamiğinin Türk güvenlik anlayışındaki yeri için

bir geçiş dönemi niteliğindeydi. Türkiye'nin "tehdit" algısı açısından dönüm noktası ise 1934 yılı itibariyle kendini gösterecekti. Bu, adalarda devam eden askeri hazırlıklardan ziyade Mussolini'nin İtalyan meclisinde yaptığı bir konuşmayla ilgiliydi:

> Size İtalya'nın 1945 yılına kadar olan planlarının detaylarını verebilirim, ancak, bu yüzyılda bizim jenerasyonumuzu ve bizden sonra gelecek jenerasyonları yönlendirmemiz gereken tarihî amaçlarımızı göstermeyi tercih ediyorum (...) İtalya'nın tarihsel hedeflerini iki yer oluşturuyor: Afrika ve Asya (...) Bu iki hedefimiz coğrafya ve tarih tarafından haklı çıkarılmaktadır. Batı Avrupa'nın tüm büyük devletlerinden Asya ve Afrika'ya en yakın ülke İtalya'dır. Deniz yolu ile birkaç saat, hava yolu ile daha da az bir vakit İtalya'yı Afrika ve Asya'ya bağlamak için yeterlidir.[28]

Bu konuşma ulusun gelişmesi için bazı bölgelerin mevcut sınırlara katılması gerektiğini elzem sayan faşist genişlemeci tavrın tipik bir örneğini yansıtıyordu.[29] Mussolini'ye göre İtalya, eski ihtişamına Afrika ve Asya topraklarını sınırlarına katarak ulaşacaktı. 1934'teki bu konuşma bir Akdeniz ülkesi olan Türkiye için tam bir kırılma noktası oldu. Mussolini'nin açıkça belirttiği hedeflerin Türkiye'deki yansımasını görmek için döneme dair birkaç gazete manşetine bakmak yeterlidir. Örneğin *Cumhuriyet*, Mussolini'ye kişisel olarak hitap ederek söz konusu vatan toprağının bütünlüğü ve ülkenin bağımsızlığı olduğunda Türkiye'nin sadece bir ülkeye değil, tüm dünyaya kafa tutacağını söylüyordu.[30]

Bu ve buna benzer tepkilerden sonra Mussolini Türkiye'nin gösterdiği reaksiyonu yumuşatmak amacıyla konuşmasının Asya ve Afrika'yı hedef aldığını ancak Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olduğunu söylese de hem basın hem de Meclis çapındaki tepkiler uzun süre devam etti. Öyle ki hükümet, konuşma ile adeta deliye dönmüş milletvekillerini rahatlatmak için bu konuda özel bir oturum bile düzenledi. Mahmut Esat Bozkurt'un bu konunun ayrıntılı şekilde tartışılması gerektiği şeklinde verdiği beyanatta Mussolini için, "idaresinde bulunan adalar memleketimizin yapışığı gibi olduğuna göre komşumuz olan İtalya Hükümetinin

reisi"[31] demesi dahi, İtalya'nın saldırgan dış politika anlayışının Türkiye açısından tamamen Oniki Ada'yla bir olduğunun önemli bir göstergesiydi.

Oniki Ada'da artan silahlanma çalışmaları, İtalya'nın Ege'de adacıklar üzerinden gösterdiği saldırgan tutum ve son olarak Mussolini'nin mecliste yaptığı konuşma Türk politikacılar için tek bir anlama geliyordu: İtalya Anadolu'ya bir harekât hazırlığındaydı. Aslında bu düşünce sadece Türklere özgü de değildi. Diğer ülkeler de adalardan gelen istihbarat sonucunda İtalya'nın Türkiye'ye dair bir hazırlığı olduğunu düşünüyordu. Örneğin, Yunan gazetesi *Dimokratis*'e göre Leros Adası'ndaki İtalyan hazırlıklarında "anormal" bir hızlanma yaşanıyor ve bölgeye sevk edilen askerler bu hazırlıkların karşı kıyı için yapıldığını söylüyordu.[32]

Bu dönem Yunan basınında çıkan bu tarz haberlerin sayısında da artış olmuştu. Aslında Oniki Ada'daki artan hazırlıklar Yunanistan için sadece Türkiye'ye ilişkin bir mesele de değildi. Yunanistan da aynı tehlikenin hedefi olabilirdi. Bu bakımdan, Yunan basınının Oniki Ada üzerine makaleler yayımladığı dönemde Yunan donanmasının Samos civarında tatbikat yapması şaşırtıcı değildi.[33]

İtalyanlar Ege'deki gergin durumun kendi tutumlarından ileri geldiğini biliyordu. Hatta İtalya, Oniki Ada'daki hazırlıkların Türk dış politikasının belkemiğini oluşturduğunun da farkındaydı. Zaten Başbakan İsmet İnönü ile İtalyan Büyükelçi'nin yaptığı bir toplantıda İsmet Paşa adalardan duyduğu kaygıyı da açık açık belirtmişti: "Sonu gelmeyen bu hazırlıklarla ilgili gündelik olarak bilgilendiriliyorum. Durumun gerçek kapsamını çalışmalar tamamlandığında anlayacağız. Peki yakında tamamlanacak mı? Bilmiyoruz. O zamana kadar şüphe içinde yaşayacağız."[34]

Türkiye'nin bu durumu açıkça dile getirmesi tahmin edilebileceği gibi müspet bir gelişmeye neden olmadı. İtalyan yönetimi askeri hazırlıklarına devam ederken, çoğunlukla bu hazırlıkların gizlenememesinden şikâyet etti. Hazırlıkların gizlenememesi ileriki yıllarda İtalyanlar için daha sıkıntı verici bir durum haline gelecek ve adalardaki konsolosluklar dahi suçlanacaktı.

Ankara'nın tüm bu duruma verdiği tepki Antalya'da 1933'te giriştiği hazırlıkların tüm Batı Anadolu'ya genişlemesi şeklinde oldu. Elmalı-Finike hattına ağır silahların yerleştirilmesine devam edilirken, adalardan gelen istihbarat ışığında Edremit Körfezi'nden başlayıp Muğla'nın güney ucunda biten hat da güvenlik açısından yeniden ele alındı.[35] Aslında tüm çalışmalar 1920'lere benzer bir biçimde ilerliyordu.

Türk ordusu, 1934'te Batı Anadolu'yu kapsayan geniş çaplı bir manevra gerçekleştirdi. Hem defansif hem de ofansif senaryolara göre ele alınan bu manevra için Türkiye çok sayıda silah, cephane ve askeri batı kıyılarına sevk etmişti.[36] Manevralar için detaylı notlar tutan İtalyan istihbarat belgelerine göre Ankara, Antalya'dan İzmir'e uzanan hatta 150 bin asker yerleştirmişti.[37] Yine aynı belgelerde yer alan yorumlara göre Türkiye'yi en çok zorlayan mesele, kıyı bölgelerini stratejik olarak önemli iç bölgelere bağlayacak kara yollarının olmaması, mevcut yolların da motorlu araçlar için uygun bulunmamasıydı. Elmalı-Kaş arasındaki yol çalışmalarına rağmen Türkiye'nin bölgedeki yollar konusunda fazlaca bir gelişme gösteremediği bir gerçektir.

Bunun nedenleri bir taraftan stratejik, bir taraftan da finansaldı. Tekeli ve İlkin'in de belirttiği gibi, Türkiye'nin bu dönemdeki stratejisi çoğunlukla demiryollarına yoğunlaşmıştı ve karayollarının yapımı için 1950'leri beklemek gerekecekti.[38] Yine aynı şekilde özellikle 1929 Büyük Buhran'ından sonra ortaya çıkan ödenek sıkıntısı da bu durumda rol oynamıştı. Tekeli ve İlkin her ne kadar finansal konulara atıfta bulunsa da erken Cumhuriyet döneminde karayolları konusu finansal meselenin ötesinde görünmektedir, zira Cumhuriyet idaresinin ulaşım konusunda öncelikli hedefi demiryollarıydı. Stratejik anlamda bunun Batı Anadolu'ya yansıması ise mevcut bulunan ağın dışında nakliyatın daha rahat yapılması için Antalya ve Afyonkarahisar arasındaki tren yolunu tamamlama çalışmaları olmuştu.[39]

Karayolları konusu, ideolojik ve finansal olduğu kadar stratejik bir meseleye de işaret ediyordu. Bu noktada birbiriyle çelişen iki düşünce mevcuttu. Yukarıda da belirtildiği gibi, kıyı bölgele-

rinde yolların olmaması özellikle askeri sevkiyat konusu açısından düşünüldüğünde önemli bir eksiklikti. Fakat aynı zamanda, bölge, çıkarma tipi bir saldırıya maruz kaldığında arazinin zorlu koşulları düşman için de bir handikap demekti. Bu nedenle, bu dönemde her ne kadar Muğla, Bodrum ve Marmaris arasındaki yollar lojistik açısından işe yarayacak hale getirilse de[40] bazı yerlerle ilgili aksi bir tutum sergilenmesi meselenin savunma boyutuna işaret etmektedir.

Askeri hazırlık Türkiye'nin 1930'larda kendini koruması için elinde bulunan tek seçeneği oluşturmuyordu. Avrupa açısından bakıldığında Türkiye artık 1920'lerin başındaki ülke değildi. Bu nedenle, 1934'te Akdeniz'deki durumun kaygı verici hale gelmesinden sonra Türkiye aktif bir harici siyaset izleyerek güvenliğini diplomatik yollardan da elde etmeye çalıştı. Türkiye artık Balkanlar'da, Avrupa'da ve hatta Ortadoğu'da anti-revizyonist devletlerle ittifak kurmaya çalışan proaktif bir ülke olmuştu.[41]

Çalışmaları 1930'a kadar giden ve 1934'te imzalanacak olan Balkan Antantı, bu duruşun en önemli örneklerinden birini teşkil eder. Balkanlar 1920'lerden itibaren iki devletin; İtalya ve Fransa'nın etkin olabilmek için birbiriyle kıyasıya rekabet ettiği ve birbirine karşıt ittifak sistemleri kurmak için çabaladığı bir coğrafyaydı. Bir önceki bölümün özellikle belirttiği gibi İtalya'nın 1920'lerin sonunda Fransa'nın Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya ile oluşturduğu Küçük Antant'a karşı Yunanistan ve Türkiye'ye yakınlaşması herhangi bir sonuç vermemiş ve Ankara ile Atina, aralarındaki sorunları çözer çözmez bölgedeki statükocu kanadın en önemli ikilisi haline gelmişti.

1930'dan itibaren yakın dostluk ilişkisi kuran Türkiye ve Yunanistan yine aynı yıldan itibaren "Balkanlılar için Balkanlar" mottosu ile bir Balkan Birliği oluşturmak üzere bir dizi toplantı organize etti. 1934'e kadar süren bu konferanslarda iktisadi ilişkiler, iletişim, ulaşım, entelektüel işbirliği, siyasi ilişkiler, sosyal politika gibi çok farklı alanlarda müzakereler gerçekleştirildi. Kerner ve Howard'a göre Balkan entegrasyonu Lokarno düzeninin Balkanlar'a bir yansımasıydı ve Büyük Buhran'ın bölgede

yarattığı ekonomik zorluklarla ilgiliydi.[42] Ancak, bölgesel siyaset açısından bakıldığında kesinlikle Balkanlar'daki revizyonizm tehlikesine karşı koyma amacı da taşıyordu, bu sebeple de Türkiye mümkün olabildiğince çok Balkan ülkesinin Balkan Antantı'nda bulunmasını istiyordu.[43] Ancak, 1934 yılında Balkan Antantı imzalandığında pakta sadece Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya katılmış, bölgedeki geleceğinden endişe eden revizyonist İtalya'nın etkisi altındaki Bulgaristan ve Arnavutluk ise tüm çabaya rağmen antantı imza etmemişti.[44]

Siyasi açıdan bakıldığında antant revizyonist bir Balkan devletinden gelebilecek saldırgan bir hamlede katılımcı devletlerin birbirlerine yardımını öngörüyordu. Paktın bu kısmı özellikle Bulgaristan'ı kastetmekteydi. Ancak, Yunanistan'ın dışındaki diğer devletler birbirleriyle ikili bazı antlaşmalar da imzalamış ve birçoğu başka bir ülke tarafından destekleniyor olsun ya da olmasın bir Balkan ülkesinden gelecek saldırgan bir tutumda işbirliği sözü vermişti ki, bu metinlerdeki "başka bir ülke"den kasıt kesinlikle İtalya'ydı.[45] Türkiye hem İtalya hem de İtalya destekli Bulgaristan'a karşı statükocu bir paktın kurulması için diplomatik açıdan çok çaba sarf etmişti.

Balkan Antantı'nın Ege açısından ortaya çıkardığı durum da oldukça önemlidir. Söz konusu durum, "Bulgaristan faktörü"ne sıkı sıkıya bağlıdır. İtalya tarafından desteklenen Bulgaristan'ın revizyonist amaçları arasında Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Neuilly Antlaşması'nın Trakya, Makedonya ve Dobruca'yı ilgilendiren maddelerini değiştirmek bulunuyordu.[46] Bulgaristan'ın ayrıca, düşüncesi 1878 Ayastefanos Antlaşması'na uzanan, Ege Denizi'ne iktisadi bir çıkış yolu elde etme gibi bir hedefi de vardı. Bulgaristan, Neuilly Antlaşması'nın mevcut hükümlerine rağmen Ege'den zorla çıkarılmış hissediyor ve bu durumu değiştirmek istiyordu.

Bulgaristan'ın dış politikası düşünüldüğünde Balkan Antantı'nın Ege açısından en önemli sonucu, bu bölgede tarafların Yunan-Türk ve İtalyan-Bulgar olarak iki kutba ayrışmasıydı. Bu bağlamda Roma, Bulgaristan'ın Ege'ye çıkışını yüksek sesle des-

teklemeye başladı. Bu aslında salt ticari bir mesele gibi görünse de İtalya'nın bu konudaki desteği Trakya'daki sınır değişikliği istemine de yeşil ışık yakar nitelikteydi. Bir başka deyişle İtalya, Yunan-Türk aksını dengeleyecek bir Bulgaristan politikası gütmeye başlamıştı. Bulgaristan ile İtalya arasındaki bu yakın ilişkiden sonra Türkiye'nin Ege bölgesine bakışı Trakya'yı da içerecek şekilde bütüncül bir hal aldı. Bunun sonucunda Türkiye, 1934 yılında Trakya sınırını da askeri açıdan güçlendirmeye başladı.[47]

Türkiye'nin batıdaki güvenliği artık daha karmaşıktı ve Ankara kendini tehdit altında hissetmeye devam ediyordu. Türkiye'nin güvenlik konusunda yaşadığı korkuların önemli bir kısmını da Lozan Antlaşması gereğince silahsız statüde olan Boğazlar oluşturuyordu. Kuzey ve Güney Batı Anadolu'nun silahlandırıldığı bu dönemde Çanakkale Boğazı'nın askerden arındırılmış statüsü büyük bir stratejik açığa işaret ediyordu. Bu nedenle, Boğazlar rejiminin Türkiye'nin güvenliğini temin edecek şekilde değiştirilmesi gerekiyordu.

Boğazlar rejiminde değişiklik, Çanakkale Boğazı'nın askerileştirilmesinden çok daha fazla gerekçesi olan ve Türk devletinin 1930'ların başından beri istediği bir durumdu. Bir başka deyişle, Lozan Boğazlar Sözleşmesi, askerden arındırılmış statüye ek olarak geçiş rejiminin yapısı ve Boğazlar Komisyonu gibi Türkiye'nin egemenliğine mugayir birçok meseleyi içinde barındırdığından,

İzmir Tayyare Alayı Denetimi, 1934 (ATASE Atatürk Albümü).

Ankara bu durumdan hoşnut değildi. Fakat 1934 yılında Türk hükümetinin bu konuda gösterdiği aşırı hassasiyetin temelinde Akdeniz'de değişen bu konjonktürün olduğu da bir gerçektir.

Bu bağlamda, 1934 yılında Mussolini'nin ünlü konuşmasından hemen sonra Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Cenevre'de Boğazlara dair temaslarda bulundu.[48] Neredeyse aynı dönemde Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Çanakkale'ye yaptığı gezi de oldukça ilgi uyandırmış, hatta Yunan basını konunun Mussolini'nin yaptığı konuşmayla alakalı olduğunu yazmıştı.[49] Bu dönemde uluslararası camia, özellikle de büyük güçler Türkiye'nin bu isteğini karşılamaya henüz hazır değildi. Örneğin, iki yıl içinde Türkiye'nin bu isteğini destekleyecek olan İngiltere, 1934 yılının koşullarında reddetmişti. Girişimleri müspet bir sonuç doğurmayan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ise tüm dünyaya Türkiye'nin olası bir savaşta Boğazları ülkenin diğer topraklarını koruduğu gibi koruyacağını ve bu konuda da kimseden izin almayacağını ilan ederek,[50] Ankara'nın konuyla ilgili kararlılığını vurguladı.

İngiltere'nin Boğazlar rejiminin revizyonuyla ilgili isteksizliği bu yıllardaki dış politika hedefleriyle açıklanabilir. Londra bu dönemde Roma'yı Berlin'e yakınlaştıracak her türlü girişimden uzak duruyordu ve Habeşistan krizine kadar da böyle davranacaktı. Uluslararası camiada neredeyse sürekli bir biçimde Oniki Ada ile birlikte tartışılmaya başlanan Boğazlar konusunda İngiltere'nin müspet bir adım atması bu bağlamda neredeyse imkânsızdı. Fakat Habeşistan krizi sırasında görüleceği üzere bu durum çok da uzun sürmeyecekti.

Habeşistan İtalya'nın gündemine 1932 yılından itibaren oturmuş, fakat 1934'te kesin bir askeri hedef haline gelmişti. İtalya, söz konusu Habeşistan olduğunda genişlemeci hedefini 1896 yılında Adowa'da yaşadığı ünlü yenilgi nedeniyle bir de onur meselesine dönüştürüyordu.[51] Fakat diğer taraftan büyük güçlerin en küçüğü olarak Avrupa içindeki dinamikleri de göz önünde tutmak zorundaydı. Kısacası İtalya, Habeşistan için kendisini destekleyecek ya da en azından herhangi bir saldırıya karşı çıkmayacak müttefik arayışı içindeydi. Aslında saldırgan bir tutumla genişleme hedefi

dış politika açısından bakıldığında Roma'nın Berlin ile yakınlaşmasını gerektiriyordu; ancak, Almanların Avusturya üzerindeki planları ve Avusturya Şansölyesi Dollfuss'un bir Nazi darbe teşebbüsünden hemen sonra öldürülmesi sonucunda İtalya, Almanya ile dost olmak bir yana, kendi güvenliği nedeniyle kuzey sınırına asker yığmıştı.[52] Bu nedenle İtalya, Habeşistan üzerindeki emelini gerçekleştirebilmek için Fransa ve Britanya'ya yaklaşmak zorundaydı. Bu durum, Balkanlar ve Akdeniz'de birbirleriyle kıyasıya mücadele eden Roma ve Paris'i ilginç bir şekilde yakınlaştırdı, zira Fransa'nın da artık kendini iyiden iyiye hissettiren Alman tehdidine karşı daha fazla müttefiki olması gerekiyordu. Karşılıklı çıkarlar Ocak 1935'te İtalya'yı Habeşistan için serbest bırakma ve bunun karşılığında Fransa'ya Berlin karşısında destek verme niteliği taşıyan Mussolini-Laval Antlaşması'nın en önemli sebebiydi.[53]

İngiltere ilk başta bu antlaşmayla ilgili olumsuz bir tutum takınmadı. Mart'ta Saar Bölgesi'ni topraklarına katan ve aynı ay Versay'ın askerlikle ilgili hükümlerini hiçe sayarak zorunlu askerliği yeniden uygulamaya sokan Berlin'in nihai hedeflerinden Londra da çekiniyordu. Öyle ki, Nisan 1935'te İtalya, Fransa ve İngiltere Stresa Cephesi ile Avusturya'nın bağımsızlığını savunduğunu dahi duyurmuşlardı. Ancak, Berlin nedeniyle Roma'nın emperyalist düşlerini görmezden gelen Londra gelecek aylarda ortaya çıkan manzara ile tam tersi bir tavır takınmak zorunda kalacaktı.

Tüm bu diplomatik bilinmezlik içinde İtalya sınır bölgelerine küçük çaplı saldırılarda bulunmaya başladı. Habeş hükümeti Milletler Cemiyeti'ne durumun çözülmesi için başvursa da Mussolini konunun uluslararası bir kurumdan ziyade iki ülkeyi ilgilendirdiğini belirterek Habeşistan'ın, ülkesi için diplomatik değil, askeri bir meseleye tekabül ettiğini gösterdi.[54] İtalya'nın bu tutumundan sonra İngiltere'nin bu konudaki duruşu değişti. Habeşistan konusunda İtalya'nın büyük bir zafer kazanmasının Akdeniz'deki güç dengesini tamamen değiştireceğini kavrayan İngiltere'ye göre Kızıldeniz ve Aden'e bu denli yakın bir coğrafyayı tamamen işgal edecek İtalya, İngiltere'nin doğudaki gücüne bariz bir tehdit oluş-

turabilirdi.[55] Bu nedenle 1935 yılının ikinci yarısında İtalyan ve İngiliz donanmaları Akdeniz'de neredeyse savaşın eşiğine gelmiş ve Habeşistan uluslararası bir krize dönüşmüştü.

Tarihçi Mallett, Mussolini'nin bu dönemde Kraliyet Donanması ile yapılacak bir savaşı kendi donanmasının böyle zorlu bir çarpışma için hazırlıksız ve görece yetersiz olmasına rağmen göze aldığını yazar.[56] Gerçekten de Mussolini, savaş hazırlıklarının yapılması için gerekli kurumlara emir verse de İngiltere'yi zorlayacak başka inisiyatifleri de ele aldı. Bunlardan bir tanesi Roma'nın, Mısır gibi, Arap nüfusunun yaşadığı ülkelerde ağır bir İngiliz karşıtı propaganda ağı yaratmasıydı.[57] Ortadoğu'daki İngiliz karşıtı İtalyan ve Alman propagandası İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar devam edecekti. Tüm bu gerginliğe rağmen beklenen İtalyan-İngiliz savaşı gerçekleşmedi. Fakat Habeşistan krizinin Avrupa açısından sonuçları oldu. Bunların belki de en önemlisi bu kriz sırasında İtalya'nın geleneksel Alman karşıtlığı politikasını aşması ve bunun sonucunda Almanya ve İtalya'nın birbirine yaklaşmasıydı. Mihver'in Avrupa ayağı adeta Habeşistan kriziyle şekillenmişti.

İtalya'nın Habeşistan saldırısı Türkiye açısından da oldukça önemliydi. Kriz sırasında İngiltere ve Türkiye de diplomatik ve askeri açıdan ilk kez işbirliği yapmaya başladı. Kuşkusuz, bunda Türkiye'nin Akdeniz ve özellikle de Ege'deki stratejik konumu önemli rol oynadı. Oniki Ada'daki hareketlilik nedeniyle yaptığı hazırlıklara çok öncesinden başlayan Türkiye, 1935'te Habeşistan krizi sırasında adada iyice artan yığınaklara bu kez tüm Avrupa devlerinin dikkatini çekmeye çalışarak, adaların sadece Türkiye'ye değil, geniş anlamda tüm Akdeniz'e tehdit oluşturduğunu vurguladı.[58]

Türkiye, Habeşistan krizi öncesinde adalarda artan hareketlilik dolayısıyla diken üstündeydi. Her ne kadar İtalya bu konuda Türk yetkililere hazırlıkların hedefinin Anadolu sahilleri değil, Afrika olduğunu belirtse de Türkiye bir saldırı korkusuyla güneydeki çalışmalarına bu dönemde hız verdi. Hatta Muğla ve Antalya'da bazı köyler boşaltılıp olası bir saldırıya karşı tamamen

askerileştirildi.[59] Mevcut istihbarat belgelerine göre Ankara'nın hedefi, İzmir'den Antalya'ya kadar olan hatta 200 bin kişilik kuvvet yerleştirmekti ve hazırlıklar da buna göre yapılıyordu.[60] Genelkurmay'dan üst düzey yetkililer tüm hazırlıkları her zaman olduğu gibi yerinde izliyordu. Cumhurbaşkanı Atatürk de 1935'in ilk yarısında hazırlık bölgelerinde bir geziye çıkarak Çeşme'den Mersin'e kadar olan hattı özellikle Fethiye, Marmaris ve Antalya gibi yerlerde durarak incelemişti.[61]

Önceki sayfalarda değinilen Bulgaristan konusuyla birlikte Ege kuzeyden güneye daha komplike bir hale gelmişti. Türk hükümeti, Ege'de yapılacak olası bir savaşta Bulgar-İtalyan işbirliğine neredeyse kesin gözüyle bakıyordu. Bu sebeple de 1935'in koşullarında adalardaki yığınaklar arttıkça, Türkiye, güneyiyle beraber Trakya bölgesini de tahkim etmeye başladı.[62] Türkiye'nin Ege'nin kuzeyi ile güneyini birleştiren bu güvenlik anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar değişmedi.

Bulgaristan'a ek olarak Türkiye'nin, Ege'nin kuzeyine dair hesaba katması gereken bir ülke daha vardı: Yunanistan. 1935'in koşullarında Türkiye'nin tehdit algısında Yunanistan'ın herhangi bir yeri bulunmuyordu. Ancak, dost görülen bu ülkenin yaşadığı iç karmaşa, Ege'nin kuzeyini ciddi anlamda etkilemişti. Mart ayında mevcut hükümetin kraliyet taraftarı eğiliminden hoşlanmayan Venizelistler bir darbe yapmaya kalkıştı. Bu darbe girişimi kısa sürede bastırıldı ve Venizelos'un da dahil olduğu tüm grup ülkeden kaçtı. Fakat hem darbe sırasında hem de sonrasında ortaya çıkan karışıklık özellikle deniz trafik ve güvenliğini tehdit ediyordu. Bu dönemde Roma Rodos, Türkiye ve Yunanistan arasındaki bağlantıyı keserken hem Türkiye'nin hem de İtalya'nın donanması Yunan botlarının Ege'de yarattığı karmaşa nedeniyle bölgede daha aktif bir tutum sergiledi. Fakat bu sıkıntılı durum, halihazırda gergin olan ilişkileri daha da güç bir duruma soktu, zira üç ülkenin savaş gemileri de birbirlerinin karasularına giriyor ve devletler karşılıklı notalar veriyordu.[63] Özetle, 1935 yılı Ege açısından oldukça kaotik bir yıla işaret ediyordu ve bu kaosa kısa bir süre içinde İngiltere de müdahil olacaktı.

İngiltere'nin Ege'de askeri bir varlık olarak ortaya çıkması Habeşistan kriziyle oldu. İtalyan donanması ile savaşın eşiğine gelen İngiliz donanmasının bölgedeki varlığı, Ege'deki güç dengesini kısa süre içinde Türkiye lehine çevirdi. Türk ve İngiliz donanmaları Ege'de Oniki Ada'ya oldukça yakın bir bölgede birlikte seyretmeye başlamıştı.[64] Ege'deki güç dengesi konusunda kaygılanan İtalyan istihbarat birimleri Türkiye'nin hem denizdeki hem de karadaki hazırlıklarını yakın kadraja aldı.

Bir İtalyan istihbarat belgesinin, olağandışı şeklinde nitelediği Türkiye'nin hazırlıkları o dönemde tamamen savunmaya yönelikti. Aslında güç dengesi konusunda endişelenen İtalyanlar da Türkiye'nin savunma hattının kendi hareketliliklerine endeksli olduğunun farkındaydı. Öyle ki, Türkiye'nin adalar temelli hazırlıklarını yavaşlatmak için Vali Lago yeni bir yöntem denemeye başlamıştı. Bu yönteme göre adalar valisi, halihazırda yoğun bir sansür altında yayın yapan gazetelere adalardaki hazırlıkların olağanüstü olmadığını göstermek için askeri hareketlilikle ilgili –gerçeği yansıtmayan– kısa notlar gönderiyordu.[65] Fakat Türkiye de dahil ilgili tüm ülkeler bu hazırlıkların iddia edildiği gibi normal olmadığının farkındaydı. Zaten gelen istihbarata göre İtalyanlar o dönemde adaların tamamen askerileşmesini tartışıyordu.[66]

Tam da bu dönemde Tevfik Rüştü Aras'ın yaptığı bir açıklama çok önemlidir. Dışişleri Bakanı, hükümetin sadece ağır silah ve havacılığa on milyon lira harcama yaptığını ve bunların çoğunluğunun özellikle Oniki Ada tehdidine yönelik olduğunu vurguluyordu.[67] İtalyan yetkililer, Aras'ın açıklamasına Oniki Ada'daki yığınakların Habeşistan meselesinden sonra yeniden ele alınacağı şeklinde cevap verseler de 1935'in son aylarındaki konjonktürde böyle bir silahsızlanma çabası gerçekçilikten uzaktı.

Her ne kadar Türkiye, Oniki Ada'ya daha çok bir işgal tehdidi üzerinden baksa da İngilizlerin Ege'deki etkinliğinin İtalyanları endişelendirdiği açıktı. Hatta Roma için en korkunç senaryo, İngilizlerin adaları işgal etmesi, böylece İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki en önemli üssünü kaybetmesi ve Süveyş Kanalı ile bağlantısının kesilmesiydi.[68] İngilizlerin bölgedeki varlığı, dikkatleri özellikle Türki-

ye'nin kıyılarına çevirdi. Türkiye, bu dönemde Leros'un karşısına özel ağır silahlar yerleştiriyordu. İtalyanlarsa bu özel toplarla beraber Türkiye'nin Leros'un gözbebeği konumundaki Porto Laki'yi vurabilecek hale geldiğini söylüyordu.[69] Leros'un Türkiye'nin atış menziline girmesi, özellikle Habeşistan Savaşı sırasında İtalya ile Türkiye arasında bir dizi görüşmeye de konu oldu. Bu kez İtalya bu topların ne anlama geldiğini soruyor ve Türkiye de meselenin bir saldırıyla ilgisi olmadığını, Türkiye'nin böylesi bir konjonktürde kıyılarını korumaya çalıştığını söylüyordu.[70]

Ocak 1936'da İngiltere, Türkiye, Yunanistan, Fransa ve Yugoslavya birbirlerine Akdeniz'de yardım edeceklerine dair bir dizi resmi garanti verdi. Bu Akdeniz Paktı, Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerde yeni bir başlangıca da işaret ediyordu. Habeşistan Savaşı'nın ortaya koyduğu bu durum henüz bir müttefiklik ilişkisine işaret etmese de en azından o dönemde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu desteği alması açısından önemliydi. 1936 yılında İngiliz askeri yetkililer Türkiye'ye sık sık gelerek yapılan hazırlıkları inceledi. Örneğin, İngiliz havacıları İzmir'de bulunan ve Türk Hava Kuvvetleri'nin belkemiğini teşkil eden hava üssünü gezerken, denizci subaylar da aynı şekilde İzmir ve Fethiye'deki limanları operasyonel açıdan analiz ediyordu.[71] İtalyanlara göre bu durum, İngilizlerin Oniki Ada'yı İzmir, Kıbrıs ve Sporatlar üçgeninde sıkıştırma politikasının bir uzantısıydı. Hatta söylentilere göre İngiltere, Akdeniz'de bir savaş halinde Türkiye'yi adaları işgal etmesi için serbest dahi bırakmıştı.[72]

Aslında bu söylentiler sadece İtalyanlara ait değildi. Dünya basını da benzer ihtimallerden bahsetmeye başlamıştı. Örneğin *New York Times*, Mart 1936'da yayımladığı bir makaleyle İtalya'nın Habeşistan'da yenilgiye uğraması durumunda Türkiye'nin, adaları işgal edeceğini iddia etmişti.[73] Aynı makale bu iddiayı bir sonraki noktaya taşıyarak Yunan ve Türk yetkililerin, adaların egemenliği üzerine tartışmaya girdiğini de yazıyordu. Tüm bu iddialar İngilizlerin bölgedeki etkinliği sonucu güç dengesinin Türkiye lehine değişmesinden kaynaklanıyordu ki, bu durum da Türkiye-Oniki Ada ilişkisinin iki savaş arasındaki dinamiğinden oldukça farklıydı.

İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Ziyareti, 1936 (ATASE Atatürk Albümü).

İtalya 1935'te Habeşistan'a saldırdığında Türkiye bir rahatlama yaşamadı. Aksine, kıyı bölgelerindeki çalışmalar hızlandı. Yukarıda bahsi geçen söylentilerin bir nedeni de buydu. Fakat Türkiye'nin çalışmalarının asıl sebebi bir saldırı planı değil, Habeşistan'dan sonra sıranın Türkiye'ye gelebileceğine dair yaşadığı endişeydi.[74] Mayıs 1936'da Habeşistan Savaşı sona erdiğinde Türkiye, dış politikada İngiltere'ye yakınlaşmış ve sahillerini de bir ölçüde tahkim etmişti. Fakat Ankara'nın çözülmesi gereken bir başka sorunu daha vardı ki, bu konuyu yeniden gündeme almanın tam vaktiydi: Boğazlar rejimi.

Daha önce belirtildiği gibi Türkiye, Boğazları tahkim edemiyor ve bu durumu güvenliğinin en büyük zafiyetlerinden biri olarak görüyordu. İngiltere'nin Akdeniz'e bakış açısı Habeşistan meselesiyle tamamıyla değiştiği için Boğazlar konusunda Ankara'nın eli güçlenmişti. 1935'ten itibaren İngiltere, bir sene önce karşısında durduğu Boğazlar rejiminin tadili konusunda Türkiye'yi desteklemeye başladı. Özetle, Türkiye için bir kâbusa dönüşen Oniki Ada ve Akdeniz'de değişen dengeler, şimdi Ankara'nın çıkarlarına hizmet edecekti.

Boğazlar konusu 1935 ve 1936 yılı boyunca tartışıldı. Değişen konjonktüre ek olarak Türkiye de Çanakkale'ye özel ilgi gösterdi. Türkiye, söylentilere göre, Çanakkale ve Balıkesir'in yakınlarına silah ve cephane sevk ediyordu.[75] Yetkililer bu bölgede sıkı bir

gizlilik uyguluyordu. Hatta aynı istihbarat belgelerine göre bu gizliliğin sebebi, Türkiye'nin özellikle Çanakkale'de güç kullanarak mevcut düzeni bozma niyeti dahi olabilirdi. Ankara'nın uluslararası bir anlaşmayı güç kullanarak bozmak gibi bir niyeti yoktu. Zaten konuyu diplomatik yollardan çözmek için uzun bir mesai harcayacaktı. 1935 yılı boyunca Çanakkale yakınlarında askeri olarak göstermiş olduğu hareketlilikse dış dünyaya bu meselede ne kadar kararlı olduğunu sembolik olarak gösterme niyetiydi.

Bu noktada değinilmesi gereken bir başka nokta da Yunanistan'a ilişkindi. Boğazlar konusu uluslararası arenanın gündemine geldiğinde, Türkiye ile Yunanistan arasında diplomatik bir tartışma başladı. Konu Kuzeydoğu Ege adalarının silahsızlandırılmış statüsüyle ilgiliydi. Günümüze değin sürecek bir sorun açıktan ilk kez tartışılıyordu.

Temmuz 1935'te Yunan gazetesi *Estia* tartışmayı başlatan taraf oldu. Gazetedeki makaleye göre Türkiye, Boğazları silahlandırdığı takdirde Yunanistan da güvenliği için Limni, Semadirek, Sakız, Midilli ve Samos'u silahlandırmalıydı.[76] Çünkü *Estia*'ya göre, Türkiye'nin bu anlamdaki güvenliği Yunan adaları için bir güvensizlik unsuru teşkil edecekti. Türkler bu yazıya cevabı yine bir gazete aracılığıyla vermeyi tercih etti. *Cumhuriyet,* Türkiye'nin, Boğazları anakarasına sıkı sıkıya bağlı bir bölge olduğu için, yani kendi güvenliği dolayısıyla silahlandırmak istediğini, Yunan adalarınınsa kendi anakarası ile böyle bir coğrafi ilişkisinin bulunmadığını belirtti.[77] Eğer Yunanistan, güvenliğini sağlamak için Kikladlar yerine bu adaları silahlandırıyorsa, bu Türkiye'ye karşı yapılmış bir hareket olarak algılanırdı.

Türkiye'nin bu sert çıkışından sonra *Estia* daha yumuşak bir cevap vermeyi tercih etti. Eğer Türkiye Boğazları silahlandırdıktan sonra Yunanistan adaları silahlandırırsa bunu Türkiye'ye saldırmak için değil, aksine, bölgeyi düşmana karşı birlikte savunmak için yapacaktı.[78] Bu alttan alan tutum, kuvvetle muhtemel o günün Türk-Yunan dostluğunda ilişkilere zarar verecek bir atışmanın, kısa süre içinde bitirilmesi gerekliliğiyle ilgiliydi. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan bu konuda *Es-*

tia çizgisine geri dönüp Montrö Sözleşmesi ile Lozan'ın geçersiz kaldığını savunacak ve adaları silahlandıracaktı. Buradaki bir başka önemli mesele de 1936 yılında Türkiye, Montrö ile yeni bir Boğazlar rejimine kavuşurken, Yunanistan'ın da karasularını 6 mile genişletmeye karar vermesiydi.

1936'nın değişen Avrupa ve Akdeniz dengelerinde Türkiye'nin, Boğazlar rejimini tadil etme isteği özellikle Sovyetler Birliği ve İngiltere tarafından desteklendi. Bu destek sonucunda Ankara, ilgili partilere Nisan 1936'da nota göndererek bu değişikliği resmi bir biçimde talep etti. İtalya'nın dışında her ülke bu notaya olumlu cevap verdi. İtalya ise Habeşistan Savaşı sonrasında Türkiye de dahil Milletler Cemiyeti'ne üye ülkelerin kendisine uyguladığı ambargonun bir adaletsizlik olduğunu savunarak ambargo kaldırılıncaya kadar uluslararası herhangi bir konferansta yer almayacağını beyan etti.[79]

İtalya'nın katılmadığı konferans, çetin bir müzakere sürecinin ardından yeni bir Boğazlar rejimini ortaya çıkardı. Bugün hâlâ geçerli olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 20 Temmuz 1936'da imzalandı. Bu sözleşmeye göre Türkiye, Boğazlar bölgesini silahlandırabilecek, askeri geçişleri düzenleyebilecek ve Boğazlar komisyonunun ilgasıyla bölgenin yönetimindeki tek meşru otorite olacaktı.[80]

Montrö Boğazlar Sözleşmesi tüm bu maddeleriyle Türkiye'yi Boğazların tek hâkimi yapmış ve bu özelliğiyle iki savaş arası dönem Türk dış politikasının en başarılı inisiyatifi olmuştur. Türkiye, bu revizyonist hareketi silah kullanmadan, barışçıl bir diplomasiyle başarmıştır. Bu sözleşmenin elde edilmesinde, Türkiye'nin tehdit algısının merkezini oluşturan Oniki Ada meselesinin, değişen Akdeniz konjonktüründe başarılı bir biçimde kullanılması yatar. Fakat Türkiye'nin güvenlik-güvensizlik söylemi her ne kadar Oniki Ada gibi coğrafi olarak küçük bir alandan çıkmış olsa da Montrö rejimi geniş kapsamlı sonuçlara işaret eder.

İlk olarak, Boğazlar bölgesini silahlandırabilecek Türkiye'nin sürekli bir biçimde hissettiği güvenlik zafiyeti artık ortadan kalkmıştı. Zaten sözleşmenin imzalanmasından sonra Türkiye'nin

yaptığı ilk şey, özellikle Çanakkale Boğazı'nı silahlandırmak olacaktı. İkinci önemli sonuç, bu sözleşmeden sonra Türk-Sovyet ilişkilerinin farklılaşmaya başlamasıydı. Konferans boyunca Sovyetler Birliği, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesi gerektiğini ve Boğazların Türk-Sovyet ortak bir savunma sistemiyle korunması gerektiğini savunmuştu. Sovyetler Birliği'nin bu isteklerinin gerçekleşmemesi, Türk-Sovyet ilişkilerinde ilk çatlağı oluşturacak ve sonrasında bu ikili ilişki adım adım kötüye gidecekti.[81] Son olarak, Türkiye'nin savaş sırasında gerçekleşecek geçişleri kontrol etmesi, ülkenin diplomatik ve jeo-stratejik önemini –yaşanılan dönem fark etmeksizin– artırmıştı. Kısacası Montrö, Türk dış politikasında yeni bir dönem açmıştı.

İkinci Dünya Savaşı'na Doğru İlerlerken Akdeniz'de Türkiye

Habeşistan'daki savaş İtalya'nın belli belirsiz zaferiyle sonuçlanırken, aradan geçen bu bir yıllık süreçte İtalya ve Almanya birbirine yakınlaşmıştı. Habeşistan krizi sırasında Güneydoğu Avrupa ülkelerine yardım etmeye çalışan ve Boğazlar rejiminin değişmesinde Türkiye'yi destekleyen İngiltere, Roma-Berlin aksının oluşması sonrasında İtalya'ya yeniden yakınlaşmaya çalıştı. Bunun ardında, İtalya'yı deyim yerindeyse, Almanya'nın ellerine bırakmamak niyeti yatıyordu. İngiltere bu sebeple, İtalya'ya uygulanan ambargoyu kaldırdı, 1936 yılında yukarıda bahsedilen Akdeniz Paktı'nı feshetti ve Akdeniz'deki statükoya saygı duyacağını bildirdi.[82]

İngiltere'nin bu davranışının Türk dış politikasına da yansımaları oldu. Londra, Roma'yı henüz imzalamadığı Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalaması; Ankara'yı da Habeşistan'daki İtalyan egemenliğini tanıması yönünde teşvik etti. Fakat Türkiye'nin Habeşistan konusundaki tavrı 1938'e kadar değişmedi. Zaten Britanya'nın tüm çabasına rağmen Akdeniz'deki gerginlik de azalmadı.

Savaşa birkaç yıl kala, Akdeniz'de bir krizin bitip diğerinin başladığı bir süreç yaşanıyordu. Habeşistan krizi sona ermişti fakat

bu sefer de İspanya İç Savaşı patlak vermişti. Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği açısından bu savaş, Nazizmin, faşizmin ya da komünizmin bir üstünlük harbiydi. Türkiye açısından ise ideolojik saiklerden ziyade somut nedenler dolayısıyla önemliydi. Çünkü bu savaş sırasında Akdeniz'de uyruğu belirsiz uçak ve denizaltılar ticaret gemileri gibi askeri olmayan unsurlara saldırılar yapmaya başlamıştı. Ege'de ve özellikle de Boğazlara yakın bölgelerde de bu tarz torpido saldırılarının başlaması Ankara için kaygı verici bir durumdu.[83] Bu denizaltıların çoğunluğunun İtalyan olduğu birçok ülke tarafından, kanıtlanamasa da biliniyordu. Leros'taki denizaltı üssü, Türkiye'yi bu bakımdan da endişelendiriyordu. Bu nedenle Türkiye 1937 yılında Fransa ve İngiltere'nin düzenlenmesine ön ayak olduğu Nyon Konferansı'na özel önem atfetti ve ardından imzalanan Nyon Sözleşmesi'ne de taraf oldu.

Sözleşme temel olarak, ticari gemilere Akdeniz'de izlemeleri gereken bir rota belirleyip imzacı ülkelerin bu rotayı uçak ve destroyerleri ile kontrol etmeleri ve gerektiğinde misilleme yapabilmelerini öngören bazı maddeler içeriyordu.[84] Bu sözleşmeye göre, İngiliz ve Fransız donanmaları Ege'de de denetleme yapabilecekti. Bu bağlamda Türkiye, İngiliz donanmasına bu görevi yaparken Çeşme'deki limanı kullanma izni verdi. Ankara Londra'ya yaklaşırken yine de dikkatliydi; İngilizlerin bölgede uçuş yapmalarını, avlanmalarını yasaklamış, sadece tahkim edilmeyen bölgeleri kullanmalarına izin vermişti.[85] Fakat İtalyanlar Türkiye'nin bu iş için Çeşme'yi seçmesinin bu bölgenin Leros'a olan konumundan kaynaklandığını, yani stratejik bir hamle olduğunu düşünüyordu.[86]

Türk yetkililerin bu kararı, hükümetin içindeki çatlak sesleri de gün yüzüne çıkardı. Türkiye'nin Çeşme konusunda aldığı karara en büyük tepki, Başbakan İsmet İnönü'nün kendisinden geldi. İnönü'ye göre Türkiye İngilizlere kendi karasularında devriye gezme hakkı vermemeliydi; bu durum, tam karşı kıyıdaki İtalyanları kışkırtabilir ve İngilizlere cevap vermek isteyen İtalyanların, Türkiye kıyılarına saldırmasına neden olabilirdi.[87] İnönü'nün temkinli duruşuna karşı İngilizlerle daha yakın bir ilişki kurmak isteyen Cumhurbaşkanı Atatürk ve Tevfik Rüştü Aras arasındaki

bu çatlak, Türk siyasal hayatında çokça konuşulan bir konu olan İsmet İnönü'nün 1937'deki istifasının birkaç sebebinden biri olarak gösterilmektedir.

İspanya İç Savaşı Ege'deki dengeler üzerinde etkili olurken, Oniki Ada'nın Türk güvenlik anlayışındaki sorunlu yeri de yine gündemdeydi. Habeşistan Savaşı bitmişti fakat İtalya'nın Oniki Ada'daki askeri faaliyetleri sona ermemişti. İtalyan yetkililere göre 1936 yılı Oniki Ada'nın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştu, bu nedenle adalardaki askeri güç azaltılmamalıydı.[88] Türkiye'nin aldığı istihbarata göre de başlatılan üs inşaatları devam ediyor, adalara yeniden önemli miktarda asker, cephane ve petrol transferi yapılıyordu.[89]

Türk güvenlik politikasındaki adalar dinamiği gitgide daha önemli hale geliyordu. Üstelik 1937'de adalarda devam eden hazırlıklara ve İspanya İç Savaşı'nın Akdeniz'deki etkisine ek olarak Türkiye'nin diğer dış politika meseleleri Ankara'nın güvenlik hattını daha da genişletmesine neden olmuştu. 1936'dan itibaren ortaya çıkan Hatay Sorunu nedeniyle Türkiye'nin Güneybatı Anadolu'daki hazırlıkları Güney Anadolu'ya doğru yayıldı.

Türkiye için Hatay Sorunu, 1936'da Fransız manda yönetimi altındaki Suriye'nin, bağımsızlığı için başlattığı müzakerelerle birlikte ortaya çıktı. İskenderun Sancağı, manda yönetimi altında otonom bir bölgeydi. Müzakere sürecinde Türkiye'ye bu durumun ileride de devam edeceğine dair bazı güvenceler veriliyordu. Fakat Türkiye'ye göre, ulusların kendi kaderini tayin prensibinin geçerli olduğu bu görüşmelerde üzerinde durulması gereken nokta, İskenderun Sancağı'ndaki Türk çoğunluğuydu.[90] Yani sancak, ekseriyetle Türktü ve Suriye'nin sınırlarına dahil olmasına gerek yoktu. Atatürk'ün *Hatay* ismini seçeceği bölge için Türkiye, 1936'dan itibaren etkili bir diplomasi yürütecek ve Hatay Türkiye'ye kısa bir bağımsızlık sürecinden sonra 1939 yılında ilhak edilecekti. Bu üç yıllık süreçte Türkiye'nin aktif diplomatik girişimleri kadar İkinci Dünya Savaşı öncesinin konjonktüründe İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'yi yanına çekme isteği de oldukça önemli bir rol oynayacaktı.[91]

Hatay, Türk dış politikasını etkileyen önemli ve kendi içinde dinamikleri olan farklı bir sorundu. Fakat coğrafi açıdan bu çalışmanın konusuyla da etkileşim içindeydi. Bir başka deyişle, batı ve güneybatı bölgeleri tehlike altında olan Türkiye'nin güneyi de Hatay meselesi ile önemli bir güvenlik sorununa dönüşmüştü. Temelde iki farklı sorunu temsil eden bu bölgelerdeki Türk hissiyatı, gelen istihbarat raporlarıyla ilginç bir hal aldı. Genelkurmay Arşivleri'ndeki bu raporlara göre, İtalyanlar İskenderun Sancağı'nda bölgenin İtalya'ya verilmesi için yoğun bir propaganda faaliyetine girişmişti.[92]

Aslında bu propaganda faaliyeti bölgede bazı haberler çıkarmanın ötesine geçen bir yapıdaydı. Örneğin, Halep'teki İtalyan Konsolosluğu yetkilileri sancağa çeşitli heyetler gönderiyor ve bölge halkından Hatay'ın İtalya ile birleşmesini istediklerine dair bazı dilekçeler topluyordu.[93] Türk Genelkurmayı, yörede yaşayan Ermeniler ve İtalyanların arasında bir işbirliği olduğunu düşünüyordu. Fakat İtalyanların iletişime geçtiği tek grubun Ermeniler olmadığı, gönderilen komisyonların Türklerle de temasta olduğu anlaşılıyor.[94]

Trakya Manevraları, 1937 (ATASE Atatürk Albümü).

Türkiye'nin güvenlik anlayışı açısından bakıldığında bu gelişme alarm vericiydi. İtalyanların bir de İskenderun'da aktif bir politika takip etmesi, Türkiye'nin güneydeki güvenlik hattını ne-

redeyse birleştirdi. Bir başka deyişle, Hatay meselesi Türkiye'nin Fransa, İngiltere ve Suriye ile ilişkilerini kapsıyordu, fakat askeri açıdan daha geniş bir alana tekabül ediyordu. Tüm iki savaş arası dönemin güvenlik anlayışında en önemli unsurlardan biri olan Oniki Ada'ya ek olarak İtalyanların Hatay'da da aktif bir politika izlemesi, Türkiye'de güneyden de sıkıştırılabileceği düşüncesini yaratmış olacak ki, Genelkurmay'daki Hatay istihbarat belgelerinin çoğunluğunu İtalyanlar oluşturmaktadır. Güneybatıya uzun denetleme gezilerine çıkan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak bu gelişmeler sonucu artık güney ve güneybatı denetlemelerini birlikte gerçekleştiriyordu.[95] Sonuç olarak Türk güvenliğinin 1937 ile 1939 arasındaki dönemi analiz edildiğinde Hatay'ın denkleme katılması, böylece sahil bölgelerinde hattın genişlemesi ve bu hattın birbiriyle olan ilişkisi de göz önünde tutulmalıdır.

Güneyde Hatay'a ilişkin hazırlıklar 1937'den itibaren devam ederken, Trakya, Boğazlar ve Batı Anadolu'da da hareketlilik giderek artıyordu. 1934'ten itibaren bir ihtimal olarak beliren İtalyan-Bulgar ortak saldırısı, 1937'den itibaren ciddi olarak düşünülmeye başlamıştı. 1937 Temmuz'unda Trakya'da, Ekim'inde ise Aydın-Söke'de gerçekleştirilen iki büyük savaş manevrasının coğrafi konumu tesadüfi değildi. Aydın'daki manevra tüm iki savaş arası dönemin en büyük askeri tatbikatıydı ve sarih olarak Oniki Ada'dan gelen bir saldırıda Türk güçlerinin savunma kabiliyetini test ediyordu. Tatbikatın birinci bölümünde denizden ve havadan gelecek bir saldırıya karşı koyma taktikleri incelenmiş, ikinci yarısında ise iletişim ve ulaşım hatlarını kontrol edebilme yeteneği ölçülmüştü.[96]

İtalyan istihbaratının Aydın'daki savaş oyunları için yaptığı yorumlar ilgi çekicidir. İtalyanlara göre Batı'daki Türk pozisyonlarının iki zayıflığı mevcuttu. Bunlardan birincisi yolların bozukluğu iken, ikincisi Türk ordusunun havada ve denizdeki zayıflığıydı. 1938'in ilk yarısında bütçenin %37,27'si silahlı kuvvetlere ayrılmış, fakat bunun %28,70'i orduya, %2,72'si donanmaya ve %3,82'si hava kuvvetlerine harcanmıştı.[97] Yani Türk ordusu, havacılık ve donanmaya yapılan yatırımlara rağmen hâlâ büyük ölçüde kara kuvvetlerine dayanıyordu.

Söke Manevralarında, 1937 (ATASE Atatürk Albümü).

Manevralara ek olarak Ege'deki askeri hazırlıklar başka alanlarda da artarak devam etti. İkinci Dünya Savaşı öncesinde bu hazırlıklar öyle bir noktaya gelmişti ki, sahillerdeki askerileştirme Türk devletinin kendi kurumları arasında bile dönem dönem tartışmalara neden oldu. Örneğin, 1937'de Genelkurmay Bodrum, Antalya, Muğla ve Aydın'a yabancıların girişinin tümden yasaklanmasını talep etti.[98] Dışişleri Bakanlığı, bu bölgelerin turistik ve ticari bölgeler olduğunu, bu nedenle böyle bir yasağın Türkiye'ye zarar vereceğini belirtip bu isteğe karşı çıktı. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ise Genelkurmay'a yasaklı bölgeleri çoğaltmak yerine gözetleme ve kontrol tekniklerinin geliştirilmesinin daha uygun olacağını belirtti. Ancak, şunu da belirtmek gerekiyor ki, Genelkurmay'ın kontrol amaçlı bazı uygulamaları da çeşitli sorunlara yol açıyordu. Mesela Batı Anadolu'ya avcılık için gelen kişilere, lisansları olsa dahi uygulanan bazı kısıtlamalar farklı ülkelerle diplomatik sorunlar yaratıyordu.[99] Her ne kadar Türkiye'nin güvenliği konusunda ülkenin her kurumu oldukça dikkatli olsa da bazen Genelkurmay'ın sert yaklaşımları farklı bakanlıkların tepkisini çekebiliyordu. Bu konuda Dışişleri ve İçişleri Bakanlığı özellikle yabancıları ilgilendiren konularda Türkiye'nin ilgili konsolosluklarla temas halinde olması gerektiğinin altını çiziyordu.

Fakat İkinci Dünya Savaşı yaklaştıkça güvensizlik iki kıyı arasındaki ilişkilere daha da hâkim olmaya başlamıştı. Türkiye hem

sahillerinde gezen yabancıları hem de aynı bölgelerde yaşayan ve Kemalist rejime muhalif olan Türk vatandaşlarını, potansiyel casus olabilecekleri şüphesiyle yakından izliyordu.[100] Aynı şekilde İtalyan yetkililer de Oniki Ada'daki Türk, Yunan ve İngilizleri takibe almıştı. Hatta Rodos'taki Türk cemaatinden *Cumhuriyet* ve *Kurun* gibi gazetelere istihbarat gönderen kişilerin kimliği de İtalyanlar tarafından biliniyordu.[101] Üstelik taraflar sadece sivilleri değil, birbirlerinin diplomatik temsilciliklerini de suçluyorlardı. İtalyanlara göre Rodos'taki Türk Konsolosluğu casusluk merkezinden başka bir şey değildi.

Türkiye'nin bu dönemde karşı kıyı ile olan ilişkilerinde önemli ve sorunlu olan bir diğer mesele ise göçtü. Aslında Ege'de göç, bu çalışmanın kapsadığı zaman diliminin bütününde var olan bir olguydu. Fakat 1930'larda sayılar oldukça artmıştı. Bunun altında yatan en önemli neden, Habeşistan Savaşı ile adaların askerileşmesiydi. Ancak, artan göç savaş bittikten sonra da azalmadı. Bu çalışmada sıklıkla bahsedilen Vali Mario Lago'nun yerine Cesare de Vecchi getirildi. De Vecchi'nin sert İtalyanlaştırma politikası adalardaki rahatsızlığı artırdı.[102] Genelde İtalyan yönetimiyle pek de sorun yaşamadığı söylenen Türk cemaatinin de Türkiye'ye göçleri bu süreçte hızlandı.

1937 ve 1938'de göç arttıkça İtalyan yönetimi Türk Konsolosluğu'nu bu göçü hızlandırmakla suçladı.[103] İtalyanlara göre, Türkiye adalardaki cemaati Türkiye'nin "silahşörü" yapabilmek için göç etmeye teşvik ediyordu. Türkiye göç eden adalı Türklere Batı Anadolu'da kalma izni verse de[104] aslında durum İtalyanların düşündüğünden farklıydı. Çünkü adalardan karşı kıyıya göç sadece adalı Türkler arasında gerçekleşmiyordu. Oniki Adalı Rumlar da Anadolu'ya kaçıyor ve kıyılar arasında ciddi diplomatik sorunlara yol açıyordu. Böyle bir durum oluştuğunda Türkiye, göç eden Rumları yeniden Oniki Ada'ya göndermek yerine Yunanistan'a sevk etmeye çalışıyordu.[105] Ancak Yunanistan, adalıları her zaman kabul etmiyordu ve bu durumda Türkiye kendisini karmaşık bir sorunun ortasında buluyordu. Türk yetkililerin bazen Rumları Yunan adalarına yasal olmayan yollardan sokmayı

dahi tartıştığı ancak bu durumun yol açabileceği sıkıntıları düşünüp vazgeçtiği görülüyor.[106] Rumlara ek olarak İtalyan askerler de adadaki askeri görevlerinden kaçıp Türkiye'ye sığınıyor ve mevcut diplomatik sıkıntıları artırıyordu. Görüldüğü üzere göç, İtalyanların iddia ettiği gibi Türkiye'nin teşvikiyle palazlanan bir olgu değildi.

Türkiye'nin adalarla olan ilişkisi bir taraftan güvenlik meseleleri, diğer taraftan diplomatik krizlerle sınanırken, Ankara diğer taraftan İngiltere ve Yunanistan ile dostane ilişkiler kurmaya devam ediyordu. Örneğin, 1937 yılında Türkiye ve Yunanistan askeri heyetleri Ege ve Trakya'daki savunma hattını konuşmak için birbirlerine karşılıklı ziyaretler gerçekleştirdi. Türk Genelkurmayı'nın Eylül 1937'de Yunanistan'a yaptığı bir ziyaretten hemen sonra Yunan askeri yetkililer gizli tutulan bir iade-i ziyarette bulundu. Bu ziyaretlerden sonra diplomatik çevrelerde çeşitli söylentiler çıktı. Bunlardan bir tanesine göre, Ege'de olası bir savaşta Türkiye Yunanistan'ın izni ile Samos, Sakız, Midilli ve Limni'yi işgal edip hem adaların İtalya tarafından işgalini önleyecek hem de Ege'yi savunacaktı.[107] İtalyanlara göre bu durum, Ege'deki siyasi dengelere İngilizlerin müdahale etmesiyle gerçekleşiyordu. Yunanların adalar gibi kırılgan bir meselede böyle bir izni vermesi mümkün değildi ancak Türkiye ve Yunanistan'ın birbirine giderek yakınlaştığı da doğruydu. Zaten bu durum 1938'de imzalanacak yeni bir dostluk antlaşmasıyla da ortaya konacaktı. Bu antlaşma, 1930 ve 1933 antlaşmalarına benzer hükümler içeriyordu. Yani taraflardan biri saldırıya uğradığında diğerinin tarafsız kalmasını, aynı zamanda sorunun barışçıl yollardan çözümü için destek vermesini öngörüyordu. Atina ile Ankara arasındaki ikili ilişkilerin ulaşmış olduğu nokta, görmezden gelinemeyecek kadar dostaneydi ve bu nedenle de yukarıda bahsedilen söylentiler İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam edecekti.

İngiltere'nin özelde Ege'de, genelde ise Akdeniz'deki tutumu henüz ikircikliydi. Yani, İtalyanların düşündüğü gibi Türk-Yunan dostluğunu oluşturan en önemli etmen İngiltere değildi. Zira İngiliz makamları 1938 gibi geç bir tarihte dahi İtalyanların Al-

Balkan devletlerinin Genelkurmay Başkanları ile, 1937 (ATASE Atatürk Albümü).

manya'dan koparılabileceği umudunu taşıyordu.[108] Fakat bu düşüncesine rağmen Ege'deki önemli bir parametreyi oluşturmaya başlamıştı. İtalyanlar 1936'dan itibaren Ege'deki İngiliz faaliyetlerini endişeyle takip ediyordu. Oniki Ada yönetimine göre İngilizler, daha 1938'in başında adalara yönelik bir savaş planına sahipti. Bu plana göre, bir çarpışma gerçekleştiği takdirde İngiliz kuvvetleri havadan ve denizden yaptığı kuşatmayla adaları yirmi dört saat içinde ele geçirmeyi planlıyordu.[109]

1938'in başında İngiltere'nin İtalya'yı kaybetmeme hedefi göz önünde tutulduğunda böylesi bir planın mevcudiyeti tartışılabilir. Ancak, 1938'de olacak gelişmelerle İngilizlerin umutlarının birer birer suya düştüğü görülecek ve bu durum İngiliz tutumunu değiştirecekti. Zaten 1938 Mart'ında gerçekleşen *Anschluss* ve Eylül'de Almanların Sudetler bölgesini ilhak etmesiyle de İngilizlerin takip ettiği "yatıştırma" politikasına karşı yüksek sesler çıkmaya başlamıştı. Bu bağlamda Akdeniz'de İtalyan gücüne karşı değerini kanıtlamış Türkiye, bu kez de Almanya üzerinden stratejik bağlamda önem kazandı. İngilizlere göre Türkiye'nin Büyük Savaş'ta olduğu gibi Almanlarla işbirliği yapmasının önüne kesinkes geçilmeliydi, çünkü Türkiye Almanların doğuya ilerlemesinin önündeki en büyük engeldi.[110] İtalya'yı kendisinden uzaklaştırmamak için Türkiye ile ilişkilerinde gelgitler yaşayan İngilizler, bu tarihten

itibaren Ankara ile daha yakın ilişkiler kurmaya çabalıyordu. Henüz resmi bir ittifak ilişkisi kurmasa da Londra Ankara'nın daha fazla silah alabilmesi için Mayıs 1938'de 16 milyon sterlinlik bir yardım paketini kabul etti.[111]

İngiltere ile daha da yakın ilişki kurmak isteyen Türkiye, Hatay nedeniyle sorun yaşadığı Fransızlarla da Temmuz 1938'de bir dostluk antlaşması imzaladı.[112] Nazilerin Avrupa'da yükselen gücü, İngilizlere benzer şekilde Fransızları da Türkiye'ye yakınlaştırmıştı. Bu konjonktürde Fransa özellikle 1938'in sonuna doğru Hatay'ı Türkiye ile yapacağı bir ittifak için feda etmeye karar vermişti.[113] Üstelik Münih Konferansı'ndan sonra Fransa Türkiye'ye karşılıklı yardım antlaşması önermiş, fakat Türkiye, içinde İngiltere'nin de bulunacağı üçlü bir pakt istediği için bu öneriyi reddetmişti.

Fransa ile Türkiye arasındaki bu yakınlaşmayı sağlayan unsur, İngiltere'ydi. Ancak İngiltere, Türkiye'nin üçlü bir ittifak antlaşması isteğini Almanya ve İtalya'yı provoke edebileceği endişesiyle reddetmeye devam ediyordu. Millman'ın da belirttiği gibi, 1939'a kadarki süreç, Türkiye'nin İngiltere'yi resmi bir antlaşma çerçevesi içine sokma isteğine karşılık İngiltere'nin daha büyük bir politikayı böyle bir antlaşmayı gereksiz kılacak şekilde dönüştürme çabası şeklinde özetlenebilir.[114] İngiltere'nin dış politikasının iflasını ortaya koyan iki gelişme ise 1939'un ilk aylarında gerçekleşti. İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ve Almanya'nın Çekoslovakya'ya saldırmasından hemen sonra, 12 Mayıs 1939'da İngiliz-Türk Deklarasyonu ilan edildi. Bu deklarasyona göre taraflar, Akdeniz'de bir çatışma olması halinde birbirlerine etkili şekilde yardım edeceklerine dair söz veriyordu.[115] Türkiye, Hatay meselesinin kendi lehine çözümünden sonra benzer bir deklarasyonu Fransa ile de imzaladı. Ekim 1939'da ise taraflar bu deklarasyonları üçlü bir antlaşma haline getirdi.

Sonunda Türkiye, Akdeniz'de 1935'ten beri aradığı desteği kazanmıştı. Bir sonraki bölümde görüleceği gibi Türkiye'nin, müttefikleriyle masaya yatıracağı ilk konu yine bu adalar olacaktı. Fakat bu paktın batıdaki Türk güvenliğini aşan birden fazla

Tanzimatın yüzüncü yıldönümü münasebetile neşredilmesi vecibelerin
TANZİMAT
Maliye Nazırları
Yazan: Mehmed Zeki Pakalın
Fiatı 125 kuruştur 150
KANAAT KİTABEVİ

Cumhuriyet
İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Onaltıncı yıl sayı: 5567
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No. 248
Telefon: Başmuharrir ve yaz: 22508. Tahrir heyeti: 24292. İdare ve matbaa kısmı 24292 - 24293
Perşembe 9 ikinciteşrin 1939

Söz Söylemek ve İŞ BAŞARMAK
Yazan: KARNEGİ
Nakledan: ÖMER RIZA
440 sahife 125, Ciltli 150 Kr.
Ahmed Halid Kitabevi

Ankara muahedesi, Mecliste dün ittifakla tasdik edildi

Hariciye Vekilimizin mühim beyanatı

Paktın tasdiki

Şükrü Saracoğlu, üç taraflı paktın büyük ehemmiyetini tebarüz ettirdi ve şiddetle alkışlandı

Hariciye Vekili Saracoğlu Meclis kürsüsünde

Dün Büyük Millet Meclisinde Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu tarafından Türk - İngiliz - Fransız ittifakının ehemmiyetini belirten aşağıdaki beyanatta bulundu:

Şimdiye kadar üzerinde birçok defalar yaptığım Türk - İngiliz - Fransız ittifakının memleketimize nekadar iyi ve hayırlı bir eser olduğunu anlatmak için, teşkil kabiliyeti münasebetile Meclisin gösterdiği emniyet beyanını büyük bir şeref ve memnuniyetle kaydetmeğe lüzum görmüyorum. Hariciye Vekili Saracoğlu Şükrü muahedenin bazı yapılacakları hakkında, Ferit Celal Bayar, Meclise arz ettikten sonra, meclisler kendilerine verilen vazifeleri yaparken, bazı kanunlar için uzun müddet müzakerelerde bulunurken, bu kanunların memleket ve milletin hayatında ne kadar mühim rol oynadığını, bu hususta evvelden hazırlanmış bir mütalaa ileri sürdüğü zaman, meclislerin bu kanunlara ehemmiyet vermediği, bu kanunları lüzumsuz gördüğü zannedilmemelidir. Bilakis bu kanunlar, memleketin ve milletin hayatında ne kadar mühim rol oynadığını bilirler ve takdir ederler. Bu kanunlar, memleketin ve milletin hayatında ne kadar mühim rol oynadığını bilirler ve takdir ederler.

Şükrü Saracoğlu, Ankara muahedesini hayata kavuşturan şartlar hakkında izahat verirken, muahedenin hazırlanmasında rol oynayan devletlerden bahsederek, büyük Millet Meclisi hükümetinin onlara teşekkürlerini sundu. Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında aaz evvelce akdedilen gibi basit ve maddi menfaatlerinin müşterek mevzuu olmadığını, en büyük gayesi sulha hizmet olan muhitlerinin dünya tarihinde bir dönüm noktası teşkil edeceğini söyledi. Vaziyet

— Bu muahedeyi hazırlamak için yapılan askeri ve siyasi bir temas neticesinde, bir taraftan Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında sıkı münasebetler tesis edilirken, diğer taraftan da Almanya ile Sovyet Rusya arasında bir yakınlaşma başlamıştı. Bu iki yakınlaşma arasında bir münasebet tesisi mümkün müydü?

Vaziyetin bu şekilde inkişafı karşısında, Türkiye ile Almanya arasında bir anlaşma yapılmasına imkan var mıydı?

Bu suallere cevap vermeden evvel, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir yakınlaşma başlamadan evvel

niteliği de vardı. Oniki Ada'dan gelecek bir saldırı korkusu, Türkiye'yi 1930'ların ikinci yarısında İngiltere'ye ve dolaylı olarak da Fransa'ya yakınlaştırarak Türk dış politikasının genel gidişatında büyük denilebilecek bir değişiklik yaratmıştı. Bu değişikliğin sonuçları uzun yıllar kendisini hissettirecekti.

V

Müzakere Masasındaki Adalar: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Oniki Ada ve Türkiye

İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Türkiye Akdeniz'den gerçekleştirilebilecek bir saldırıya karşı İngiltere ve Fransa'nın yardımını garantilemişti. Türk dış politikası açısından bakıldığında Akdeniz'deki en büyük tehdit algısı ise 1939 yılında hâlâ Oniki Ada'ydı. 1939 ve 1940 yılları boyunca Türkiye'nin müttefikleriyle yaptığı askeri müzakerelere bakıldığında Ankara'nın iki savaş arası dinamiklerini yansıtan adalar hassasiyetinin devam ettiği görülür.

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin diplomatik ve askeri alandaki sorunları iki savaş arası döneme kıyasla çok boyutlu bir hal aldı. Oniki Ada ve İtalyan tehdidi bir tarafa bırakıldığında, Trakya'daki Alman varlığı ve Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin inişli çıkışlı hikâyesi savaş boyunca Türkiye'yi zora sokan etmenler arasındaydı. Üstelik tüm bu sürecin içinde Türklerin İngilizler ile ilişkisi de gerginlikten uzak değildi. Türkiye bu yıllarda savaş

1919 dan 1937 yılına kadar
DÜNYA TARİHİ
LEON CAHEN - RAYMOND
RONZE - EMILE FOLINAIS
Tercüme eden:
GALİB KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU
Fakir Maarif Vekili
Cihan Harbinden sonraki beynelmilel siyasi ve içtimai hâdiselerin yegâne tarihi
Fiatı 15.0, cildsiz 12.5 kuruştur.
KANAAT KİTABEVİ

Cumhuriyet

Onaltıncı yıl sayı: 5447 İSTANBUL — CAĞALOĞLU Çarşamba 12 Temmuz 1939
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No. 248 Çarşamba 12 Temmuz 1939
Telefon: Müdürlük ve evi: 22366, Yazı işleri: 24238 İdare ve matbaa kısmı 24239 - 24240

Memleketin en çok sevilen şarkı
Salacak Kızkulesi
Perşembe 15-7-939 Cumartesi akşamı
Memleketin en çok sevilen sanatkârı
SAFİYE
Arkadaşlarile bir konser verecektir.
21.30 da köprüden hususi vapur kalkacak ve 1 de dönecektir.

Akdenizde vaziyet

İtalya, 12 adada büyük askerî hazırlık yapıyor

Rodosa mütemadiyen harb malzemesi geliyor, Patmos adasındaki sivil halk tahliye edildi, bunlardan bir kısmı memleketimize iltica etti

Basın Birliği Kongresi münasebetile: Matbuat

Bu işin yolunda gidebilmesi için bir takım şartlara ihtiyaç vardır. Halkın sıhhatini korumak istiyorsak onu kendi haline bırakmamalıyız, su ve tedbirleri almakla mükellefiz. Milli mücadelemizin elemanları veriyorsak elimizi kolumuzun bağlayıp oturmak olmaz; icab eden vazifeleri bikmadan, usanmadan başarmak lâzımdır.

Her içtimai faaliyet sahasında olduğu gibi, matbuatın da iyi işleyebilmesi için bu müessese ile alâkadar mekanizmaları şiddetle muhtacız. Memleketin fikir hayatının inkişafını temin edecek (matbuat bürüyeri) en kâfi gördüğümüz hatalardır.

— Gazeteler serbestliğine, Kanunun çerçevesini aşmamak şartile istediklerini yazmalar!

Demekle, bir memlekette siyasî ve içtimaî ahengin garantî altına alınamıyacağı, birçok tecrübelerden sonra, artık her yerde iyice anlaşılmış bulunuyor.

(Matbuat bürüyeri) o kadar geniş manalı bir methumdur ki, onu bütün kelime ile izah etmek sandığımız kadar mümkün olamaz. Son tahlilde (ifade serbestliği) ne varsa bu methum, dairenin yegâne varlıkları olan dört hendesîdir. Dil ile, Ezop'un söylediği gibi:

— Dünyanın en iyi, hem de en fena şeyidir.

Şu halde sayısız faydaları kadar sayısız zararları da olan (matbuat bürüyeti) neden cemiyete azamî verim temin etmek için onu kontrol altına almak ve sayısız zararlardanmak gerektir.

Matbuat bürüyetinin kontrolünü yapan iki büyük kuvvet var:

Kanun ve efkârı umumiye!

İyi hazırlanan ve iyi tatbik edilen kanunlar, en büyük bir hizmet verirler. Hiçbir cemiyete ve fertlere zarar gelmesini mümkün mertebe önlerler. Fena hazırlanan ve eksik tatbik edilen kanunların matbuatı ve dolayısile cemiyeti ne gibi yeni vaziyetlere sokmuş olduğu hâdiseler, çoktur. İyi kanunlar iyi ellerdere bırakılırlar; onları kullanan cemiyetle uyduklara için hareket ahengini bahalandırırlar, bâkî bir fertlere tesviyik ve ihtirâs verirler. Fakat ne de olsa kanun bir sekil şeklidir. Ince noktalara nüfuz edemez, muharririn zamimi veya değil bahsi mucadelatın tahlilden değildir. Efkârı umumiye, halk arasında dolaşan fikir cereyanları olmak itibarile daha büyük bir kontrol kuvvetidir. Matbuat bürüyetinin cemiyete azamî fayda verebilmesini temin bakımında efkârı umumiyenin oynadığı rol kanundan da üstündür. Onu hassas bir barometreye benzetebiliriz. En gizli fikir cereyanlarını derhal sezer. Kendi iz duygularını ifade eden gazeteyi ve gazetecileri hemen tanır ve benimser. Cemiyetin menfaatine uygun bulmadığı neşriyatı sicilleri bir reaksiyonla karşılar. Bunun misallerini bir kendi hayatımızda bizzat görüyoruz.

Bir gazetenin efkârı umumiyeye hâkim olması ve onu istediği gibi sürükleyebilmesi ancak iptidaî ve kültürsüz muhitlerde — o da bir derecye kadar- mümkündür ki o zaman da diğer kontrol vasıtasının, kanunun hâkimiyet elde mücadelesi sosyal abenin boşalmasına mâni olur.

Bizde bu iki kontrol unsuru matbuat üzerindeki vazifelerini muvaffakiyetle başarıyorlar. Bilhassa efkârı umumiye, Atatürk Türkiyesinin talebi verdiği tâlîr ihtiva sayesinde günden güne daha ileri, daha olgun bir seviyeye yükseliyor.

Fakat bu iktiî kâfi mi?

NADIR NADİ

[Arkası 2nci sütun 6 da]

Rodos şehrinden bir manzara

Londra 11 (a.a.) — *Daily Herald*'lıklara gemi verildiğini gazetesine bildirmektedir.

[Arkası 2nci 7 sütun 6 da]

Nafıa Vekili, bu sabah Zonguldağa gidiyor

Ali Fuad Cebesoyun beyanatı

«Bu seyahatte Karadenizin garb mıntakasında en iyi mahrec olacak limanın yeri tayin edilecek»

İngiliz mütehassıs heyeti, dün sabah geldi

Ankara 11 (Telefonla) — Nafıa Vekilimiz General Ali Fuad Cebesoy, yarın (bugün) Zonguldağa hareket edecektir. Nafıa Vekilimiz bu seyahatinde Nafıa Müdürü Hamdi ile bazı teknik arkadaşlar refakat edeceklerdir. Bu seyahatte Karadenizin garb mıntakasında yapılacak limanın merkez tayin edilecektir. Vekil Zonguldak mıntakasında dünyaca meşhur sarkıya seyahat edeceklerdir. General Ali Fuad Cebesoy gördüm, seyahati hakkında bana şu beyanatta bulundu:

— Kendi mütehassıslarımız ve İngiliz heyetleri celbettiğimiz müteahhitlerle birlikte yapacağımız bu seyahatte Karadenizin garb mıntakasında hem en iyi mahrec olacak limanın yeri tayin edilecek, hem de bu limanın ne gibi tesisatla vücuda getirileceği tesbit edilecektir. Bu seyahatten sonra Ankaraya dönerek bu hususta bir rapor hazırlıyacağım.

Nafıa Vekili Ali Fuad Cebesoy

[Arkası 2nci 7 sütun 4 de]

İlk ve orta mekteblerimizde

Musiki tedrisatına yeni bir istikamet verilecek

Derslerin mütehassıs muallimler uhdesine tevdii ve çocuk orkestraları teşkili işi tetkik ediliyor

Sehrimizdeki çocuk orkestrasının küçük sanatkârları, muallimlerile beraber...

(Yazısı 7 nci sahifemizde.)

Vekiller Heyeti

Dün Cumhur Reisinin riyasetinde toplandı

Ankara 11 (a.a.) — Vekiller Heyeti bugün saat 11 de Reisicumhur İnönünün riyasetinde toplanarak iki buçuk saat süren bir müzakerede bulunmuşlardır.

Hatayın kurtuluş bayramına hazırlık

Ankarada büyük bir program yapıldı

Ankara 11 (a.a.) — Temmuzun 23 üncü pazar günü tes'id edilecek olan Hatay kurtuluş bayramına anavatanın iştirakî programı tesbit edilmiştir.

Bu programa göre:

A:

1 — Gazi Ayantab, Maraş, Serhan, Icel ve Urfa vilâyetlerine beberinden, bu Parti ve biri de merkezi umumî olmak üzere ikişerden 10 arkadaş, ekip arkadaşların birçiraları Parti merkezinden tesviye olunacaktır.

2 — C. H. P. Umumî İdare heyetinden iki arkadaş.

3 — Türkiye Büyük Millet Meclisinden üç kişilik bir heyet. Anlaşılmaya göre, bu heyetin Ankaraya gitmesi, derek orada merasime iştirak edecektir.

4 — Yukarıdaki üç maddede adı geçen teşekküllerden seçilecek on bes arkadaş temmuzun yirminde Adanada bulunacaklardır. Bu heyet ertesi gün Hatay'a gidecektir.

[Arkası 2nci 7 sütun 3 de]

Moskovadan gelen siyasî raporlar

İngiliz ve Fransız kabineleri din raporları tetkik ettiler

Londra 11 (a.a.) — Nazırlardan müteşekkil Hariciye komitesi bu sabah Çemberlayn'in riyasetinde toplanarak Moskova müzakereleri hakkında Seeds ve Strang tarafından gönderilen raporları tetkik etmiştir.

Teleton muhabereleri

Paris 11 (a.a.) — Bone, dün Moskovaya gönderilen İngiliz - Fransız tekliflerine karşı Sovyetlerin yaptıkları mukabil tekliflerini tetkik etmiştir.

Nazırın dün bitkaç kere telefonla Fransanın Londra sefirile görüştüğü haber alınmıştır.

Diplomatik mahfillerde söylendiğine göre bu iki noktalarda ittifak hasıl olmasına rağmen Sovyetler yeniden bazı teklifleri ileri sürdükleri için nihai anlaşmaya ne derecede erdikleri henüz malûm değildir.

Geçen haftalar zarfında Fransa ile İngiltereyin pek büyük bir hüsnüniyet gösterdikleri, fakat yeni Sovyet taleblerinin belki de kabul edilemiyeceği ayrı mahiyetlerde ilâve edilmekte olduğu Müzakerelerin faaliyetle devam edeceği ümid olunmaktadır.

[Arkası 2nci sütun 6 da]

Kahve şirketi tahkikatı

Teftiş bitmiş ve mesele tedbir safhasına girmiştir

Ankara 11 (Telefonla) — Bazılıya kahve şirketi hakkında bir müddettenberi yapılmakta olan teftiş ve tetkikler tamamile nihayet bulmuş ve iş tedkik alma safhasına gelmiştir.

Ticaret Vekâletinde salahiyettar makamdan bu münasebette şu izahatı aldım:

Bu iş üzerinde yapılan tetkikler neticesinde ve müfettişler raporu Maliye Baş Hukukmüşavirinin reisliği altında Iktisad ve Ticaret Vekâletleri hukuk müşavirlerinden mürekkeb heyete tevdi edilmiştir. Heyet bu raporlar üzerindeki tetkiklerle müteahhidin hukukî vaziyetini tayin edecektir. Bu suretle alınacak hukukî müteahhidden sonradır ki alınacak cab eden tedbirler tesbit edilecektir.

[Arkası 2nci 7 sütun 5 de]

Elçiler arasında geniş tebeddülât yapılacak

Bazı sefirlerimizin merkeze alınacağı ve bir kısmının da yerleri değiştirileceği anlaşılıyor

Paris elçimiz Suad Davaz

Berlin elçimiz Hamdi Arpağ

Moskova elçimiz Zekâi Apaydın

Ankara 11 (Telefonla) — Elçileri - Sevket Fuad Keçecinin Kopenhag, Hariciye Müsteşarı Agâhın Stokholm elçiliklerine yakında tayinleri muvacehatur.

Berlin büyük elçimiz Hamdi Arpağla Moskova büyük elçimiz Zekâinin merkeze celbedilecekleri anlaşılıyor.

Paris büyük elçiliğinize Peşte büyük elçimiz Behzat, Tahran büyük elçiliğine Paris büyük elçisi Suad Davazın, Berlin büyük elçiliğine Tokyo büyük elçimiz Hüsrev Geredenin, Atina büyük elçiliğine Tahran büyük elçimiz Esatin tayin edilmesi muhtemeldir. Bu tebdilât mümkün olan en kısa müddet zarfında ikmal edilecektir.

Adliyede 33,581 liralık bir suiistimal davası

Suçlulardan Emin, dün Ağıreza mahkemesinde sarfiyat kararları hakkında şayanı dikkat iddialarda bulundu

İstanbul ağırceza mahkemesi; dün hemen bütün gün, seni başlıyan mühim bir davanın mahkemesile meşgul oldu. Dava mevzuu, İstanbul adliyesinde yapılan bir suiistimal olduğu, Mevkuf ve gayrimevkuf birçok muamelesi vardır. Bu geniş ölçüde suiistimalin bitkaç senelik bir devre içerisinde ve muhtelif tarihlerde yapılmadığı tekinde ilendiği de, ayrıca bahis mevzuudur. Hazine, bu yüzden 33,581 lira 60 kuruş zarara uğradığı kaydile, avukat Sami Sırmalı vekâletile davaya girmiştir.

Mevkuf olarak mahkeme edilenler, evvelce adliye levazım kâtibliğinde ve sonra mutemedlikte bulunan Eminle mutemed Asım, mahkeme kâtiblerinden Tevfik, diğerleridir.

[Arkası 2nci sütun 5 de]

Köseivanofun Belgradda yaptığı müzakereler

Neşredilen resmi tebliğde; iki devletin, bitaraflık siyaseti takib etmeleri Balkan sulhunun menfaatlerine uygun olduğu bildiriliyor

Belgrad 11 (a.a.) — Bulgaristan Başvekili Köseivanof, dün Brdo sarayında Naib Prens Paul tarafından kabul edilmiş ve öğle yemeğine alıkonulmuştur.

Resmi tebliğ

Belgrad 11 (a.a.) Köseivanof ile Markoviç arasında yapılan görüşmelerden sonra aşağıdaki tebliğ, matbuat mümessillerine tevdi edilmiştir:

«İki devlet adamı, aşağıdaki hususları beyan etmekte müttefiktirler:

1. Yugoslav-Bulgar hudud meselesi politikasının daimi dostluk paktının ruhuna

Bulgar Başvekili, Berlinde defteri mahsusu imzalıyor

uygun bir şekilde iskâsaf etmelerine ve derinleştirilmesine devam edilmesi lâzımdır.

2. Mümkün olduğu kadar aki ikisasil bağlarla birlemek iki memleketin menfaati ikiizasındandır.

3. İstiklâl ve bitaraflık siyaseti, iki memleketin olduğu kadar Balkan sulhunun da menfaatlerine en iyi bir şekilde tetabuk etmektedir.

4. İki hükûmetin bütün komşularile iyi ve dostane münasebetler idamesi ve mahsivtedir.

Sofya 11 (a.a.) — Bazı yabancı gazeteler, Meb'usan Meclisi Reisi Muşanof'un yalancı memleketlere yapılı seyahatte, hususi bir vazife ile tavzif edilmiş olduğu hakkında haberler neşretmektedir. Bulgar ajansı, bu haberleri, en kat'i bir surette yalanlamaya mecburdur. Fakatsiyle birlikte seyahat etmekte olan Muşanof'un bu seyahatı, tamamile hususi

Akdeniz'de Vaziyet, 12 Temmuz 1939.

dışı kalmaya çalışırken yaşadığı sorunların üstesinden çok yönlü bir diplomasi izleyerek gelmeye çalıştı. Çok yönlü ve etkin bir diplomasi demek, farklı dönemlerde farklı taraflarla aynı masaya oturmak anlamına da geliyordu.

Türk dış politikasının iki savaş arası dönemine damgasını vuran Oniki Ada bu dönemde de müzakerelerin bir parçası olmayı başardı. Adalar, Ankara'nın savaş dışı kaldığını ilan ettiği 1940'a kadar Türkiye'nin hem diplomatik hem de askeri müzakerelerinin önemli bir meselesiydi. 1940'tan sonra ise hem Müttefikler hem de Mihver tarafından Türkiye'ye sunulan birçok teklifte yer aldı. Bu nedenle de Oniki Ada, savaşan her iki grubun üyeleri tarafından da sık sık müzakere edildi. Öyle ki, bazen müttefikler arası problemlere yol açtığı gibi, bir devletin içindeki farklı kurumlar arasında bile tartışma konusu oldu. Bu bölüm farklı katmanlardaki tüm bu müzakere sürecine odaklanacaktır. Savaş sırasında bu konu üzerine yapılan birçok tartışma ve teklif, savaşanların zihnindeki Türkiye ve Oniki Ada ilişkisini göstermesinin yanı sıra 1944'ten sonra ciddi olarak tartışılacak Oniki Ada'nın egemenlik sorununun başlangıcına ışık tutması açısından da oldukça önemlidir.

İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye

Dünya savaşı, Türkiye'nin hem içte hem de dışta zorlayıcı koşullarla mücadele etmek zorunda kaldığı bir dönemi başlattı. Türkiye savaş dışı politikasını sürdürüp kendisini herhangi bir saldırıdan korumaya çalışırken iç politikada otoriterliğin arttığı ve savaş ekonomisinin getirdiği sıkıntılarla boğuşulan bir dönemi beraber yaşadı.

Atatürk'ün 1938'de ölümüyle cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü bu dönemde mevcut kabinede ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüzüğünde yaptığı değişikliklerle siyasi gücünü artırdı.[1] Örneğin, 1939 yılında siyasi rakibi Celal Bayar'ı görevinden alarak yerine Refik Saydam'ı başbakan olarak atadı. Refik Saydam 1942 yılına kadar görevinde kalacaktı. Sonrasında ise başbakanlık görevine 1938 yılında Tevfik Rüştü Aras'ın yerine Dışişleri Bakanlı-

ğı'na getirilmiş olan Şükrü Saraçoğlu atanacaktı. Bu dönem analiz edildiğinde, siyasi gücün İnönü'nün elinde olduğu ve bakanların da çoğunlukla cumhurbaşkanının kararlarının uygulayıcısı olduğu görülmektedir.[2]

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yılları rejimin aldığı nitelik nedeniyle bugün hâlâ tartışılmaktadır. Rejimin iç politikadaki niteliğini tartışmak bu çalışmanın kapsamını aşar. Ancak, dış politika açısından bakıldığında böylesi bir rejimin en önemli yansıması, Türk dış politikasında karar alma mekanizmasının bizzat İnönü'ye bağlı olmasıdır. Zaten cumhurbaşkanı da vaktinin ve enerjisinin çoğunluğunu bu alana vakfetmiştir.[3] İkinci Dünya Savaşı'nın zorlu koşullarında Dışişleri yetkilileriyle sık sık bir araya gelen İnönü, dış politika anlayışını uygulamak için gerektiğinde kendi bakanı da dahil olmak üzere birçok kişiyi feda etmekten de kaçınmamıştır. Deringil'in de belirttiği gibi, 1944 yılında müttefiklerle daha yakın ilişki kurmak için bu ülkeler tarafından Alman yanlısı olarak görülen Dışişleri'nin en kabiliyetli şahsiyeti Numan Menemencioğlu'nu dahi azletmesi, bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden birini teşkil eder.[4]

Hükümetin, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki birincil hedefi, özellikle 1940'tan itibaren Türkiye'yi savaştan uzak tutmaktı. Ankara bu hedef doğrultusunda dış politikada elindeki tüm olanaklarını sonuna kadar kullandı. İngiltere ve Fransa ile imzaladığı pakta rağmen savaş dışı kalacağını ilan etti. Gerektiğinde de Almanya ile müzakere masasına oturdu. Hatta Türkiye'nin bu tutumu, yıllar ilerledikçe müttefikleriyle arasında, savaş sonrası döneme de sarkacak sorunları beraberinde getirdi. Savaş koşullarının belirsizliği, diplomasinin yanında askeri önlemler almayı da gerektiriyordu. Bu nedenle, seferberlik ilanıyla birlikte ordunun hedeflediği insan gücü 1,3 milyona yükseldi.[5] Savaş koşullarının gerekliliği olan bu durumun, tahmin edilebileceği gibi iktisadi duruma direkt etkileri vardı.

Türkiye, Şubat 1945'e kadar savaş dışı durumunu sürdürdü. Fakat 1 milyonun üzerindeki asker sayısı, bu sayıdaki erkeğin üretimden çekilmesi ve beslenmesi anlamına da geliyordu. Ta-

rımsal üretimdeki keskin düşüşü, devletin giderlerini karşılamak için koyduğu vergi yükü takip etti. Tüm bunlar ordunun iaşesinin zorlukları, düşen ticaret hacmi gibi problemlerle birleşince Türkiye'de enflasyon, kıtlık ve karaborsa gibi sorunlar belirdi.[6] Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi gibi bazı uygulamalar bu dönemin bugün hâlâ çok tartışılan niteliği açısından oldukça önemlidir. Otoriter bir tek parti rejiminin bu gibi uygulamaları literatürde, savaş sonrası dönemde açıkça görülecek iktidar partisi ve toplumun farklı sınıfları arasındaki ayrışmanın en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.[7]

Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sini yorumlamak oldukça zorlu bir işe tekabül eder. Bir taraftan otoriter tek parti yönetimi, diğer taraftan iktisadi durumun yol açtığı sorunlar Türkiye'de on yıllardır analiz edilmeye devam etmektedir. Fakat bunun yanında bu yıllar sadece "milli şeflik" rejimi üzerinden tartışılamayacak kadar çok yönlüdür. Türkiye'nin en son ana kadar savaşın dışında kalabilmesi, özellikle savaşa katılmış ve işgal edilmiş ülkelerdeki durumla kıyaslandığında Türkiye'yi "şanslı" kategorisine koymaktadır. Bu bölümün bundan sonraki kısımları, bu politikanın Oniki Ada'ya yansımasını ele alacaktır.

Savaşmak ya da Savaşmamak: 1939-1940 Yıllarında Türkiye'nin Ege Anlayışı

1939'un yaz aylarında Türkiye İngiltere ve Fransa ile deklarasyon imzaladığında Türk dış politikasının en önemli parametresi Oniki Ada'ydı. Fakat 1939'un ikinci yarısındaki gelişmeler sonucunda Türkiye'nin güvenlik anlayışı İtalya, Almanya, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği'ni birlikte göz önünde bulunduracağı şekilde genişledi. Bu sebeple 1939'dan itibaren Türkiye, yaptığı tüm müzakerelerde farklı sorunları birlikte ele almak zorunda kaldı. Oniki Ada'nın durumu ise bu müzakerelerde tekrar tekrar masaya yatırıldı. Türkiye'nin savaş dışı kalacağını açıkladığı 1940'a kadar Oniki Ada, Türkiye ile müttefiklerinin "etkisiz hale" getirme planlarının temel ögelerinden bir tanesini teşkil etti.

1935'ten sonra ortaya çıkan Trakya ve Batı Anadolu'nun müdafaasının birbirinden ayrı tutulmaması gerektiği anlayışı, 1939'un ikinci yarısında yapılan görüşmelerde de kendini gösteriyordu. Türk Genelkurmayı'nın, Türkiye'nin Ege ile uğraştığı bir dönemde Trakya'dan bir saldırıya maruz kalabileceği endişesini 1939'da da ortaya koyduğu görülüyor.[8]

Batı Anadolu ve Trakya'yı birbirine bağlayan bu bütüncül anlayış, Harp Akademisi'nin Alman uzmanı General Mittelberger tarafından da ortaya konmuştu. Mittelberger, Trakya düştüğü takdirde Batı Anadolu'nun tutulamayacağını söylüyordu.[9] Trakya, Batı Anadolu ve Boğazların geleceğini çok da şaşırtıcı olmayan bir biçimde birbirine bağlayan bu anlayış, müttefikler tarafından zaman zaman Balkanlar'a ve Ortadoğu'ya kadar genişletiliyordu. 1939 yazında Türkiye'nin gerçekleşmesinden en çok korktuğu senaryo, Trakya ya da Batı Anadolu'ya saldırılmasından hemen sonra bir diğerinin düşmesiydi ki, bunun yine İtalya ve Bulgaristan tarafından gerçekleştirilmesi olası görünüyordu.

Daha açıkça belirtmek gerekirse Ankara, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesinden sonra Roma'nın bir sonraki adımını beklemeye başladı. Türkiye, İtalya'nın ya Yunanistan'a ya da adalardan kendisine saldıracağını, bunu da Bulgaristan ile eşzamanlı bir biçimde yapacağını düşünüyordu.[10] Türkiye'nin bu düşüncesinin Fransa ve İngiltere ile yaptığı antlaşma müzakerelerine de yansıdığı görülüyor.

Genelkurmay Arşivi'ndeki belgelere göre, bu süreçte Türkiye, bir taraftan adaları İtalyanlardan temizlemek için operasyon planları yapıyor, diğer taraftan da iki savaş arası dönemin savunmacı Türkiye refleksini yansıtarak Anadolu'yu adalardan gelecek bir saldırıya karşı güçlendirmeye çalışıyordu. Savunma planları, düşman güçlerinin Muğla, İzmir ve Çanakkale'ye çıkarma yapmasının önlenmesini ve çıkarma gerçekleştiği takdirde ise ilerlemesinin durdurulmasını öngörüyordu.[11] Türkiye adalardan Anadolu'ya geniş çaplı bir çıkarmanın yapılabileceğini düşünürken; İngiltere, Fransız ve İngiliz donanmalarının Akdeniz'deki güçlü mevcudiyeti nedeniyle, İtalyanların adalar üzerinden ancak küçük çaplı

baskınlar gerçekleştirebileceğini söylüyordu.[12] Müzakerelerde yaşanan bu tarz görüş ayrılıkları ne ilk ne de son olacaktı.

1939'un askeri müzakerelerinde daha çok yer tutansa adaların etkisiz hale getirilmesi operasyonuydu. Yukarıda belirtilen görüş ayrılıkları bu planlarda da mevcuttu. Türkiye'nin belgelerine göre, operasyonda deniz ve hava üstünlüğü Fransız ve İngiliz kuvvetleri tarafından sağlanacak, daha sonraysa Türk kara kuvvetleri adaları işgal edecekti.[13] Fakat İngiliz belgelerinde bu planlar, Türkiye'nin ortaya koyduğu kadar net değildi. İngilizlere göre, operasyonun selameti için müttefik deniz ve hava kuvvetlerinin yardımı oldukça önemliydi, fakat Libya'daki operasyon nedeniyle müsait olmayabilirdi.[14] İngilizlerin kendi iç yazışmalarında Türklerin hava kuvvetlerinin durumunu tartışmaları bu nedenle tesadüfi değildi. Zaten yazışmaların sonucunda Oniki Ada'nın ele geçirilmesinin İngiliz ve Fransız'dan ziyade Türk ulusal çıkarları için önemli olduğu belirtiliyor ve adaların ele geçirilmesi için gereken müttefik kuvvetlerinin bu işe vakfedilemeyebileceği ortaya konuyordu.[15] Kısacası, 1939 yılında adalar üzerine yapılan planlarda da Türkiye ile müttefikleri arasındaki düşünce farklılıkları açıkça göze çarpıyordu.

Fakat bu konudaki İngiliz düşüncesi kısa aralıklarla değişime uğruyordu. Bir görüşmede Türk ulusal çıkarlarına daha fazla hizmet edeceği söylenen adalar operasyonu, başka bir görüşmede Akdeniz'deki güç dengesi açısından ele geçirilmesi elzem bir yer olarak görülüyordu. Zaten Oniki Ada Boğazlar, Balkanlar, Suriye, Süveyş Kanalı ve Kıbrıs'a giden yolun üzerinde bulunduğu için aksini iddia etmek biraz zordu. Bu nedenle İngiltere, yukarıdaki bahsinin aksine, genel olarak İtalya'nın savaşa girmesi durumunda adaların İngiltere'nin Akdeniz'deki stratejisine ve seyrüseferine zarar vereceğini kabul ediyordu.[16] Bu durum, İngiltere'nin farklı devlet kurumlarının savaş boyunca yaşayacağı düşünce farklılıklarını göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Zira 1945'e kadar Oniki Ada söz konusu olduğunda askeri çevreler ile diplomasi çevrelerinin konuya bakışı farklılık gösterecektir. Askeri çevreler, mümkün olan en az katkıyla adalar meselesini çözmeye çalışır-

Büyük edib
HALİD ZİYA UŞAKLIGİLİN
yeni eseri:
ihtiyar Dost
Kitabcılardan isteyiniz.

Cumhuriyet
Onaltıncı yıl sayı: 5489
İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul. No. 246
Telefon: Başmuharrir ve evi: 22068. Yahsı: Zeyrek: 24298. İdare ve matbaa numu: 24299 - 24290
Çarşamba 23 Ağustos 1939

CADDEBOSTAN
GAZİNOSUNDA
Bayan AYTEN idaresinde
Bu akşam büyük san'atkâr
Münir Nureddin
ve arkadaşları gecesi
Ayrıca: MARKO BABEN orkestrası

Alman - Sovyet paktı

Moskova ile Berlin arasında imzalanacak olan misak heryerde hayret uyandırdı

Hitler — Stalin — Molotof — Von Ribbentrop

Londranın kararı

Avam Kamarası içtimaa davet edildi, hükûmete tam bir salâhiyet verilecek

Alman - Rus Anlaşması!

Istıklâllerini müdafaaya azmetmiş ve her ihtimali zaten derpiş eylemiş milletler için vazifelerini yapmaktan başka bir şekil ve şık mutasavver olmadığına göre son tahlilde sözleşmenin çok büyük bir ehemmiyeti haiz olduğu dahi söylenemez. Olacaksa harb olacak ve uzun sürecektir.

Ayları daberi süren Moskova müzakerelerinden müspet bir netice çıkmamı beklenirken bunun tamamen mâkûs bir netice ile karşılaştık: Sovyetler Cumhuriyetile Almanyanın evvelâ iktisadî bir anlaşma yaptıklarını ve bunu müteakib da, yahud aynı zamanda, aralarında bir ademi tecavüz misakı akdettiklerini öğrendik. Hâdisenin Avrupada ve dünyada meydana getireceği tesirlerin ikâle etmek kimsenin aklından geçmez. Hattâ bu haberin bu sırada mübtemel neticeleri üzerinde muhtelif ve düşünmek doğru değildir. Vaziyetin hakikatini görmek için bilhassa ademi tecavüz misakının davanduğu ve dayanacağı şartları öğrenmeğe ihtiyaç vardır.

Diyorlar ki: Sovyetler Rusyası bir Avrupa hâdisesinden hariçde kalarak o hâdiseyi diğer Avrupa milletleri adamakıllı birbalarından sonra kendisi vaziyete hâkim olmak ister. Esasen yayınal komisyon kongrelerinde bu fikir birçok defa tekrar edilmiş olmakla beraber filiyatta Sovyetler Cumhuriyetinin bundan kendisini kolaylıkla tecrid edebilmesi, başkalarının yaptıkları tecavüz hareketlerine iştirak etmemesi, hattâ bu tecavüz hareketlerini önlemesi mümkün olabilirdi. Hususile eğer bu tecavüz Avrupanın şarkına ve cenub şarkına değil de, doğrudan doğruya Sovyetler Birliğine karşı olacak olursa, bu hâdisenin vukuunda Sovyetler Birliğinin tecavüz veya hattâ tecavüz hareketine iştirak etmemesi ihtimali yoktur. Bunun için Rusya tarafından büyük bir ademi tecavüz misakının muvafakat olunacağı bu memleketin garb hududlarında Baltıkta Karadeniz mıntıkalarında beynelmilel münasebetler hakkında kıymetli bir kaynak olduğu şüphesizdir. Bu hakkındaki Almanya ile Sovyetler arasında bir ademi tecavüz misakının akdi bir Avrupa hâdisesi vukuu için bir garanti teşkil etmiyecektir. Yalnız bir ademi tecavüz misakının akdi elleri kollarını bağlamak Sovyetler Cumhuriyetinin Baltıkın Karadeniz sahillerinde beynelmilel münasebetlerinde ehemmiyetli bir rol oynamasını mümkün kılacaktır.

YUNUS NADİ

Lâkin bu hâdise ile beraber bir de Almanyanın Sovyetlerle akdedeceği iktisadî anlaşma meselesi vardır. Bu anlaşma Almanya ve Sovyetler Birliği hükûmetleri arasında ve bu iki devletin ekonomik hayatları arasında bir münasebet tesis edecektir. Bu münasebetlerin ehemmiyetini takdir etmek için Almanyanın Sovyetlerden ne kadar mühim miktarda petrol, manganez, pamuk, kereste, kauçuk, platin, fosfat, yağ tohumları, hububat ve saire ithal ettiğini hatırlamak kâfidir. Bu iki memleket arasında bir ticaret anlaşmasının akdi Almanyanın Sovyetlerden bu maddeleri ithal etmesini temin edecektir. Bu anlaşma Almanyanın Sovyetlerden ithal ettiği maddelerin bedelini Almanyaya mal ihracatı ile ödemesini de temin edecektir. Bu anlaşma Almanyanın Sovyetlerden ithal ettiği maddelerin bedelini Almanyaya mal ihracatı ile ödemesini de temin edecektir. Bu anlaşma Almanyanın Sovyetlerden ithal ettiği maddelerin bedelini Almanyaya mal ihracatı ile ödemesini de temin edecektir.

Fransa ve Polonya kabineleri ciddî tedbir alıyorlar

Moskova 22 (a.a) — Tass Ajansı bildiriyor:

Sovyet - Alman ticaret ve kredi mukavelesi imzasının imzasından sonra, Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki siyasi münasebetlerin iyileştirilmesi meselesi ortaya çıkmıştır. Bu hususta Almanya ve Sovyetler Birliği hükûmetleri arasında vuku gelen fikir teatisi her iki tarafta da anlaşmadaki siyasi münasebetlerdeki gerginliği azaltmak, bir hasb neticesinin istihdaf edilmesi ve bu ademi tecavüz paktı akdedilmek suretile aralarında mevcudiyetini tesbit eylemiştir. Bununla beraber akdolunacak bu iki memleketin mütekabilen yükümlenecekleri taahhütlerin bunun tamamen mâkûs bir netice ile karşılaştık: Sovyetler Cumhuriyetile Almanyanın evvelâ iktisadî bir anlaşma yaptıklarını ve bunu müteakib da, yahud aynı zamanda, aralarında bir adem-i tecavüz misakı akdettiklerini öğrendik. Hâdisenin Avrupada ve dünyada meydana getireceği tesirlerin ikâle etmek kimsenin aklından geçmez. Hattâ bu haberin bu sırada mübtemel neticeleri üzerinde muhtelif ve düşünmek doğru değildir. Vaziyetin hakikatini görmek için bilhassa ademi tecavüz misakının davanduğu ve dayanacağı şartları öğrenmeğe ihtiyaç vardır.

Diğer cihetten İngiltere ve Fransız heyetlerinin bugünkü ikamet şartlarında hiç bir değişiklik husule gelmemiştir. Heyetler dün de Sovyet mümessilleriyle görüşmüşlerdir. Bugün öğleden sonra da görüşmeleri muhtemeldir.

Fransız ve İngiliz ekspertleri her ikiheyetlerin bugünkü ikamet şartlarında hiç bir değişiklik husule gelmemiştir. Heyetler dün de Sovyet mümessilleriyle görüşmüşlerdir. Bugün öğleden sonra da görüşmeleri muhtemeldir.

Londradaki Sovyet mehafiline göre

Londra 22 (a.a) — Londradaki Sovyetler mehafili, iki devlet arasında cereyan etmekte olan müzakerenin akamına ulaşmamış olan hiçbir sebeb bulunmadığını beyan etmektedirler. Hattâ zannedildiğine göre, Sovyet Rusya tarafından verilmiş bulunan cevabın, Almanya tarafından tecavüz misakları akdi hakkında bir ademi tecavüz misakları akdi hakkında bir ademi tecavüz misakları akdi hakkında bir ademi

ken, Dışişleri konunun güç dengesi, egemenlik gibi kısımlarıyla ilgilenecektir.

Türkiye'nin İngiltere ile yaptığı müzakerelerde farklı görüşler ortaya atılsa da ortada iki tarafın da hemfikir olduğu bir mesele vardı: Savaşın gidişatı açısından özellikle Leros ve Rodos'un ele geçirilmesi. Rodos Oniki Ada'nın merkeziydi ve Leros'taki deniz üssünde de yüze yakın denizaltının konuşlu olduğu tahmin ediliyordu.[17] İstanköy, Astypalaia, Kalimnos ve Karpathos da askeri açıdan güçlüydü, fakat Rodos ve Leros'un kuvvetiyle karşılaştırılamazdı. Zaten iki merkezi üssün çökmesiyle diğer adalar kolaylıkla ele geçirilebilirdi. Fakat olası bir harekâtta bu iki adadan sadece birinin ele geçirilmesi de bölgede bulunan müttefik kuvvetlerine ciddi bir biçimde zarar verebileceği için her ikisinin de eşzamanlı olarak işgal edilmesi gerekiyordu.[18] Bunun sonucunda da müttefik kuvvetler iki önemli üssü ele geçirip bölgede üstünlük sağlayacaktı. Bahsedilen Oniki Ada harekâtının yapılabilmesi için Türkiye'nin üslerinin kullanılması bir zorunluluktu. Fakat onlar da kış aylarında kullanılabilecek durumda olmadığından harekât için zamanlamanın önemi büyüktü.[19]

Oniki Ada harekâtı kapsamında taraflar 1939'un yaz ayları boyunca adalarla ilgili istihbarat raporları oluşturdu. Bu raporlarda adaların coğrafi koşulları, uygun çıkarma noktaları, doğal kaynaklar ve askeri durumuyla ilgili bilgiler vardı. Kesin olmayan bilgilere göre, savaş başladığında adalarda 40 bin İtalyan askeri bulunuyordu.[20] Sonuç olarak, İtalya savaşa girdiği takdirde taraflar farklı düşüncelerine rağmen bu adaları etkisiz hale getirmeye karar vermişlerdi.

Türkiye, İngiltere ve Fransa yaz ayları boyunca üçlü paktı oluşturmak için müzakere ederken, Almanya da Türkiye'nin karşı kampta kalmasını engellemek için çaba sarf etti. Türkiye'nin İngilizlere ve Fransızlara yaklaşmasının temel nedeni İtalyanlardı. Almanya da bu durumun farkındaydı. Bu sebeple, Almanlar İtalyanlara Türkiye'yi kaybetmemek için Roma'nın Ankara'ya güvence vermesi konusunda baskı yapmaya başlamıştı.[21] Almanlara göre Türkiye'nin stratejik konumu savaş sırasında önemli rol

M. Turhan Tan'ın
Memleketimiz hastalıklarından çıkarılan en son eserleri
Hürriyet Sultanı 150 Kr.
Vicdan Dünyası 150 »
Kadın Ayrıcalığı 100 »
Tarihi Muhakemeler 75 »
Tarihte Türkiye İçtimaiyatının büyük eserleri 25 »
— Cumhuriyet Matbaası —

Cumhuriyet

İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU

Onyedinci yıl sayı : 5793 — Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No. 248 — Telefon: Başmuharrir: 21368, Tahrir heyeti: 24296, İdare ve matbaa kısmı: 24299 - 24290 — Perşembe 27 Haziran 1940

KIRK YIL
Büyük Edib Halid Ziya Uşaklıgilin beş cildlik nefis bir eseridir.
Her kitabcıda bulunur.

Türkiye harb harici vaziyetini bozmuyor

Başvekilimiz dün Mecliste haricî siyasetimiz etrafında mühim beyanatta bulundu

Bir taraftan askeri hazırlıklarımıza devam etmekle beraber diğer taraftan her zamankinden fazla uyanık durmak mecburiyetindeyiz

Cumhur Reisimiz İnönü Başvekil Dr. Refik Saydamla Ankara'da parkurlarının sonunda

Türkiyenin vaziyeti

Yeni Avrupa harbi muvacehesinde almış olduğumuz bütün tedbirlerin en ufak derecesinde dahi hiç bir tarafa tecavüz kasdı taşımaksızın tamamen tedafüi mahiyetli olduğu her fırsatta teklor olunmuş bir hakikattir.

Ankara 26 (Telefonla) — Başmuharririmizden aldığımız telefon mektubunda Dr. Refik Saydam, bugün için Türkiye'nin karşısında bulunan vaziyet hakkında şu kati beyanatı vermiştir:

Bugünkü dünya vaziyeti, bir kaç senelerden beri devam eden vaziyetin bir devamıdır. Bu vaziyet, gerek dünü, gerek bugünü, gerek de yarını, bütün cihan efkarı için, bütün dünya milletleri için, bir çok sebeblerden dolayı, büyük bir endişe mevzuu olmuştur. Bu endişe, bütün dünya milletlerini, bütün dünya devletlerini, bütün dünya hükumetlerini, bütün dünya ordularını, bütün dünya donanmalarını, bütün dünya hava kuvvetlerini, bütün dünya ticaret gemilerini, bütün dünya ticaret limanlarını, bütün dünya ticaret yollarını, bütün dünya ticaret hayatını, bütün dünya sanayiini, bütün dünya ziraatini, bütün dünya maliyesini, bütün dünya iktisadiyatını, bütün dünya insanlarını, bütün dünya kadınlarını, bütün dünya çocuklarını, bütün dünya ihtiyarlarını, bütün dünya gençlerini, bütün dünya ilimlerini, bütün dünya sanatlarını, bütün dünya kültürlerini, bütün dünya medeniyetini, bütün dünya insanlığını, bütün dünya hayatını, bütün dünya mukadderatını, bütün dünya istikbalini, bütün dünya ümitlerini, bütün dünya emellerini, bütün dünya arzularını, bütün dünya hayallerini, bütün dünya rüyalarını, bütün dünya ideallerini, bütün dünya ideolojilerini, bütün dünya kanaatlerini, bütün dünya inançlarını, bütün dünya itikadlarını, bütün dünya fikirlerini, bütün dünya zihniyetlerini, bütün dünya ruhiyatını, bütün dünya vicdanlarını, bütün dünya kalblerini, bütün dünya ruhlarını, bütün dünya hislerini, bütün dünya duygularını, bütün dünya heyecanlarını, bütün dünya ihtirazlarını, bütün dünya korkularını, bütün dünya ümitsizliklerini, bütün dünya ümitlerini, bütün dünya ümitsizliklerini, bütün dünya ümitlerini, bütün dünya ümitsizliklerini, bütün dünya ümitlerini

oynayabilirdi ve bu nedenle Türkiye kazanılmalıydı. Bu duruş, Roma-Berlin arasında bir gerginlik nedeni olmuştu.

Bu gerginliğin bir başka veçhesi yine Oniki Ada meselesinde kendini gösterdi. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi von Papen, kendi Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Türkiye'ye iki adanın teklif edilmesini tavsiye etmişti.[22] Bazı kaynaklarda bu teklifte mevzu bahsin Meis ve birkaç adacık olduğu yazılır.[23] Ancak, bu teklife kaynak olarak gösterilen von Papen'in anılarında adaların adının belirsiz olduğunun altı çizilmelidir. Ribbentrop bu teklifi reddetse de Türk yetkililer ile von Papen meseleyi müzakere etmeye devam etti. Bu durum Almanya ile İtalya arasında sorun oluşturacak ve Ribbentrop, von Papen'e müzakerelere devam ettiği için kızacaktı.[24] Büyükelçi von Papen ise Ribbentrop'a konuyu açanın kendisi olmadığını, Saraçoğlu'nun İtalya ile anlaşmaya varılamayan ve Türk karasularında kalan üç adacık hakkında mütalaa ettiğini söyleyecekti.[25]

Bu yazışmalardan birkaç gün sonra von Papen, Ankara'yı Londra ve Paris'ten ayırmak için mutlaka bu tarz bir teklifin yapılması gerektiğini yinelese de bu istek Alman Dışişleri'nden müspet bir cevap alamadı. 1939'da Türkiye ile Almanya arasında muğlak tarzda gerçekleşen bu görüşmeler ne ilk ne de son olacak ve Almanya, savaşın gidişatı içerisinde adaları sürekli şekilde bir müzakere aracı olarak kullanacaktı.

Almanya'nın belli belirsiz çabalarına rağmen 19 Ekim 1939'da Türkiye'yi Britanya ve Fransa'ya resmi olarak bağlayan antlaşma imzalandı. Antlaşma, Akdeniz'deki bir çatışmada tarafların birbirine nasıl yardım edeceğine dair maddeler içeriyordu. Oniki Ada'yla ilgili kısım, gizli askeri antlaşmanın 3. maddesi tarafından ele alınıyordu. Müttefikler İtalya savaşa müdahil olduğunda ya da antlaşmanın maddelerinin uygulanmasının gerekeceği diğer durumlarda adaların en kısa sürede etkisiz hale getirilmesi konusunda anlaşmıştı. Madde aynı zamanda operasyonun Türkiye'nin öncülüğünde İngiliz-Fransız deniz ve hava kuvvetlerinin yardımıyla gerçekleşeceğini, ama bu yardımın "imkân dahilinde" olacağını belirtiyordu.[26]

M. Turhan Tan'ın
Münevverin tanıdıkları çıkışdan en iyi on eseri
Hürrem Sultan 150 Kr.
Vişneli Düğüş 150 »
Kadın Avcısı 100 »
Tarihi Muhabbetler 75 »
Turizm Türkiye için sözlerden büyük eserler 25 »
— Cumhuriyet Matbaası —

Cumhuriyet
Onyedinci yıl sayı: 6777
İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi, Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul. No. 246
Telefon: Başmuharrir: 22366. Tahrir heyeti: 24366. İdare ve matbaa kısmı: 24292 - 24320
Salı 11 Haziran 1940

KIRK YIL
Büyük Edib Halid Ziya Uşaklıgil'in beş cildlik nefis bir eseridir.
Her kitabevinde bulunur.

İtalya Dün Harbe Girdi

Karar saat 4,5 ta Fransız ve İngiliz sefirlerine, saat 6 da italyanlara bildirildi ve gece yarısı muhasamat başladı

Mussolini nasıl ilân etti

Alman tazyiki dün çok arttı

400 Km. lik bir cephe üzerinde 4 milyon asker göğüs göğse çarpışıyor

Cephede bir Fransız yayı bombardımanı

Alman planının Zayıf noktaları

Geçen ağustosta, henüz Polonya'ya sefer hâlâ başlamamış bir sırada, Almanya'nın harb planı, usûlü harbiyede bülümüğe başlamıştı: Sovyet Rusya'yı tamir etmek, sonra Siegfried müdafaasına dayayarak Polonya'yı temizleyivermek ve, sonal memleketlerinin bahadığı sağ cenahını da emniyet altına aldıktan sonra, sahada bulunya da pesine takılmak suretile Fransa ordusunu yere sermek. Böylece, Avrupa kıtasının hâkim olan Almanya, dünya üzerinde mütlâq bir tesir yapacağını ve İngiliz adalarını mütemadiyen bombalıyarak, hatta belki orasına asker çıkarmak Britanya İmparatorluğuna siyasi değiştirmeği zannediyordu.

Önceleri bu plânın zayıf noktasını emniyle kimsenin hatırından geçmedi. Alman devlet şefi tamamiyle tasavvur edilen şeyleri o kadar emniyetsizlik duydu görünmeyen bir tahmin tatbik edilebileceği ni farzetmek bile çılgınlık sayılıyordu.

Hâdiseler, Almanı şefinin önceden tasarım ettiği şekilde inkişaf etmiyorlar başlayınca, bir kısım etkin unsurlarda evvelâ tereddütler, sonra korkular peyda olduğu görüldü.

Kimsenin tasavvuruğu Alman Rus anlaşması imzalandığı Polonya üç hafta içinde inha edildi; Danimarka ve kendisi Norveç işgal altına alındı; Hollanda ve Belçika yıldan kaldırıldı.

Bu hayrıkulâde süratle ve muvaffakiyet karşısında şaşırdılar, ağzı açık bir kaç saniye.

— Ne kadınmış bu yaradılmış!

Tarzında mırıldanıyorlar, tam propagandasının da yardımile a - deta kendilerinden geçer gibi olduğundan Ummal katlarile bütünleri, fakat henüz birinci safhasının bahi sona ermediği plân üzerinde düşünceyi akıllarına getirmiyorlardı.

NADİR NADİ

[Arkası sahife 4 sütun 7 de]

"Duçe, Fransanın yaralı zamanını seçmiştir!,,

Fransız Batvekili « Akdenizde çok kuvvetlidir. Fransa ölemez ! » dedi

Paris 10 (a.a.) — Reynaud bu akşam Fransız parlâmanter aşçılarile şunları söylemiştir:

— Tarihin en büyük zaferleri muharebelerden, alınan görüşmelerin. Ordularımız hiç bir zaman bu kadar cesaretli, dolu, maneviyatı yüksek olmamıştı.

[Arkası sahife 6 sütun 6 da]

Mussolini'nin nutku

«İtalyan milletinin mevcudiyetini tehdid eden garb demokrasilerine karşı harbe giriyoruz»

Roma 10 (a.a.) — Stefani Ajansı bildiriyor:

Duçe bugün saat 17 de Venedik sarayında halkın önünde bir nutuk söyledi. Nutkunda, İtalyanın Almanya ile olan münasebetlerini ve İtalyanın bugünkü vaziyetini izah etmiştir.

Duçe nutkuna şu suretle başlıyor:

— Kaim, dünkü ve bugün muhtemel olabilen ve İngiltereye karşı olan hâdiseler, İtalyanın bugünkü ve gelecekteki vaziyetini tayin etmiştir. Mihverimizin tesisi, emin olduğu sebebi, vatanımızın menfaatlerine cevap. Tarihi bir hakikat olarak kaim olmuştur. Bu hakikat, İngiltere ve Fransa bütün gayretlerine rağmen, bugün de, yarın da, müstahkem bir surette yaşıyacaktır.

[Arkası sahife 4 sütun 5 te]

Almanyada sevinç

Kanada da İtalyaya ilânıharb etti

İngiltteredeki İtalyanların tevkifine başlandı

Roma 10 (a.a.) — Stefani ajansı bildiriyor:

Başbakan Marşal Nevyl Kenri Cisten Ozaj saray'ında, bu gün saat 21,30 da Fransa büyük elçisini kabul ederek kendisine aşağıdaki dokümanı yapmıştır.

[Arkası sahife 3 sütun 7 de]

Amerikada şiddetli akisler!

Ruzvelt şiddetli bir nutukla İtalyanın hareketini takbih etti

«Mussolini bütün tekliflerimi reddetti. Bizim müttefiklere büyük sempatimiz var. Onlara elimizden gelen her yardımı yapacağız»

Charlottesville - Virginia 10 (a.a.) — Ruzvelt, bu akşam burada bir nutuk söylemiş ve demiştir ki:

— Amerika Birleşik devletleri halkı ve hükûmeti, halen Avrupada cereyan hâdisini üzüm muhasemeta gitmek hakkında İtalyan hükûmetinin kararını, tevkalde bir kederle haber almıştır.

Amerikan cumhuriyetlerinin sempatisi, sebir ve şiddet ve bir hâkimlerin harp cereyanlarında kanını döken milletlere gitmektedir.

Amerika Birleşik devletleri, aynı zamanda bir hükûmetten aşırı yol tahlil edecektir: Kuvvete karşı kuvvetlen gelinlerimizden istifade edilmeyiz ve aynı zamanda bu gelişleri inkişaf ettirecek ve bunların istimalini çabuklaştıracağız. Tıkkı Amerikalılar da birer mütehhes bir hale gelelim ve her türlü gayrimeşru emele karşı koymağa hazır olalım.

Bu hedeflere giden bütün yollarını biz bir nokta ile tâkammamamı temin edecek bir tarzda hareket edeceğiz. Gayelerimizi yaşatmayacağız ve aynı zamanda hedeflerimizden de vazgeçmeyeceğiz.

Amerikalılardan geçiyi, cesaret, fedakârlık ve sabırla hareket istemiş.

Bununla beraber, Ruzvelt hazırlanmaları durdurmak için Amerika Birleşik devletlerinin emniyetli bir vaziyette bulunduğunu ve bu emniyetin devam edeceğini ilân etmiştir.

Ruzvelt, bundan sonra, İtalyan hareketinin durdurul

Türkiye bir anlamda Akdeniz'de kendisine tehdit olarak gördüğü en büyük problemle ilgili bir çözüm yolu bulmuştu. Fakat dış politikasında dikkate alması gereken başka unsurlar da vardı. Örneğin, Türkiye Fransa ve İngiltere'ye yakınlaştığında aklında bu iki gücün Sovyetler Birliği ile uyum içinde olacağına dair bir düşünce vardı.[27] Bu sebeple, 23 Ağustos 1939'da Almanya ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan saldırmazlık paktı diğer ülkeleri olduğu kadar Türkiye'yi de derin düşüncelere sevk etmişti.[28] Öyle ki Türkiye, Ekim'de imzaladığı Üçlü Pakt'ta, kendisini Sovyetler Birliği ile çatışmaya sürükleyecek herhangi bir eylemin içinde yer almayacağı şerhini de düşmüştü, zira Türkiye, Mihver'e ek olarak kuzeyindeki Sovyetler Birliği unsurunu da hesaba katmak durumundaydı.

Türkiye'nin Üçlü Pakt imzalandıktan sonra 1940'ta savaş dışı kaldığını ilan ettiği döneme kadar müttefikleriyle yaptığı müzakereler de bu durumu iyi bir şekilde özetler. Türkler Müttefik askeri heyetleriyle bir araya geldiğinde artık Kafkasya'da Rusya'yı, Balkanlar'da ise Almanya, Bulgaristan ve Rusya'yı birlikte irdeliyordu. Hatta İngiltere ve Fransa Türkiye'ye Oniki Ada'nın kendileri için hâlâ birincil problemlerden biri olup olmadığını bile sormuştu. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın bu soruya cevabı net bir şekilde "evet" olsa dahi[29] İngiltere ve Fransa'nın biraz daha farklı düşündüğü, askeri görüşmelerin gidişatından anlaşılıyor. Fransızlar Balkanlar'daki durumu önemseyip Oniki Ada'yı bölgenin deniz trafiğinin herhangi bir unsuru olarak görürken, İngilizler dikkatlerini özellikle Mısır'a ve Filistin'e çevirmişti. Aynı zamanda İngiltere bu dönemde İtalyanların hâlâ kendi taraflarına çekilebilir ya da en azından tarafsız kalabilir olduğunu düşündüğünden, Oniki Ada'yı askeri tartışmalarda ele almama çabası içine girmişti.[30] Bu durum, adaların en kısa sürede ele geçirilmesini isteyen, ama bunun için müttefiklerin askeri yardımına muhakkak ihtiyaç duyan Türkiye'nin hoşuna gitmiyordu.

Türkiye'nin bu hoşnutsuzluğu Mart 1940'ta Halep'te toplanan askeri konferans sırasında somut bir biçimde ortaya çıktı. Türkiye'nin Müttefiklerin planlarına karşı gösterdiği tavır nedeniyle

görüşmeler gergin bir ortamda geçmişti.[31] Molotov-Ribbentrop Paktı'nın imzalanmasından sonra Ankara açısından en kötü senaryo İtalya, Bulgaristan, Almanya ve Sovyet Rusya'nın eşzamanlı olarak Türkiye'ye saldırmasıydı. Bu bağlamda İngiltere ve Fransa da Balkanlar'dan gelecek Rusya, Almanya ve Bulgaristan saldırısına karşı özellikle Karadeniz'in ve Boğazların güvenliğini ele alacak bir savunma planı üzerine çalışmaya niyetliydi.[32] Türkiye ise bu senaryoları tartışmaya kuşkusuz hazırdı. Fakat Türkler, müttefiklerinin İtalya konusundaki tutumundan rahatsızdı. Türk askeri yetkililer açısından en büyük problem, çalışılan her planda İtalyanların savaş dışı farz edilmesiydi. Türkiye'ye göre İtalya'nın savaştaki tutumu, Oniki Ada'ya komşu Anadolu açısından oldukça önemliydi. Bu sebeple planlar, İtalya'nın dostluğu, düşmanlığı ve tarafsızlığı olmak üzere üç olası tutum üzerine de yapılmalıydı. Müttefiklerin, İtalyan tarafsızlığı üzerine ısrar etmesi sebebiyle konferans, Türk temsilcisinin belirttiği gibi adeta çıkmaza girmişti:

> Askeri anlaşma beş ay önce imzalandı. Siz Fransız ve İngilizler şimdiye dek yapmakla yükümlü olduğunuz hiçbir şeyi gerçekleştirmediniz. Şimdi de sadece bir hipotez üzerinden müzakere etmek istiyorsunuz ki, bu varsayım kesinlikle en önemlisi değil. Türk hükümetinden aldığımız emirle tüm varsayımların, özellikle de düşman İtalya varsayımının tartışılması için ısrar ediyoruz. İngiliz ve Fransızlar bu konuda hemfikir değilse, bu konferans devam edemez.[33]

Türkiye'nin bu restinden sonra müttefik yetkililer her planı çalışabileceklerini, ama hükümetlerinin kendilerine yeterli bilgi ve talimat vermediğini belirtti. Gerekli talimat alınana kadar tarafsızlık varsayımının üzerinde çalışılmasına karar verilse de Türkiye bu meseleyi sık sık masaya taşıdı.

Türkiye Halep'e giderken yedi farklı askeri senaryo hazırlamıştı. Bunlardan bir tanesi, yukarıda da sözü edilen, Rusya, Almanya, Bulgaristan ve İtalya'yı da içeren en kötü senaryoydu ve bu toplu saldırıda İtalyanlar Oniki Ada'dan batı sahillerine saldırıyordu.[34] Türkiye, Oniki Ada'nın kullanılmasının sadece Türkiye'nin güvenliğiyle ilgili olmadığını, aynı zamanda Balkan-

lar'ın savunulması, Süveyş Kanalı'na giden yolun güvenliği ve Akdeniz'deki seyrüsefer açısından da önem taşıdığını anlatmaya çalıştı. Türkiye'nin bu konudaki ısrarcı tutumu ile genel strateji açısından yaptığı mantıklı açıklamalar sonucunda Halep'te, Oniki Ada ve İtalya üzerine yaşanan çıkmaz aşıldı.

Sonrasında yapılan müzakereler, geçmiş yılda yapılanlardan çok da farklı değildi. İngilizler yeniden ortaya koyacakları destek konusunda sıkıntı yaratmaya başlamış ve Türklerin, bu operasyonu kendi donanmasıyla yapıp yapamayacağını sorgulamıştı. Genelkurmay İkinci Başkanı General Asım Gündüz, askeri antlaşmanın taraflara belirli yükümlülükler getirdiğini vurgulamış ve Türkiye'nin donanmasından Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'de aynı anda yararlanılamayacağını belirtmişti.[35] Halep'teki konferans bittiğinde Türkiye'nin, müttefikleriyle arasındaki askeri-diplomatik ilişkiler tatmin edici olmaktan epeyce uzaktı. Oniki Ada operasyonu konusunda 1939'dan beri tartışılan meseleler aynı şekilde tekrar tekrar müzakere ediliyordu.

1939 ve 1940 arasındaki süreçte Türkiye'nin savaşa da, Oniki Ada meselesine de farklı açılardan yaklaştığı görülüyor. Oniki Ada özelinde düşünüldüğünde Türkiye, adaları kendi topraklarına hâlâ büyük bir tehdit olarak algılıyor ve bu tehdidi ortadan kaldırmak için destek de gördüğü bir işgal planı üzerinde çalışmak istiyordu. Savaşın geneline bakıldığında ise Ankara, saldırının nereden ve kimden geleceğini kestiremediği bir belirsizlik içinde ve bu duruma karşı farklı planlar yaparak hazırlanmak niyetindeydi. Türkiye'nin çevresinde bulunan bu zorlu koşullar savaş boyunca devam edecek, fakat en azından Ankara'nın savaşa karşı tutumu 1940'ta netleşecekti.

Türkiye'nin Savaş Diplomasisinde Oniki Ada (1940-1944)

Halep'teki toplantıdan kısa bir süre sonra Almanya Fransa'ya saldırdı. Mayıs 1940'ta saldırıya geçen Nazilerin Haziran 1940'ta Paris sokaklarında yürümesi tüm dünya için şoke edici bir gelişmey-

di. Zaten Fransa'nın düşüşünden önce de Naziler ya da Sovyetler Polonya, Baltık ülkeleri, Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika'yı kısa sürede kontrol altına almıştı. Haziran'da ise Türkiye açısından oldukça önemli bir başka gelişme yaşandı. İtalya, garantici denilebilecek bir tutumla, Fransa düştükten sonra savaş ilan etti. İtalyanların savaş ilan ettiği dönemden Almanların Barbarossa Harekâtı ile Sovyetler Birliği'ne saldıracağı Haziran 1941'e kadar Türkiye Sovyet baskısı, Alman tehdidi, İtalyan tutumu ve Müttefikler arası sorunlar gibi birçok meseleyle uğraşmak zorunda kalacaktı.

1940'ın yazında ise İtalyanların savaşı Akdeniz'e yaymasıyla tüm gözler Türkiye'ye çevrilmişti. Üçlü Pakt'ın Türkiye'yi savaşa sokacak maddesi artık etkindi. İngiltere ve Fransa, savaşa girmesi için Ankara'ya baskı yapmaya başlarken, Almanya ise Türkleri müttefiklere katılmaması konusunda uyarıyordu.[36] Türkiye'nin Balkanlar'da Alman tehdidiyle uğraştığı dönemde, herkes aynı zamanda Rusya'nın önce Bulgaristan'a, daha sonra da Boğazlara saldıracağını söylüyordu. Ek olarak, İtalya'nın savaş ilanından sonra Moskova, Roma Karadeniz'deki Rus hâkimiyetini kabul ederse, kendisinin de Akdeniz'de İtalyan hâkimiyetini kabul edeceğini belirtmişti.[37] Yani Türkiye, çok tehlikeli ve stresli bir dönemden geçiyordu.

Ankara böyle bir ortamda paktın iki numaralı protokolünü işleme soktu ve savaşa girmesinin kendisini Sovyetler ile karşı karşıya getireceğini belirterek savaş dışı kalacağını açıkladı. Zaten Türkiye bu paktı sadece İngiltere ile değil, Fransa'yla da imzalamıştı. Fransa'nın kısa sürede çöküşü ve yükümlülüklerini yerine getiremeyecek olması, Türkiye'nin savaş dışı kalma konusundaki argümanını da güçlendiriyordu. Türklere göre, İngilizler Türkiye'nin savaşa girmesi için gereken yardımları savaşın bu aşamasında tek başına yerine getiremezdi.[38] Zaten Türkiye, İngiltere'nin yükümlülüklerini ne ölçüde yerine getirdiğini savaş boyunca sorgulayacak ve bunu da savaş dışı kalma durumunun en önemli diskuru haline getirecekti. Deringil'e göre, savaşın müttefikler açısından bu denli başarısız gittiği böylesi bir dönemde İngiltere de Türkiye'yi savaşa sokmanın bir yük olabileceğini düşünüp bu konuda ısrarcı olmamıştı.[39]

Yine 1940'ın koşulları içerisinde Rusya ve Almanya da Türkiye'ye dikkat kesilmişti. Moskova ve Berlin'e göre, Türkiye Almanya, Sovyet Rusya ve İtalya ile işbirliği yapıp müttefikleriyle olan bağından kurtulmalıydı.[40] Fakat her iki ülke de diğer taraftan Türkiye'nin kendileri ile işbirliği yapmayı reddetmesi halinde kullanabilecekleri askeri ve diplomatik yöntemleri de tartışıyordu. Ancak belirtilmelidir ki, Sovyetler Birliği ve Almanya'nın ilişkilerinin de bu dönemde ne kadar uyumlu ve sorunsuz olduğu bir muammadır. Tam da bu dönemde ikilinin arası gelecekte gerçekleşecek olan kopuşun sinyallerini vermeye başlamıştı. Mesela Almanya, Rusya'nın Boğazlar ve Bulgaristan üzerindeki planlarından, Rusya da Almanya'nın Balkanlar'da hâkimiyet kazanmasından rahatsız olmaya başlamıştı.[41] Bu rahatsızlık 1940 boyunca giderek artacak ve 1941 yılında Almanya'nın Rusya'ya saldırmasıyla sonuçlanacaktı. Bu saldırı ise, savaşın gidişatının en önemli belirleyicilerinden biri olacaktı.

Bu genel gidişatın içinde sorulması gereken soru, Türkiye'nin, uğruna İngiltere'yle müttefik olduğu Oniki Ada ile ilişkisinin hangi düzleme oturduğudur. Bu noktada söylenmesi gereken en önemli durum, Türkiye'nin bir seneyi aşkın bir zamana yayılan ve içinde Oniki Ada'nın olduğu tüm savaş planlarının rafa kaldırıldığıdır. Türkiye, savaş dışı kalma kararı verdiği için, yapılan tüm askeri çalışmalar bu kararla geçersiz hale geldi. Fakat bu durum Türkiye'nin karşı kıyıya olan ilgisini azaltmadı. Mihver'in elindeki bu adaların Anadolu sahillerine yakınlığı Türk yetkililerin endişesini artırıyordu, zira Türkiye tarafsız da olsa adalardan gelecek bir misilleme ihtimali her dönemde mevcuttu. Zaten misilleme olmasa dahi adaların etrafında sık sık meydana gelen çatışmalar, bölgenin coğrafi yakınlığı nedeniyle Türkiye'ye kesinlikle yansıyordu. Kısacası, Türkler sahillerden çıplak gözle savaşı seyrediyordu.

Ekim 1940'ta İtalyanların Yunanistan'a saldırısıyla adaların stratejik önemi daha da arttı. Bu durum İngiltere'nin bölgedeki politikasını önemli ölçüde etkiledi. İngiltere, Ege Denizi'nde adaları tecrit etmek için sıkı bir abluka uygulamaya başladı. Hatta İngilizler Türk mevkidaşlarından Türklerin adalara gitmesinin

engellenmesini, seyrüseferin ciddi bir biçimde kontrol edilmesini ve kurallara uymayan kişilerin cezalandırılmasını istedi.[42] Türk Genelkurmayı, bölgedeki kaçakçılığı engellemek için Batı Anadolu kentlerinde bununla mücadele edecek birimler açtı.[43] Savaşın ilerleyen zamanlarında Türkiye, adalar ile Batı Anadolu arasındaki tüm trafiği keserek Türk gemilerinin yabancı sularda seyretmesini yasakladı.[44] İngiltere, abluka konusunda o kadar hassastı ki, Batı Anadolu'da ajanlar, özellikle iki kıyı arasındaki hareketliliği takip etmekle görevlendirilmişti.

Ege'deki abluka Yunanistan'da ilerleyemeyen İtalyanları daha da zor duruma düşürmek için sert bir biçimde uygulanıyordu. Oniki Ada'daki iktisadi durum ticarete bağımlı olduğu için bu abluka birkaç ay içinde adalardaki askeri ve sivil halk için bir kâbusa dönüştü. Öyle ki, gelen istihbarat belgeleri, adadaki kıtlık nedeniyle askerlerin ayaklanacağına dikkat çekiyordu.[45] İtalyan yöneticilerinse sırf bu nedenle salt adaların savaş dışı bırakılacağı özel bir düzenlemeye niyetlendiği söyleniyordu.[46]

Gerçekte böyle bir hedefin olup olmadığı, Oniki Ada'nın stratejik kullanımı düşünüldüğünde oldukça kuşkuludur. Fakat buradaki en önemli mesele, bu düşüncenin dahi farklı çevrelerde bir egemenlik tartışmasını beraberinde getirmesidir. Çünkü aynı istihbarat belgelerinde İtalyanların, adaları, tarafsız olan Türkiye'ye verebileceği de yazmaktaydı. İngilizlere göre Türkiye'nin böyle bir teklife vereceği cevap ise önemli, fakat henüz belirsizdi.[47] Bu sebeple İngiltere, Türkiye'nin bu durumda ne yapacağını öğrenmeye çalıştı. Ardındansa gerçekleştiği takdirde adaların savaş sonuna kadar İngiltere'ye verilmesi gerektiği konusunda baskı yapmaya başladı. Türkiye, savaşın diplomatik olarak da oldukça zorlandığı böylesi bir döneminde fazla sorun çıkarmayıp bunu kabul etti. Fakat Türkiye'nin uzlaşmacı tavrına rağmen bu durum, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda uzun süren tartışmalara sebep oldu. Pandora'nın kutusu açılmış ve içerisinden Oniki Ada'nın egemenliği konusu çıkmıştı.

Bu konu, 1940'tan itibaren tartışılmaya devam edecekti. Savaş sırasındaki bu tartışmalar, Türkiye'nin, Oniki Ada'nın egemen-

liği konusunda Yunanistan'ın bir adım gerisinde olduğunu gösterecekti. Oniki Ada'nın egemenliği sorunu bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu noktada daha çok, 1940'tan itibaren Türkiye'nin adalar konusunda bir de egemenlik meselesiyle uğraşmak zorunda kaldığı vurgulanmalıdır.

Oniki Ada'nın bu dönemde İngilizler tarafından özellikle tartışılmasının bir diğer sebebi ise Almanya'ydı. İtalya Yunanistan'da adeta bir batağa saplanmıştı. Bu nedenle, Almanya'nın, Yunanistan cephesine müdahale edeceği düşünülüyordu. İngilizlere göre, Almanya sadece Yunanistan'a değil, Oniki Ada'ya da müdahale edecekti.[48] Bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda ise İngiltere'nin Akdeniz'deki durumu giderek kötüleşecekti. Bu nedenle İngiltere, Oniki Ada'nın ele geçirilmesi konusunu Türkiyesiz de olsa yeniden gündeme almak zorundaydı.

1939 yılında yapılan planlarda başrolde olan Türkiye, artık savaş dışıydı. Zaten tarihçilere göre, İngiltere'nin bu dönemde yaptığı planlara Ankara'yı dahil etmek isteyip istemediği de ayrı bir soru işaretidir. Tamkin'e göre, müttefiklerin bu dönemde Türkiye'ye bakış açısı biraz çelişkiliydi. Mesela Churchill, bir taraftan Ankara'yı sorumluluklarını yerine getirmemekle suçlarken, diğer taraftan Türkiye'nin savaş dışı durumunun Akdeniz'deki müttefik konumuna yararlı olduğunu savunabiliyordu.[49] Ancak, şunu da belirtmek gerekiyor ki, birinci durumu savunurken de Churchill'in kastettiği sorumluluklar artık çoğunlukla Balkanlar ve Yunanistan'la ilgiliydi. Yani Türkiye, Oniki Ada söz konusu olduğunda İngilizlerin gündeminde artık bulunmuyordu.

İngiltere çeşitli planlar üzerinde çalışsa da bu planları gerçekleştirecek yeterli ekipman ve insan gücüne sahip olmadığı için herhangi bir operasyon gerçekleştiremedi.[50] Londra, dikkatini Ortadoğu'ya çevirmişti ve o bölgeden asker sevkiyatı yapması 1941 yılının koşullarında mümkün görünmüyordu. Bu nedenle de İngiliz Kraliyet Donanması, bazı adalara, sonuç vermeyen saldırılarda bulunmaktan öteye gidemedi. Bu saldırılardan en önemlisi, Meis Adası'na gerçekleştirildi. Meis; Kıbrıs, Rodos ve Suriye ekseninde bulunduğu için, küçük de olsa İngilizler tarafından önemsenen bir

Dünya muharrirlerinden terceme
resmi : 36 . H
HENRİ BORDEAUX
Yaşamak Korkusu
Türkçesi yazanı:
KEMAL DEMİRAT
3 cilt 300 kuruş.
RENZİ KİTABEVİ

Cumhuriyet
18 inci yıl sayı: 6314
İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul • Posta kutusu İstanbul No. 246
Telefon: Santralların: 24200. Tahrir heyeti 24200. Büro ve Matbaa kısmı 24209 • 24200
Salı 17 Mart 1942

REZİAN YALMAN'ın tercümesi
MARİE ANTOİNETTE
Gazetelerde hergün yazılan tefrika
Avrupa'da en meşhur eseri.
Temiz 200, cildli 250 kuruş.
Ahmed Halid Kitabevi

Bir Türk Şehrine Yapılan Tecavüz

Millet Meclisi açıldı

Yeni meb'usların intihab mazbataları kabul edildi

Hindlilere Aid bir Hatıra

Geçen Umumi Harbde imparatorluğun diğer taraflarında gibi Hindistan dahi İngiltereye çok genç ölçüde yardım etmiş, pek büyük ordular sevkederek cephelere gönderdiği Buna mukabil ekonomik bakımdan Hindistanın o harbden müteessir olduğu ve bunun neticesinde milliyetçi cereyanların kuvvetlendiği bilinmektedir. Meşhur Hindlilerden başka Hind milletinin askerleri daha o zaman muhakkak olmak üzere onun bütün harbleri neticesinde gelmişlerdi. Bu münasebetle Türkiyede bulundukları zaman tanıyan bir zümre efradı bana yeni türedikleri söylemekte beraber kendilerinden pek farkları olmadığı, memleketlerinden ayrılmak mecburiyetinde kaldıkları için müteessir bulunduklarını ve bir an evvel memleketlerine dönmek istediklerini söylediler.

Hint bütün diğer Dominyonlar ile Lord Curzon efendiyle Türkiyenin gösterdiğinden, anlaşmak ve bilhassa ticari münasebetini artırmak imkanında milli Türk sahasının bir kısmı ve münakalatının serbestisinden bahsederek, görüşmeyi ümitlere açıkların bulunduğu söylemişlerdir. Lord Curzon İngilterenin bu fevkalâdelere karşı Türkiyede gösterilen milli hareketin Mustafa Kemal önderliğinin şiddetle takdir ettiğini ve hürriyetin ve istiklâlin ehemmiyetinden bir de ilâvelerine almıştır.

Hint bütün diğer Dominyonlar ile Lord Curzon efendiyle Türkiyenin gösterdiğinden, anlaşmak ve bilhassa ticari münasebetini artırmak imkanında milli Türk sahasının bir kısmı ve münakalatının serbestisinden bahsederek, görüşmeyi ümitlere açıkların bulunduğu söylemişlerdir. Lord Curzon İngilterenin bu fevkalâdelere karşı Türkiyede gösterilen milli hareketin Mustafa Kemal önderliğinin şiddetle takdir ettiğini ve hürriyetin ve istiklâlin ehemmiyetinden bir de ilâvelerine almıştır.

Meclise verilen kanun lâyihaları

Ankara 16 (a.a.) — Büyük Millet meclisi bugün Refik Cemilnin reisliğinde toplanmış, Demirci mebusluğuna seçilen Hayrabolu Müftüsü Hafız Mehmed Emin Refik Karahan, İstanbul mebusluğuna seçilen İsmail Hakkı Ulukan ve Trabzon mebusluğuna seçilen Hafız Hasan Hilmioğlu Ahmed Hamdi mebusların, kabul olunduktan sonra Birinci Vekilimiz Saylı milletvekili Fuad Ülkeyle, İzmirde büyük elçiliğimiz namına vekâlet Hariciye müsteşarı Hasan Saka efendilerin dahi tebrikleri okunmuş, Akşamsaat 18,30 da oturuma nihayet verilmiştir.

Meclis bugün Cumartesi günü saat 10 da toplanacaktır. Bu günkü içtimada 30 sene sâbır hizmet müddetine dair (Arkası sonda 2. sütun 4 de)

İngilterenin Hindistan Kral Naibi Lord Lieffinge

Hindistan Kral Naibi

«Hindistanın mukadderatı, Hindlilerin harb tehdidi karşısında alacakları duruma bağlıdır» dedi

Saygon'a göre

Hindistana, tahakkuku harbden sonraya kalacak bir muhtariyet teklif edilecekmiş

Yeni Delhi 16 (a.a.) — Hindistan Kral Naibi, Prenses Mariden kıralın Cenevre'de diyanetini haiz mevkiye ehemmiyetle yazılan hatırlar hakkında Hindistan Cümhuriyetinin Başvekili Pandit Nehru'ya bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Hindistanın müdafaasında Hindistan halkının vazifesini yapmakta olduğu ve bu vazifeyi yapmaktadır. Hindistan müdafaasının bu Türkiyeye mensubiyetinden ileri gelmediğini, bu vazifeyi yapmakta Hindistanın bu Türkiyeye mensubiyetinden ileri gelmediğini, bu vazifeyi yapmakta olduğu ve bu vazifeyi yapmaktadır. Hindistan müdafaasının bu Türkiyeye mensubiyetinden ileri gelmediğini, bu vazifeyi yapmakta olduğu ve bu vazifeyi yapmaktadır.

Hindistanın

HAZRETİ MUHAMMED
Bize bütün tarihinden yeniden bu kıymetli manzume sunu. 2 cilt halinde neşredilmiştir. Takriben 600'ye yakın resimler. Büyük, kırtasiye 400 sahife olmasına rağmen ehemmiyetle ehemmiyetle.
Semih Lütfi Kitabevi

Cumhuriyet
18 inci yıl sayısı: 6316
İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu İstanbul No. 248
Telefon: Başmuharrirlik 21566, Yazı işleri 24358, İdare ve Matbaa kısmı 24359 - 24360
Perşembe 19 Mart 1942

YENİ MECMUA
Yenilikleriyle dolu olarak ÇIKIYOR.

Millî Şefin
Söylediği büyük nutuk

Türk milletinin kalbinde en canlı akisleri bulduktan sonra millî bir sada halinde cihana yayılmış bulunuyor

TÜRK MİLLETİ
İstiklâli uğrunda harikalar yaratmağa muktedir olduğunu ispat etmiş bir milletiir

Büyük Önder Atatürk'ün 10 ncu yıldönümü münasebetile Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisinin açılış merasimi dün öğleden sonra yapılmıştır. Bu münasebetle Millî Şef İnönü bir nutuk söylemiştir. Bu nutuk, bütün dünyanın dikkatle takip ettiği bir sırada, Türk milletinin ve onun millî şefinin ne kadar kuvvetli bir vaziyette bulunduğunu göstermesi bakımından büyük bir ehemmiyet taşımaktadır. Nutuk, bütün dünyada büyük bir alâka uyandırmıştır.

Millî Şef, nutkunda, Türk milletinin, Türkiye Cumhuriyetinin, Türk ordusunun ve Türk hükümetinin bugünkü durumunu, bu durumun sebeplerini ve bu durumdan istifade ile Türkiye'nin ileriye doğru yürüyüşünü çizmiştir.

Millî Şef, nutkunda, Türkiye'n

YALOVA
KAPLICALARI
1 Mayıstan
itibaren açılıyor

Cumhuriyet
17 nci yıl sayı: 6004
İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Pazar 27 Nisan 1941

MARGARET MI
RUZGÂR
GEÇTİ
Çevirenler:
Hilmi Ziya Ülken, Ayşe Ülk
2 nci Cildi çıktı
Fiatı 150 kuruş
HİLMİ KİTABEVİ

Amerikan makinesi

Amerikan devlet adamla. rı görüyorlar ki bom bitaraflık kanunu hudutlarının genişletilmesinde, hem de acı. rası gelince hatta bu hudutların geçilmesinde Amerikan efkârının muvafakatini almak lâzımdır. Bu zarurî adımda bütün kuvvetlerile ve bütün samimiyetlerile Amerikan efkârını aydınlatmaya çalışıyorlar. Yalnız şurası var ki bütün bu sahiler altında makine ağır yürüyor.

Büyük sınaî Amerikayı idare eden bütün reis ve direktörler, bütün dünya bahrasında akacak vasıtalı gök içi taksiler olmalı ve nasıl müdafaalarının bu sahaya kadar uzatılması da mühim bir meseleyse, bu sahaya kadar uzatılmış olan hudutlarının müdafaasının da o kadar mühim olduğu şüphe yoktur. Mister Hurrell'in bu bahisdaki sarahatı gayetle beyanlar olduğu kadar onun sözü muvafakatiyle başlamak gazetecemizi kabil değildir. Acaba siyasî da onun zannı gibi ve çarpışmakta hâli kalmıyor ki bu hususda geldiği zaman teşri adına kabine sözcüsü bulunan Amerikan makinesi çok büyüktür, bütün ve bilhassa çalışmak istemeyen Amerikan Bütün ve Hariciye Nazırlarının iki gün evvel izah ettikleri çok güzel son noktalarını bu bahisdeki ihtiraz kaydı gibi dir.

Hariciye Nazırı Kordel Hull'e nefis mütalaasını sonuna dayanmış bir siyasî edebiyatı gebeserdir. Bütün Nazırlar Yok.

— İngiltere için bunlardan hatırlamanın ve yürek alkışlarının kaynağı nasıl olmuş olmasın Almanya nasıl olmuş olmasın. Çünkü bu sonun için müşahitleri değildir. Bu hususta müdafaalarını yalnız hatırlamalarına Amerika mütevazi olmuş. Çünkü bu İngiltere için müşahitleri değildir. İngiltere ve Amerikanın bir ileri mevzuatıdır.

Bunları muvazi ve hesabidir.

Japonyanın içtimâi şubat Türkiye Amerikan devleti efkârları vakası olmuş olmasın Amerika nasıl ve ne kadar ve bu meydan okuyanın büyük bir nasıl ve nasıl bir kabiliyetin bir emniyetle hatırlatılmıştır. Mister devletlerince Amerikayı bekli İngiltereye yardım hususunda ihtiraz kaydı diye düşünülmüş bu yoksa bilâkis Amerikayı daha ziyade alâkaya çekmiştir. Bu tebliğ o zaman kadar hudutsuz olmuş ilerleme kanunu nokta nokta Amerikaya Amerikan efkârını ezberle Japon tebliği bütün Amerikada hâddeleri kavrulmuş o tarihten sonra Amerikanın Avrupa işleri karşısındaki vaziyeti daha yavaş, daha ileri hamle oldu. Amerikada en salâhiyetli siyasîler

— Bizi tehdide pahasız bırakacak değildir. Nitekim bize karşı hakiki müttefiklerin hareketi bundan kaynaklanmış olmuş yoktur. Büyüyorlar, işte meydan!

Dün bağdatlar ve bâki bu yolda dolmuş yüksekten bu rengin ile konuşuyorlar. Dünkü bu hâdiseler bir ilerleyiş ile tarihi çok güzel hatırlıyorlar. Tabiî Amerikanın size yardım mühimdir. Bu yardım bu hareketle geldiği zaman bize karşı gerçekten Amerikanın vaziyeti bir hayli değişmiştir. Bu yardım bu hareketle geldiği zaman bize karşı gerçekten Amerikanın vaziyeti bir hayli değişmiştir. Bu yardım bu hareketle geldiği zaman bize karşı gerçekten Amerikanın vaziyeti bir hayli değişmiştir.

Amerikada demokrasiye vahşet milletlerinin mekanizmasıdır. Bu vaziyetten ne kadar hakkı ve bu hakkı ve bu hakkı ve bu

adaydı. İngilizlerin 1941 yılında adayı ele geçirmek için yaptığı saldırılar günlerce sürerken, Türkiye de sınırlarına en yakın olan bu adadaki çatışmadan etkilendi.

Her şeyden önce Kaş sahillerine bu denli yakın bir adanın çevresinde yaşananlar, deyim yerindeyse, Türkiye'yi de içine çekti. Bu durum, Ege'deki siyasi coğrafyanın zorlu koşullarına da işaret ediyordu. Örneğin, çatışma sırasında İtalyan botları sık sık Türk karasularına girip Türkiye'ye ait olan adacıklara demirliyor, Türk botları ise onları kendi adacıklarından çıkarmaya çalışıyordu.[51] İngiliz uçakları da bazen bu botları vurmak için Türk karasularını bombalıyordu.[52] Kısacası, savaşın devam ettiği bu zorlu bölgede sınır denilen olgudan bahsetmek pek mümkün değildi. Bu koşullarda Türkiye, karasularında aniden yaşanan ihlalleri savaş boyunca takip etmek zorunda kaldı. Fakat diğer taraftan da zaman zaman bu suların İngilizler tarafından kullanılmasına izin verdi. Örneğin, İngiliz özel kuvvetleri Oniki Ada'ya yapılan baskın ve saldırılarda Güllük Körfezi'ni Türkiye'nin üstü kapalı izniyle kullanıyordu.[53]

Türk karasularının savaş sırasında kullanılmasının yanı sıra karşı kıyıda gerçekleşen herhangi bir çatışmanın yerel yansımaları da oluyordu. Örneğin, Meis'teki operasyon sırasında Kaş'a düşen mermiler civardaki evlerde hasara neden olup köylüleri yaraladı.[54] Bunun üzerine yetkililer, bölge halkının, çatışma süresince sığınıklarda kalmasını salık verse de bu tedbirler çoğu zaman sonuç vermedi. Benzer bir durum 1942 yılında da yaşandı. İngilizler Muğla'yı yanlışlıkla bombaladı ve bir Türk vatandaşının ölümüne neden oldu.[55] Olaydan sonra İngilizler Türkiye'den özür dileyerek tazminat ödedi. Bu iki örneğin de gösterdiği gibi, Türkiye savaş dışı kalmış olsa da adalarda yaşanan sıcak çatışmanın bir parçası olmuş, savaş süresince farklı sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştı.

1941 yılında İtalya'nın Oniki Ada'daki kırılgan durumu ve İngilizlerin adaları ele geçirme isteğinin yanı sıra Ege Denizi'nde yaşanan bir başka önemli gelişme, Almanya'nın İtalyan-Yunan savaşına müdahil olmasıydı. Nazilerin Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'daki başarılarından sonra Yugoslavya ve nihayetinde

MİLLİ İnkılâbcı Gençlik Gazetesi
19 Haziranda çıkıyor.
Yeni neslin en mümtaz fikir gençliğinin istikrarla Türk vatanında gösterdiği yeni bir hareket uyandıracaktır.

Cumhuriyet

18 inci yıl sayı: 6057 İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU Perşembe 19 Haziran 1941

ŞAKA
Herkesin sevdiği en güzel mizah mecmuasıdır.
Bugün çıkan nella eayısını müvezzilerinizden istemeyi unutmayınız.

Türk - Alman Dostluk Paktı İmzalandı

Muahede 10 seneliktir ve iki memleket arazilerinin masuniyetine ve tamamiyeti mülkiyesine mütekabilen riayeti taahhüd etmektedir

Türk ve Alman hükûmetleri

Doğrudan doğruya veya dolayısile yekdiğeri aleyhine müteveccih hertürlü harekâttan içtinab edecekler

PAKTIN METNİ

Ankara 18 (a.a.) — Bu akşam saat 21.15'te Hariciye Vekâleti binasında Türkiye ve Almanya arasında imza edilmiş olan muahedenin metni aşağıdadır:

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reichi,

Aralarındaki münasebetleri mütekabil itimad ve samimi dostluk esasına dahilî evvelce imzalamış oldukları bitaraflık akdeyen mevcut taahhütleri kuvvî ilâveleri tahtında, bir muahede akdetmeye karar vermişler ve bu maksatla murahhasları olan zevatı müntehiben, yani bu

Türkiye Reisicumhuru
İsmet mahkûmu ve Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlunu;

Almanya Reich Sarayiresi
Şovalye büyük elçisi Franz von Papen'i,

Bu murahhaslar arzuhâl ibraz eylemiş olduklarından sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reichi memleketlerinin mütekabilen ve tamamiyeti mülkiyesine mütekabilen riayeti ve doğrudan doğruya veya dolayısile yekdiğeri aleyhine müteveccih her türlü hareketten tevekkî ittihaz edecekleri.

Madde 2

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reichi'nden mütekabilen taahhüt eden bütün memleketlerin hududuna karşı bir tecavüzünden tevekki edecek ve bu maksatla hükümeti derpiş olan bütün tedbirleri ittihaz edecekleri.

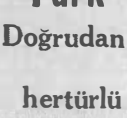
Madde 3

İşbu akdi mevcut mevzuu hakkında görecek olan bu muahede on sene müddetle mukarrerdir. Yüksek Akit taraflar muahedenin temdidi hususuna vakit mevhumunda anlaşmak hususunda şimdiden

Bu muahede tevdii olunacak ve tasdiknameler olan mümkün en kısa bir zaman zarfında teatisi edilecektir.

Türkiye ve Alman Sefirlerinde her iki nüshayı da imzalamışlardır ve mühürlerini vaziyet etmişlerdir.

Ankara, 18 haziran 1941

Muahedeyi Türkiye namına imzalayan Hariciye Vekilimiz Şükrü Saraçoğlu

C. H. P. Grupu

Başvekilin izahatından sonra muahedeyi ittifakla ve alkışlar arasında tasvib etti

Ankara 18 (a.a.) — C. H. P. Meclis grupu bugün 16 ncı (a.a.) toplantısını etti. Saat 15 de Reis vekili Trabzon mebusu Hilmi Uran'ın riyasetinde toplandı.

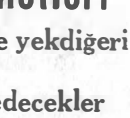
Başvekil ve Hariciye Vekili Dr. Refik Saydam bu gece Ankara'ya avdet etmişlerdir. Bugünkü toplantıda bulunmadılar.

Başvekil ve Hariciye Vekili Dr. Refik Saydam, Türkiye ile Almanya arasında imzalanan muahedenin ehemmiyetini, gruba izahat vermişlerdir.

Hariciye Vekilinin mütalâa ve izahatından sonra söz alan mebuslar, hükümetin ve Başvekil ile Hariciye Vekilinin bu muahedenin hazırlanmasında gösterdiği dikkatli mesainin takdirini ifade ederek, bu muahedenin memleket ve milletimiz için faydalı olacağını kaydetmişlerdir.

Bu münasebetle Başvekil ve Hariciye Vekili Dr. Refik Saydam'a ve heyetine gruptan telgraflar çekilmesine karar verilmiştir.

(Arkası sahife 5 sütun 3 de)

Muahedeyi Almanya namına imzalayan Büyük Elçi Von Papen

Örsle çekiç arasında

Bu, muharebe literatürüne hakim bir tabirdir. Bir taraftan çelik Almanyanın topçu ve tayyare silâhlarından, diğer taraftan bağlılıklarını yıkmağa uğraşan ambarlı ve kendi benliğine bakma reflekslerini zorlayan Nihayet Sovyetler gözlerini iki taraftan kapayarak harbediyorlar, son zamanlarda yapılan beyanlardaki yeni bir lâfız ve tabirden hasıl bahi çıkarsa bile edinmek olmaktadır. İngiliz - Fransız mütehassıslarının daha ziyade bombardıman kuvvetine dayanan Amerikanın iş çığırının verdiği umumî şok efsunu mütemadiyen olmuş olmuştur.

Bu havada Amerika hükûmetinden bombardıman tayyarelerinin derhal tedarikini talep hakkı doğmuştur ve bunu derhal bu tayyarelerin İngiltere'ye gönderilmesi için Fransa ile İngiltere arasında devletçe münasebetler tesisine yol açmıştır. Fransız İngilizleşmiş zannedilmiştir. Hitler'in nutukları, ve bu gibi emsallerin şiddet ve tehdit dozu tedricen Fransayı, İngilizleşmeye zamanında vermiştir. Hitler'in nutukları, ve bu gibi emsallerin şiddet ve tehdit dozu tedricen Fransayı, İngilizleşmeye zamanında vermiştir. Hitler'in nutukları, ve bu gibi emsallerin şiddet ve tehdit dozu tedricen Fransayı, İngilizleşmeye zamanında vermiştir.

Bu hususta Amerika hükûmetinden bombardıman tayyarelerinin derhal tedarikini talep hakkı doğmuştur ve bunu derhal bu tayyarelerin İngiltere'ye gönderilmesi için Fransa ile İngiltere arasında devletçe münasebetler tesisine yol açmıştır. Fransız İngilizleşmiş zannedilmiştir. Hitler'in nutukları, ve bu gibi emsallerin şiddet ve tehdit dozu tedricen Fransayı, İngilizleşmeye zamanında vermiştir. Hitler'in nutukları, ve bu gibi emsallerin şiddet ve tehdit dozu tedricen Fransayı, İngilizleşmeye zamanında vermiştir.

Hariciye Vekilile Alman Elçisinin beyanatları

Saracoğlu dedi ki:
Türk ve Alman milletleri

Bu muahede ile yeni ve kafi bir emniyet havası içinde yekdiğerine bir kere daha el uzatmış oluyorlar

Von Papen dedi ki:
İmzalanan muahede

Asırlardanberi memleketler birbirine bağlıyan eski, itimadlı ve dostane münasebetleri yeniden tevlid etmektedir

Ankara 18 (a.a.) — Türkiye - Almanya muahedesinin imzası münasebetile Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ve Almanya elçisi Von Papen arasında bir görüşme olmuştur.

— Bugünkü hayırlı vesilede bir kaç kelime ile de olsa, bir kaç cümle ile dahi olsa, bizim hislerimizi ve düşüncelerimizi ifade etmek isterim, demiştir.

Saracoğlu Şükrü Ankara beyanatında bulunmuştur:

Yunanistan'a girmesi Türkiye'nin savaş dışı kalarak ne kadar doğru bir karar verdiğini göstermişti.[56] Trakya sınırına dayanan Almanya, Ege Denizi'ni de, deyim yerindeyse, bir Mihver denizine dönüştürdü. 1941'de İtalya'nın Kiklad Adaları ve Samos'u işgal etmesinden sonra Almanya da Sakız, Midilli ve Limni'yi ele geçirdi. Trakya'ya yakın Taşoz ve Semadirek adaları da Bulgar kontrolüne geçti. Tüm bu durum, Türkiye'nin batı sahillerinin Mihver kontrolü ile karşı karşıya kalması anlamına geliyordu.

Kimileri Ege'deki yeni siyasi coğrafyayı, Türkiye'nin işgaline yönelik Nazi hazırlığının bir parçası olarak değerlendiriyordu.[57] Bir diğer düşünceye göreyse Almanlar bu hamleyle özellikle Boğazlar bölgesinde Ruslara karşı bir ağırlık oluşturma çabasındaydı ve aynı zamanda Filistin ve Suriye'ye yapacağı harekâtta stratejik üstünlük kurmaya çalışıyordu.[58] Türkiye, kendisini hem Trakya'dan hem de adalardan sarmış olan Almanların niyetinden şüphe ediyordu. Bir başka deyişle, Türkiye de uluslararası kamuoyu gibi, ülkenin batısından bir Alman saldırısı beklentisi içindeydi. Üstelik bu hissiyatında yalnız değildi. Rusların da her zaman kendi nüfuz bölgesi olarak tasarladıkları Boğazlar bölgesine yapılacak bir harekâttan endişe duydukları görülüyor.[59]

Fakat bu endişeye rağmen Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Moskova'daki büyükelçisine Türkiye Almanlara düşmanca davranmadığı sürece Almanya'nın Türkiye'ye saldırmaya niyeti olmadığını yazıyordu.[60] Gerçekten de Balkanlar ve Ortadoğu'daki gelişmeler Almanya'nın Türkiye'ye saldırmak şöyle dursun, yakın olmasını gerektiriyordu. Ancak, olası bir Türk-Sovyet yakınlaşmasını engelleme konusunda "göz korkutma" yöntemini de gayet başarılı bir biçimde kullanıyordu. Örneğin, Büyükelçi von Papen, Türk yetkililere Almanya'nın adaları kontrol altına almasıyla müttefiklerin Türkiye'ye yardım hattının kesildiğini ve olası bir Sovyet saldırısında Anadolu'yu ancak Almanya'nın koruyabileceğini söylüyordu.[61] Kısacası adalar, Mihver'in elinde önemli bir stratejik koza dönüşmüştü ve bu kozun Türkiye'ye verdiği rahatsızlık da Müttefikler tarafından savaş boyunca konuşulacaktı.

Prof. Dr. M. Fuad Köprülü
TÜRK SAZ ŞAİRLERİ ANTOLOJİSİ
İKİ CİLD
XVI asırdan zamanımıza kadar saz şairlerinin hayat ve eserlerile bunlardan edebî şaheserlerle bol edebiyat parçalarını ihtiva eden bir antoloji.
Hüsnü cild 2.5, ikinci cild 3, her iki cild 5.5 liradır.
KANAAT KİTABEVİ

Cumhuriyet
18 inci yıl sayı : 6061
İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No : 248
Telefon: Başmuharrir: 22366, Tahrir heyeti: 24366, İdare ve Matbaa kısmı: 24360 - 24361
Pazartesi 23 Haziran 1941

İTALYA HİKÂYELERİ
Meşhur İtalyan yazarı Luigi Pirandello'nun (CHRONIQUES ITALIENNES) diye Fransızca olarak neşrettiği güzel bir hikâye kitabından seçilmiş on hikâye. 200 sahife 50 kuruştur.
Ahmed Halid Kitabevi

Bitarafız

Alman - Sovyet harbi karşısında hükûmetimiz bitaraflığını ilân etti

Ankara 22 (a.a.) - Resmî tebliğ :

Cumhuriyet hükûmeti Almanya - Sovyetler Birliği harbi dolayısile hasıl olan vaziyet muvacehesinde Türkiyenin bitaraflığını ilâna karar vermiştir.

Alman - Rus harbi

Bitecek işte dağınığı bulmak için iki memleket arasındaki dostluk münasebetinin tâ başlangıcında yer alan esasî mevzuiyetliğini devrinde dermek en kısa ve en kestirme yol olsa gerektir

Rusyayı gâyet demokratik bir yazıda Almanya ile sonlanacak harbi hem münâkaşa konusu, hem tesviri mevzu olan bu devlet, evvelyan edecek harbin neticeleri üzerindeki hesablarında yanılmış ve Fransız yıkılışının sebebinden bahsederken meydana koymuştur.

Dün sabah üzeri Almanya ile Sovyetler Birliği arasında patlayan yeni bir harbin tarihlerinde yüzde yüzde Alman resmen Führer'in Romanya ve Fin limanları ile birlikte Sovyetler ekseninde yüzde milletler mücadelesinde bulunduğunu ve Almanya ve Sovyetler arasında Romanyanın Kuzeyinde kıyılarının şimdiki şekil Prens Leopold'a kadar uzayan yerlerinde Alman - Sovyet münasebetlerinde son zamanlarda görülmeye başlanmış bir gerginliğin devam etmekte olduğu zamanlarda yüzbinlerce yaşlarını bir saldırıya tâbi tutmuş olduğu bir hayret uyandırmıştır bir sürpriz teşkil yapmıştır.

Bütün dünyada bütün eğlenceleri yalnız «Cumhuriyet» in askerî mütehassıslarının yeni harbin mukayesinde bu mütehassıslar yine sürpriz sayılan yeni bir vaziyet karşısında bulunmaktadırlar. Almanya ile Rusya arasında

YUNUS NADİ

(Arkası sahife 2 sütun 2 ve 3)

Dün başlıyan Alman - Fin hududu muhtemel taarruz noktalarını gösteren harita

Askeri vaziyet

Almanya - Sovyetler harbinin muhtemel inkişafları

Almanların. Kızılorduyu Moskova - Riga - Kief müsellesi içinde çevirip parçalamak istiyecekleri tahmin olunabilir

Yazan: Emekli General
H. Emir Erkilet

Almanya, nihayet dün sabah, Romanya ve Finlandiya ile birlikte Sovyet Rusyaya karşı harb hareketine başlamıştır. Bu hareketler bitaraf Fin - Rus hududunun Karakasun kadar olan bütün cephesinde tecavüz bir surette tahakkuk etmektedir.

Polonyanın tahribinden ve bu harbin başlangıcında müttefiki bitaraf devlet olan, Estonya, Letonya ve Litvanyanın Sovyetler Birliğine ilhakından sonra bu ad altına yeni Alman - Rus hudud vaziyetine bakılırsa alman Prusyası, yalnız Litvanya Sovyetsk parçasında değil, Polonyanın bu kısmı üzerinde hakimiyetini tesis etmiş bulunduğu gibi, Romanya ve Macaristan ile Rusya arasında bulunan Karpat dağlarının şimalinde ve cenubunda Sovyetlerin bütün hakimiyeti altına girmiş bulunmaktadır.

Almanyanın mevcut 209 fırka fevkalâdesinde olduğu için Sovyet hududunun 2500 kilometre kadar olan kısmında tahşidatını, Münihteki 350 numaralı 500 sayılı Norveçten kopmuş bulunduğu kadar, mevcut memleketlerin kapılarında bulunmuşlar olduklara kabul olunacağı gibi kalan 20 tümenlik bir kısmı da, bir ordunu genç Fransa cinsilerde ve gibi perisede dâhi kısmı bulundurmaktadır.

(Arkası sahife 2 sütun 1 de)

Romen Ordusu Başkomutanı General Antonesko

Rumen ordusu dün Prut nehrini geçti

Bolgrad şehri işgal edildi

Başkumandanlığı deruhte eden General Antonesko diyor ki: "Almınıza sürülen zillet damgasını silmek zamanı geldi,,

Bükreş 22 (a.a.) — 21-22 tarihinden gece yarısı bütün sınır kuvvetlerile donanmamız, amansız saldırıştan, Hitler milletinin Führer'i tarafından yapılmıştır. Kötülerin kuvvetleri geniş ölçüde harekâta girişiller, motörlü fırkalar Bukovina'nın şimalinde ilerliyorlar

Berlin 22 (a.a.) — D. N. B. bildiriyor: Dahiye Cephesi ile sahası saat 3:30 da sabahtan Führer'in Alman milletine hitabesinin okunmuştur.

Führer bu hitabesinde Sovyetlerin son hareketleri ile bütün Almanya aleyhine müteveccih hazırlıklarını Alman milletine bildirmektedir. Bunlar arasında Kremlinin kudsi Polonyada ve Bükreş'teki sefaretlerinin Berlinden bir zırhlı ile geldiğini ve bu zırhlının Avrupanın emniyetini tehdit eden askerî vesaikle dolu olduğunu bildirmektedir.

Führer hitabesinin devamında Almanyanın ve Avrupa milletlerinin müdafaa ve tecavüz ve ittihadları sırasında milletine ve ittihadları sırasında milletine ve ittihadları sırasında kazandığı bildirmiştir.

Alman Hariciye Nazırı Sovyet elçisine ilânı harbi bildirdi

Berlin 22 (a.a.) — Alman Hariciye Nazırı Von Ribbentrop Berlindeki Sovyet elçisine sarıdığı notada Sovyetler Birliğinin hususiyle vaziyetine ve Kızılordunun Almanya hududuna yığılmasına dair bir izahat vermiştir. Bu izahatta Almanyanın Sovyetler Birliğine karşı askerî tedbirler temaşa ettiğini ifade etmiştir.

Sefirler, Hariciyeye çağrıldı

Berlin 22 (a.a.) — Almanya Hariciye Nazırı Von Ribbentrop bu sabah saat

(Arkası sahife 2 sütun 8 de)

İtalya da Sovyetlere harb ilân etti

Macaristan müdafaa tedbirleri aldı. Japonya bir karar arifesinde. Amerika Sovyetlere yardım edecek

Roma 22 (a.a.) — Italian telgrafı ajansı, Sovyetlerin Almanya ile harbe girişmesinden sonra İtalyanın Sovyetlere harb ilânı etmesini bildirmektedir.

Slovakya, Sovyetlerle münasebetini kesti

Prağ 22 (a.a.) — Slovakya cumhuriyeti hariciye nazırı Sovyetler Birliği ile diplomatik münasebetlerin kesildiğini bildirmiştir.

Sovyet elçisi M. Edenle görüştü

Londra 22 (a.a.) — Reuter bildiriyor: Sovyet elçisi M. Maiski, bu sabah Hariciye Nazırı Eden'le görüşmüştür.

(Arkası sahife 3 sütun 7 de)

Dün Londrada İngiliz Hariciye Nazırile görüşen Sovyet elçisi M. Maiski

ALMAN - RUS HARBİ BAŞLADI

Alman - Rumen - Fin kıtaları dün sabah Sovyet topraklarına girdi

Kızılordunun Şarkî Prusyaya taarruzu püskürtüldü

Alman hava kuvvetleri geniş ölçüde harekâta girişiller, motörlü fırkalar Bukovina'nın şimalinde ilerliyorlar

Eylül 1939 da Alman - Sovyet kıtaları Polonya sınırında birleştiği zaman.

Molotof bütün Alman iddialarını reddediyor

« Memleketimize karşı yapılan bu tecavüzün medeniyet tarihinde eşi görülmemiştir»

Sovyet Nazırı Alman paktına harfiyen riayet edildiğini ısrarla söylüyor

Alman tayyareleri Zitomir, Kief, Sivastopol ve diğer bazı şehirleri bombardıman ettiler

Sovyetler Birliği Komiserler Heyeti Reisi Josef Stalin

Londra 22 (a.a.) — Moskof radyosu, memleketin bombardıman Almanya tarafından bu sabah saat üçüne bir çeyrek kala yapılan tecavüz ile ilgili bir tebliğ neşretmiştir.

(Arkası sahife 3 sütun 4 de)

İngiltere Başvekili M. Churchill

M. Churchill Sovyetleri müttefik addediyor

«Onların karşılaştığı tehlike, bizim tehlikemizdir, Rus milletine elimizden gelen her yardımı yapacağız»

Londra 22 (Radyo) — İngiltere Başvekili Mister Churchill bu akşam radyoda yaptığı bir söylevde, Sovyetlerin Rusyası her tarafta yapmakta olduğu mukavemetlerden dolayı kendi milletine ve dünyanın bütün hür milletlerine karşı büyük bir hizmet ifa etmektedir.

Mister Churchill bundan sonra Alman - Sovyet anlaşmasının bozulmasının sebeplerini izah etmiştir.

(Arkası sahife 3 sütun 6 de)

Hitler Alman milletine bir beyanname neşretti

« Yalnız Almanya için değil. bütün beşeriyeti kurtarmak üzere harb ediyoruz »

Führer, Sovyetlerin Almanyayı müteaddiyen arkadan vurmağa çalıştığını anlattı

Hitlerin iftiasına nazaran Molotof Rusyanın Boğazları işgal etmek istediğini de bildirmiş

Almanyanın Führer Nazırlığını Adolf Hitler

Berlin 22 (a.a.) — Berlin Radyosu Alman milletine seslenen bir beyannameyi neşretmiştir. Beyannamede nutuk Alman milletinin Führer'i tarafından yapılmıştır.

(Arkası sahife 2 sütun 4 de)

Birkaç söz

Türkiye neden gençtir?

Bu memleketin gençliği, o memleketi hâkimiyet felsefesile hayatına sahiplerdir demektir. Öyle olmayan, sinları aşmış olmuş bir devletin ölümünden gözü kapalıdır. Türkiye ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir fark bulunmamak lâzım gelmek.

Gerçekten eski hâkimiyet ve hükümdarlık ve bunlarla ilgili idare esasları bugün bambaşka manzaralar arzetmektedir. O devirlerde bu iki müessese mukabilinde alınan bütün gelirlerin hükümdar ve ailesinin hâkimiyet ihtiyaçlarına hasrolunmuş olduğu hususu bilinmektedir.

—Yazı: Türkiyenin Cumhuriyeti—

Devletlerin zenginliği bu hükümdarlık ve tebaa arasındaki ilişiklerin değişmesi ile yakından ilgilidir. Bu ilişiklerin değişmesi ile devletlerin zenginliği arasında bir ilişki kurmak mümkündür. Bu sayede, devletin zenginlik ve kuvvetinin, hükümdarın değil, milletin malı olduğu ve milletin kuvvetinin, milletin kendisinin değil, hükümdarın malı olduğu anlaşılır.

Atatürk gençtir. Türk gençliğinin bir kısmı değildir. Türk gençliğinin ta kendisidir. Türk gençliğinin ta kendisidir demektedir. Bu sayede, devletin yapısının zayıflamasının önüne geçmiş ve yapısını güçlendirmiştir.

Devletin yapısının güçlendirilmesi, devletin zenginleşmesinin ilk şartıdır. Bu sayede, devletin zenginleşmesinin ikinci şartı da sağlanmıştır. Devletin zenginleşmesinin ikinci şartı, devletin zenginliğinin milletin malı olmasıdır. Bu sayede, devletin zenginliğinin milletin malı olmasıdır. Bu sayede, devletin zenginliğinin milletin malı olmasıdır.

Dahası Berlin, Anadolu'dan silah ve asker geçirme hakkı talep ediyordu.[62] Almanların bu talebi Ortadoğu'daki durumla ilgiliydi. Berlin'in özellikle Filistin ve Suriye'ye müdahale etmek istemesi ve Irak'ta Alman yanlısı Geylani İsyanı'na yardım götürmeye çalışması, bu isteğinin ardında yatan nedenlerdi. Almanların transit hakkı elde etmek için Türkiye'ye Ege adalarını önerdiği iddia ediliyordu.[63] Bu iddialar o dönemde Alman yetkililer tarafından inkâr edilse de Berlin'in adalardan bir tanesine ek olarak Bulgar sınırına dair bir revizyon önerdiği diplomatik belgelerde görülmektedir.[64] Fakat önerilen adanın ismi bu belgelerde net olarak belirtilmemiştir.

Yine belgelerden hem von Papen hem de Ribbentrop'un, bu önerinin muğlak olması için özellikle çaba sarf ettiği görülüyor. Von Papen Ankara'ya savaş sonrasına yönelik sınır tadili önereceğini söylerken; Ribbentrop, elçisine, verilecek sözlerin coğrafi alanları konusunda dikkatli olmasını öneriyordu.[65] Cumhurbaşkanı İnönü de defterlerinde Almanların daha sonra fikir değiştirdiklerini söylemekte ve bu durumu Almanya'nın İtalya ile yaptığı görüşmelere atfetmektedir.[66]

Almanların Türkiye'ye ada ya da adalar konusunda yaptığı muğlak teklifin Türkiye'yi ne kadar ikna edeceği konusu da ayrıca tartışmalıdır. Zira Türkiye'nin 1941'in zorlu koşullarında sınır değişikliği sözüyle Almanya'ya Anadolu'dan geçiş hakkı tanıması, İkinci Dünya Savaşı Türk dış politikasının genel çerçevesiyle kesinlikle uyuşmamaktadır.[67] Zaten tarihe Türk-Alman Saldırmazlık Paktı olarak geçen bu anlaşma imzalandığında Almanların, üzerinde özellikle durduğu transit geçiş hakkı da bulunmayacaktı.

Fakat her şeye rağmen Türkiye'den istekte bulunacak bir ülkenin meseleyi adalar konusunda bir teklife getirmesi ne ilk ne de son olacaktı. Yine 1941 yılında İngilizler Yunanistan direnişinin kırılmasından hemen önce, Türkiye'den, Yunanların da izniyle Midilli ve Sakız'ı işgal etmesini ve böylelikle meseleye müdahil olmasını istemiş, Türkiye ise bu adaları işgale hazırlanan Almanya'yla sorun yaşamak istemediğini belirterek teklifi reddetmişti.[68] Bu tekliften kısa bir süre sonra da Almanlar bu adaları işgal edip bölgeyi müttefiklere kapatmıştı.

Allerik sınırlarının en güzel eserleri hediye edilmiş olan eşsiz sayıların sahibine
NECMİ RIZA
Her hafta ezcümle şu sahne
ŞAKA
Bugün ŞAKA'da Yeni Yıl'ın tebriklerinin en komik sözü ve karikatürleriyle
Bilhassa Cumhuriyet'te

Cumhuriyet
18 inci yıl sayı: 6111
İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telefon: Başmüdürlük: 23565, Tahrir heyeti: 24295. Ilâve ve Matbaa numarası 24299 - 24300
Perşembe 14 Ağustos 1941

Okul ve Aile Ansiklopedisi
Çocuklar için tatlı ve güzel bir hediye
ARMED HALİD KİTABEVİ

İngiltere ve Sovyetler Teminat Verdiler

Iki hükûmet de Montreux paktına sadık olduklarını, Boğazlara tecavüz niyetinde bulunmadıklarını ve toprak bütünlüğümüze ihtimamla riayet edeceklerini resmen hükûmetimize bildirdiler

Nihayet salı-cuma elbiseğine kavuşan Veli hükümet erkânının Laval kabinesi ilân ettiğine bir resmi (Soldan Amiral Darlan, ortada Maresal Petain, sağında Laval, arkasında Weygand görülmektedir.)

Petenin nutku büyük akisler uyandırdı

Berlin, Fransanın Amerikan vesayeti altına girmiyeceğini söylüyor

Londra mehafili, Vişinin programını, şeref siz bir karar olarak telâkki etmektedir

Berlin 13 (a.a.) — Yarınveli bir hayatının bildirildiğine göre:

Alman siyasi mahfillerinde, Maresal Petain'in dünkü nutku ve aynı zamanda bu nutkun uyandırdığı akisler, enteresan ve hatta tavsiye edilmiyecek bulunmaktadır.

Mamafih nutku hakkında Amerikan gazetelerinde çıkmış olan yazılar, kendisini sonradan irtibaa almaktan kurtarmaktadır.

(Mabadi Sa. 2 sütun 4 te)

Müşterek bir taahhüd

Avrupalı bir devlet tarafından tecavüze uğrarsak bize yardım edecekler

İngiltereyle Amerika büyük elçileri Bay Hugh Knatchbull-Hugessen Milli Sefirimiz İnönü ile konuşurlarken alınmış bir resim

Yeni beyanat

Türkiye - İngiltere arasındaki eski muahede ahkâmında hiç bir tadilât yapmıyor

Ankara 13 (a.a.) — İngiltere büyük elçisi Sayın Knatchbull - Hugessen ve Sovyetler Birliği büyük elçisi Vinogradof 26 ağustosta Hariciye Vekilimiz tarafından birer nota tevdi etmişlerdir.

İngiliz notası şudur:

Majeste Kralın Hariciye Nazırı tarafından verilen talimata tevfikan notayı...

(Mebadi Sa. 2 sütun 5 te)

Fransanın Kararı

Amerika ile akdettiği mütekabiliyet hesabının neticesini bekliyor

Paris, Maresal Petain'in evvelki gün yaptığı nutuk ile hükümet gönderdiği talimat üzerine, Amerika büyük elçisi Bay Leahy'yi kabul etmiştir.

Bu kabulde Amerika büyük elçisine, Fransa ile Amerika arasında mevcut mütekabiliyet hesabının neticesini beklediklerini söylemiştir.

Bu mütekabiliyet hesabı, Amerika'nın Fransaya yaptığı yardımla, Fransanın Amerikaya yaptığı yardımın mukayesesinden ibarettir.

Bu hesabın neticesi, Amerika'nın Fransaya 1 milyar 800 milyon frank borçlu olduğunu göstermektedir.

Fransa, bu borcun ödenmesini istemektedir.

Bulgaristan bir slavizm nöbeti geçirdi!

Ordu yüksek kumanda heyetinin bu sebeblerle değiştirildiği anlaşılıyor

Sofya gazeteleri slavizmin komünizm demek oldu. ğunu ve Bulgaristanın bundan uzak kalacağını yazıyorlar

Sofya 13 (a.a.) — Ordu. Bulgar ordusu yüksek kumanda heyetinde yapılan değişiklik ve tayinler Bulgar efkârı umumiyesinde memnuniyetle karşılanmıştır.

Bu mesbeti, Kralın Berlinde Nazırla bulunduğu sırada yüksek kumanda heyetinde yapılan değişiklik ve tayinlerin Almanya ile Yugoslavyanın ihtilâfile Bulgaristana fayda ve Ölçü olmasından ileri gelmiş olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Bu değişiklik ve tayinler Sofyada büyük memnuniyetle karşılanmıştır.

Sofya akşam gazeteleri bu tayinlerden bahsederek Bulgar ordusunun mevkii artacağını, bu ordu ile Almanya arasında mevcut samimi münasebetin kuvvetleneceğini ve bu münasebetlerin Bulgaristanın istiklâl ve hâkimiyetini kuvvetlendireceğini yazmaktadırlar.

Bu değişiklikler, Bulgaristanın komünizm ile hiç bir münasebeti olmadığını göstermektedir.

Sofya gazeteleri, bu tayinlerden bahsederek Bulgar ordusunun mevkii artacağını, bu ordu ile Almanya arasında mevcut samimi münasebetin kuvvetleneceğini ve bu münasebetlerin Bulgaristanın istiklâl ve hâkimiyetini kuvvetlendireceğini yazmaktadırlar.

Sofya akşam gazeteleri, bu tayinlerden bahsederek Bulgar ordusunun mevkii artacağını, bu ordu ile Almanya arasında mevcut samimi münasebetin kuvvetleneceğini ve bu münasebetlerin Bulgaristanın istiklâl ve hâkimiyetini kuvvetlendireceğini yazmaktadırlar.

Bu değişiklikler, Bulgaristanın komünizm ile hiç bir münasebeti olmadığını göstermektedir.

Sofya

Tüm bu süreçte hem Alman hem de İngilizlerin kesin ya da muğlak terimlerle bazı tekliflerde bulunması, bu ülkelerin, Ankara'nın dış politika hamlelerinin hâlâ adalar üzerinden yönlendirilebileceğini düşündüğünü gösteriyordu. Adalar, tüm iki savaş arası dönem boyunca Türk güvenliğinin yumuşak karnını oluşturmuştu. Dahası, İkinci Dünya Savaşı koşullarında da Batı Anadolu'nun güvenliği açısından oldukça önemli konumdaydı. Fakat diğer taraftan, 1941 yılı itibariyle adalar, Türkiye için tek başına belirleyici bir parametre olarak düşünülemezdi. Birkaç önemli parametreden yalnızca biriydi. Üstelik Ankara'nın, sınır revizyonu konusunda taraflara ilettiği bir isteği de bulunmuyordu.[69] Zaten Ankara iletebileceği herhangi bir sınır değişikliği isteğinin kendisine yöneltilecek başka bir istekle dengeleneceğine de emindi ki, bu konuda pek de haksız sayılmazdı.

Türkiye'nin Almanya ile imzaladığı saldırmazlık paktından sonra Almanya Barbarossa Harekâtı'nı başlatarak Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Bu harekât, Türkiye'yi biraz olsun rahatlatmıştı. Çünkü özellikle 1940'tan itibaren Türkiye her iki güçten de bir saldırı bekler olmuştu.

Ancak, Türkiye'nin yaşadığı rahatlama uzun sürmeyecekti. Ege Denizi artık Almanlar tarafından kontrol ediliyor ve bu bölgede, deyim yerindeyse, bir denizaltı savaşı yaşanıyordu.[70] Bu durum, tahmin edilebileceği gibi Boğazlar'la yakından ilişkiliydi. Boğazlarla ilgili bir başka mesele de İngilizlerin, Türkiye'nin Montrö uygulamaları nedeniyle Sovyetler Birliği'ne istediği şekilde yardım yapamamasıydı. Bu sebeple İngiltere ve Sovyetler Birliği istedikleri takviyeyi yapmak ve aynı zamanda petrol bölgesine de hâkim olabilmek için İran'ı işgal etti. Müttefiklerin bu hareketi, Türkiye'de böyle bir müdahalenin Boğazlar bölgesine de yapılabileceği endişesini doğurdu. İngiltere ve Sovyetler Birliği böyle bir amaçlarının olmadığını belirtse de Ankara bu konuda uzun bir süre kuşku duymaya devam etti.

Türkiye'nin Boğazlar bölgesine dair hissettiği endişe yine aynı dönemde Oniki Ada bölgesine de yayılmıştı. Yukarıda bahsedilen Geylani İsyanı ve Rommel'in kuvvetlerinin Mısır'da ilerlemesi,

Lise ve Orta okullara
Mükemmel
ATLAS
12 haritayı, tetkikle, edebî ve
Diagramı mufassaldır.
TEZYİZİYE KİTABHANESİ
Fiatı 200 kuruş
Mektublara % 25 inzibâl.

Cumhuriyet
18 inci yıl sayı: 6252
İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul – Posta Kutusu İstanbul No. 246
Telefon: Başmuharrir: 22560, Tahrir heyeti: 24090, İdare ve Matbaa numara: 24090 - 24091
Çarşamba 14 İkincikânun 1942

SALAVİN'in
RUZNAMESİ
REMZİ KİTABEVİ

İngiliz Elçisi Moskovadan Teminat Getirdi

Türk bitaraflığı Rusyada da tamamen takdir edilmektedir

Molotof'la bir muhavere

"Komisere, istiklâli tehdid edilirse Türkiyenin silâha sarılacağına eminim, dedim,,

«M. Molotof da ayni fikirde bulunduğunu söyledi. Moskovada gelecek sulhun bazı esasları da görüşüldü»

Hükümetimiz emniyet bir misaf yüzünden Sovyetler Birliği Komiserler Heyeti Reisi Stalin

Ankara 14 (Telefonla) — İngiliz Hariciye Nazırı Mister Eden'in Moskova seyahati esnasında Ankaradan Moskova hareketi münasebetile Cumhuriyet gazetesine bir mülâkat vermiş olan İngiltere'nin Ankara büyük elçisi Sir Knatchbull Hugessen Moskova seyahati mülâkatlerini hakkında mühim mütalâa cereyanını gazetemize bir telgrafla aynen şöyle beyan etmiştir:

— A. İngiltere Hariciye Nazırı Mister Eden'in Avam Kamarasındaki beyanatının ehemmiyetini Moskova hattı bir defa daha teyid etmiştir. Muhavere esnasında Molotof ve Eden arasında yapılan konuşmalarda mühim hususlar üzerinde hasıl olan tam bir fikir birliğine de tesadüf olunmuştur. Gelecek sulhun bazı esasları da bu münasebetle görüşülmüştür.

B. Muhavere Türkiyenin emniyet endişesine bir defa daha temas etmiştir. İngiltere hükümeti namına bu mesele hakkında bir fikir teatisinde bulunan Eden, Türkiyenin de müşterek emniyet ve müdafaa menfaatleri bakımından bu meseleye ehemmiyet verdiğini ve bu hususta Sovyetlerin de aynı fikirde olduğunu kaydetmiştir.

C. Son Moskova görüşmelerinin İngiltere ile Türkiye arasında mevcut dostluk münasebetleri üzerinde müsbet tesirler yapmış olduğu şüphesizdir.

D. Bu görüşmelerin Türkiyenin müdafaa kudretini artırmak hususunda İngiltere hükümetinin azmini ve bu hususta Türkiyeye yapılacak yardımın ehemmiyetini bir kere daha göstermiş olduğu kanaatindeyim.

E. Moskova görüşmelerinin bu sahadaki neticeleri hakkında İngiltere hükümetinin memnuniyetini Moskova Hariciye Nazırına bildirmiş ve bunu Türkiye hükümetine de bildirmiştir.

F. Bu neticeler hakkında Türkiye hükümetinin memnuniyetini ifade etmesi tabiidir.

M. Molotof'un Moskovada bu fikirde olduğu kanaatindeyim.

Bugünden itibaren
Ekmek karne ile tevzi edilecek
Valinin mühim izahatı

«Tevziatın muntazam olması için bütün tedbirler alınmıştır. Yeni usulün tatbiki, medeni bir milletin olgun vatandaşları olduğumuzu isbat edecek önemli bir hâdise olacaktır»

Ekmeğimizi, böyle değil, Böyle alalım

Ekmek vesikası ve tatbikatı, ekmek tevziatı hakkında dün Belediye Reisimiz Lütfi Kırdar'ın bir beyanatını neşretmiştik. Bu beyanatta ekmek vesikalarının ne zaman ve nasıl tevzi edileceği, vesikaların kimlere verileceği, vesikaların kaybolması halinde ne yapılacağı gibi mühim noktalar tasrih edilmişti. Bu beyanatın ehemmiyetini nazarı dikkate alarak, Vali Beyefendinin bu hususta bir de izahat vermesini rica ettik. Vali Beyefendi, bu ricamızı kabul buyurarak, ekmek vesikası ve tatbikatı hakkında şu izahatı vermiştir:

— Vesikalar, ekmek tevziatının muntazam olması için bütün tedbirler alınmıştır. Yeni usulün tatbiki, medeni bir milletin olgun vatandaşları olduğumuzu isbat edecek önemli bir hâdise olacaktır. Vesikaların kimlere verileceği, vesikaların kaybolması halinde ne yapılacağı gibi mühim noktalar, dünkü beyanatımda tasrih edilmişti. Bu vesikaların ehemmiyetini nazarı dikkate alarak, bu hususta bir de izahat vermenizi rica etmiştiniz. Bu ricanızı kabul ediyorum.

İngilizleri 1941 yazında Suriye'deki Vichy kuvvetlerine karşı harekete geçirtmişti. Hedef, Suriye'yi Almanya'ya hizmet edecek bir üs olmaktan çıkarmaktı.[71] Ancak Müttefikler, Almanların Suriye'ye saldıracağını düşünmeye devam ediyordu. Kısacası, 1941 yılı Ortadoğu açısından oldukça karmaşık bir yıldı.

Suriye meselesi, İtalyan ve Almanların Oniki Ada'daki varlığını Türkiye için yeniden ön plana çıkardı.[72] Türklere göre, Oniki Ada'nın Suriye'ye olan coğrafi yakınlığı, durumu Anadolu için sıkıntılı bir hale sokuyordu. Adalar, Doğu Akdeniz'de bir harekât için üs olarak yahut yine Doğu Akdeniz'i hedef alan, fakat Trakya'dan gerçekleştirilecek bir saldırıya yardım amaçlı da kullanılabilirdi. Böyle bir ihtimalin varlığı sadece Türkiye'nin kuruntusu da değildi. İngiltere ve henüz savaşa girmemiş ABD, savaş sırasında yaptıkları görüşmelerde Suriye'nin savunma hattının Türkiye'de kurulması gerektiğini tartışıyorlardı.[73] Yani 1941'de de Türkiye, güvenlik hesaplamalarında bölgeyi göz önünde tutmak zorundaydı. Cumhurbaşkanı İnönü de bu yılı sonradan "Türkiye seferberlik ilan etmişti ve ordusunu Trakya ve Ege'ye yığmıştı" şeklinde yazacaktı.[74] Zaten hükümet aynı yılda Batı Anadolu'daki ihtiyat kuvvetlerini de orduya çağırmıştı ki, bu durum da bölgenin tümüyle Mihver tarafından çevrelenmiş olmasından duyulan endişeyi ortaya koyuyordu.

Türkiye'nin güvenlik endişelerinde yer eden bu bölgenin, Müttefik tasarılarında savaşın başındakine benzer bir yeri olduğu da söylenmelidir. İngiltere Oniki Ada'ya ve diğer Ege adalarına yapılabilecek saldırıda Türk üslerinin kullanılması gerektiğini düşünüyordu.[75] Londra'ya göre, adalara verilecek zarar Almanya'nın Balkanlar'la ve Romanya'daki petrol yatakları ile iletişim hattını kesip Mihver'i büyük zarara uğratabilirdi. Bölgenin durumu Rusya için hayati önemde olduğundan Türkiye'ye önerilebilecek teşvikin bu kez Moskova tarafından dillendirilmesi şaşırtıcı değildi. Stalin, Eden ile yaptığı bir görüşmede, Türkiye'nin Oniki Ada'yı alması ve Suriye ile Bulgaristan sınırında Türkler lehine değişikliğe gidilmesi gerektiğini açıkça dile getirmişti.[76] Şevket Süreyya Aydemir *İkinci Adam*'da böylesi bir düşüncenin muhakkak

Boğazlarla ilgili bir istekle alakalı olduğunu yazmaktadır.[77] Bu teklif, ikilinin arasında bir konuşmadan ibaret olduğundan, karşılığında Türkiye'den ne talep edilebileceği konusu gün yüzüne çıkmamıştır. Ancak, Aydemir'in yorumu Türkiye'nin tutumunu göstermesi açısından önemlidir. Kısacası Ankara, bu tarz tekliflere artık alışkındı ve aynı zamanda arkasından muhakkak bir istek geleceğinin de gayet farkındaydı.

1942'nin ilk yarısında da Mihver'in gücü –en azından– Akdeniz'de artmaya devam etti. Aralık 1941'de Pearl Harbor saldırısından sonra savaşa müdahil olan ABD'nin, dengeleri müttefiklerinden yana değiştirmesi 1942'nin ikinci yarısından sonra kendisini gösterecekti. Bu nedenle Almanya, Ege adalarından Kuzey Afrika'ya uzanan hatta Türkiye'nin hesaba katması gereken üstün bir güçtü.

Zaten Hitler'in 1942'de ne yapabileceği hâlâ tartışılıyordu. Nazi savaş makinesinin devam edebilmesi için petrole, bu nedenle de Kafkasya'ya ihtiyacı vardı. Hatta Kafkasya'dan sonra ya kuzeyden ya da Suriye üzerinden Irak'a ulaşması bekleniyordu.[78] Sayılan tüm bu bölgelerin Türkiye ile bir bağlantısı bulunuyordu. Bu nedenle de ne zaman Türkiye'yle ilgili bir tahmin yapılacak olsa Anadolu'nun yanı başında bulunan Oniki Ada, Kuzeydoğu Ege adaları ve burada bulunan Alman savaş uçakları, denizaltıları ve askerlerinin altı çiziliyordu. Adalar, Türkiye'ye yapılacak bir Mihver saldırısının parçası olarak tartışılırken, Ankara açısından da bir dayanak noktası olarak kullanılıyordu. Çünkü Türkiye, Müttefiklerin kendisinden istediklerini batıda karşı karşıya kaldığı tehdidi ortaya koyarak reddedebiliyordu. Ege'nin Almanların elinde olması, ilerleyen aylarda daha fazla ileri sürülen stratejik bir zafiyet olacaktı.

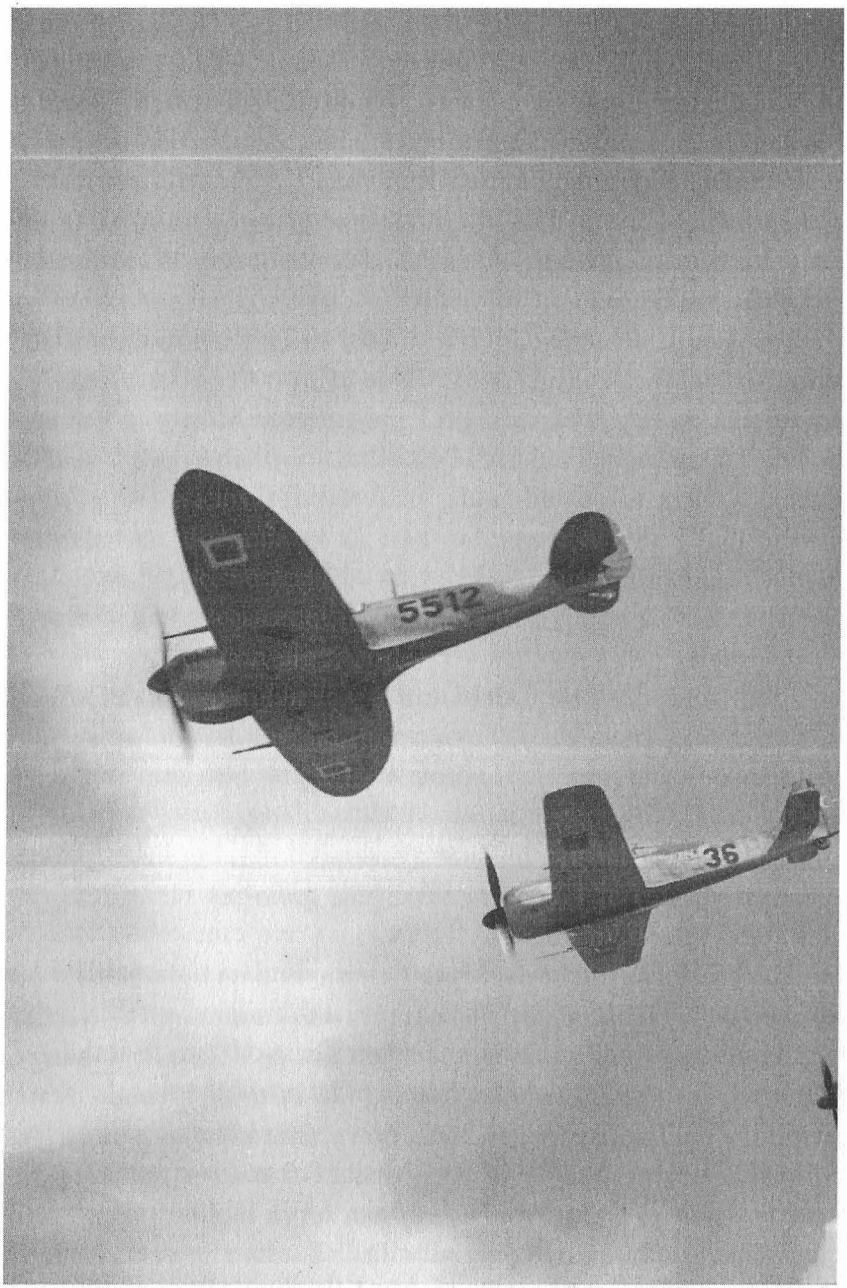
1942'nin ikinci yarısında Akdeniz'deki dengeler değişmeye başladı. Müttefikler 1942 yılının ikinci yarısında Akdeniz stratejilerini belirleme aşamasındaydı. Bu stratejinin önemli bir kısmını Almanların Akdeniz'deki ikmal bağlantılarını kesmek ve Malta'yı elde tutmak oluşturuyordu.[79] Günün sonunda, Müttefikler Malta'yı ellerinde tutmayı başardı. Fakat ünlü Akdeniz tarihçisi

Abulafia'nın da dediği gibi, bunun nedeni Nazilerin Akdeniz'deki savaşın belirleyicisi olarak Malta yerine Kuzey Afrika'yı görmeleri ve orada ilerlemeye çalışmalarıydı.[80] Stratejilerini zaman içinde bu duruma göre değiştiren İngiltere ve ABD, Almanların Sovyetler cephesinden birlik kaydırması için Kuzey Afrika'ya asker sevk etti. Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği sonucunda Almanların çok önemsediği Kuzey Afrika'da, Mihver kuvvetleri savunmaya çekilmeye başladı.

Bu Akdeniz stratejisinin Oniki Ada ve Türkiye'ye ilişkin bazı sonuçları vardı. Çünkü Ekim 1942'de Mihver devletleri Afrika'ya adalardan da asker kaydırmıştı.[81] Bu nedenle Mihver'in çok konuşulan Ortadoğu harekâtı 1942 yılının sonbaharında, özellikle önceki aylarla kıyaslandığında, uzak bir ihtimal olarak görülüyordu. Hatta savaşın başından beri ilk kez Mihver devletlerinin Ege'deki üsleri savunmasız kalmıştı ve İngilizlere göre de adalar özellikle 1943'ün ilk yarısında yapılacak bir harekât ile kolayca ele geçirilebilirdi.

Fakat geniş çaplı bir harekâttan bahseden Müttefik devletlerin saldırıları, kış boyunca yaptıkları küçük çaplı baskınlardan öteye gidemedi. Bu çapta saldırılarla Leros gibi, bölgenin en önemli üssü olarak inşa edilmiş bir adaya ne derecede zarar verildiği önemli bir soru işaretiydi. Bunun farkında olan İngilizler giderek artan bir tonda tüm adaları etkisiz hale getirecek bir operasyondan bahsetmeye başladı.

Tüm bu konuşmalarda Müttefikler aynı zamanda böylesi bir operasyonda Türkiye'nin olası tutum ve konumunu da tartışıyordu. Savaşın Müttefikler için kötü gittiği dönemde İngiltere, Türkiye'nin savaşa katılması konusunda aşırı bir biçimde ısrarcı değildi. Zira Türkiye'nin bu zorlu döneminin kendisine de bir yükümlülük getirebileceğini düşünüyordu. Fakat 1942'nin ikinci yarısında dengeler değişmeye başladıktan sonra İngiltere savaşın başındaki ısrarcı konumuna geri döndü.[82] Türkiye ise dengeler nasıl değişirse değişsin, Mihver'in Ege'de hâlâ başat güç olduğunu ve Müttefik devletlerin savaş planlarının bölgesel koşullarla uyumlu olmadığını savunuyordu.[83] Bu nedenle Türkiye, saldırı ihtimalinin

Uçaklar Anadolu'nun savunulması için oldukça önemliydi. Fotoğrafta Türk Hava Kuvvetleri'ne ait Spitfire ve Focke-Wulf tipi uçaklar Batı Anadolu semalarında uçuyor (©IWM).

ortadan kalkmadığını savunarak Müttefik isteklerine karşı çıkmaya çalışıyordu. Müttefik devletlerse Ankara'nın bu tutumunun bir bahane olduğunu, zira adalardan Kuzey Afrika'ya yapılan takviyeler sonucu, Anadolu'ya yapılacak bir harekât olasılığının en azından 1943 baharına kadar ertelendiğini belirtiyordu.[84]

Aslında Almanların Oniki Ada'da ne kadar güçlü olduğu 1943'ün sonbaharında net bir biçimde anlaşılacaktı. Fakat dönemin şartlarında İngiltere Başbakanı Churchill, batıdaki Alman gücü ne olursa olsun Türkiye'nin savaşa katılmasını istiyordu. Amacı, Türkiye'ye bir Balkan cephesi açtırmak ve Sovyet Rusya'yı bu bölgede rahatlatmaktı.[85] Bu tutum 14-24 Ocak 1943'te gerçekleştirilen Kasablanka Konferansı'nda da devam etti. Konferanstan çıkan bir sonuç da Türkiye'nin savaşa girmesi için gereken koşulların sağlanmasıydı.[86]

Bu koşulların nasıl yerine getirilebileceği de yine Oniki Ada ile yakından ilgiliydi. Askeri bir toplantıda İngiliz Genelkurmay Başkanı Sir Alan Brooke, Türkiye'nin savaşa girmesinin, kendisine Oniki Ada, Suriye ve Bulgaristan konusunda verilecek sözlerle mümkün olabileceğini söylemişti.[87] Bu, daha önce de yapılan tartışmaların bir benzeriydi. Ancak, konferansta adalar ve Türkiye ilişkisine dair farklı bakış açıları da tartışıldı. Örneğin, Türkiye'nin savaşa girmesiyle, Oniki Ada'nın kolaylıkla ele geçirilebileceği konuşuluyordu. Bu düşünceler 1939'da yapılan planları temel alıyordu ancak, 1943'ün dinamikleri 1939'dan çok daha farklıydı. Türkiye'nin yardımlarıyla adaları ele geçirme senaryolarının tersi de masadaydı. Bu düşünceye göre, Türkiye ancak Oniki Ada ele geçirilirse, yani stratejik zaafı giderilirse savaşa girerdi. Tabii bunun gerçekleşmesi için de öncelikle Batı Anadolu'daki üslerini Müttefik kullanımına açmalıydı. Fakat Oniki Ada'nın karşısında bulunan bu üslerin en kısa zamanda yeniden yapılması ya da düzeltilmesi gerekiyordu, çünkü Türkiye ancak bu şekilde Müttefiklerin kendisine gereken yardımı yapacağına ikna olabilirdi.[88]

Kasablanka'dan hemen sonra 30-31 Ocak 1943'te İnönü ve Churchill Adana'da bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşme sırasında İnönü, kendisine yapılan teklifi, Türkiye'ye söz verilen

yardımların gerçekleşmediğini söyleyerek reddetti.[89] Türkiye'nin bir başka sorunu da Almanlara karşı başarı kazanmaya başlayan Sovyetler'in ileride Türkiye'ye karşı takınacağı tavırdı. Bununla ilgili Churchill, Stalin'e bir mektup gönderecek ve Türkiye'nin savaş sonrası endişelerinin giderilmesi gerektiği konusunu gündeme getirecekti.[90] Stalin verdiği yanıtta Türkiye'ye birçok jestte bulunduğunu, ama Ankara'dan olumlu bir geri dönüş alamadığını söyleyecekti.

Churchill, ayrıca Türkiye'deki üslerin revizyonunun önemine de dikkat çekti. Fakat aynı zamanda Türkiye teknik olarak savaş dışı kalsa bile Türk üslerinin Romanya, Oniki Ada ve Girit'e yapılacak operasyonlarda kullanılıp kullanılmayacağı da tartışılıyordu.[91] Türkiye böyle bir teklifi reddetse de 1943'te gerçekleşecek olan Oniki Ada harekâtında İngiliz kuvvetlerine farklı şekillerde yardım edecekti.

Adana Görüşmesi'nde Müttefikler Türkiye'nin savaşa katılımını kati bir şekilde talep ediyorlardı. Hatta Churchill bu hususta Türkiye'ye daha fazla askeri yardım yapılacağına dair söz veriyordu.[92] Türkiye'ninse 1943'ün başında böyle bir planı bulunmuyordu. Bir başka deyişle, Türkiye'nin tartışılan birçok plana ve teklife rağmen savaş dışı kalma kararı devam ediyordu.

Bu görüşmelerin ortaya koyduğu bir başka durum ise Türkiye'nin savaş dışı tutumuna rağmen Oniki Ada operasyonunun yeniden gündeme gelmesiydi. Aslında bu konudaki görüşler de birbirinden farklıydı. İngiltere'nin Ankara askeri ataşesi, Oniki Ada harekâtının Türkiye'nin katılımından ziyade üslerini açmasıyla gerçekleştirilmesinin çok daha önemli olduğunu vurguluyordu. Çünkü ataşeye göre, Türkiye'nin ordusu bir kazanç değil, sorumluluktu.[93] Bu sebeple, Ankara'nın pasif katılımı yeterliydi. Fakat diğer taraftan Churchill, Türkiye'nin katılımını ciddi bir biçimde istiyor ve hatta bunun için kendi Dışişleri'ne, Türkiye Oniki Ada'ya yapılacak harekâtta yer alırsa kendisine "armağan" olarak Rodos'un verilip verilemeyeceğini dahi soruyordu.[94]

İngiliz Dışişleri, Chuchill'e Yunanistan'ın savaş sonrasında adaların büyük kısmını alması gerektiğini, o yüzden bunun müm-

kün olamayacağını, zaten böyle bir teklif yapılsa dahi Türkiye'nin de sırf sınır tadilatı için savaş riskini göze almasının çok düşük bir ihtimal olduğunu söylemişti.[95] Bu noktada savaşın gidişatı içerisinde aynı ülkenin farklı kurumlarının değişik düşünceleri olduğunu ve hatta bu düşüncelerin zaman zaman birbirleriyle çelişip çatıştığını söylemek gerekir. Örneğin, İngiliz Dışişleri ve askeri yetkilileri adalar ve Türkiye konusunda zaman zaman farklı düşünmekteydi. Asker için kullanılabilecek insan gücü önemliyken, Dışişleri için çoğu zaman bir meselenin oluşturacağı diplomatik sorun önemliydi. Bu durumun Oniki Ada meselesinde özellikle öne çıktığını söylemek mümkündür.

Türkiye'nin de meseleye bakış açısı İngilizlerinkinden farklı değildi. İngilizlere göre, Türk siyasi çevrelerinde sınırları genişletmek gibi bir istek yoktu. Böylesi bir hedef, sınırlı da olsa, askeri çevrelerde mevcuttu.[96] Aynı şekilde, siyasi otorite savaşın dışında kalmak için direnirken, askeri yetkililer Müttefiklerle savaş planı yapmaya devam ediyordu. Askeri otoritelerin görev tanımı göz önünde tutulduğunda bu durum aslında bir çelişki ortaya koymuyordu. Ancak, bu tartışmalardaki ilginç husus, Türk askeri yetkililerin bu çalışmalarda olası bir harekâtta Sakız ve Midilli gibi adalara düzenlenecek operasyon yerine 1940'taki planlar çerçevesinde Oniki Ada'ya yöneltilecek saldırıda görev almak istemeleriydi.

Mareşal Fevzi Çakmak, bu durumu stratejik sebeplerle açıklıyordu. Müttefiklerin güneyde operasyonla uğraştığı bir dönemde Türklerin kuzeyde bir harekâta girişmesi Mareşal'e göre imkânsızdı, çünkü böyle bir durumda kuzeyde Türklere yardım edecek Müttefik uçağı bulunmayacaktı.[97] Çakmak'ın açıklamaları ne olursa olsun, Türkiye'nin Oniki Ada harekâtı konusundaki ısrarında savaş sonrası yaşanacak egemenlik tartışmasının rol oynadığı açıktır. Zaten Müttefiklerin aralarında yaptıkları yazışmalarda da Türkiye ve Oniki Ada harekâtının bu minvalde tartışılması konunun yavaş yavaş egemenlik meselesine geldiğini göstermektedir.

Çokça tartışılan Oniki Ada harekâtı (*Accolade*) Sicilya'da yapılan (*Husky*) operasyon nedeniyle planlandığı gibi 1943'ün baha-

MÜREKKEBİ
TALEBE
KALEMLERİ
160 kuruş

Cumhuriyet

20 nci yıl sayı: 6857 — İSTANBUL — CAGALOĞLU — Perşembe 16 Eylül 1943

ALPAKA
ÇA KAŞIKLARINI
He yerde arayınız.

Mussolini İtalyada Cumhuriyet Kuruyor

Faşist Reisi yeni hükûmetin en yüksek makamını işgal ettiğini bir beyanname ile dün İtalyan milletine bildirdi

Mussolini'nin eski taşlonistlerinin birinde tutuk söylerken alınmış resimlerinden.

Salernoda Amerikalıların vaziyeti düzeliyor

Büyük mikyasta takviye alan 5 inci ordu mevzilerini muhafaza ediyor — Dün Belvedere'yi alan 8 inci ordunun iki güne kadar Salernoya ulaşacağı umuluyor

Yeni kuklalar

Bu hafta ortaya çıkardığımız kuklalardan biri de kuklacı bükümü kuklasıdır. Mühendisliğin mühimmi bilinen emri altında kimi kavime iş gören bükümler hakkında kullanılan bu kuklalar. Nereye işaret ettiklerini Müttefikler kendi eserleri ve Quisling'i Amerikalara bir hakkın olarak bilmektedirler. Bu emrin bu tahlo emir hakkını bizzatla dinlemeyi, bizden bir yerine geçmiğe hakkı Amerikalılara ihtiraz payını bir kaçı direkt Müttefiklerine kabili sayılıyor. Londrada olmak bir müddet kalmıştır da Mihver memleketi daha sayın değer bir mahiyet taşımıyordu.

Bitkinç günler bu sıcak hatıralara pek ve nihayet bir yıldır Amerikalıların Londrayı terk etmeleri Londra halkı üzerinde bilhassa sonuncu mühimmi ve olmuştur İtalya ve bütünlerinden sonra her iki tarafın bu ilişkiye göre yeniden felâketine uğrayacağı Mussolini'nin Almanlar tarafından kurtarılmasını fena halde sinirlendirdi. Anglo - Saksonlar, bize kendi kendilerini tenkit etmek, yeni bir propaganda yapmak olmak fırsatını yakında kaybedecek olan faşist bükümünü bombardıman filolarıyla asıl hasmın bükümlerinin Nazi ve Berlinin tarafından temsil edildiğini, Berlinin bulunduğu Londra bir yığın molehlerini yürekinde bir şeyle mevzun olarak, hep kuklu bulunduğu zannı yıldan bir olmadı. Bunu ne Londra halkı ne de Amerikalılar bilmiyorlardı. Bunun için bu yapılmış bir kuklacı bükümü olmuştu. Bu kuklacı bükümü, bu kuklacı bükümü, bu kuklacı bükümü,

İNGİLİZCE ÖĞRENMİN EN
yeni yolu.
Quickest way of
learning English
İngiliz muallimlerinden en son tavsiflerimize
türkçeye çevrilecek cümlelere - Türkçe ve
resimli olarak) cevrelere bu metod, ingilizcenyi en sonunda öğrenmek istiyenlere
hakikî bir yardımdır. Tavsiyeye lüzum
yoktur. Fiati 20 kuruş.
Umumî satış yeri: Kitapçı Kâzâdiğ Hakkî
Sevinç'in Kitabevi. K E M A L

20 nci yıl sayı: 6885

Cumhuriyet

İSTANBUL — AKŞAMLEYİN

Yazılar ve mektub adresi: Cumhuriyet Idarehanesi — Posta kutusu: Istanbul No. 248
Telefon: Daimîcumhuriyet: 22366, Yazılar işleri: 24288 İdare ve Matbaa kısmı: 24289-24290

Perşembe 14 Birincitesrin 1943

RAHİB MURE'nin
GÜNAHI
Yazan: E. ZOLA. Çeviren: Z. Y. Ongun
Zolaʼnın bütün romanları gibi sürüklüyor
bir roman. Fiyatı 200 kuruş
Hilmi Kitabevi

Millî Şefimiz

Yeni İspanya ve Romanya elçilerini kabul buyurdular

Ankara 13 (a.a.) — Reisicumhur İsmet İnönü bugün saat 16,45 de Cankaya'daki köşklerinde İspanya elçisi Rosa Rojas Moreno Kont de Casa Rojas'ı kabul buyurmuşlardır.

İspanyol elçisinin hükümetimizdeki takdim etiği bu kabulde Hariciye Vekili Umumî Katibi büyük elçi Cevad Açıkalın hazır bulunmuştur. Elçi gelişinde ve gidişinde bir Alman kıt'an tarafından selâmlanmıştır.

Ankara 13 (a.a.) — Reisicumhur İsmet İnönü bugün saat 16 da Çankaya'daki köşklerinde Romanya elçisi M. Alexandre Cretzianu'yu kabul buyurmuşlardır.

Romanya elçisinin hükümetimizdeki takdim etiği bu kabulde Hariciye Umumî Katibi büyük elçi Cevad Açıkalın hazır bulunmuştur.

Elçi gelişinde ve gidişinde bir Alman kıt'an tarafından selâmlanmıştır.

İtalya harb ilân etti

Badoglio hükümeti Müttefiklerle beraber Almanya ile dövüşecek

Müttefik hükümetler müşterek bir beyanname neşrettiler

Stockholm 13 (T.Ö.) — Londra gazetelerinin bildirdiğine göre, Badoglio hükümeti Almanyaya harb ilân etmiş, Büyük Britanya, Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği cihadiyle Balyanlılar «Müşterek muharibe ittihak» bulunuyor.

Londra 13 a.a.) — Londrada toplanan bir beyannamede bugün Graschi nın, evvelki gün saat 15 beşte Almanya ile Italya arasında hali harbi mevcud olduğu haber verilmektedir.

Müttefik hükümetlerin neşrettikleri beyannâme

Londra 13 (a.a.) — Birleşmiş hariciye nazırları dün (Dün, 9. 10. 7 de)

Sovyet bataiye alâkadarlarını Alamanların işgalinde bulunan bir kısım şehirler

Bu asrın adamı

Memur ikramiyeleri

Maliye Vekâleti bir izahname neşretti

Devlet bütçesinden maaş alan bütün memurlara ikramiye verileceği anlaşılıyor

Maliye Vekili Fuad Ağralı

Büyük bir hırsız çetesi

Ağır ceza reisinin evini soyarken yakalandı

Ruslar Kırımı işgale başladılar

Melitopol kesimindeki Alman müstahkem hatları da yarıldı

Sovyetler Amerikaya üs veriyor

Japonyanın Sibiryayı işgal etmesinden korkuluyor

Asor adasına İngiliz kıt'aları çıkarıldı

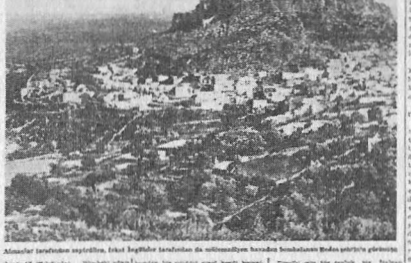
Bütün hava meydanları işgal edildi. Hâdise, Portekizde hayretle karşılanmış

Yugoslav çeteleri Zagreb kapılarında

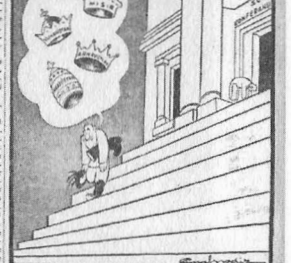
Söbeki adası da Almanlar tarafından işgal edildi

Buradaki İngiliz kuvvetleri Meis adasına çekildiler. Bin tonluk bir İtalyan gambotu Küllük limanımıza iltica etti

Kanunlarımızda tadilât yapılması çok iyi olacak

Avukatlar bu isabetli kararı memnuniyetle karşıladılar

— «Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer».

rında gerçekleşemedi. Zaten Sicilya'ya yapılan harekâttan sonra, Mussolini'nin çöküşüyle de İtalya adım adım Müttefiklerin eline geçti. İtalya'nın 8 Eylül 1943'te Müttefiklerle ateşkes imzalaması, savaşın Akdeniz'deki gidişatı ve Oniki Ada'nın geleceği açısından oldukça önemliydi.

Aslında, Sicilya'ya yapılan harekât ile İtalya'nın teslimi arasında geçen sürede Churchill hâlâ bir Oniki Ada harekâtından bahsediyordu. İngiliz başbakanına göre, Oniki Ada'nın ele geçirilmesinin en önemli katkısı, Türkiye'nin önemli bir stratejik probleminin böylece ortadan kaldırılması ve bunun sonucunda Ankara'nın savaşa katılma kararı alması olacaktı.[98] Bir başka deyişle Churchill, Oniki Ada'daki Mihver varlığını Türkiye'nin savaşa katılmasının önündeki en önemli engellerden biri olarak görüyordu. Fakat yaz ayları boyunca yapılan planlara rağmen Müttefiklerin elinde bulunan sınırlı kaynaklar ve İngilizler ile Amerikalıların bu sınırlı kaynakları nereye aktaracakları konusunda yaşadıkları çatışma nedeniyle bu operasyon gerçekleşmedi.

Amerikalılara göre Churchill, İngiltere'nin çıkarları nedeniyle Doğu Akdeniz'e takılıp kalmıştı.[99] Bu sebeple de yaz ayları boyunca adalar Amerika'nın ısrarlarıyla öncelik kategorisinden çıkarılmıştı. Fakat yaz sonunda İtalya'nın ateşkes istemesi an meselesi olduğunda Churchill, Ortadoğu Komutanlığı'na yeniden baskı yapmaya başladı. Müttefiklerin hesaplamalarına göre o dönemde Rodos'ta 35 bin İtalyan askeri bulunmaktaydı ve herhangi bir çarpışmada İngilizlere yardım edeceklerdi, yani Ortadoğu'dan yüksek miktarda asker sevk etmeye gerek yoktu.[100] Churchill'e göre Müttefikler, Almanya Oniki Ada'nın kontrolünü sağlamadan bölgeyi işgal etmeliydi. Aksi takdirde, Türkleri savaşa sokmak ve dolayısıyla da bir Balkan cephesi açmak mümkün olmayacaktı.

İngilizlerin bir başka korkusu da İtalyanların Oniki Ada'yı Türklere bırakmasıydı. Çünkü Ağustos 1943'te Türk hükümeti ve Oniki Ada yönetimi arasında İtalyanların İzmir Konsolosluğu aracılığıyla yapılan bir dizi müzakere gerçekleşmişti.[101] Türkiye, toprak konusunda ısrarcı görünmese bile bu adalar Anadolu'nun güvenliği açısından oldukça önemliydi ve bu nedenle müzakerelerin

doğuracağı sonuç belirsizdi. İngiliz askeri yetkililer Ege'de bir harekât söz konusu olduğunda Türk askerinden yararlanmayı tartışsa da diplomatik çevrelerin Yunanistan tercihi, bu gibi örneklerde ortaya çıkıyordu.

İtalyanların savaşı bırakmasından sonra Ankara'daki Alman Büyükelçi von Papen de Mussolini'nin, adaları Türkiye'ye bırakabileceğini belirtti.[102] Buradaki hedef, Türkiye'nin savaş dışı durumunu sağlama almaktı. Almanya savaşın başından beri dönem dönem kullandığı adalar kozunu, bu kez de 1943 yılının koşullarında devreye sokmak istemişti. Ancak, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu Almanlara, Mussolini'nin kararlarının bir öneminin olmadığını, teklif Badoglio hükümetinden gelse dahi İtalya'nın teklifinin bir önem arz etmediğini, çünkü koşulsuz ateşkesin tüm İtalyan kolonilerini Müttefik zimmetine geçirdiğini belirtti.[103] Türkiye, verdiği bu cevapla, kendisini zora sokacak diplomatik bir meseleden kaçmış oluyordu. Aynı şekilde İngilizler de Akdeniz'de oluşacak bir Türk-Yunan kavgasından kurtulmuştu.

Türk kıyılarında İngiliz botu. İngiliz gemileri Türk karasularında seyredebiliyor, bu durum bazen Türkiye ve Almanya arasında diplomatik problemlere

Fakat işler istenildiği gibi de gitmeyecekti. Churchill 1943'ün Eylül ayında yıllardır planladığı Oniki Ada operasyonuna girişti. İngiliz kuvvetler Meis, İstanköy, Leros, Samos, Kalimnos, Simi, Karpathos ve Astypalaia'yı ele geçirdi. Fakat her şeye rağmen Rodos Almanların elindeydi. Oniki Ada harekâtının başarıya ulaşması için Rodos'un da alınması gerekiyordu. Fakat Müttefiklerin kendilerine katkı sağlayacağını düşündükleri İtalyan askerleri Almanlara teslim olduğundan bu mümkün olmadı.[104] Rodos'u elinde tutan Almanlar kısa sürede dengeyi sağlayıp diğer adalara saldırdı. En büyük çatışma ise, 1943'te kullanılabilir hava üssü bulunduran bir diğer ada olan İstanköy'de gerçekleşti. Almanlar Ekim'de İstanköy'ü tamamen ele geçirdi. Sonrasında da Alman paraşütçüleri ve hava kuvvetlerinin yardımıyla diğer adalar İngilizlerden geri alındı. Kasım'ın sonunda hem İngiliz hem de İngilizlere yardım eden bir kısım İtalyan askeri, botlarla karşı kıyıya taşınıyordu. Churchill'in stratejisi fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Askeri tarihçilere göre Rodos'un ele geçirilemediği bir operasyonun başarılı olma şansı yoktu; İngilizler ya tüm kuvvetini Rodos'u ele geçirmeye vakfetmeli ya da operasyonu tamamen terk etmeliydi.[105]

Bu noktada İngilizlerin yanlış stratejisine ek olarak Almanların, daha doğrusu Hitler'in bölgeye verdiği önem de belirleyici oldu. Alman generaller, Nazilerin Akdeniz'de artık savunmada olduğunu, dolayısıyla Oniki Ada için çaba sarf etmenin gereksiz olduğunu söyleseler de Hitler Türkiye'nin savaştaki tutumunu Almanların kuvvetine göre değerlendirdiğini, bu nedenle de adalarda yaşanacak bir başarısızlığın Türkiye'yi savaşa sokabileceğini belirtmişti.[106] Bu nedenle özellikle Oniki Ada için başka bölgelerden hava kuvvetleri transfer edilmişti. Churchill anılarında Oniki Ada harekâtının Hitler'i haklı çıkardığını, adalardaki Müttefik başarısızlığından sonra Türkiye'nin doğal olarak savaş ilan etmediğini yazacaktı.[107]

Müttefiklerin Oniki Ada harekâtını kaybetmesindeki bir başka neden ise bölgede kullanabileceği üslerin eksikliği olarak gösterildi. Bu durum, Türkiye'nin harekâttaki rolüyle de yakından ilgiliydi. İngiltere bu harekâtta yapılacak sevkiyat için Türk liman-

TÜRK YAVRULARI
Şan Çocuk Bayramı Komitesi tarafından hazırlanan bu resimli çocuk armağanı, 23 Nisan bütün memleketlerde Bayramdır. Fiatı 5 - 10 kuruş arasındadır
Satışa çıktı
ÇOCUK KİTAPEVİ

Cumhuriyet
20 nci yıl sayısı: 8904
İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Telefon: Başmuharrir: 20262, Yazıişleri: 20262 Ekstra ve müdüriyet kısmı: 20260-20269
Perşembe 4 İkincitesrin 1943

SÜRÜCÜLER!
MOTOR ARIZALARI
TAMİRHANE SIFLERİ
Her dış memleketin İçinde tamircı, bakımcı, bende iyiu öğrenmiş arkadaşı vardır.
MOTÖR
TAMİRİ ve BAKIM
Kitabında bulacaksınız.
Yazan: Devlet Demiryollarında Gümüşhane Motör Fabrikası Başmühendisi
KÂMİL ÖÇAN

Hariciye Vekilimiz Kahirede

Mısır başşehrinde yapılacak görüşmelerde, Mr. Eden, Moskovada alınan kararlar hakkında Menemencioğluna malûmat verecek

Şark cephesinden resimler: Cephenin cenub kesiminde çamurlara saplanıp kalan bir Alman nakliye kolu

Menemencioğlunun Adana muhabirimize beyanatı

"İngiliz Hariciye Nazırı Mr. Eden'le bir kere daha temas tesis etmek fırsatını bulduğumdan dolayı çok memnunum,,

Müzakerelerde Amerikanın Ankara büyük elçisi Mr. Steinhardt'ın da hazır bulunacağı bildiriliyor

Adana 3 (Hususi muhabirimizden) — Berlinde Yeni Sabah Romen Menemencioğlu, İngiliz hükümdarı ekseriyetle Mr. Eden'in, beraber memuri bulunduğu Cemal Açıkalın, hariciye memuri Melih Esedi Kavur, Ankara Menemencioğlu, Mr. Eden ve Mr. Steinhardt'ın da hazır bulunacağı bildiriliyor

Bu sabah saat 7.30 da hususi trenle ankaradan gelmiştir. Vali Akif Eyidoğan, Hükümet ve Parti erkânı tarafından karşılandılar. Bir tezahürat bilhassa dikkati çekti. Vekil, erkânı gördükten sonra teşekkürü dolayısı ile...

— Devamı üçüncü Kahkeşan gidiyorum Sözlü Hariciye Nazırı Mr. Eden'in bu sözü dün sonu beş dereceyi gördü. Hafiften ayaz etti.

Hariciye Vekilimiz Mr. Eden'le hususi bir trenle akşat saat 20 de Ankaraya hareket etmişlerdir. Mr. Eden'in bu İngiliz seyyahatı saat 21.30 da başlayacaktır.

Vekil, çok hasta bir eşine de hasta sorları söylemiştir.

— Arkası dahiye 3. sü. 4 te —

Amerikadan yükselen sesler

Moskova konferansının neticeleri birçok mütalealara yol açtı

Finlandiya, Polonya, Baltık devletleri ve Balkanların istikbali hakkında münakaşalar oluyor

Moskovada varılan neticeler

Moskova konferansından neticeleri Birleşik Amerikada siyasî mahfiller memnuniyetle karşılamışlardır. Bilhassa Cumhuriyetçi Parti mensupları, Moskova konferansının Amerikanın dış siyasetini takip ettiğini ve Mr. Cordell Hull'un bu siyasetin tatbikinde muvaffak olduğunu kaydetmektedirler.

Bu arada Cumhuriyetçi Parti mensuplarından bazıları, Moskova konferansının Amerikanın dış siyasetini takip ettiğini ve Mr. Cordell Hull'un bu siyasetin tatbikinde muvaffak olduğunu kaydetmektedirler.

— Arkası 3üncü 5. sü. 8 de —

Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Molotof, Sovyetlerin Londra Büyük Elçisi Maisky ve Mr. Churchill bir arada

Kırım için Kat'i savaş başladı

Almanlar, bu bölgeyi sonuna kadar müdafaaya karar vermişler

Moskova 3 (a.a.) — Hususî telgraf: Dün gece neşredilen Alman tebliği, Kırım'ın Alman kuvvetleri tarafından tahliye edildiğini bildirmektedir.

Bu tebliğ, Almanların Kırım'ın müdafaasını kat'i surette kabul ettiklerini göstermektedir. Bu tebliğ, Almanların Kırım'ın müdafaasını kat'i surette kabul ettiklerini göstermektedir.

— Arkası 3üncü 5. sü. 8 de —

Ankarada açılan hakaret davası

Ali İhsan Sâbisin itirazını Temyiz reddetti

Ankara 2 (Telefonla) — Matbuat Umum Neşriyat Müdürü ve Parti Genel Sekreteri Cemal Resit ve Parti Genel Sekreteri Cemal Resit ve Ankara Valisi ve Belediye Reisi Nevzat Tandoğan aleyhine açılan davaya İngiliz gazetesi Times muhabiri Ali İhsan Sâbis'in yaptığı itirazı Temyiz Mahkemesi reddetmiştir.

Ankara Asliye Hukuk 3üncü Hukuk Mahkemesinde görülen bu dava, İngiliz gazetesi Times muhabiri Ali İhsan Sâbis'in yaptığı itirazı Temyiz Mahkemesi reddetmiştir.

— Arkası dahiye 3. sü. 8 de —

Bulgar Başvekili Hitlerin karargâhında

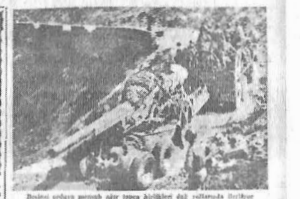
Budapeşte 3 (a.a.) — Anadolu Ajansının hususî muhabiri bildiriyor:

Bulgar Başvekili Filof, Hitlerin karargâhında bulunmaktadır. Bu ziyaretin mahiyeti hakkında henüz bir şey bilinmemektedir.

— Arkası dahiye 3. sü. 4 te —

İtalyada Rommel hattına karşı taarruz başladı

Beşinci ordu Matese dağları kesiminde bu hattı yarmağa muvaffak oldu

Bedeni ordusu mensubu ağır topçu bölükleri dağ yollarında ilerliyor

Cenubî 3 (a.a.) — 5 inci ordu Birinci kolordu, şiddetle taarruz ederek, Matese dağları kesimlerinde ve Monte Sammucro adlı dağın cenubunda ehemmiyetli bir mevkii işgal etmiştir. Bu mevkii işgal ve Cassinoya ehemmiyetli bir mevkii işgal etmiştir. Bu mevkii işgal ve Cassinoya ehemmiyetli bir mevkii işgal etmiştir.

Trigno'da Müttefik taarruzu

Berlin 3 (a.a.) — Alman tebliği:

Cenub İtalyada Volturno kolunda Alman kıtalarının tazyikları devamla yapılan müteakip hücumlar geri püskürtülmüştür.

Trigno'da düşmanın bütün hücumlarına rağmen bu ağırlığın istikrarı muhafaza edilmiştir. Bu cümle tamamen aynen bu şekilde tekrarlanır. Bu sırada Alman kıtaları geri çekilmişlerdir.

Dağın kuzeyinde dağ İngiliz alayı, Trigno nehri vadisinden ilerlemişlerdir. Bu cümle tamamen aynen bu şekilde tekrarlanır. Bu sırada Alman kıtaları geri çekilmişlerdir.

Adriyatik sahilinde İngiliz kıtaları, Sangro nehrinin aşağı kısmında bulunan Alman kıtalarına karşı hücumlara devam etmişlerdir.

Nutkun akisleri

Milli Şefimizin, hitabesi, Mihver memleketlerinde büyük bir tesir husule getirdi

Berlin 3 (a.a.) — Berlin siyasî mahfilleri, Milli Şefimizin, hitabesinin Mihver memleketlerinde büyük bir tesir husule getirdiğini kaydetmektedirler.

Bu mütalealara göre, Milli Şefimizin, hitabesinin, Mihver memleketlerinde büyük bir tesir husule getirdiğini kaydetmektedirler.

Macar matbuatının tebrikleri

Budapeşte 3 (C.H.) — Türkiye B. M. M. nin 7 nci içtimaı devresinin açılması...

— Arkası dahiye 3. sü. 3 de —

Sahillerimize iltica eden gemilerin geçirdiği macera

Sofya 3 (Telefonla) — Geçenlerde sahillerimize ilticaya karar vermiş olan Yunan muhriplerinden bir kısmı ve 20 kadar Yunan ticaret gemisinin Bulgar sahillerine

larının kullanılması hususunda Ankara'ya baskı yapmaya, İtalya silah bırakır bırakmaz başlamıştı. İngiltere'nin Türkiye'ye yaptığı baskı sadece limanların kullanımına ilişkin değildi. Aynı zamanda operasyon için gereken erzak ve diğer malların tedariki konusunda da yardım isteniyordu. Ankara'nın bu konuda ilk etapta gösterdiği çekimserliğe karşı Londra, bir önceki sene Türkiye'ye gönderdiği yardımları hatırlatmış ve bu iyiliğin karşılığının verilmesi gerektiğini söylemişti.[108]

Türkiye'nin erzak tedariği konusundaki duruşu uzlaşmacıydı. Fakat Müttefiklerin cephane ve petrol sevkiyatı gibi istekleri Ankara'da neredeyse bir krize neden olmuştu.[109] Dışişleri Bakanı Menemencioğlu bu isteğin ardında yatan sebebi sorgulayıp bunun Türkiye'yi bir oldu bittiyle savaşa sokabileceğini belirtti.[110] Birinci Dünya Savaşı'na giriş hikâyesi Türklerin belleklerinde hâlâ canlıydı. İngilizler de bunun farkındaydı. İngiliz Dışişleri'nde yapılan bir tartışmada Türkiye'nin izni olmadan da bu sevkiyatın gerçekleştirilebileceği söylendiğinde, bunun Türkiye'de 1914'tekine benzer bir his uyandıracağının ve o dakikadan sonra da Türkiye'yle herhangi bir konuda işbirliği yapılamayacağının da altı önemle çizildi.[111]

Konu, Türk ve İngiliz Dışişleri arasında bir süre tartışıldı ve sonunda bir orta yol bulundu. Sevkiyat için Türk Kızılay'ı kullanılacak, sivil ve askeri malzemeler beraber gönderilecek, böylece durum yardım operasyonu gibi görünecekti.[112] Bu çözümle Türkiye ile adalar arasındaki sevkiyat Eylül sonunda başladı. Yardım adı altında olsa bile tam bir gizlilik içinde yürütülen nakliyat, Ruslardan dahi saklandı. Öyle ki, Sovyetler Birliği İngilizlere Türkiye'nin tarafsızlığı konusundaki rahatsızlığını aktardı. Fakat İngiltere, meseleyi açıklamadan bertaraf etme yolunu tercih etti.[113] Cephane nakliyatları sistematik bir biçimde devam etti.

Türkiye'nin harekât sırasında Müttefiklere yaptığı tek yardım bu değildi. Türk karasuları Müttefik kuvvetler için sığınılacak bir liman olmuştu. Büyükelçi Hugessen, çarpışmanın devam ettiği günlerde destroyerlerin dahi Türk karasularına çekildiğini kabul ediyordu. Türkiye ise bu tür durumlarda sessiz kalmayı yeğliyor-

du. Hatta Türkiye'nin İngiliz kuvvetlerine yardım etmek amacıyla bazı deniz fenerlerini söndürdüğü de oluyordu.[114]

Türkiye'nin bu davranışları, sonunda Almanya'nın notasıyla sonuçlandı. Fakat ilginçtir ki Almanlar, Türkiye'nin gizliden yaptığı "yardımları" ya da göz yumduğu durumları değil, İngilizlerin Türklerin hava üslerini kullanmasını protesto etmişti.[115] Oysaki Türkiye, yaptığı tüm yardımlara rağmen savaş boyunca üslerinin kullanımına izin vermedi. Hatta Müttefiklerin Türkiye'den istedikleri bu izin, 19 Ekim'de başlayan Moskova Konferansı'nda Sovyet, ABD ve İngiliz Dışişleri yetkilileri arasında konuşuldu. Sovyet Komiseri Molotov, Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini belirtince Amerikalılar bunun maliyetinin yüksek olacağını söyleyip Türklerin, üslerini kullanıma açmalarının yeterli olacağını ifade etti.[116]

Konferanstan Türkiye'nin savaşa girmesi, ancak aradan geçecek sürede de üsleri için gerekli izni vermesi gerektiği kararı çıkacak; 6 ve 8 Kasım 1943'te İngiliz Dışişleri Bakanı Eden ve Menemencioğlu arasında Kahire'de gerçekleşen görüşmelerde bu konu özel olarak konuşulacaktı. Müttefikler, Türk hava üslerinin açılması ile İstanköy ve Rodos'un ele geçirileceğini düşünüyordu. Menemencioğlu, Türkiye'nin savaşa girmeye karşı olmadığını, ancak bunun için kendisine verilen silah yardımı taahhüdünün yerine getirilmesi, aynı zamanda savaş sonrası için toprak bütünlüğü konusunda garantiler alması gerektiğini söyledi.[117] Bakan üsler konusunda Türkiye'nin olumlu bir yanıt veremeyeceğini belirtti. Menemencioğlu'na göre, Türkiye'nin üslerini kullanıma açması savaşa müdahil olması demekti ve bu da Almanların karşı saldırısıyla sonuçlanabilirdi.[118] Churchill anılarında Türkiye'nin tutumuna hak verilebileceğini, çünkü Oniki Ada yenilgisinin gözlerinin önünde gerçekleştiğini yazmıştır.[119]

Churchill gerek Doğu Akdeniz'deki İngiliz menfaatleri gerekse de Türkiye'nin tutumu sebebiyle Oniki Ada'yı, deyim yerindeyse, bir takıntı haline getirdi. Bu sebeple, adalardaki yenilgiden sonra da adaları Almanlardan alma planları yapmaya devam etti. 22 ve 26 Kasım arasında Kahire'de yapılan bir dizi toplantıda Ortado-

ğu Komutanlığı, Ege'deki Alman üstünlüğünü bitirmek için Rodos'un alınmasının elzem olduğunu, fakat operasyonun kilit unsurunun Türkiye'nin pozisyonu olduğunu söyledi.[120] Bu durumda yine ve yeniden Türkiye'nin savaşa girmesi konusu tartışılmaya başlandı. Müttefiklerin Tahran'da 29 Kasım ve 1 Aralık 1943'te yaptığı toplantıda İngiltere, Oniki Ada'nın alınması gerektiğini, çünkü bunun Çanakkale Boğazı'nı açacağını sık sık vurguladı.[121]

İngilizler Türkiye'nin savaşa katılmasının gerekli olduğunun da altını çizdi. Amerika ve Sovyetler Birliği ise, Türkiye savaşa girse bile gerekli üslerin hazırlanması ve Oniki Ada operasyonunun yapılmasının en az 6 ayı bulacağını belirtti. Bu iki kuvvetin, İngilizlerin aksine, daha çok önem verdiği mesele,

Oniki Ada'da Alman işgalinin sonu, 1945. Mayıs 1945'te, Almanya silah bırakma antlaşmasını Simi'de imzaladı (©IWM).

savaşın sonunu getirecek Normandiya Çıkarması (*Operation Overlord*) idi.[122] Molotov, Türkiye'nin savaşa girişine ve adaların ele geçirilmesine bu harekâtı geciktireceği gerekçesiyle karşıydı. Roosevelt ise Churchill'i Normandiya için gerekli hazırlıkların analizi yapılmadan Türkiye'ye herhangi bir söz verilmemesi konusunda uyarıyordu.[123]

İngilizler bir taraftan Sovyetler Birliği ve ABD ile uğraşırken, diğer yandan kendi kurumlarıyla da mücadele ediyordu. Zira askeri yetkililer Türk yardımında bir Oniki Ada operasyonundan hâlâ söz ederken, diplomatik yetkililere göre bu durum artık ihtimal dahilinde bile değildi.[124] Dışişleri yetkilileri Türkiye'nin, üzerinde egemenlik sorunu bulunmayan Yunan adalarına saldırmasını istiyordu. Tartışmalar bir önceki yıla benzer şekilde ilerliyordu. İngiliz Dışişleri için mesele artık, savaşın sonunda Oniki Ada'nın kime verileceğiydi.

Tüm bu müzakerelerin içinde Türkiye yoktu. Müttefikler Türkiye'nin hangi grup adaya saldırması gerektiği konusunda tartışıyorlardı, ancak, Türkiye'nin bunu kabul edip etmeyeceği belli değildi. Bu bağlamda Tahran'dan hemen sonra İnönü ve Menemencioğlu'nun, Müttefik liderleriyle Kahire'de buluşması önemliydi. 4-7 Aralık 1943'te gerçekleşen görüşmelerde Churchill, Türk siyasetçilere Türkiye'nin Şubat 1944'te savaşa girmesi gerektiğini söyledi. Türkiye prensip olarak bunun uygun olduğunu ancak, ülkenin Almanya karşısında güçsüz bulunduğunu, bu nedenle de eğer savaşa girmesi isteniyorsa kendisine söz verilen yardımların yapılması gerektiğini belirtti. Buradan da anlaşılacağı gibi Türkiye'nin henüz savaşa girmeye niyeti yoktu. Fakat Ankara'nın aslında prensipte savaşa karşı olmadığını, sadece gereken mühimmat ve silahın eksik olduğunu ifade etmesi üzerine, Müttefik askeri yetkililer Türkiye'nin hazırlanması için gerekenleri tartışmak üzere Ankara'ya geldi.[125] Tüm bu toplantılara rağmen Türkiye umulduğu ve istenildiği gibi Şubat 1944'te savaşa girmeyecekti. Hatta tüm bu toplantılar, Türkiye'nin yapılacak yardımın miktarı, inşa edilecek üslerin yeri ve Türk ordusunu eğitmek için gönderilecek personel gibi konularda sıkıntı çıkarması nedeniyle sonuçsuz kaldı.

Bu mukavemet Türkiye'nin savaşa hâlâ girmek istemeyişiyle yakından ilgiliydi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Türkiye'nin bu isteksizliğini Almanların Türkiye'nin çevresinde hâlâ güçlü olması ve Bulgaristan ya da adalardan yapacağı saldırılarla Türkiye'nin önemli şehirlerini harap edebilme ihtimaliyle açıklıyordu.[126] Oniki Ada aradan geçen yıllara rağmen Türkiye'nin diskurunda değerlendirilmesi gereken bir parametreydi. Zaten Almanya da bunun farkındaydı. O nedenle, işlerin düpedüz kötüye gittiği Ocak ve Şubat 1944'te bile Girit'ten Oniki Ada'ya asker göndermeye devam ediyordu.[127] Bunun amacı, baskı altındaki Türklerin savaşa girmesini engellemekti. Hatta Türkiye'nin savaşa girme ve yeni bir Oniki Ada operasyonunda yer alma ihtimaline karşı Şubat 1944'te Rodos'taki Türkiye Başkonsolosluğu'nu bombalatmış ve bunun sonucunda Başkonsolos Selahattin Ülkümen'in eşi dahil olmak üzere iki kişi hayatını kaybetmişti.[128]

Ankara'daki toplantıların sona ermesi ve Türkiye'nin savaş dışı durumunu koruması Türklerin, Müttefikleriyle ilişkisini büyük bir çıkmaza soktu. Türkiye 1944 baharında da savaşa girmeyince İngilizler, Türkiye'nin 1939 yılında kabul ettiği yükümlülüklerini yerine getirmediğini söyleyerek Anadolu'ya yaptığı tüm sevkiyatı durdurdu.[129] Üstelik, Müttefikler Türkiye'nin, Ege'nin savaş boyunca bir Mihver denizi olarak kalmasının başsorumlusu olduğunu söylemeye başlamışlardı. Yani savaş boyunca "burnunun dibinde" Alman tehdidini hisseden Türkiye aynı zamanda bunun sorumlusu olarak da gösteriliyordu ki bu, Türkiye'nin savaş sonrasına da sarkacak yalnızlığının bir göstergesiydi.

1944'ün ortalarından itibaren artık, Türkiye için savaş sonrasının planlarını yapma vakti gelmişti. Almanya artık sonun başlangıcını yaşıyordu ve Türkiye'nin bir sonraki dönemde önüne gelmesi olası Boğazlar meselesi için ciddi bir desteğe ihtiyacı vardı. Bu bakımdan Ankara, Ağustos 1944'te Almanya ile olan tüm diplomatik bağlarını kopardığını ilan etti. Eylül 1944'te de Yunanistan'daki Alman kuvvetlerinin tahliyesi başladı. Kiklad ve Kuzeydoğu Ege adaları ile Oniki Ada için bir temizleme operasyonu yeniden gündeme geldi. Savaş boyunca devam eden kısırdöngüye

artık son kez girilmişti. Türkiye'nin bu operasyonlardaki potansiyel rolü tartışıldı ve Türk askerinin meseleye müdahil olmasının ne İngiltere ne de Yunanistan tarafından hoş görüleceği sonucuna bir kez daha varıldı.[130]

Ekim 1944'ten Almanya'nın silah bıraktığı Mayıs 1945'e kadar İngiliz kuvvetleri Yunan komandolar ile adalara bazı saldırılarda bulundu. Kuzeydeki adalar adım adım Almanlardan geri alındı. Oniki Ada grubunda da Karpathos ele geçirildi. Fakat Oniki Ada'daki diğer ada gruplarına bazı baskın saldırıları düzenlense de bu grup Mayıs 1945'e kadar Almanların elinde kaldı. Üstelik Almanya'nın Oniki Ada'daki gücü Ege'de hâlâ Müttefik kuvvetlerine zarar verebiliyordu.[131] Almanlar bu adalarda gerçekten de güçlüydü.

Mayıs 1945'te Almanya teslim olduğunda, Türkiye sınırlarını Balkanlar, Kafkaslar ve Ege'den gelebilecek bir saldırıya karşı korumuş bulunuyordu. Oniki Ada savaş boyunca Türkiye'nin çeşitli ülkelerle yaptığı diplomatik ve askeri müzakerelerinde önemli bir yer kaplamıştı. Ankara, savaş boyunca yaptığı planlarda bölgeyi göz önünde tutmak zorunda kalmıştı. Fakat Türkiye'nin Ege ilişkisi sadece müzakere ve askeri strateji bağlamında da kalmamıştı. Aşağıdaki bölümde savaş döneminde Ege'de yaşanan insani kriz ele alınacaktır.

Savaşın Diğer Yüzü: Ege'de İnsani Kriz ve Türkiye

Ege Denizi çağlar boyunca göç hareketlerinin yoğun yaşandığı bir yer olmuştur. Bu durum, 2011 yılında herkesin gündemine somut bir biçimde girdi. Suriye İç Savaşı'nın aldığı boyut ve ülkesini terk eden göçmenlerin oluşturduğu hareket, basın-yayın araçlarında sık sık İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insanlığın yaşadığı en büyük mülteci krizi olarak adlandırıldı. Bu krizin önemli bir ayağı olan Ege'de de durum farklı değildi. Avrupa ülkelerine geçmek isteyen binlerce mülteci, Ege'yi rota olarak seçti. Bu durum da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından itibaren Anadolu ile Ege adaları arasında gerçekleşen hareketliliğin, yön ve yoğunluk

itibariyle bir başka biçimiydi. Bu bölümde günümüzle karşılaştırılan İkinci Dünya Savaşı'nda Ege'de yaşanan kriz ve Türkiye'nin bu duruma tepkileri incelenecektir.

Bir önceki bölümde, Oniki Ada ile Türkiye arasındaki göçün iki savaş arası dönemde, özellikle 1935'ten sonra başladığı belirtilmişti. Çoğunlukla Habeşistan Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan göç olgusunda hem İtalyan askerleri hem de Yunanlar ve Türkler Oniki Ada'dan Türkiye'ye göç etmeye çalışıyor ve bu durum Türkiye ile İtalya arasında sıkıntılara yol açıyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise bu göç çok daha yoğun bir biçimde yaşanacaktı.

Almanların silah bırakmasından sonra Rodos'taki halka yiyecek yardımı yapıldı. Bu yardımların koordinasyon noktası ise Türkiye'ydi (©IWM).

Savaş sırasındaki göçten bahsederken bazı meselelere vurgu yapmak gerekiyor. Türkiye'deki çalışmalar, Oniki Ada'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçleri genel olarak 1943'teki harekât bağlamında incelemektedir.[132] Göçün o dönemde yoğun olarak yaşandığı göz önüne alınırsa bu da oldukça anlaşılır bir durumdur. Fakat Oniki Ada'dan göç sadece 1943 yılında olmamıştır. Öncesinde de bu bölgeden Anadolu'ya göçler olmuş, fakat bunların istatistikleri çoğunlukla Kuzey Ege Adaları'yla birlikte tutulmuştur. Kısacası, özellikle İskân Umum Müdürlüğü'nün verilerine göre Ege'deki göç konusunda kuzey ve güney ayrımı yapmak imkânsız değilse de zor olabilmektedir. Bu bölümde böylesi durumlar özellikle belirtilecektir.

Savaşın başlamasından itibaren Oniki Ada'dan Türkiye'ye göçün en önemli nedeni yaşanan kıtlık oldu. Rodos ve İstanköy dışındaki adalar tarım yapılacak bir araziye sahip değildi. Adaların ekonomisi çoğunlukla balıkçılık, süngercilik ve Anadolu ile yaptığı ticarete bağımlıydı. Önceki sayfalarda da belirtildiği gibi, İtalya'nın savaşa girmesinden sonra İngiltere bölgede ciddi bir abluka uyguladı. Türkiye hem abluka hem de bazı malzemeleri ülke içinde tutma ihtiyacı nedeniyle, karşı kıyıya yapılacak seyrüseferi dahi kararnamelerle düzenledi.[133] Ticaretin kesilmesine ek olarak, adadaki İtalyan yönetimi de var olan erzak stokunu asker için sakladığından adada büyük bir açlık baş göstermişti.[134] 2013'te Rodos'un savaş yıllarına dair yaptığım görüşmelerde de İtalyanların adalı Türklerin sahip olduğu tarım arazilerini, üretimi kontrol etmek için işgal ettiği sonucu ortaya çıktı.[135]

Anadolu ile ticari bağı kesilen adalara sınırlı nakliyat İtalya'dan yapılıyor, fakat bu durum da savaş koşulları nedeniyle süreklilik arz etmiyordu. İngilizlerin Oniki Ada'ya dair 1940 ve 1941 raporları, sadece sivillerin değil, askerlerin de açlık yaşadığını ortaya koyuyordu. Hatta 1941'de adalardaki yiyecek sorunu nedeniyle İtalyan ordusunun silah bırakması gündemdeydi.[136]

İtalyanlar beklenildiği gibi silah bırakmadı ancak, adalardaki kıtlık ada sakinlerinin karşı kıyıya göç etmesinde rol oynayacaktı. İngiliz istihbarat belgelerine göre Kasım 1940'tan itibaren hem

İtalyan askerleri hem de Oniki Adalı siviller Anadolu sahillerine ulaşmaya başladı.[137] Kaçak askerler de dahil olmak üzere, Anadolu'ya gelen herkes kıtlıktan bahsediyordu.

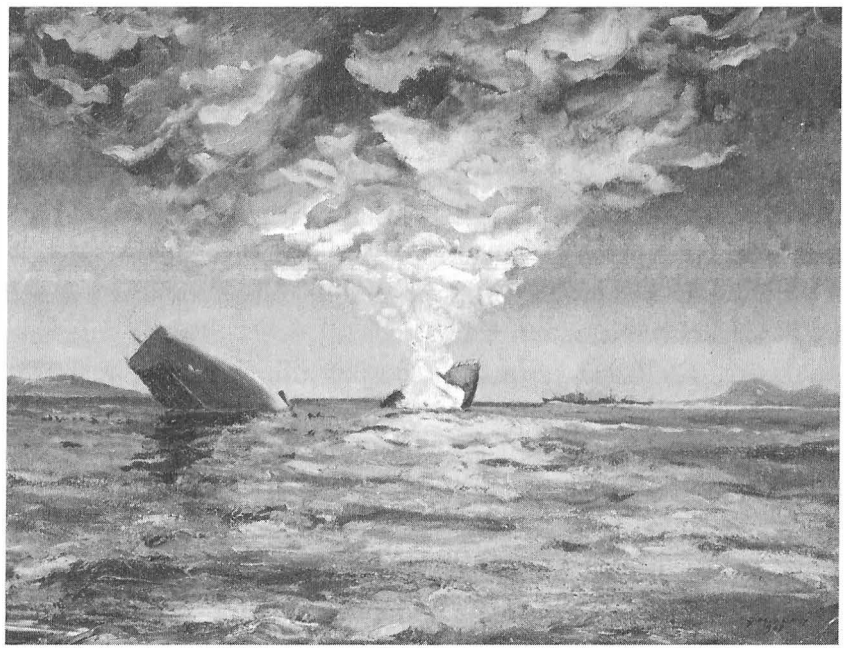
Bu dönemde kaç kişinin göç ettiğine dair belgeler çok parçalı ve eksiktir. Örneğin, İskân Umum Müdürlüğü'ndeki bir belge 1941'den 1943'e kadarki dönemde Ege adalarından gerçekleşen Yunan/Rum göçlerini 22.909 kişi olarak gösteriyor.[138] Burada, 1941 yılında Kuzeydoğu Ege adalarının Almanlar tarafından işgal edildiği ve o dönemde savaş ve kıtlık gibi nedenlerden, örneğin Sakız'dan göçlerin yoğun olarak yaşandığı göz önünde tutulursa, bu rakamın çoğunluğunun kuzeye ait olduğu söylenebilir. Ancak, Kuzey Ege Adaları'ndan da olsa, bu belge Türk devletinin göç olgusuna bakışını anlayabilmek için oldukça önemlidir. Şöyle ki, belgeye göre, hükümet daha fazla göçü engellemek için gereken tüm sivil ve askeri önlemleri almalıydı, zira göç hükümet bütçesine binlerce liralık zarar veriyordu.

Türkiye, 1942 yılında daha fazla göçmen kabul etmeyeceğine dair bir açıklama yaparak sözü edilen önlemi almaya çalıştı.[139] Fakat bu kararını başarıyla uygulayamadı. Diğer taraftan, hükümet Anadolu'ya gelen göçmenleri geldikleri yere döndürmek ya da Müttefiklerin Suriye'de ve Kıbrıs'ta bulunan mülteci kamplarına göndermek için çaba sarf etti.[140]

Mülteci problemi sadece Rumlara özgü değildi. Adalı Türkler savaş süresince Anadolu'ya göç etti. Türkiye'nin göçmen politikaları, bu bağlamda farklılık gösteriyordu. Örneğin, 1941 yılına ait bir kararnamede Nisan 1941'den önce Ege adalarından ya da Batı Trakya'dan gelen Türk soydaşlara serbest göçmen statüsü verileceği yazıyordu.[141] Oniki Adalı Türklerin bu dönemdeki göç istatistikleri belirsiz olduğundan bu kararnameden ne kadar yararlandıkları bir soru işaretidir. Burada daha önemli olan mesele, "soydaş" olarak kabul edilen göçmenlerin farklı bir muameleye tâbi tutulmasıdır. Fakat göçmenlik statüsü ile de söz konusu kişilerin Türkiye'de istedikleri yerde serbestçe yaşayamadıkları belirtilmelidir. Türkiye, savaş sonrası bu göçmenleri de geldikleri bölgeye geri gönderme hedefinde olduğundan çoğu zaman sıkı

bir biçimde kontrol etmiştir. Örneğin, 1943 sonrasında İstanköy ve Rodos'tan gelen Oniki Adalı Türklerin Muğla'yı terk etmeleri yasaklanmıştır.[142]

Göçmen meselesinin dışında yine bu dönemde Türkiye karşı kıyıya insani yardımlarda da bulundu. Türkiye, Yunanistan'a ek olarak Oniki Ada'ya da ortaya çıkan kıtlıktan sonra yardımda bulundu. Ankara, 1941'de Kızılay vasıtasıyla sivil halk, hastaneler ve aynı zamanda kıtlıkla boğuşan Türk Konsolosluğu'na yiyecek göndereceğini açıkladı.[143] Gerekli izinlerden sonra Kızılay, İtalyan Kızıl Haçı ile ortak şekilde Marmaris'ten Rodos'a pirinç, şeker, yağ ve küçükbaş hayvan yolladı.[144] Bu insani yardım aktivitelerine ek olarak adalıların yiyecek sıkıntısı konusunda gönderdikleri telgraflardan sonra hükümet, mevcut ticaret yasaklarına rağmen çıkardığı özel kararlarla zaman zaman Türk gemilerinin karşı kıyıya geçerek yiyecek ihraç etmesine izin verdi.

HMS Eclipse'in Batışı.
Türk sularında da seyreden HMS Eclipse, Oniki Ada için bir dönüm noktası olan 1943'te Ege sularında mayına çarparak iki dakika içinde battı (©IWM).

Fakat Türkiye'nin Oniki Ada'yla ilişkisi hem mülteciler hem de insani yardım bağlamında 1943'ten sonra daha da yoğunlaştı. Bu durum, 1943 yılında gerçekleşen Müttefik harekâtı ve Alman işgali ile yakından bağlantılıydı. Tarihçi Doumanis, Nazi işgalinin, Oniki Ada tarihindeki en karanlık dönem olduğunu söylemektedir.[145] Akut derecedeki kıtlık ve şiddet bu dönemde Oniki Ada'da yaşayanların ve hatta sonraki jenerasyonların belleklerinde hâlâ çokça canlıdır. İkinci Dünya Savaşı Rodos'una dair hatırlanan en canlı imgelerden bir tanesi sokaklarda aç gezen ve açlık nedeniyle karınları şişmiş insanlardır.[146] Üstelik, Almanların aldığı sıkı önlemlere rağmen askerlerin durumunun da fevkalade olmadığı aşikârdır.

Bu nedenle halihazırda devam eden göçün bu dönemde hızlanması şaşırtıcı değildi. Danacıoğlu'nun verdiği rakamlara göre, Eylül ve Kasım 1943 arasında Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 19.735 iken, Keser bu dönemde Marmaris, Bodrum ve Kaş'a 9.079 kişinin geldiğini söylemektedir.[147] Bu sayılar birbirinden farklı olsa da 1936 yılında 120 bin olarak verilen Oniki Ada nüfusu düşünüldüğünde, her ikisinin de nüfusun önemli bir bölümü olduğu söylenebilir.

Türk arşiv belgelerine göre İtalya'nın silah bıraktığı Eylül 1943'ün sadece iki gününde Anadolu kıyılarına gelen İtalyan askerlerinin sayısı bine ulaşmıştı.[148] Türkler hariç gelen tüm gruplar Müttefiklerin Ortadoğu'daki kamplarına transfer edilmek üzere bir süre Türkiye'deki kamplarda bekletiliyordu. Türkiye yukarıda da belirtildiği üzere göçmenlerden iktisadi ve politik nedenler dolayısıyla rahatsız olduğu için bu kişilerin transferi konusunda oldukça aceleci davranıyordu.

Bu dönemde göçlerin devamının da geleceği beklentisi Türkiye'yi, tutumunu sertleştirmeye itti. Aslında Türkler tahminlerinde haklıydı. İngiliz raporlarına göre, Kasım'ın sonunda Oniki Ada'dan Filistin'e direkt olarak 19 bin kişi daha geçecekti.[149] Bir Yunan raporuna göreyse 1944'ün ilk iki ayında Oniki Ada'dan 20 bin kişi daha kaçmıştı.[150] Üstelik bu göçler Almanların bilgisi dahilindeydi. Stratejik konumu nedeniyle Almanlar, Oniki Ada'yı

"son asker" kalana kadar savunacaklarını ilan etmiş ve adadaki yiyecek sıkıntısı nedeniyle de gitmek isteyenlere çıkış izninin kolaylıkla verileceğini duyurmuştu.[151]

Fakat bu grupların çoğunluğu, Ankara'nın sertleşen tutumu nedeniyle Türkiye'ye gelememişti. Türkiye 1942'de aldığı kararı bir anlamda uygulamaya sokmuş oluyordu. Türkiye'ye göre göçmen sorunu Türkiye'nin bütçesinin o dönemde kaldırabileceğinden büyüktü ve Müttefiklerin, mülteciler sorumluluğunu üzerine alması gerekiyordu.[152] Türkiye, mülteci meselesini sık sık hatırlatarak kamplar için belirli bir miktar finansal yardım elde etti. Fakat bu durum İngiltere'yi fazlasıyla kızdırmış olacak ki, İngilizler savaş bittikten sonra dahi Türkiye'nin bu tutumunu gündeme taşıdı.

Türkiye'nin sıkılaşan politikasının birkaç istisnası vardı. Bunlardan bir tanesi acil durumlardı. Denizde botların batması veya fırtınaya tutulması gibi durumlarda Türkiye'ye sığınılabiliyordu.[153] Aynı şekilde, Oniki Adalı Türkler, Rumlar ve İtalyanların aksine, Türkiye'nin politikasının sertleşmesinden sonra da Muğla'ya yerleşebiliyordu. Bunların dışında önemli bir istisna da adalı Yahudilere ilişkindi. Aslında bu durum özel koşullar nedeniyle isteksiz bir giriş izninden ziyade bir çabaya dönüşmüştü.

Temmuz 1944'te Naziler Oniki Adalı Yahudilerin Avrupa'daki kamplara gönderileceğini ilan etti. Savaştan önce yaklaşık 4 bin kişiden oluşan Oniki Ada'daki Yahudi cemaati çoğunlukla Rodos'ta ve İstanköy'de ikamet ediyordu. Adalı Yahudilerin İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşadıkları araştırıldığında iki nokta özellikle göze çarpıyor. Birincisi, Auschwitz Toplama Kampı'ndan sadece 150 Oniki Adalı Yahudi'nin kurtulduğudur. Bir başka deyişle, adanın Yahudi cemaati neredeyse tükenmiştir. Zaten bugün artık Rodos'ta yaşayan sadece birkaç Yahudi aile bulunmaktadır.

İkinci nokta ise hayatta kalanların özellikle andığı Türk Başkonsolos Selahattin Ülkümen'dir. Adalılar tarafından Türk Schindler olarak anımsanan Ülkümen'in çabasıyla 42 adalı, toplama kampına gitmekten kurtarılmıştı. Ülkümen bu 42 kişiye Türk pasaportları hazırlamış ve bu kişilerin Anadolu'ya gizlice

kaçmalarına yardım etmişti. Bu göçmenlerden biri olan Giamila Tarica daha sonra yapılan sözlü tarih çalışmasında Ülkümen için, "ancak SS'lerin varlığını hissetmiş bir insan Selahattin Ülkümen'in kahramanlığını anlayabilir" demişti.[154]

Ülkümen daha sonra İsrail tarafından Holokost sırasında Yahudilere yardım etmek için hayatını riske atanlara verilen Uluslararası Dürüstler nişanıyla ödüllendirildi. 2012'de Van'da gerçekleşen yıkıcı depremden sonra bölgeye okul inşa eden Türk Yahudi cemaati de okula Ülkümen'in adını vererek bir nevi teşekkür etmiş oldu. Ülkümen ise anılarında, çabasının bir insanlık görevi olduğunu yazdı.[155] Türk diplomat, cemaatin sadece birkaç üyesini kurtarabildi ancak, bu durumun o dönemde soykırım yaşayan Yahudiler için anlamı büyüktü.

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde göçmenler adalara geri dönmeye başladı. O dönemde Oniki Ada'nın egemenliğinin ne olacağı henüz netleşmemişti. Bu sebeple, adaların egemenliğiyle ilgilenen iki ülke, Yunanistan ve Türkiye kendi soydaşlarını Oniki Ada'ya geri dönmeleri için telkin etmeye başladı. Bu, adalarda plebisit yapıldığı takdirde çoğunluğu oluşturmaya yönelik bir hamleydi.

İngiliz raporlarına göre Eylül 1945'te mültecilerin çoğunluğu Oniki Ada'ya geri dönmüştü. Nuseriat'ta 5.090, Yunanistan'da 400, Kıbrıs'ta 690 ve Türkiye'de 1.000 kişi kalmıştı ancak, onlar da en kısa sürede Oniki Ada'ya geri dönecekti.[156] Bu bağlamda, Türkiye'de bulunan mültecilerin Oniki Ada'ya geri dönüşü, Ekim 1945'te tamamlandı.

1943 yılında başlayan Oniki Ada operasyonu buradan gelen göçmenlerle ilgili bir dönüm noktası olmuştu. Aynı durum insani yardım meselesinde de görülebilir. 1943 öncesinde, özellikle 1940 ve 1941 yıllarında adadaki kıtlık, önceki sayfalarda da değinildiği gibi, Türkiye'ye bazı adımlar attırmıştı. 1943'ten sonra adalardaki kıtlığın sivil boyutuna bir de askeri boyutu eklendi. Kızılay konvoyları gizli antlaşmalar sonucunda insani yardıma ek olarak İngiliz güçlere petrol ve cephane de taşımaya başladı.

Fakat Türkiye'nin karşı kıyıya yaptığı her yardımı da askeri bağlamda düşünmemek gerekiyor. 1943'te Oniki Ada harekâtının

bitmesinden sonra da Türkiye adalara konvoylar göndermeye devam etti. 1944 yılında İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulan ve daha sonra Birleşmiş Milletler bünyesine alınan Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi, Oniki Ada'daki durumun 1942 yılında Yunanistan'ın içinde olduğu kıtlığa benzediğini söyledi.[157] Bu dönemde Oniki Ada grubuna bağlı bazı küçük adalar İngiltere tarafından işgal edilmişti. Türkiye, Müttefiklerle koordine bir biçimde önce bu adalara yardım gönderdi. Ankara askeri personeline depolardaki erzakların çıkarılmasını emretmişti.[158] Daha sonra Türkiye, Almanya ile irtibata geçerek, Rodos ve Alman işgali altındaki diğer adalara yardım ettiği takdirde saldırgan bir hareketle karşılaşmayacağına dair söz istedi.[159] Almanya'dan gerekli sözler Kızılhaç aracılığıyla iletildi. Kızılay, Kızılhaç, Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi ve Müttefikler Türkiye'ye, Yunanistan için toplanan, fakat harcanmayan bir milyon liranın Oniki Ada için harcanıp harcanamayacağını sordu. Türkiye, olumlu cevap verip yardım gemilerine limanlarını açtı.[160]

Tüm bu bürokratik işlemlerden sonra Oniki Ada'ya insani yardım belirli aralıklarla yapılmaya devam etti. Türkiye, tüm uluslararası kuruluşlarla koordinasyon içinde çalışırken, Batı Anadolu Oniki Ada'ya yapılan yardımın bir merkezi haline geldi. Örneğin, tüm bu kurumlar süreci Türkiye'nin izniyle İzmir'de, Kızılay'ın da yardımlarıyla koordine etti.[161] Kızılay'ın bu yardımlarda ayrıca bir rolü, Oniki Adalı Türklere yardımı bizzat kendisinin yapması olmuştu.

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra Oniki Ada'ya yapılan insani yardım faaliyetleri bir süre devam etti. Kuşkusuz, adalardaki kıtlığın en önemli nedenlerinden bir tanesi, Ege'de uygulanan abluka ve ticaretin sona ermesiydi. Bu nedenle Almanların silah bırakmasından hemen sonra geçici yönetimi ele alan İngilizlerin ilk yaptığı şeylerden biri, Rodos'ta bir ticaret odası açıp Anadolu ile ticareti başlatmak oldu.[162] Bu, adalar ile Türkiye arasındaki ticari ilişkinin 1945'in ikinci yarısından itibaren eski dinamiklerine dönmesi demekti. Fakat diğer konularda farklı bir dönemece giriliyordu ki, bu, Oniki Ada'nın egemenliğini yakından ilgilendiriyordu.

VI

Kırılgan Dengeler: Oniki Ada'nın Yunanistan'a Transferi ve Türk Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde Türkiye, tarihinin en zorlu dönemlerinden birini atlatmıştı. 1945 yılında sadece formalite olarak savaş ilanında bulunan Ankara, harp boyunca, savaşan devletlerin ülkenin farklı bölgelerine yönelebilecek tehditleri ve diplomatik baskılarıyla uğraşmak zorunda kalmıştı. Tüm bunlar iktisadi ve dolayısıyla toplumsal sorunları da beraberinde getirmişti.

Savaşın sona ermesi tüm dünyaya olduğu gibi Türkiye'ye de yeni bir dönemi müjdeliyordu. Türk siyaseti çok partili yaşama geçmenin eşiğindeydi ve iktisadi alanda da her şeyin daha iyiye gideceğine dair bir umut vardı. Fakat Türkiye'nin, aradığı refaha kavuşması 1945'in şartlarında uzak bir ihtimaldi. Savaş bitince dünya tarihinin en zorlu dönemlerinden biri sona ermişti ancak, Türkiye bir başka zorlu dönemece daha giriyordu.

Bu dönemeç Türkiye'nin dış politikasıyla alakalıydı. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nı atlatmış, fakat savaştan, deyim yerindeyse,

"izole" bir ülke olarak çıkmıştı. İngiltere, savaş boyunca gösterdiği tutum nedeniyle Türkiye'den uzaklaşmış, Amerika Birleşik Devletleri ise ilk etapta Akdeniz meselelerine kayıtsız kalmıştı.[1] Ankara, Moskova'nın tehditkâr tutumuyla baş başaydı. 1945 yılı içerisinde Sovyetler Birliği, 1925'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğini bildirdi. Bu, Milli Mücadele döneminde başlayan ve iki savaş arası dönemde devam eden Türk-Sovyet dostluğunun bittiğini gösteriyordu. Dahası, Sovyetler Birliği, Montrö Boğazlar Rejimi'nin değişmesini istemiş, bölgenin yönetiminin ortak olması gerektiğini söylemiş ve doğu sınırının tadilini talep etmişti.[2]

Aslında, Müttefikler savaş boyunca yaptıkları toplantılarda bu meselelerden bazılarını, özellikle Boğazları ilgilendiren kısımları tartışmıştı. Zaten Sovyetler Birliği ve Türkiye ilişkileri 1945'ten çok önce bozulmaya başlamıştı. Oral Sander, İkinci Dünya Savaşı'nda başlayan ve 1945'te somut bir hal alan Sovyet tehdidinin 1947'ye kadar Türk dış politikasının en önemli parametresi olduğunu söyler.[3] Bu noktadan hareketle bu bölüm, sonunda Türkiye'nin Batı kampına katılmasıyla sonuçlanacak bu durumun Oniki Ada'nın egemenliği meselesinde de belirleyici bir rol oynadığını iddia etmektedir.

1991 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Yunan *Apoyevmatini* gazetesine "İnönü'nün yerinde olsaydım bu adaları alırdım. Türkiye bu konuda tarihi bir hata yapmıştır. Eğer bu adalar Türkiye'ye ait olsaydı, bugün ortada sorun olmayacaktı" şeklinde bir demeç vermişti.[4] Özal'ın demeci, bu konuda Türkiye'de çoğunlukla hâkim olan düşünceyi yansıtır. Trablusgarp Savaşı sırasında işgal edilen Oniki Ada'nın bir de 1947'deki Yunanistan'a devri kamu vicdanının önemli bir yarasını oluşturmuştur. Öyle ki, bugün dahi Oniki Ada'nın 1947 yılında İtalya tarafından Yunanistan'a devri adeta Türkiye'nin Yunanistan'a kaybı gibi algılanmaktadır. Bugün Ege'de mevcut sorunlar öne çıktığı zaman Oniki Ada konusuyla ilgili birçok tartışma da yeniden masaya yatırılmaktadır.

Bu bölüm, kamuoyunda bulunan çifte kayıp hissinin nedenlerini anlamakla beraber, ulaşılabilen kaynaklar ışığında, bahsedilen

hâkim düşünceyi eleştirmektedir. Örneğin, dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ın 1991'de verdiği demecin gerçekleştirilme şansının mümkün olmadığını, o dönemde alınan bazı kararların siyasi karar alıcının aktif kişiliğinden ziyade ülkenin içinde bulunduğu durumdan kaynaklandığını söylemektedir.

Oniki Ada'nın egemenliğinin Yunanistan'a devredildiği dönemde Türkiye, uluslararası arenada yalnızlaşmış bir ülke olarak, özellikle Boğazlar konusunda Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin desteğini arıyordu. Destek istediği bu iki ülke ise 1940'tan itibaren artan bir biçimde Yunan iddialarını haklı buluyordu. Türkiye'nin, toprak bütünlüğünü tehdit altında hissettiği bir dönemde, katılmadığı bir savaşın sonunda toprak kazanmak için bu konuda kendisini hiç de haklı görmeyen İngiltere ve ABD'ye adalar konusunda ısrarcı olması beklenemezdi. Bu, Türkiye'nin varoluşsal problemler yaşarken yardım istediği ülkelerle arasının iyice açılması anlamına gelirdi.

Bu bağlamda Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasında Oniki Ada bağlamında yürüttüğü diplomasiyi hakkıyla inceleyen bir kişinin vardığı sonuç, Türkiye'nin 1940 yılında savaş dışı kaldığını ilan edip adaları işgal planlarını rafa kaldırmasıyla Oniki Ada'yı alma şansının kalmadığı olacaktır. 1940 yılında Türkiye'nin savaşa girerek Oniki Ada'yı işgal edip etmemesi gerektiğine dair sorunun cevabı ise savaşan devletlerin yaşadığı yıkım ve Türkiye'nin çevresindeki dinamikler hatırlatılmak suretiyle okuyucuya bırakılmalıdır. Sonraki sayfalar, bu tartışmalı meselenin arşiv belgeleri ışığında yazılmış en kapsamlı analizi olma iddiasını taşımaktadır.

Ertelenen Kavga: Savaş Sırasında Oniki Ada'nın Egemenliği Konusu (1940-1944)

Türkiye'nin 1939 ve 1940 yılında adalar konusunda yaptığı savaş planları bir önceki bölümde detaylı olarak anlatıldı. Oniki Ada'nın bir egemenlik meselesi kapsamında tartışılması ise 1940'ın sonunda başladı. Bu durum, İtalya'nın savaşa girmesin-

den sonra İngilizlerin Ege'yi abluka altına alması ve sonrasında da Oniki Ada'da baş gösteren açlıkla yakından ilgiliydi. İtalyanların adalardaki zayıflığı, Mihver'in bir diğer üyesi olan Almanya'nın bölgeye ilgisini artırmıştı. Bu sebeple İngiltere, savaşın Akdeniz'deki gidişatı için adaların muhakkak alınması gerektiğini düşünüyordu.

1940 yılına kadar Türkiye ile böylesi planlar yapan İngiltere, Türkiye'nin savaş dışı kaldığını ilan etmesinden hemen sonra bölgeye yönelik başka planlar geliştirmeye başladı. Bunlardan en önemlisi, Oniki Ada harekâtının Yunan askerleriyle yapılmasıydı ki, Türkiye'nin tepkisini çekip egemenlik sorununu ortaya atan mesele de bu oldu.[5] Türkiye, böyle bir harekâtta Yunan askerinin kullanılmasına şiddetle karşı çıktı. Çünkü bu, *de facto* bir durum yaratacak ve adalar ele geçirilirse kurulacak yönetimde Yunanistan etkin olacaktı.

Türkiye'nin itirazı üzerine İngiltere, harekâtta yerel bilgisi olan 3 bin Yunan askeri kullanmayı düşündüklerini, ancak, daha sonra kurulacak yönetimde Yunan vatandaşlarının bulunmayacağını söyledi.[6] Fakat İngiltere ne derse nesin, Pandora'nın kutusu açılmış ve bu durum egemenlik sorununu ortaya atmıştı. Gelecek ay ve yıllarda ne zaman Oniki Ada ile ilgili bir harekâttan bahsedilse, egemenlik tartışmaları da beraberinde gelecekti.

Bu noktada tarafların duruşunu ortaya koymak, daha sonraki tartışmaları anlamak açısından oldukça önemlidir. Yunanistan, hem uluslararası arenada hem de kamuoyu nezdinde Oniki Ada'nın kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. İddiasını ise nüfusun etnik yapısının çoğunlukla Rum olmasına ve aynı zamanda bölgeyle olan tarihsel bağlarına dayandırıyordu.[7] Yunan siyasi çevrelerine göre, söz konusu harekâtta Yunan kuvvetlerinin kullanılması Türkiye'nin düşündüğü kadar önemli değildi, zira Oniki Ada er ya da geç Yunanistan'a bırakılacaktı.

Türkiye ise, olası bir harekâta Yunan askerinin katılmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Eğer Oniki Ada'ya bir harekât düzenlenmesi gerekiyorsa, bunun sadece İngiliz ordusu tarafından gerçekleştirilmesi lazımdı. Egemenlik meselesi ise savaş sonrasına ertele-

nebilirdi.[8] Türkiye, meseleyi ertelenebilir bulsa da Türk Dışişleri ile Ankara'daki İngiliz Büyükelçi arasında yapılan mülakatlarda hükümet, Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türkleri yabancı bir idare altında bırakmayacaklarını belirtmişti.[9]

Yunanistan Türkiye'nin nüfus üzerinden adalarda hak iddia edemeyeceğini, çünkü adalardaki çoğunluk nüfusun Yunan olduğunu söylüyordu. Zaten nüfus, Türklerin en az kullandığı iddiaydı. Ankara'nın egemenlik iddialarını çoğunlukla güvenlik ve tarih parametreleri oluşturuyordu.

Yunan ve İngiliz meslektaşlarıyla müzakere eden Türk diplomatlara göre, adalar 1922 yılında İtalyan işgali altında olmasaydı, muhtemelen Türk hâkimiyetinde olacaktı.[10] Oniki Ada hiçbir zaman Yunan devletine ait olmamıştı. Aksine, 20. yüzyılın başına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na aitti. Bu nedenle de Türkiye, adaların Türklere verilmesi gerektiğini söylüyordu. Tarihsel dayanağa ek olarak Türkiye, Oniki Ada'nın Anadolu'ya olan konumunu da öne sürüyordu. Adalar, özellikle de Leros gibi askeri üs olarak kullanılanlar, iki savaş arası dönem boyunca Anadolu'ya tehdit oluşturmuştu. Bu düşünceye göre, Oniki Ada başka bir kuvvetin elindeyken Anadolu'nun güvenliğini sağlamak zordu.

Taraflar bu konudaki iddialarını müzakere etmek üzere 1941'in başında bir araya geldi. Ankara ve Atina'nın yaptığı diplomatik müzakereler bir sonuç vermedi. İngiliz raporlarına göre, görüşmelerin sona ermesinin sebebi Yunanistan'ın takındığı katı tutumdu. Yunanistan, Oniki Ada'da Meis'in geleceği haricinde hiçbir adanın egemenliğini tartışmayacağını belirtmiş, bunun üzerine Türkiye, Metaksas'la tekrar görüşmenin bir anlamı kalmadığını söylemişti.[11] Şükrü Saraçoğlu, Ankara'nın esnek davranabileceğini, fakat bunu karşı tarafın da yapması gerektiğini belirtti.[12] Eğer Yunanistan tutumunu değiştirmezse Türkiye de aynı inatçı tavrı takınacak ve adaları tümüyle isteyecekti. Bu açıklama, Türkiye'nin adaların paylaşılabileceği bir formül üzerinde düşündüğünü gösteriyordu.

Bir önceki bölümde değinildiği üzere 1940 ve 1941, savaşın Müttefikler için pek de iyi gitmediği yıllardı. Böyle kritik bir dö-

nemde Türkiye ile Yunanistan arasındaki diplomatik ilişkiler, Oniki Ada üzerinden fazlasıyla gerilince İngiltere meseleye el koyarak konunun savaş sonrasına ertelenmesi gerektiğini adeta dikte etti.[13] Konu, savaşın gidişatı uğruna kapanmış gibi duruyordu ama İngiliz Dışişleri, meseleyi kendi içinde tartışmaya devam ediyordu.

İngiliz Dışişleri'nin içindeki tartışmalar Londra'nın daha sonra takınacağı tavrı kavramak açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, iç yazışmaların açıkça Yunanistan'ı desteklediği görülüyor. Hatta bazı çevreler, Yunanistan'ın savaşan taraf olduğu için moralinin yüksek tutulması gerektiğini, bunun için de Atina'ya adalar konusunda gerekirse gizlice bazı sözlerin verilebileceğini söylüyordu.[14] Birçoğuna göre bu durum sadece savaşıp savaşmama meselesi olarak da görülmemeliydi, çünkü adalıların bütünü de Yunanistan ile birleşmek istemekteydi.

Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Hugessen de Türkiye'den Yunanistan'ın moralini bozacak bir şey söylenmemesini rica etmişti.[15] Büyükelçiye göre, Türkiye Yunanistan'ın aksine, savaşmıyordu ve bu konuda hassas davranmalıydı. Hugessen'in tavrı, Ankara'nın hoşuna gitmemişti. Türk Dışişleri, savaşmasa dahi Müttefiklere yardım ettiğini birkaç kez tekrarlasa da bu tartışma bir süre devam etti.[16]

İngilizlerin günü kurtarmak amacıyla ertelediği müzakerelerde, Yunanistan'ın tarafını tuttuğu apaçık ortadaydı. Yunanistan savaşan taraftı ancak, İngilizlerin önem verdiği sadece bu değildi. Ortada Londra'nın yaptığı bazı savaş sonrası hesaplar da vardı. Kıbrıs bu hesaplarda genişçe yer tutuyordu. İngiltere'ye göre Kıbrıs, Yunanistan'ın muhakkak istediği, ama savaşın bu döneminde taktiksel olarak iddiasını ortaya koymadığı bir bölgeydi. Bu bakımdan, İngiltere Yunanistan'ın bazı isteklerini Kıbrıs yerine Oniki Ada ile tatmin etmek istiyordu.[17] Aksi takdirde, her iki meseleyle de uğraşmak zorunda kalacağının bilincindeydi. Gerçekten de Kıbrıs meselesi 1945'te açılacak, Yunanistan hem Kıbrıs hem de Oniki Ada'yı isteyecek, fakat daha sonra Kıbrıs meselesinin ikili bir mesele olduğunu açıklayıp o konuda çok ısrarcı davranmayacaktı.[18]

İtalyanlar, Oniki Ada'yı beklenildiği gibi terk etmedi ve İngiltere de adalara bir operasyon düzenlemedi. Türkiye ile Yunanistan'ın

bu konudaki ilk müzakeresi sonuçsuz kalmış, ancak, ilerisi için bazı ipuçları göstermişti.

İngiltere'nin, Oniki Ada meselesini savaş sırasında kullanış şekli, savaşın gidişatına ve İngiliz kurumlarının farklı bakış açılarına göre değişti. Londra'nın Türkiye'yi savaşa sokma ve Oniki Ada'yı ele geçirme isteği, savaşın büyük bölümünde mevcuttu. Bu sebeple, Türkiye'nin savaşa sokulabilmesi için kendilerine bazı adaların verilip verilemeyeceği yahut olası bir Oniki Ada operasyonunda Türkiye'nin görev alıp alamayacağı, savaş boyunca bitmez tükenmez bir şekilde tartışıldı. Bu tartışmaların her ortaya çıkışında İngiliz Dışişleri ile diğer kurumlar arasında böylesi bir durumun olası olumsuz sonuçları gözden geçirildi.

İngiliz Dışişleri için en büyük sorun, adalara yapılacak herhangi bir harekâtta Türkiye'nin kullanılmasının fiili bir durum yaratması ve bunun da savaş sonrası müzakerelerde Ankara'nın elini güçlendirmesiydi. Askeri çevrelerin temel isteği ise Türk kuvvetlerini kullanmak ve böylece, diğer cephelerdeki Müttefik askerlerini sevk etmeden sonuca ulaşmaktı. Dışişleri'nin bu görüşe kesinlikle karşı çıkması, savaş sonrası için fikirlerinin Yunanistan'dan yana olduğunun bir başka tezahürüydü.

İngiltere'nin dışında, Oniki Ada meselesinde Yunanistan'ı haklı bulan bir başka ülke, savaştan bir süper güç olarak çıkacak olan Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Mayıs 1943'te hazırlanan gizli bir raporda Amerikalı yetkililer, Oniki Ada'nın geleceğine dair dört farklı seçenekten bahsediyordu: Yunan hâkimiyeti, Türk hâkimiyeti, İngiliz hâkimiyeti ya da uluslararası yönetim.[19] Amerika, adaların etnik kompozisyonu düşünüldüğünde Yunan egemenliğinin en uygun seçenek olduğunun altını çiziyordu. Fakat adalar Yunanistan'a bağlanırken dikkat edilmesi gereken en önemli husus, Türk-Yunan ilişkilerinin yara almamasıydı. Washington'a göre, Yunanistan'ın Türkiye'ye dair yayılmacı emelleri artık yoktu ve İtalya ile kıyaslandığında çok daha güçsüz olan Yunanistan'ın hâkimiyeti altındaki Oniki Ada'nın Anadolu'ya bir tehdit oluşturması küçük bir ihtimaldi. Ancak yine de Türkiye'nin güvenlik ihtiyacı silahsızlandırma düzenlemesiyle temin edilmeliydi.

Raporun diğer seçenekleri arasında bulunan Türk egemenliğinin ise iki olası dayanağı vardı. Bunlar adalarda 400 yılı aşan Osmanlı egemenliği ve adaların Anadolu'ya olan yakınlığı nedeniyle Türkiye için oluşturduğu güvenlik zafiyetiydi. Türkiye'nin resmi olarak ortaya koyduğu bir sınır tadili isteği yoktu, ama güvenlik meselesi dolayısıyla askeri çevrelerin adaların birkaçını nüfus mübadelesi yapmak koşuluyla almak gibi bir niyeti kuşkusuz bulunuyordu.[20] Raporda Türkiye'nin bu isteklerinin Yunan tarafının hak iddiası kadar destek bulmadığı bir gerçektir.

Geriye kalan iki seçenekten bir tanesi uluslararası yönetim, diğeri ise İngiliz egemenliğiydi. Amerikalılara göre uluslararası yönetim, adaları saldırgan politikaların bir parçası olmaktan kurtaracak, fakat Rumların Yunanistan'la birleşme arzusunu tatmin etmeyecekti. Bir başka deyişle bu, etnik bir problem ortaya çıkaracaktı. Britanya hâkimiyeti ise kesinlikle kaçınılması gereken bir durumdu, çünkü hem Yunanların hem de Türklerin tepkisini çekecek ve İngilizleri Akdeniz'de güçlendirmekten başka bir işe de yaramayacaktı. İngilizlerin bu noktada bir seçenek olarak tartışılması da sürpriz bir durum değildi. Hatta 1945'te Almanlar adaları İngiltere'ye teslim ettikten sonra farklı çevrelerde durumun kalıcılığına dair bazı tartışmalar ortaya atılacak, Londra ise bu durumu kesinkes yalanlayacaktı. İngiltere'nin böyle bir niyeti olmasa da diğer devletlerin zihnindeki seçenekler arasında İngiliz hâkimiyeti de mevcuttu. İngiltere ve Amerika'nın görüşleri arasında bazı küçük farklılıklar olmakla birlikte, her iki devlet de görüldüğü gibi, adalarda Yunan egemenliğinin uygun olduğunu düşünüyordu.

Fakat bu noktada vurgulanması gereken bir başka durum, savaşın gidişatının fikirlerde önemli ölçüde değişiklik yarattığıdır. Özellikle 1943'ün sonlarına kadar Oniki Ada konusunda İngiltere'de yapılan iç yazışmalar, bir taraftan Yunanistan'ı desteklese de diğer yandan zaman zaman bir paylaşım iması da yapıyordu. Örneğin, 1943 yılında Oniki Ada harekâtından hemen önce Churchill, kendi Dışişleri'ne Türkiye'nin bu operasyona katılması halinde Türklere Rodos'un "ödül" olarak verilip verilemeyeceği-

ni sormuştu. Bu durum, İngiliz Dışişleri tarafından savaş sonrası düzenlemelerde sorun yaratacağı gerekçesiyle reddedildi. Fakat Churchill'e yazılan cevap mektubunun bir bölümünde kullanılan ifadeden, adaların tümden Yunanistan'a verilmesinin "henüz" net olmadığı da anlaşılıyordu.

> Yunan hükümetinin adaların gelecek statüsüne dair sıkça yaptığı isteklere şimdiye kadar direndik ve bu noktada onlara ya da Türklere karşı verdiğimiz bir taahhüt yok. Fakat uzun süredir görüşümüz Yunan taleplerinin haklı olduğu ve savaş sonrasında adaların tamamının olmasa bile çoğunluğunun Yunanistan'a devredilmesi yönündedir.[21]

Diğer taraftan, Londra'nın zihnindeki "çoğunluğun" hangi adaları içerdiği de belli değildi. Fakat arşiv belgelerinde adı Türkiye ile birlikte zikredilen tek adanın Meis olduğunun altı çizilmelidir. Tüm bu paylaşım hikâyesi 1943'ün sonlarından itibaren tamamen ortadan kalkmıştı. Bunun en önemli nedeni ise Müttefiklerin bu tarihten itibaren savaş üstünlüğünü net olarak eline alması ve aynı zamanda Türkiye ile ilişkilerinin giderek bozulmasıydı.

Churchill'in, sözü edilen teklifinin önemli bir başka kısmı ise Türkiye'nin tutumuydu. Türk siyasiler Türkiye'nin sınırlara dair genişlemeci bir tavrının olmadığını belirtmişti. Ama bu durum, Ankara'nın Oniki Ada ile ilgili hedeflerinin olmadığı anlamına da gelmiyordu. Yukarıda bahsedilen Amerikan raporunda belirtildiği gibi, askeri çevrelerin adaların bir kısmını almak gibi bir niyeti vardı. Siyasi çevrelerin tutumu ise, 1941'de karar verildiği gibi, meseleyi savaş sonrası dönemde ele almaktı.

Fakat özellikle İngiltere'nin bu konuda da kuşkularının olduğu belliydi. 1943 yılında Oniki Ada harekâtından hemen önce Almanya'nın von Papen aracılığıyla yaptığı ve temelde Mussolini hükümetinin Oniki Ada'yı Türkiye'ye bırakmaya hazır olduğunu belirten teklif işte tam da bu nedenle İngiliz Dışişleri'nde aşırı bir heyecan yaratmıştı. İngilizler Türkiye'nin bu teklife nasıl cevap vereceğini heyecanla beklemeye başlamıştı. Hatta Müttefikler,

Berlin'in teklifini, "Türkiye ile müttefikleri arasında bir ayrım yaratmak ve Ekim 1939'da yapılan antlaşmayı parçalara ayırmak" şeklinde yorumlamıştı.[22]

Türkiye Almanya'ya bu teklifi kabul edemeyeceğini belirtti. Çünkü İtalya koşulsuz bir biçimde silah bırakmış ve ateşkes tüm İtalyan müstemlekelerini bu şekilde Müttefiklerin ipoteği altına sokmuştu.[23] Türkiye'ye göre zaten Mussolini hükümetinin bir önemi de kalmamıştı; İtalya üzerine bir teklif yapacak ya da hüküm verecek hükümet artık Badoglio'nunkiydi. Türkiye, kendisini diplomatik bir sorunun içine sokmak istemiyordu. Fakat Almanya'nın savaş sırasında yaptığı her teklifin İngilizlerde hassasiyet yaratması da Ankara ile Londra arasındaki güvensizliğin bir göstergesiydi.

Almanya'nın bu teklifi ne ilkti ne de son olacaktı. Daha önce, 1941 yılında da Ortadoğu'ya müdahale etmek için Türkiye'den asker ve silah geçiş iznini almaya çalışan Berlin, yine adalarla ilgili teklif yapmıştı. 1943'te İtalyanların savaş dışı kalmasıyla yapılan tekliften sonra da Almanya'nın Ege'ye dair önerileri sürecek ve aynı zamanda savaşın sonu yavaş yavaş yaklaşmakta olduğundan savaş sonrasına ötelenen egemenlik meselesi, 1944'ten itibaren sıkça tartışılacaktı. 1944'ten öncesi, savaş sonrasında belirleyici olacak tarafların fikirlerinin netleştiği bir dönem olmuştu. 1944 ile de Oniki Ada meselesinde son dönemece girilmişti.

Bir Dönemin Sonu: Oniki Ada'nın Yunanistan'a Devri (1944-1947)

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, Müttefikler 1943'teki Tahran Konferansı'ndan sonra Türkiye'ye savaşa girmesi için gittikçe artan şekilde baskı yapmış ve Türkiye uzun bir süre bu isteğe direnmişti. Bu durum 1944 yılında tarafların ilişkisinde önemli bir çatırdamaya neden olmuş ve sonunda Türkiye, 1944'ün sonbaharında Almanya ile tüm diplomatik ilişkilerini kesmişti.

Kemal Karpat'a göre, Türkiye'nin uluslararası arenada yalnızlaşması tam da bu dönemde, yani 1944'te başlamıştı.[24] Ankara'nın

Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesinin altında, yaşamaya başladığı bu izolasyonu kırma çabası yatıyordu. Türkiye'nin buradaki temel korkularından bir tanesi Sovyetler Birliği'ydi. Bu korkunun haklılık payı da büyük ölçüde mevcuttu.

1943 yılında Churchill'in, savaşa girmesi için Türkiye'ye baskı uyguladığı bir dönemde Sovyetler Birliği, Ankara'nın savaşa katılmasına karşı çıkıyordu ki, bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi savaş sonrası düzende Türklerin sesinin çıkmasını istememesiydi. Gerçekten de 1944'te Stalin'in Churchill'e yazdığı bir mektup, bu düşünceyi güzel bir şekilde özetliyor. Churchill'in Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kestiği haberine cevap veren Stalin, mektubunda Türkiye'nin bundan sonra savaş ilanına zorlanmaması ve savaş sonrası isteklerinden hiçbirinin kabul edilmemesi gerektiğini yazıyordu.[25] Bu düşünce, Moskova'nın, savaş sonrasında Türkiye'ye ilişkin planlarının olduğunu açık bir biçimde gösteriyordu.

Ağustos 1944'te Almanya ile tüm bağlantılarını kesen Türkiye, Müttefiklerle ilişkilerinin düzeleceğini umuyordu. Fakat bu umut gerçekleşmediği gibi, Oniki Ada'nın geleceği konusunda savaş yılları sırasında oluşan İngiliz fikrinin pekiştiği görülüyordu. İngiltere'nin 1943 Oniki Ada yenilgisinden sonra sürekli bir biçimde ortaya attığı yeni bir harekât planında askeri çevreler, artık Almanya ile tüm ilişkisini kesmiş Türkiye'nin ismini daha çok zikreder olmuştu. İngiliz Dışişleri'nin tüm bunlara yanıtı ise 1943'te olduğundan çok daha net ve sertti. Londra, Ortadoğu karargâhına, "Türkiye'nin adaları ele geçirmesini ya da Yunanistan'ın tahliyesinde rol oynamasını kesinlikle istemiyoruz" mesajını göndermişti.[26] Hemen hemen aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri de Meis hariç tüm Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi gerektiğini yazıyordu.[27]

Türkiye, Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etti. Amerikan ve İngiliz basınında, kararın San Francisco Konferansı'na katılmak için atılmış sembolik bir adım olduğu yazıyordu.[28] Gerçekten de Türkiye'nin birincil hedefi buydu. Fakat savaş ilanının Türkiye'deki tek anlamı da bu değildi. Müttefik basınının kararın sem-

ELEBİLİK KUMAŞLARINIZI
YALTER
Terzihanesi
Beğendiğiniz 4 örnek Yalter'den sonra ikisi No. 21
EN LÜKS MALLEME İLE DİKER.

Cumhuriyet

İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No. 246
Telefon Santralleriyle: 21202. Tahrir kısmı: 24238. İdare ve Matbaa kısmı: 24239-24240

20 nci yıl sayı: 7023

Pazar 5 Mart 1944

PERŞEMBE GÜNÜ
AKBABA

Türkiye ve İngiltere

Bir heyetimizin bugünlerde Londraya hareket edeceği söyleniyor

Sevkiyatın durdurulmasının mevcudiyetinden bahsedilen Türk-İngiliz görüş ihtilâfile alâkadar olmadığı kanaati kuvvetlidir

İngiliz basını nasıl bir gaye güdüyor?

Türk - İngiliz münasebeti hiçbirzamanki gerginliğini bugün olduğu kadar müşahede etmemiştir. Bu gerginliğin çıkmasında yardımcı bir sebebde, Türk basınının İngiltere aleyhine yazılar yazmasıdır. Bu yazılarda İngiltere'nin Türkiye'ye karşı bir takım hareketlerinden bahsedilmektedir. Bu hareketlerin ne olduğu hakkında İngiliz basınından bir şey yazılmadığı için, Türk okuyucusu bu yazılardan bir şey anlamamaktadır. Bu yüzden bazı Türk gazetelerinin İngiltere aleyhine yazılar yazmaları, İngiliz basınını da bu yolda yazılar yazmağa sevketmiştir. Bu suretle iki memleket basını arasında bir münakaşa başlamıştır. Bu münakaşa bazı Türk gazetelerinin İngiltere aleyhine yazılar yazmalarından ileri gelmiştir. Bu yazılarda İngiltere'nin Türkiye'ye karşı bazı hareketlerinden bahsedilmektedir. Bu hareketlerin ne olduğu hakkında İngiliz basınından bir şey çık

bolik önemini incelediği günlerde Türk basını Türk ordusunun Ege'yi Almanlardan temizlemek konusunda yapabileceği olası katkıyı da analiz ediyordu.[29]

Böyle bir seçeneğin kabul görmediği yine yabancı basında çıkan makalelerde özellikle vurgulandı. Örneğin *New York Times* Türkiye'nin Ege'deki herhangi bir hareketinin Yunanlar tarafından şiddetle reddedileceğini, zaten Türklerin elindeki bir Oniki Ada'nın da İngilizlerin bölge için öngördüğü planla uyuşmayacağını yazdı.[30] 1944 yılında başlayıp Şubat 1945'te de devam eden bu tartışmalar, İngiliz ve Amerikalıların Oniki Ada'nın Yunanistan egemenliğine geçişini zihinlerinde netleştirdiğini gösteriyordu. Bu ikiliye göre, geriye sadece konuyu resmileştirmek kalmıştı.

Fakat tüm bu düşüncelerin ve tartışmaların bir sorunu vardı ki, o da Oniki Ada'nın henüz hâlâ Almanların elinde olmasıydı. Almanların bölgedeki varlığı aynı zamanda bu konuda Türk yazınında bulunan önemli bir iddiayı da kapsamaktadır: Alman yetkililer, savaş bitmeden evvel Türkiye ile irtibata geçmiş ve adaları bırakabileceklerini söylemiştir. Oniki Ada üzerine yapılan hemen hemen tüm çalışmalar Almanların savaş boyunca yaptığı bazı tekliflerden ziyade bu tekliften bahsetmekte ve Türkiye'nin bu teklife olumlu bir yanıt verememesini büyük bir hata olarak göstermektedir.[31] Birbirine benzeyen tüm bu yazının en önemli dayanak noktası ise o dönemde Dışişleri Bakanlığı'nın Genel Sekreterliği görevinde bulunan Feridun Cemal Erkin'in hatıratında geçen birkaç cümledir:

> 1944'te Almanların tahliye ettikleri Ege adalarının tarafımızdan işgalini teklif etmeleri ve İngilizlerin bu yolda sorumuza cevaben önümüze geçmeleri üzerine müzakere teşebbüsüne girmeye lüzum görmeden işgalden vazgeçme kararımız, talihsizlik olmuştur.[32]

Bu teklifin içeriği ve nasıl yorumlanması gerektiği çok bilinmeyenli bir denklemi andırır. Neredeyse tüm literatürün üzerine inşa edildiği bu teklif, Oniki Ada bağlamında sadece bir tek belgede bulunuyor.[33] Bu istihbarat belgesine göre, 1944 yılında Rodos'ta bulunan Almanlar, Türkiye üzerinden kaçmak için Türk Konsolosu ile anlaşıp adaları Türklere teslim etmeyi düşünüyorlardı.

Hemen hemen aynı dönemde *Times*'ta yayımlanan bir makalede de henüz teyit edilmemiş bilgilere göre, Oniki Ada'daki Alman garnizonunun belli belirsiz bir biçimde de olsa Türkiye'den teslimlerini kabul etmesini istediklerini yazıyordu.[34] Bu teklifin İngiliz Dışişleri ya da *Times*'a tekrardan konu olmadığını belirtmek gerekiyor. İngiliz arşivlerinin 1945 dosyalarında da benzer bir tekliften bahseden herhangi bir belge bulunmuyor. Yani Türk yazınının *Oniki Ada'nın kaybı* olarak nitelediği teklifle ilgili ayrıntılı bir belgeye, bu çalışmanın yapıldığı arşivlerde rastlanmamıştır.

Fakat aynı dosyalarda özellikle bahsedilen ve tartışılan bir başka husus bulunuyor. İngilizlerin aynı tarihlerde daha fazla sorun ettiği konu, Almanya'nın Sakız ve Midilli'yi Türklere teslim etme ihtimaliydi.[35] Ağustos 1944, Alman askerlerinin Yunanistan'ın tahliyesi kapsamında Yunan adalarında da silah bıraktığı tarihe tekabül ediyordu. Türkiye'nin, 1943'te İtalya'nın silah bırakmasının ardından Almanya'nın Oniki Ada için yaptığı teklife verdiği yanıt hâlâ geçerliydi: Ankara, herhangi bir toprak parçası kendisine teslim edilirse, bunları Müttefiklere devredeceğini belirtmişti.[36] Buna rağmen Sakız ve Midilli'nin Türkler tarafından teslim alınma ihtimali İngiliz Dışişleri'nde bu dönemde birçok tartışmayı da beraberinde getirmişti. Kısacası, Türkiye ve Ege açısından ele alındığında 1944'te daha çok tartışılan mesele, Oniki Ada'dan ziyade kuzeydeki Sakız ve Midilli'ydi. İtalyan istihbarat belgeleri ise kuzeydeki adalardan çekilme arifesinde olan Almanya'nın Rodos'ta hâlâ kuvvetli olduğunu ve Almanların özellikle Rodos'tan çekilme niyetlerinin olmadığını yazıyordu.[37]

Tüm bu belgeler, Erkin'in anılarında "Oniki Ada" yerine genel olarak "Almanların tahliye ettikleri Ege Adaları" terimini kullanmasıyla birlikte düşünüldüğünde, Türk tarihyazımının çokça tartıştığı teklif daha da sorgulanabilir hale gelmektedir. Bir başka deyişle, ulaşılabilir belgeler ışığında Almanlar, Ağustos veya Eylül 1944'te Türklerle iletişime geçmiştir, fakat bu iletişimin içeriğinin tam olarak neye tekabül ettiği belli değildir.

2013 yılında yaptığım bir saha çalışmasında konuştuğum bir adalı da Almanların Türkiye'ye 1945 yılında bir teklifte bulun-

duğunu, fakat Türkiye'nin bunu reddettiğini aktarmıştı.[38] Bu teklifin, Erkin'in de bahsettiği 1944 yılındaki iletişimden farklı bir durum olduğu anlaşılıyor. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bir biçimde görüştüğümde ise birkaç Alman subayının Marmaris'te, içinde İngilizlerin de bulunduğu bir heyetle görüştüğü ve şöyle bir mektubu takdim ettiği belirtildi:

> Biz Almanlar artık, adaları besleyemez hale geldik. Neredeyse savaşın sonu gelmek üzeredir. International Red Cross (Enternasyonal Kızıl Haç) ve Türk Kızılayı'ndan acil yiyecek maddeleri istiyoruz. Eğer Türkiye bu vesile ile adalara gelmek isterse biz karşı koymayacağız. Hatta isterlerse beraberinde zabıta kuvvetleri de getirebilirler.[39]

1945'te yapılan bu görüşmenin de temelde bir önceki bölümde sözü edilen insani yardım konusuyla ilişkili olduğu görülüyor. Bu konuda da herhangi bir belge, en azından şimdilik bulunmazken, konunun Müttefiklerin bilgisi dahilinde ve yerel bazda gerçekleştiği söylenebilir.

Almanların savaşın sonunda Türkiye'ye yaptığı söylenilen teklife dair birkaç noktanın altı önemle çizilmelidir. Bunlardan ilki, bu konudaki belge azlığı ve deyim yerindeyse, tüm iddiaların hatıra ve hafızaya dayanması, bu meselenin kesinlikle gerçek olmadığı anlamına gelmez. Zira Almanya savaş boyunca Türkiye ile ilişkilerinde adaları bir pazarlık öğesi yapmaktan asla çekinmemişti. Hem 1941'de Irak'taki Geylani İsyanı'na Anadolu üzerinden yardım götürmek hem de 1943 yılında Türkiye'nin savaşa girmesini engellemek hedefiyle böyle bir teklifte bulunmuştu. Bu teklifin olmadığını söylemek yerine, teklifle ilgili mevcut bilgilerin muğlak olduğunu ve Türkiye'de hâkim söylem haline gelme kuvvetinin bulunmadığını söylemek daha makul olacaktır.

Teklifin kendisi bir tarafa bırakılsa dahi yukarıda bahsedilen, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da verdiği demeç üzerinden değinilebilecek hâkim diskur sorgulanabilir niteliktedir. Zira teklifin ne zamana ve nereye ait olduğu fark etmeksizin, 1944 yılından itiba-

ren Türkiye'nin Müttefiklerle arasını düzeltmeye çalıştığı bir dönemde bu teklifi kabul etmesi mümkün görünmüyor. Bu bağlamda Almanya'nın bu inisiyatifini de yine karşıt tarafta karışıklık yaratmaya yönelik bir tutum olarak yorumlamak mümkündür. Zaten Almanya'nın savaşı kaybettiği göz önünde tutulursa, Türkiye'nin böylesi bir "oldu-bitti"sinin adalar sorununa kalıcı bir çözümden ziyade daha fazla diplomatik problem getireceği de açıktır.

Savaşın sonuna doğru gerçekleşen bu Alman teklifinin Türkiye açısından olumlu denebilecek bir sonucu olmadı. Zaten savaşın sonunda Türkiye'nin dış politika gereklilikleri de ters bir yöne doğru gitmekteydi. Ege'de Alman teklifinin konuşulduğu 1944'te Churchill ve Stalin, Moskova Konferansı'nda Boğazların geleceğini konuşuyor ve İngiliz Başbakan Sovyet Genel Sekreteri'nin Boğazlar rejiminin değişiklik istemini haklı buluyordu.[40] Ankara ise Moskova tehlikesini atlatabilmek için Londra'ya yaklaşmaya çalışıyor, fakat umduğu desteği göremiyordu.

Türkiye İngiltere'ye yaklaşmaya çalışırken, aynı zamanda Balkanlar'da ve Akdeniz'de de Yunanistan ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışıyordu. Bu sebeple Ankara, Kasım 1944'te bir adım daha atarak Yunan hükümetine Oniki Ada üzerinde bir hak talep etmeyeceğini belirtti.[41] Yukarıda çokça tartışılan Alman teklifinden bahsedildiği aylarda Türkiye'nin attığı bu adım, Türk dış politikasının, içinde bulunduğu izolasyonu anlamak açısından oldukça önemlidir. Türkiye'nin bu kararı dış basında da "realist" bir adım olarak yorumlanmış ve Türkiye'nin Akdeniz'deki çıkarlarının Yunanistan'la sıkı bir işbirliğinden geçtiği belirtilmişti.[42] Yalnız, Ankara'nın söylem düzeyinde attığı bu adımı daha sonra kabul etmeyeceği ve aksine bir şekilde davranacağı da ifade edilmelidir.

Sovyetler Birliği'nin Boğazlar konusundaki istekleri 4-11 Şubat 1945'te gerçekleşen Yalta Konferansı'nda tekrarlandı. Stalin, Churchill ve Roosevelt Montrö rejiminin farklı bir diplomatik bağlamı yansıttığı, Sovyetler Birliği'nin kaderini Türkiye'ye bağladığı ve bu nedenle değiştirilmesi gerektiği konusunda uzlaştı. Daha sonraki Sovyet adımı ise Mart 1945'te geldi. Rusya, 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı yenileme-

me niyetinde olduğunu Türkiye'ye bildirdi. Haziran 1945'te Moskova, bu antlaşmayı ancak Türkiye ile Boğazlar sorununu ikili bir şekilde çözüp Sovyet askeri gemilerine sınırsız geçiş hakkı tanındığı, Boğazların ortak kontrolü için bölgede Rusya'ya üs verildiği ve Türkiye'nin doğu sınırında Sovyetler lehine bir tadilat gerçekleştirildiği takdirde yenileyeceğini bildirdi.[43]

Tüm bu isteklerin sonucunda Türkiye'de ciddi bir Sovyet korkusu başgösterdi. Örneğin, dönemin Dışişleri Bakan Vekili Nurullah Esat Sümer, Türkiye'nin Sovyet işgali altında olan Polonya ya da Romanya gibi bir ülke olmadığını üstüne basarak belirtmişti.[44] Bu ifade dahi Türk siyasilerinin Sovyetler Birliği ile ilişkilerin nereye varabileceğini düşündüklerini göstermesi açısından önemliydi.

Sovyetler Birliği, 17 Haziran ile 2 Ağustos 1945 arasında gerçekleştirilen Potsdam Konferansı'nda isteklerini yineledi. Görüşmeler sırasında Rusya, konuyu Ankara ile Moskova arasında ikili bir noktaya çekmeye çalışıyor ancak, Londra ve Washington Boğazların uluslararası bir mesele olduğunu belirtiyordu.[45] Fakat İngiltere ve Amerika'nın bu tutumu, Türkiye'ye verilen bir destek anlamına da gelmiyordu, çünkü her iki devlet de Boğazlar rejiminin değişiminden yana tavır almıştı. Karşı çıktıkları nokta, Ankara ile Moskova'nın bunu ikili düzlemde yapmasıydı ki, Londra'ya göre bu durum, Türkiye'de ve dolayısıyla da Ortadoğu'da Rus hâkimiyeti anlamına gelebilirdi. Doğu sınırını ilgilendiren meselede ise Türkiye tamamen yalnızdı. Amerikan Başkanı Harry Truman anılarında bu konuyla ilgili "sınır meselesi Türkiye ve Rusya'nın beraber çözmesi gereken ikili bir sorundur dedim" yazmıştı.[46]

1945 yılı Türkiye açısından fevkalade zorluydu. Her ne kadar ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler 1945'in ikinci yarısından itibaren gerginlik emareleri göstermeye başlasa da bunun Türkiye'ye etkisi henüz görülmemişti. Bu gerginlik Ocak 1946'da artacak ve Truman tarihe mal olan "Sovyetler Birliği'ni şımartmaktan yoruldum" sözünü o zaman söyleyecekti. Erken Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Türkiye Amerika'nın desteğini almaya başlayacaktı.

Bu bağlamda ilk destek, Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün hayatını kaybetmesinden sonra geldi. ABD, Ertegün'ün cenazesini *Missouri* zırhlısı ile Nisan 1946'da Türkiye'ye gönderdi ve bu, taraflar arasındaki dostluğun bir sembolü olarak anlaşıldı. Türkiye, içinde bulunduğu yalnızlığı 1946'nın ikinci yarısı itibariyle yavaş yavaş aşmaya başladı ve ABD'nin de desteğiyle Sovyet isteklerini reddetti. ABD ise 1947'de ilan ettiği Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye'ye yardım etme kararı aldı. Türkiye, Sovyet tehdidine karşı Batı kampının bir parçası olmuş ve dış politikasının yönelimini uzun yıllar etkileyecek bir adım atmıştı.

Bu anlatı, Türkiye'nin 1944'ten 1946'nın ikinci yarısına kadar yaşadığı zorlu dönemi gösteriyor. Bu çalışmanın konusu olan Oniki Ada'nın geleceğine ise Türkiye'nin, deyim yerindeyse, hayatta kalma mücadelesine girdiği bu dönemde karar verildiğini söylemek gerekiyor. Bu bölüm, Oniki Ada meselesinin Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ilişkisinden ayrı düşünülemeyeceğini savunuyor. Bu bağlamda 1945 yılından itibaren gerçekleşen Oniki Ada ile ilgili müzakereleri Rusya dinamiğiyle birlikte okumak gerekiyor.

Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi Şubat 1945'te, yani Stalin'in Boğazlar konusunda isteklerini sıraladığı Yalta Konferansı'ndan hemen sonra gerçekleşti. Yunan tarihçi Athanassopoulou, bu konuyu irdelerken, "Türkiye bu kararla Oniki Ada üzerindeki iddialarını güçlendirmeyi umuyordu" demektedir.[47] Türkiye'nin savaşa katılım sürecindeki önceliğini Oniki Ada değil; dış politikasında yaşadığı yalnızlık, Sovyet tehdidi, savaş sonrası oluşacak dünya düzeninde yerini alma gibi daha önemli parametreler oluşturmaktadır. Fakat savaşın sonunun hızla geliyor oluşu, Oniki Ada'ya dair görüşmeleri de yine bu dönemde hızlandırmıştı. Özellikle Nisan 1945'ten sonraki üç dört ay, egemenlik tartışmalarının en çok yapıldığı dönem oldu. Hatta adalar bu süreçte gündemden hiç düşmedi.

Bu bağlamda İngiltere'nin en büyük hedefi, Oniki Ada'yı Türk-Yunan ilişkilerinde bir tahribata neden olmadan Yunanistan'a devretmekti.[48] Kasım 1944'te Türkiye'nin Yunanistan'a gönderdiği "adalara dair bir hedefinin bulunmadığı" mesajı dik-

kate alındığında, İngiltere'nin Türkiye kaygısı Ankara'nın meselenin peşini hâlâ bırakmadığını gösteriyordu. Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi'ne göre, Meis'i Türkiye'ye vermek anlaşmaya kolayca varabilmek için önemli bir yöntem olabilirdi.[49] Bu, savaş sırasında ortaya konan düşüncelerden çok da farklı değildi.

Bir başka yöntem ise konu üzerinde Müttefiklerin arasında tam bir fikirbirliği sağlamaktı. Herkes aynı şekilde Yunanistan'ı desteklemeliydi. Böylece hem Türkiye'ye kararlı bir duruş sergilenecek hem de İngiltere Yunanistan'ın çıkarlarını sürekli bir biçimde destekleyen ülke olma konumundan çıkacaktı. Diğer bir yöntem ise İtalya'ya bir fırsat vermekti. Eğer mevcut İtalyan hükümeti Oniki Ada'yı Yunanistan'a, Meis'i Türkiye'ye devrettiğini açıklarsa sorun kalmazdı.[50]

Yunanlar ve Oniki Adalı Rumlar da bu düşünceyi destekliyordu. Dünyanın farklı bölgelerindeki Yunan dernekleri ve vakıfları İtalyan, Amerikan ve İngiliz mercileriyle görüşüyordu. Örneğin, Washington'daki Rum gruplar oradaki İtalyan büyükelçiye İtalya'nın Yunanistan'ı destekleyen bir açıklama yapması için mektuplar göndermiş, ancak, İtalyan büyükelçi bu isteği reddetmişti.[51] Fakat bu durum salt Yunan-Rum grupların değil, aynı zamanda İngiltere ve Amerika'nın da ilgisini çektiği için konu üzerinde büyük güçlerin de devreye girdiği görülüyor.

ABD'nin bu meseleye ilgisi ise Londra'nın tavrından kaynaklanıyordu. İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD'ye bu konudaki fikirlerini erkenden açıklamaları için oldukça ısrarcı davranıyordu. Aslında ABD, Oniki Ada hakkında İngiltere'den pek farklı düşünmüyordu ancak, bu sorunun barış görüşmelerinde halledilmesini istiyordu. Bu sebeple, Amerikalılar İtalya'nın ne yapacağını önemsiyor ve İtalyanlar bu işle ilgili bir adım atmazsa barış müzakerelerini bekleyeceğini belirtiyordu.[52]

Bu tartışmalar yapılırken Almanlar 7 Mayıs'ta silah bıraktı. Bu, savaşın Avrupa'da bittiğini ilan ediyordu. Bunun üzerine İngiltere, Müttefikler adına Oniki Ada'yı kontrolüne alıp burada adaların geleceğinin ne olduğu belirleninceye kadar devam edecek bir askeri yönetim kurdu. Almanların, Oniki Ada'yı İngilizlere teslim

ettiği hafta Yunanistan, Churchill ile bağlantıya geçerek adaları "resmen" istedi.[53] Aynı günde Yunan kralının naibi Başpiskopos Damaskinos Atina'dan *Averof* zırhlısına binerek Rodos'a doğru yola çıktı. Kendi deyimiyle, Oniki Ada halkına Yunanistan'ın selamını götürecek ve adalar ile Yunan anakarasının birliğini resmi bir şekilde vurgulayacaktı.[54] Damaskinos, Rodos'ta yaptığı konuşmada Oniki Ada'nın hürriyetini bir daha asla kaybetmeyeceğini söyleyip bunun Müttefiklerin garantisi altında olduğunu belirtti. Bu, aslında Oniki Ada'nın kısa bir süre sonra Yunanistan egemenliğine gireceğinin sözüydü. Zaten geziye çıktığı *Averof* zırhlısı da Ege adaları söz konusu olduğunda oldukça sembolik bir anlam taşıyordu. Türkiye'de Balkan Savaşları'nı yaşamış kuşağın önemli bir bölümü hâlâ hayattaydı.

Türkiye'nin bu olup bitene tepkisi ne olmuştu? Tarihçi Necdet Hayta, tüm gelişmeler sırasında Türkiye'de büyük bir sessizlik olduğunu vurguluyor.[55] Aynı şekilde Amerikan gazetesi *New York Times* da Türk gazetelerinin gelişmeleri verdiğine, fakat yorumdan kaçındığına dikkat çekiyor.[56] Gerçekten de Türk basınına bakıldığında bu gelişmelerle ilgili çok da hararetli olmayan birkaç haberden fazlasını okumak mümkün görünmüyor.

Fakat bu durum, Türkiye'nin adalar dosyasını tamamen kapattığı anlamına da gelmiyor. İngiliz Ulusal Arşivleri'ndeki bir belge Türkiye'nin bu gelişmeler ışığında İngilizlerle temasta olduğunu gösteriyor. Bu görüşmelerden bir tanesinde söylenen, Türk Dışişleri'nin konuya bakışını ve gazetelerin neden sessiz olduğunu açıklar niteliktedir:

> (Mehmet) Türkgeldi Türk hükümetinin bu konuda bizden hiçbir şey duymadığını, bu bildirileri basından şimdilik gizli tuttuklarını, fakat Türkiye'nin gerçek çıkarları doğrultusunda bu durumun fazla saklanamayacağını ve Ankara'nın, Müttefikinden konu hakkında acil bilgilendirme beklediğini belirtti. Oniki Ada'nın ve tanziminin Türkiye açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamayı gereksiz gördüğünü söyledi.[57]

ALBAYRAK
PİRİNÇ ve HUBUBAT UNLARI
DEPOSU: Tahtakale Sokak No. 34.
Tel: 20042 - Telgraf: Albayrak - İstanbul

Cumhuriyet
İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No: 246
Telefon: Başmuharrir: 20246 Daimi heyeti: 21276 İdare ve İşletme kısmı: 22270-2274
22 inci yıl Sayı: 7448
Pazartesi 14 Mayıs 1945

LİSE EL KİTABLARI
Tarih I. İ. K. 45
Tarih II. İ. K. 35
Tarih III. Çağlar Tarihi 45
Coğrafya III. Cemal Tosur 35
Türkiye Coğ. II. - III. V. cildler 150
Felsefe Mesud Arsan 70
Matematik " " 55
Trigonometri " " 30
Hendese " " 25
AHMED HALİD Kitabevi

Churchill, beklenen nutkunu dün söyledi

İngiliz Başbakanı, zaferin hangi şartlar altında kazanıldığını anlattı

Almanyada Nazi partisi ve kanunları feshedildi

Almanların muayyen saatten sonra sokağa çıkmaları ve memleket dışına seyahat etmeleri yasak edildi

San Francisco'dan haber bekliyoruz

Mr. Churchill diyor ki:

«Avrupa kıt'asında, uğurlarında harbe girdiğimiz şerefli ve asa prensiplerin arkasında bırakılmamasını ve demokrat dünya hürriyetile kurtuluşun, bu hedeflere verdiğimiz manalardan başka bir suretle tefsir edilmemesini sindiden sağlamak mecburiyetindeyiz. Kanun ve adalet hâkim olmadıkça, totaliterlik ve zalutta rejimleri Alman mütecavizlerinin yerine kaim olduğu Hitlerileri cezalandırmak pek hafif bir mâna ifade edecektir.»

Mr. Churchill, büyük zaferi anlatan nutku sırasında

HİMMLER TEVKİF OLUNDU MU?

Nazi cümhurbaşkanı Himmler

Müttefikler arasında *İhtilâflı meseleler nasıl halledilecek?*

Üç büyük şefin Londrada görüşmelerine süratle lüzum görülüyor

Polonya buhranı, Amerika ve İngiltere ile istişarede bulunulmadan Avusturyada bir hükümet kurulması, görülecek meselelerin başında geliyor

Müttefikler Birinci Konferansları sırasında Kırım'da bir araya gelmişlerdi

Rusyaya sevkıyat durduruldu

Amerika, artık harb malzemesi göndermiyor

Yunan Kral Naibi oniki adalara gidiyor

Damaskinos, Rodosta bir nutuk söyliyerek Yunanistanın selâmını iblâğ edecek

Yunan Kral Naibi Damaskinos

Milli Şefe Edirnenin şükranı

Azîz Başbuğumuza sunulacak hatı sınırının toprağı dün törenle yola çıkarıldı

Toprak kanunu

Mecliste bugün hararetli tartışmalar olacağı anlaşılıyor

Japonların istediği sulh

Tokyonun, Rusya vasıtasile yaptığı teklif reddedildi

Mr. Eden Londraya geliyor

Konferans üç hafta daha devam edecek

— Gel de harbin bittiğine inan!..

SPOR

Beşiktaş dün Feneri 4 - 3 mağlûb etti

Yunan Kral Naibi Oniki Ada'ya Gidiyor, 14 Mayıs 1945.

Türk Dışişleri'nin tanzim konusunda neyi kastettiği ise iki gün sonra belli oldu. Türkiye, Oniki Ada grubundan özellikle beş adayla ilgilendiğini İngiltere'ye iletti. Bunlar Türk güvenliğini yakından ilgilendiren Leros, Kalimnos, İstanköy, Nisiros ve Simi'ydi.[58] Ankara bu listeye Meis'i dahil etmemişti, çünkü bu adanın zaten müzakere etmeyi gerektirmeyen şekilde Türkiye'ye ait olduğunu düşünüyordu.

Türkiye'nin Meis'e ek olarak beş adayı istemesi Yunanları ve İngilizleri tedirgin etti. İki ülke arasında yapılan yazışmalarda Yunanistan, Türkiye'den bir önceki yıl Oniki Ada'yı istemeyeceğine dair söz aldığını belirtirken, İngiltere Türkiye'nin herhangi bir söz verdiğini kabul etmediğini söylüyordu.[59] Türkiye'nin attığı adımla Ege'de tansiyon birden yükselmişti.

Aslında Türkiye Yunanistan ile ilişkilerinde oldukça dikkatliydi. Dış politikasında kırılgan bir dönemden geçen ülke, Akdeniz'de Yunanistan ve İngiltere ile yakınlaşmaya çalışıyordu. Fakat Ankara kendi güvenliğini direkt olarak etkileyecek bu meseleyi tartışmak niyetinde olduğunu da taraflara gösteriyordu.

Türk Dışişleri'nin asıl hedefi, konuyu Yunanistan ile ikili olarak görüşmekti. Sovyetler Birliği Türkiye ile meselelerini nasıl ikili bir düzlemde tartışmak istiyorsa, Türkiye de bunu yapmaya çalışıyordu. İngiltere izin verdiği takdirde bu şekilde adaların paylaşımının mümkün olacağını düşünüyordu. Fakat Ankara'nın bu amaçla Londra ile yaptığı bir görüşmede İngilizler buna izin vermeyeceklerini söyledikleri gibi, adaların da Yunanistan'a ait olduğunu açıkça vurgulamıştı.[60]

İngiltere'ye göre, Türkiye'nin bu konuda müzakere yapmasına asla izin verilmemeliydi. İngilizlerin Türkiye'ye karşı tutumu tam da bu dönemde müttefiklik ilişkisinden çok uzaktaydı. Öyle ki, İngiliz Dışişleri'nin kendi büyükelçisine çektiği bir telgrafta "Türkler ağızlarını çok fazla açmamalı" gibi bir ibare dahi geçiyordu.[61] Bu bağlamda Türkiye'nin konuyu açması ve beş adayı istemesi, Müttefikler nezdinde önemli bir sıkıntıya dönüşmüştü. Hatta İngiltere, Türkiye'nin konuyu kapatmaması sonucunda "Müttefiklerin adaların gelecekteki statüsü ya da Yunanistan'a

devri konusunda acele bir biçimde karara varmak gibi bir niyetinin olmadığını" belirtmek zorunda kalmıştı.[62] Tabii ki bu söylem, İngilizlerin hedefiyle örtüşmüyordu.

Ancak, her ne kadar Türkiye yukarıda bahsedilen adımı atsa da adaları almak Türk dış politikasının en önemli önceliğini oluşturmuyordu. Bir başka deyişle Türkiye, adalar uğruna İngiltere ve ABD ile halihazırda soğuk olan ilişkilerini dondurmayı göze alabilecek durumda değildi. Yukarıda bahsedilen beş adanın istendiği dönemde Sovyetler Birliği, 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğini söylemişti. Yani ortada daha büyük bir problem vardı. Zaten Türk gazetelerinin Haziran ve Temmuz aylarına bakıldığında, manşetlerinin ya da başyazılarının Oniki Ada'dan ziyade Sovyetler Birliği, Boğazların geleceği ve Londra ile Washington'ın bu konulara bakış açısı olduğu görülür.[63]

1945 yazı bölgesel dengelerin sık sık tartışıldığı bir dönem oldu. Türkiye Sovyet istekleriyle uğraşırken, Yunanistan 1946'da iç savaşa dönüşecek karmaşayı yaşamaya başlamıştı. Ülke içinde yükselen komünizme ek olarak Sovyetler Birliği'nin Balkanlar'da, özellikle Slavlar lehine istediği bazı sınır değişiklikleri, Yunanistan'ın da sınır bütünlüğüne ilişkin sorunları olduğunu gösteriyordu.

Türk gazeteleri bölgede İngiltere'nin de destekleyeceği bir Türk-Yunan bloğunun Balkanlar'da oluşacak Sovyet hâkimiyeti için bir denge unsuru teşkil edeceğini tartışıyordu.[64] Eğer Batılı devletler Yakındoğu'yu komünizme terk etmek istemiyorsa, Türkiye ve Yunanistan'ın desteklenmesi gerekiyordu. Bu bağlamda Oniki Ada, kesinkes dostluk kurması gereken bu iki ülke arasında çözümlenmesi gereken en büyük sorundu.

Bu minvalde Dışişleri Eski Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın, ilişkileri yakınlaştırmak amacıyla Temmuz 1945'te kaleme aldığı ve Oniki Ada için otonomi öngören yazısı, niyetinin tam tersi bir sonuç yarattı. Türk ve Yunan gazeteleri arasında bir yazı savaşı başladı. Aras'a göre adalar otonom bir yönetim altında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan ile sıkı bir işbirliği içinde olabilirdi.[65] Böyle bir yönetimde adalar bu üç ülkenin koruması altında olmalı ve bu nedenle de silahtan arındırılmalıydı. Oniki Ada böylece hem

güvende olur hem de Türkiye'nin iki savaş arası dönem boyunca yaşadığı sıkıntılar tekrar ortaya çıkmazdı. Otonom bir yönetim içindeki adalara hem Türkiye hem de Yunanistan ticari kolaylıklar sağlamalıydı. Kendisi için elzem olan bölgelerle ticareti kesilmeyen adalar bu şekilde iktisadi olarak da güçlü olurdu.

"Böyle bir hal şekli Yunanistan ve Türkiye'yi birbirine biraz daha yaklaştırmak olacağı gibi, İngiltere ile Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizi'nde mahiyeti açık ve sağlam bir münasebet kurmuş olur"[66] diyen Aras'ın temel hedefi, Oniki Ada konusunu çözüp Akdeniz'de Yunanistan ve Türkiye bloğunun önünü açmaktı. Fakat bu yazı Yunanistan'da büyük bir infial yarattı.

Oniki Ada Merkezi Komitesi, Cumhurbaşkanı İnönü'ye bir mesaj göndererek eski bakan Aras'ın yazdıklarının Oniki Adalı Rumlar için şoke edici olduğunu, zira bu halkın Yunanistan ile birleşmek için büyük bir kararlılık gösterdiğini vurguladı.[67] Diğer komitelerin de yorumlarını paylaştığı yazıların haricinde Yunan basını da Aras'a çeşitli şekillerde cevap verdi. Örneğin *Katimerini* eğer Türk resmi kurumlarının düşüncesi de bu yöndeyse, Türk-Yunan ilişkilerinin geleceğinin tehlike altında olduğunu yazdı.[68]

Tüm bu tepkiler, Aras'ın kendi tutumunu netleştirmek için yazacağı yeni bir makaleyi de beraberinde getirdi. Bu yazıda Aras, Oniki Ada ve Yunan halkına karşı beslediği kalbi duygularının altını çizip yazısının sadece kendi fikri olduğunu, hükümetin düşüncesiyle alakası olmadığını belirtti.[69]

Yunanistan'dan gelen tepkiler sadece Aras'a da değildi. Aras'ın ilk makalesinin ertesi günü *Son Telgraf* gazetesinde yazısı çıkan eski parlamenter Ethem İzzet Benice de Müttefiklerin "Anadolu topraklarının bir devamından ibaret olan ve burnumuzun dibinde duran adaları Türkiye'ye, bir hak, adalet ve emniyet icabı olarak bırakmayı düşünmeleri"nin hiç de haksızlık olmayacağını vurgulamıştı.[70] Deyim yerindeyse, Aras'ın yazısıyla Pandora'nın kutusu açılmış ve başka yazılar da neşredilir olmuştu. Yunan devletinin basın müsteşarı Zakitinos hem Aras'ın hem de Benice'nin yazdıklarına cevaben, adaların Yunan olduğunu ve buna müzakereye gerek olmadığını belirtmişti.[71]

Yunanistan'da farklı grup ve kurumlardan gelen tepkilere en sert cevap *Yeni Sabah* gazetesinde çıkan başyazılardan geldi. Yazarı net olmayan, ancak çoğunlukla Hüseyin Cahit Yalçın'a atfedilen bu yazılardan bir tanesi şöyle diyordu:

> Dostlarımız Oniki Ada mes'elesi etrafında büyük şamata ve yaygaraya başlamış bulunuyorlar. Hatta bu adaların meşru sahipleri olan Türkiyemize iadesini değil, fakat muhtar bir şekle sahip olması hakkında düşünceleri bile kendi haklarına büyük tecavüz sayacak kadar ileri gidiyorlar. Ortalığı bulandırmamak için sükûtu büyük bir vakarla muhafaza ederken Atina'dan garip feryatların yükselmesi nihayet bizim de sabrımızı tüketebilir.[72]

Bu başyazıdan sonra *Yeni Sabah* konuyla ilgili yazılar paylaşmaya devam etti. Tüm bu yazılar Yunan kamuoyunda ve siyasetinde kendisine yer buluyordu. Gazete, 18 Ağustos'ta Anadolu Ajansı'nın yayımladığı, bir Yunan heyetinin Londra'ya, Oniki Ada sorununu çözmeye gittiği haberi üzerine bir başka başyazı yayımladı:

> Yunanistan Oniki Ada meselesinde çok yüksek perdeden konuşmaktadır. Bu adaları İtalya, Yunanistan'dan değil, Türkiye'den gasbetmişti. Binaenaleyh mantıki bir netice olarak çalınmış mal sahibine iade olunmak lazım gelir, yoksa üçüncü bir şahsa değil (...) İtalya'nın elinde bulunması Anadolu için bir ıstırap kaynağı olan ve Türk kalpgâhına çevrilmiş sivri bir hançer tesiri bırakan Oniki Ada'nın kat'i statüsü tayin edilirken buraların herhangi bir yabancı hâkimiyetin altına, hatta o yabancı en ziyade bize dost olan Yunanistan bile olsa, girmesine mutlak olarak razı olacağımız hiç de muhakkak değildir. Bu adalar sahillerimize çok yakın ve adeta Anadolumuzun bir uzaması ve çıkıntısı mahiyetindedir. Yunan dostlarımız Bulgaristan ve Yugoslavlarla çözülmesi lazım gelen o kadar karışık ve muğlak davalarla karşı karşıyadırlar ki, Oniki Ada teranesi üzerinden ısrar ederek Türkün sağlam dayanağından mahrum kalmamalıdır.[73]

Yeni Sabah'ta yayımlanan bu tarz yazılar Temmuz-Ağustos ayları boyunca Türk basınında adalara dair çıkan analizlerden sadece

birkaçıydı. Aslında Temmuz-Ağustos 1945, bu meselenin gazetelerde bu denli tartışıldığı tek dönemdi. Aras'ın düşüncesi bir tarafa bırakıldığında, başyazı ve makalelerin Türk hükümeti tarafından özellikle susturulmadığı düşünülebilir. Bir başka deyişle, Türkiye, adaları "resmi" olarak isteyememiş ancak basının yazdıklarından da yararlanma yöntemine gitmeye çalışmıştı. Gazetelerin Mayıs'ta Damaskinos'un ziyaretine göstermiş olduğu durgunluğun tam tersine bir ivme kazanması ancak bu şekilde açıklanabilirdi.

Yine aynı dönemde Türkiye'nin bir başka uğraşı, savaş sırasında Anadolu'ya gelen Oniki Adalı Türkleri yeniden adalara göndermek oldu. Buradaki temel hedef de Türklerin adaların nüfus kompozisyonundaki oranını artırmaktı.[74] Yani kısacası Ankara, adaları resmi olarak isteyemediği bir dönemde iddiasını müphem yöntemlerle devam ettirmeye çalışıyordu.

Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın'ın İngiliz Dışişleri ile yaptığı bir görüşmenin içeriği Türkiye'nin duruşundaki bu karmaşayı özetleyebilecek niteliktedir. Türkiye'nin hiçbir zaman toprak kazanma gibi bir hırsının olmadığını ve bunu savaş sırasında adaları işgal edebileceği birkaç fırsatı geri çevirerek gösterdiğini belirten Büyükelçi, Ankara açısından Oniki Ada diye bir sorunun şimdiye kadar oluşmadığını söylemişti.[75] Fakat adaların dağıtıldığı noktada Türkiye'nin diğer ülkeler kadar hak sahibi olabileceğini de vurgulamıştı. Öyle ki, bu konuşmayı rapor eden İngiliz diplomat da Türkiye'nin Yunan iddialarını tanıyabileceğini, ama aynı zamanda Büyükelçi'nin son sözleriyle adaların bölüşümüne işaret ettiğini kaydetmişti.[76] Büyükelçi'nin bu konuşmayı yaptığı Temmuz 1945'te egemenlik sorunu etraflıca konuşuluyordu ve Türkiye'nin bir bölüşüm istemesi için elini çabuk tutması gerekiyordu. Aslında Türkiye, adaların en azından birkaçını muhakkak istiyor ancak, bunu açıkça söyleyemiyordu. Bunun da temel nedeni, dış politikasında içinde bulunduğu durumdu.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerginleştiği bu dönemde adalara karşı tutumu karmaşık bir hal alan sadece Ankara değildi. 1945 yazı Oniki Ada üzerine yapılan tartışmalara ek olarak çıkan söylentilerin de arttığı bir dönemdi. Bunlardan bir

tanesi de İngilizlerin tutumuyla alakalıydı. Bu çalışma boyunca ortaya çıkan sonuç, Londra'nın 1941'den itibaren sürekli bir biçimde Yunan iddialarını desteklemesidir. Ancak, 1945'in Ağustos ayında adalar konusu öyle karmaşık bir hal almıştı ki, uluslararası arenada çıkan bir söylentiye göre, İngilizler de adaların birkaçıyla ilgilenmeye başlamıştı. Bu söylentiye göre Londra Rodos, İstanköy ve Leros adalarını Sovyet Rusya'nın Boğazlar konusundaki tutumu ve Doğu Akdeniz'deki yayılmacı hedefleri sebebiyle bir denge unsuru olarak elinde tutmak istiyordu.[77] İngiltere bunların dışında kalan adaları Yunanistan'a, Meis'i de Türkiye'ye devredecekti. Söylentinin doğruluğunu gösteren herhangi bir belge bulunmuyor. Ancak, tarihçi Doumanis aynı şüphenin Oniki Adalı Rumlarda ve Yunanlarda da bulunduğunu yazmaktadır.[78] Bu düşüncelerin temel unsurunu İngiltere ve ABD'nin adalar konusunda Yunanistan'dan yana tavrına rağmen hâlâ bu konuda herhangi bir adım atmamış olmaları oluşturuyordu.

Oniki Ada'nın egemenlik devrinin Yunanların düşündüğü kadar basit bir mesele olmadığı, Eylül 1945'te ortaya çıkacaktı. Bu tarihte Londra'da toplanan Dışişleri Bakanları Konseyi'nde Sovyetler Birliği'nin Oniki Ada'dan üs istediğine dair haberler yayıldı. Konferansın ilk oturumlarında İngiltere, İtalya'nın Oniki Ada'yı, Meis hariç Yunanistan'a bırakmasını içeren bir teklif sundu.[79] İngiltere'nin teklifine göre Meis Türkiye'ye verilecek ve adalar silahtan arındırılacaktı. Ancak, ABD'nin tasarısı Meis'in de Yunanistan'a verilmesini öngörüyordu. Birkaç oturumdan sonra İngiltere, önerisini ABD'ye göre değiştirerek, iki ülke arasında Meis'e dair bulunan görüş ayrılığını ortadan kaldırdı.[80]

Sovyet Dışişleri Komiseri Molotov fikren Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesine karşı çıkmadığını, ama silahtan arındırma da dahil konunun alt komisyona gönderilerek daha fazla incelenmesi gerektiğini söyledi.[81] Molotov'a göre, bu bölge Karadeniz'e yakınlığı nedeniyle Sovyetler Birliği için stratejik öneme sahipti ve bu sebeple de herhangi bir karar alınmadan önce daha çok çalışılmalıydı. Böylece, Oniki Ada meselesine bir de "Rus faktörü" eklenmiş oluyordu.

Türkish - Amerikan - English
TİCARET YILLIĞI
Cumhuriyet
22 nci yıl Sayı : 7581
İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Salı 25 Eylül 1945

Cevdet Perin
FRANSIZ DİLİ GRAMERİ
AHMED HALİD KİTABEVİ

Beşler Konferansında inkıta tehlikesi

Rusyanın ısrar ve itirazları gerginliği gittikçe arttırıyor

Avrupa su yolları işi görüşülmiye başlandı, fakat Ruslar bu müzakereye şiddetle muhalefet ettiler

Konferans çalışma müddeti esasen perşembeye bitiyor, Boğazlar meselesi de talik olunacak davalar arasında

Rus coğrafyalan harita üzerinde mülahaza: Moskova etrafında nazar edilen yerleşte bir hususda tahrir veya nazik, zahid görüşe bilerek gibi bulgaçlar bilhaşa, bir hususda ise hindistanlara sömürüsü bulunuyor

Samimi olalım

Dünya sükûnu içinde yaşıyan Türkiye hemen hemen bütün dünyada bir harb meydanı gibi görünmüştür. Bununla beraber memleketimiz bu vaziyetten istifade yerine, bütün gayretini sarf ederek, bu harb meydanının dışında kalmıştır. Bu hal, bütün dünyanın takdirini kazanmıştır. Bu takdirden dolayı bugün bütün dünyada Türkiye'ye karşı bir sempati mevcuttur. Bu sempatiden istifade etmek, bu sempatiyi kaybetmemek için, bütün gayretlerimizi sarf etmeliyiz. Bu sempatiyi kaybetmemek için, bütün gayretlerimizi sarf etmeliyiz. Bu sempatiyi kaybetmemek için, bütün gayretlerimizi sarf etmeliyiz.

Ortaşarkta buhranlar

Bütün İngiliz kuvvetlerinin geri çekilmesini istiyen Mısır hükümeti Parlamentoyu fevkalâde toplantıya çağırdı

Amerika Filistine yeniden 100,000 Yahudinin alınmasını istiyor, Kral Ibnisuud ise buna silahla karşı koyacağını bildirmiş

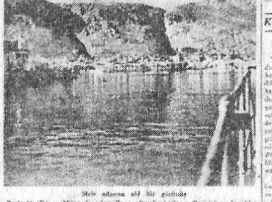

Kral Faruk

Mısır Kralı Faruk Ciddede

Oniki ada ve Türkiye

Bu adalar Yunanistana verilirse bizim de Meis'i istiyeceğimiz bildiriliyor

Meis adasına ait bir görünüş

Fransadaki seçimi sosyalistler kazanıyor

General Mac Arthur

Japonyaya dair Amerikada çıkan ihtilâf

General Mac Arthur ile dış bakan muavini mücadele halinde

Sovyetler, Atom bombasının sırrını keşfetmişler

Kendi kendinizi tenkid!

Bir teklif

«Rusya bütün dünyaya hükmetmek istiyor»

Ingiliz basını: "Bu devirde Deli Petro'nun ihtirasları gerçekleşemez„ diyor

Yirmi fabrika savcılığa verildi

Pamuk ipliği üzerinde suistimal yapan bu fabrikalarla Sümerbank da muameleleri kesti

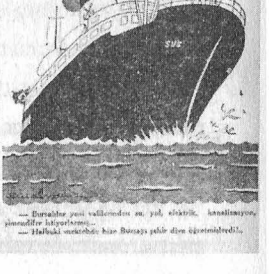
Ticaret Bakanlığı da lâstik imâlini durdurdu

Fransız - İngiliz ittifakı

Fransa Dış Bakanı görüşmeler yapıldığını teyid ediyor

Milletvekilleri

Dün de Sarıyer ve Beykoz halkını dinlediler

— Duraklar yeni vasıtalardan ne yol, elektrik, kanalizasyon, yemeksiler istiyorlarmış...
— Halbuki onlardan bize Boğaziçi şehir dilini öğretmeliydiler...

Oniki Ada ve Türkiye, 25 Eylül 1945.

Sovyetler Birliği'nin bu tavrı, Moskova'nın bölge üzerindeki gerçek niyetleri konusunda şüphe uyandırdı. Molotov'un, özellikle de silahsızlandırma maddesini sorun edip konunun üzerinde çalışılması gerektiği fikri, konseyin işleyişini zorlaştırdı. ABD, konunun uzamasını istemiyor ve meseleyi konseyin halletmesini öneriyordu. Molotov'un bu tutuma cevabı ise sert olacaktı. Sovyet komiseri, "Ben de Kuzey Amerika'da yaşıyor olsaydım konu üzerinde hiç beklemeden karar alabilirdim" derken Amerikan Dışişleri Sekreteri Byrnes, Molotov'a alaycı bir şekilde, "Amerika'da yaşamadığı için üzgün olduğunu" belirtiyordu.[82] İngiltere ve ABD'nin kendi aralarında hallettiklerini düşündüğü Oniki Ada meselesi birden çıkmaza girmişti.

Sovyet Rusya'nın tutumu da Türkiye'ye benzer şekilde müphemdi. Rusya bir taraftan sürekli bir biçimde adaların Yunanistan'a verilmesiyle ilgili bir sıkıntısının olmadığını açıklıyordu. Diğer taraftan, ABD silahsızlandırma maddesinin alt komiteye gönderilebileceğini söylediğinde ise sadece silahsızlandırma değil, tüm sorunun yeniden çalışılması gerektiğini belirtiyordu.

Sonunda bu tutum, konferanstaki katılımcıları Rusya'nın Oniki Ada'dan istekleri olabileceği düşüncesine sevk etti. Türkiye'de basın bu konuda haberler yapmaya başladı. Örneğin *Cumhuriyet*, Rusya'nın Oniki Ada konusundaki tutumunu Akdeniz'deki isteklerinin bir başka göstergesi olarak sunuyordu.[83] Gazeteye göre, Boğazlar ve Eritre üzerindeki isteklerinden sonra Ruslar şimdi de Oniki Ada üzerindeki istekleriyle tüm Akdeniz'e hâkim olacaktı. Londra'daki konferansta Oniki Ada'nın egemenliğine ilişkin bir karar alınamadı. Konferans tamamlandıktan sonra ise Rusya'nın adalardan üs istediği söylentisi, ABD tarafından doğrulandı.[84]

Rusya'nın adalara olan ilgisi Rusların geleneksel Akdeniz politikasının bir devamı niteliğindeydi. Ancak, 1945'in koşullarında Türkiye için özel bir önem taşıyordu. Rusya'nın konferansta adaların Karadeniz'e yakınlığından bahsetmesi, aynı zamanda Boğazlara olan yakınlığının da vurgulanmasıydı. Halihazırda Rus istekleriyle boğuşan Türkiye için konu daha da kırılgan bir hale gelmişti. "Bu iki meş'ele Moskova nazarında birbirinden ayrılmaz

bir bütün teşkil ediyor" diyen *Yeni Sabah* belki basit görünen, ancak tam olarak gerçeği yansıtan bir tespit yapmış oluyordu.[85] Temmuz 1946'da Paris'te Yunan meslektaşıyla konuşan Türk bir diplomat da Sovyetler Birliği'nin adalar konusundaki tutumunun tamamen Boğazlar kaynaklı olduğunu tekrar edecekti.[86]

Temmuz-Ağustos aylarında Oniki Ada ile ilgili makaleler yazan Türk gazetelerinin Londra konferansıyla birden sessizliğe bürünmesi bir tesadüf olarak görülmemelidir. Aynı şekilde, daha önceden perde arkasında İngiliz Dışişleri ile görüşen Türk diplomatlarının benzer inisiyatiflerine bu tarihten itibaren rastlanmaması da şaşırtıcı değildir.

Türk devletinin Oniki Ada'ya bakışındaki belirsizlik, Eylül 1945'ten itibaren sona ermiş ve siyasetçiler sınır ve toprak meseleleriyle ilgili daha kati açıklamalar yapmaya başlamıştı. Kasım 1945'te parlamentonun yeni yıl açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı İnönü, "Açıkça söyleriz ki; Türk topraklarından ve haklarından kimseye verilecek bir borcumuz mevcut değildir"[87] dediğinde Sovyetler Birliği'ne mesaj gönderiyordu. Ancak, bu duruşun bir de tersi yönde yansıması vardı. Türkiye'nin, kendisinden talep edilen istekleri reddederken başka bir bölgeden toprak istemesi neredeyse imkânsızdı. Bu durum ise sadece Türkiye'nin çıkarımı değildi. Feridun Cemal Erkin'in hatıralarına göre, İngiliz Dışişleri Sekreteri Bevin de kendisiyle yaptığı bir yazışmada Türkiye'nin adalar konusunu gündeme getirmesi halinde Sovyetler Birliği'nin de Boğazları yeniden gündeme getireceğini belirtmişti. Bu söylemin İngilizlerin Türklere karşı kullandığı bir koz olması ihtimali imkân dahilindeydi ancak Türkiye'nin, içinde bulunduğu durumda risk alması mümkün değildi. Bu sebeple de Ekim 1945'ten sonra Ankara Oniki Ada konusunu kaygıyla, fakat müdahil olmadan izlemeye başladı. Kısacası, 1945'in sonbaharında, özellikle meselenin içine Sovyet Rusya girdikten sonra Oniki Ada defteri Türkiye için artık kapanmış bulunuyordu.

İki yıl önce adalar meselesinde sorun çıkarabilecek belki de tek ülke olarak düşünülen Türkiye'nin denklemden çıkmasına rağmen Oniki Ada konusu uzun süre çözülemedi. Çünkü bu

1940
KAVAKLIDERE
ŞARAPLARI
Piyasaya çıkarıldı.
Kavaklidere Bağcılık Ltd. Şti.
ANKARA

Cumhuriyet

22 inci yıl Sayı: 7819 — İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU — Cuma 2 Kasım 1945

2. CİHAN HARBİ
ve
TÜRKİYE
INKILAB KİTABEVİ

Millî Şefin Tarihî Nutku

Yalnız yurd içinde değil, dış dünya efkârında da derin akisler uyandıracak olan bu nutuk Cumhuriyet tarihinde her zaman için şerefli bir yer tutacaktır

Millî Şefin ana resimleri: Cumhuriyet bulvarında (solda) İngiliz büyük elçisi, (sağda) Sovyet büyük elçisi ile görüşürlerken

Dış politika durumu

"Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefle yaşayacak ve şerefle öleceğiz„

Milli Şef: "İkinci dünya harbindeki hareket hattımız Müttefik milletlerin vicdanında da zamanında zaruri görülmüş ve hakkımızdaki tenkidler, kara günler geçtikten sonra, sun'i olarak meydana çıkarılmıştır„ dediler

İç Politika durumu

"Tek eksiğimiz hükûmet partisinin karşısında başka parti bulunmamasıdır„

Milli Şef: «Tek dereceli olmasını istediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecekteki iktidarı tayin edecektir» dediler

Millî Şefimizin bundan evvel Millet Meclisi hâricinde alınmış resimleri

Milli Şefi dinlerken

Türkiye büyük Millet Meclisinin yeni çalışma yılına açılış Cumhuriyet Başkanı Ismet İnönü'nün dün çok mühim bir nutuk söylediği, bütün memleket efkârının bütün dikkat ve alâkasını celbettiği ve dün akşamdan beri bu nutuk, etrafında çeşitlerden politika tavsiyelerine başlandığı dünyaca bilinmektedir.

Son altı yıl boyunca dünya politikasında Türkiyenin oynadığı rol nazarî olarak tahlilinin tâlî ve çıkış dâiyelerden ibaret kalmayarak bizzat bizim hayatımızda doğan ve doğmakta olan bütün meseleleri, bu cümlenin ifade ettiğini mânâsı içinde yorumda bulunduğumuz bir sırada, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de, mütemadiyen ve bütün memleketin gözü önünde bir vazife ifa etmiştir. Bu vazife, bütün milletin ve onun değişmez ideallerinin, bütün bu değişmeler içinde bir kaynaşma ve kuvvet kaynağı olmak, bu kaynağın milli politikamızın ilham gücü olmasını temin etmek vazifesidir.

Milli Şef bunu bütün bu safhalarda, bütün bu değişmeler içinde, bütün bu kaynaşmalar arasında, bütün bu kuvvet kaynağı olmak vazifesini ifa ederken, bütün bu ilham gücü olmak mevkiinde bulunurken

denklemin temel dinamiği artık, Sovyetler Birliği olmuştu. Görüşmelerde Oniki Ada sorunu ne zaman açılsa Rus delegeleri konuyu erteletiyordu. Mart 1946'da Sovyetler Birliği bir başka üs isteğinde bulundu. Moskova bu kez de Oniki Ada'dan Sovyet ticari gemileri için üs istiyor ve bunun Rusya ile Akdeniz arasındaki ilişkiyi kuvvetlendireceğini düşünüyordu.[88] Daha sonra, basın tarafından bu düşüncenin Sovyet temsilcisinin kendi kişisel düşüncesi olduğu vurgulansa da Amerikan diplomatik belgelerinden bu konunun bir süre daha tartışıldığı anlaşılıyor.[89]

Nisan ile Haziran 1946 arasında geçen sürede ABD'li Bakan Byrnes ne zaman Oniki Ada meselesini tartışmak istese, Molotov konuyu bir bahane öne sürerek kapattı. Öyle ki, bir süre sonra Byrnes, bahane bulmadaki becerisinden dolayı Molotov'a teşekkür edecekti.[90] Sovyetler Birliği aynı zamanda İngiltere'yle de hararetli tartışmalarda bulundu. Londra'ya göre Moskova, Akdeniz'e hâkim olmak istiyordu; Moskova'ya göre ise Londra tüm İtalyan kolonilerinin İngiltere'nin olması için uğraşıyordu.[91] Molotov'a göre, İngiltere'nin Oniki Ada'da bitmeyen askeri varlığı, Boğazları kontrol etme niyetiyle yakından ilişkiliydi.[92] Akdeniz büyük güçler arasında adeta bir tartışma sahası haline gelmişti.

Haziran 1946'da Oniki Ada konusundaki çıkmaz, İngiltere ve Amerika'nın istediği şekilde nihayete erdi. Meis de dahil olmak üzere tüm Oniki Ada'nın Yunanistan'a devredilmesi kabul edildi. Bu çıkmazın neden ve nasıl sonra erdiğine dair herhangi bir kanıt bulunmazken konuyla ilgili kaynaklar farklı yorumlar yapmaktadır. Örneğin Xydis, Sovyetler Birliği'nin bu konuda daha fazla diretmek istemediğini, çünkü Yunanistan'ın içinde halihazırda yükselen komünizm nedeniyle bölgede er ya da geç kontrol kazanabileceğini düşündüğünü yazmaktadır.[93] Ancak, 1944 yılında Churchill ve Stalin'in yaptığı Yüzdeler Antlaşması'nda Yunanistan'ın İngiliz etki alanında kabul edildiği düşünüldüğünde, bu yorum sorgulanabilir bir nitelik kazanmaktadır. Bu noktada, tarihçi Harbutt'un ortaya koyduğu, erken Soğuk Savaş olarak da adlandırılan bu dönemde tarafların birbirlerinin etki alanına sürekli bir biçimde müdahale etmeye çalıştığı ve bu durumdan 1946'nın or-

tasında vazgeçtiği tezi değerlendirmeye alınabilir.[94] Benzer şekilde, Sovyetler Birliği'nin Oniki Ada konusunda İtalya'nın başka kolonilerinden üs kazanabilmek, aynı zamanda Boğazlar konusunda da elini güçlendirmek için uzun bir süre diretmiş olması kuvvetle muhtemel görünüyor.

1946'nın ortasında Oniki Ada konusuyla ilgili karar verilmesi gereken son bir husus kalmıştı: askerden arındırma. Bu konuda da Ukrayna temsilcisinin verdiği bir değişiklik önerisi bir süre tartışıldı. Ukrayna temsilcisi, silahsızlandırma (*demilitarization*) yerine tamamen silahsızlandırma (*complete demilitarization*) kelimesinin kullanılmasını önerince bu iki kavramın ne gibi bir farklılığı olduğuna dair bazı toplantılar yapıldı. Aslında iki terim de adalardaki kara, deniz, hava tesislerini ve tahkimatı yasaklıyordu ancak, birinde adaların iç güvenliğini sağlayacak kolluk kuvvetine izin verilirken, diğerinde bu da yasaktı.[95] Ayrıca, tamamen silahsızlandırılan bir yere herhangi bir askeri kara, deniz ya da hava aracının ziyaretine de izin verilmiyordu.

Bu kez, adaların silahsızlandırılmasını Lozan minvalinde yapmak isteyen Yunanistan, bu teklife karşı çıktı.[96] İngiliz belgelerinde bu konuya ilişkin görüşme ve yazışmalar Yunanistan'ın zihnindeki "silahsızlandırma" kavramını ortaya koyması ve sonraki döneme ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Atina'ya göre, üslerin kurulamaması oldukça makuldü, fakat sadece daimi tahkimatlar yasaklanmalıydı.[97] Buna ek olarak, bazı birliklere sadece iç güvenlik için değil, aynı zamanda adaların savunulması için de izin verilmeliydi. Son olarak Yunanistan, uçaksavarları, hava ve deniz kurtarma ekiplerini ve de Yunan savaş gemilerinin kısa süreli ziyaretlerini bu silahsızlandırma kavramının içine dahil etmiyordu.

Ukrayna ve Yugoslavya temsilcisinin yaptığı "tamamen silahsızlandırma" teklifi kabul görmemiş ve barış antlaşmasına "silahsızlandırma" ibaresi eklenmişti. Fakat yukarıda bahsedilen Yunan anlayışı sebebiyle antlaşmanın imzalanması ve Mart 1947'de adalar yönetiminin İngilizlerden Yunan askeri yönetimine geçmesinden hemen sonra bir silahsızlandırma sorunu baş göstermişti.

Yani genel olarak hem Türkiye hem de Yunanistan'da, özellikle Kıbrıs bağlamında tartışılan Ege adalarının silahlandırılması meselesi 1970'lere özgü bir durum değildi. Aksine, Yunanistan daha 1947'den itibaren silahsızlandırma meselesini gevşetmek amacıyla bazı adımlar atıyordu. Örneğin, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile İngiliz Askeri Misyonu arasında geçen bazı yazışmalarda Yunanistan'ın Rodos'ta askeri karargâh kurmak istediği ve buna göz yumulup yumulamayacağı tartışılıyordu.[98]

İngiliz Dışişleri kendi askeri yetkililerine bir uluslararası antlaşmanın ihlalini kabul edemeyeceğini söylese de adaların silahsızlandırılmasıyla ilgili rahatsızlığın bir süre devam ettiği görülüyor. Bölgeden, önce üs talep eden, sonra da Ukrayna aracılığıyla adaların tamamen silahsızlandırılmasını isteyen Sovyet Rusya, 1948 yılında Yunanistan'ın Oniki Ada civarındaki eşkıyalık hadiselerini bastırmak için Yunan Hava Kuvvetleri'ni kullanmasından rahatsızlık duyduğunu belirtti.[99] Soğuk Savaş dinamiklerinde ABD'nin Sovyetler Birliği'ne verdiği cevap ise adaların silahsızlandırılmasının üsleri yasakladığı, ama Yunanistan'ın askeri tesis ve teçhizatlarını iç sorunlar nedeniyle kullanabileceği şeklinde oldu.[100]

1947 itibariyle adalar artık Yunanistan'ındı. İkinci Dünya Savaşı sırasında başlayan tartışmalar, Türkiye'nin uluslararası arenada yalnız kaldığı bir dönemde sonuçlanmıştı. Türkiye Sovyet tehdidini ensesinde hissettiği bu dönemde, kendisinden uzaklaşmış müttefiklerinin isteğine karşı gelmeyi göze alamamıştı. Adalar sorunu Sovyetler'in meseleye müdahil olmasından sonra Ankara için daha da korkutucu bir hal almıştı. Artık, Türkiye ve Oniki Ada dinamiğinde yeni bir dönem başlıyordu. Türkiye'nin yanı başındaki adalarda artık sürekli silahlanan ve saldırgan bir dış politika hedefi olan İtalya yoktu. Fakat bu durumun Türkiye'nin Ege Denizi ile ilişkisine rahatlama getirmeyeceği ve adalar sorununun farklı bir ülke ile farklı isimler altında devam edeceği kısa süre içinde görülecekti.

Sonsöz

Tarih çalışmalarında yapılan dönemselleştirmelerin çıkış noktası, bu zaman dilimlerinin genellikle siyasi bir bütün oluşturmasıdır. Oniki Ada'nın fiili ya da yasal egemenliği açısından bakıldığında bu kitabın temel olarak ele aldığı 1912 ile 1947 arasındaki dönem, böylesi bir bütünlüğü kuşkusuz yansıtmaktadır. Eser bu bağlamda temel olarak, İtalyan hâkimiyetindeki Oniki Ada'nın Türkiye açısından ne anlama geldiğini sorgulamıştır.

Oniki Ada'nın siyasi tarihinin aksine, bu kitapta Türk tarihyazımına hâkim olan dönemselleştirmeler açısından anlamlı bir bütün oluşturmak zordur. Zira bu çalışmanın ele aldığı dönem, Jön Türkleri, Birinci Dünya Savaşı'nı, Milli Mücadele'yi, Atatürk Türkiye'sini, İkinci Dünya Savaşı'nı –ya da ikisini birlikte ele alan bir kavram olarak erken Cumhuriyet dönemini– ve Türkiye'nin çok partili hayata geçtiği savaş sonrası yıllarını kapsıyor. Tahmin edilebileceği gibi, tüm bu dönemlerin Türk tarihi açısından anlamı birbirinden çok farklıdır. Siyaset, iktisat ya da uluslararası ilişkiler şöyle dursun, sadece rejim ve egemenlik açısından bakıldığında bile imparatorluktan cumhuriyete giden radikal bir değişiklikten söz etmek gerekir.

Tüm bu farklılıklara rağmen eserin ele aldığı dönemin Türkiye-Oniki Ada ilişkisine dair yansıttığı önemli bir bütüncül durum bu-

lunmaktadır: Oniki Ada, kitabın ele aldığı dönemler fark etmeksizin, Türkiye açısından hep bir problemler yumağı olmuştur. Bir başka deyişle, ister Osmanlı İmparatorluğu isterse de Türkiye Cumhuriyeti olsun, Oniki Ada Türklerin hep dikkat kesilmek zorunda kaldığı, diplomatik ya da askeri krizler yaşadığı bir bölgeyi teşkil etmiştir.

Kuşkusuz, bu krizlerle dolu durum adaların 1912 yılında İtalyanlar tarafından işgaliyle başlamıştır. 1912'de başlayıp 1923'e kadar devam edecek süreçte Oniki Ada, Türkler için Uşi Antlaşması'nın maddeleri uyarınca önce belli belirsiz, sonrasında ise tam anlamıyla bir egemenlik problemi oluşturmuştur. Üstelik Osmanlı hâkimiyetinden fiilen çıkmış bu adalar, bilfiil devam eden savaşlar boyunca aynı zamanda stratejik bir zaafiyeti de beraberinde getirmiştir.

1923'te yasal olarak İtalyan egemenliğine giren adalar, Türkiye için bu kez önceki dönemden daha da önemli bir güvenlik problemine dönüşmüştür. Adalardaki tehditkâr İtalyan varlığı, işgaller ve savaşlar sonucunda kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni bir işgal ve savaş endişesine sebep olmuştur. 1924-1926 arasındaki yılların Oniki Ada'nın 20. yüzyıl boyunca Türkiye'de sebep olduğu endişe açısından en önemli zaman dilimi olduğunu iddia etmek çok da yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin henüz kurulduğu ve Musul gibi ciddi başka sorunlarının da olduğu bu dönemde, Oniki Ada'nın bu sorunlarla da birleşerek oluşturduğu tehdit, Türkiye için adeta yaşamsal bir sıkıntıya dönüşmüştür.

Öyle ki, Oniki Ada 1930'ların ikinci yarısında da İtalyan yayılmacılığının önemli bir üssüne dönüştüğünde, Türkiye için yeniden bir kriz etmeni olmuş, fakat 1920'lerdeki durumun aksine, Türkiye bu kriz haline daha etkin bir biçimde cevap verebilmiştir. 1930'larda Türkiye, artık yeni kurulmuş ve rejimini konsolide etmeye çalışan kırılgan bir devlet değil, uluslararası arenanın eşit ve saygı duyulan bir üyesi olarak istikrarlı bir ülkedir. Bu nedenle, 1930'larda yeniden baş gösteren Oniki Ada tehdidini etkin bir diplomasiyle bertaraf etmiştir.

Türk diplomasisinin iki savaş arasındaki Oniki Ada problemi sadece güvenliğine yönelen tehditten ibaret değildir. Bu tehdidin

olmadığı 1920'leri 1930'lara bağlayan dönemde de Oniki Ada, Türkiye için problemli bir dış politika meselesidir. Savaş tehdidi, yerini adacıkların egemenliği ve sınır problemlerine bırakmış ve Türkiye bu kez de bu sorunları çözmeye çalışmıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş ancak, savaşın etkilerini yoğun bir biçimde yaşamıştır. Bu yıllarda Oniki Ada Ankara için dikkate alınması gereken bir güvenlik unsuru olduğu kadar diplomatik müzakerelerde muhakkak önüne sürülen bir mesele halini de almıştır. Öyle ki, Türkiye'yle yapılan ya da Türkiye hakkında yapılan görüşmelerin sadece çok az bir kısmında Oniki Ada konuşulmamıştır. Tüm devletler, Ankara'yı kendi tarafına çekmek için Oniki Ada'yı bir yem ya da koz olarak kullanmayı tercih etmiştir. Savaş dışı kalmaya çalışan Ankara, kendisine yapılan teklifleri reddetse de Oniki Ada sürekli müzakere masasında kalarak Türk diplomasisini işgal etmeye devam etmiştir.

Savaşın sonları yaklaşmaya başladığında egemenlik sorunu da gündemdeki yerini almıştır. Türkiye, 1944'ten itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan Oniki Ada'nın egemenlik meselesiyle yeniden uğraşmak durumunda kalmıştır. Gerek Türk dış politikasının içinde bulunduğu sıkıntılı durum gerekse savaşın galiplerinin bu konudaki tutumu sebebiyle Türkiye, Oniki Ada'nın egemenliği konusunda herhangi bir fayda sağlayamamıştır. Bu konu, kamuoyu nezdinde bugün de hâlâ tartışılmaktadır.

Görüldüğü gibi, Oniki Ada'nın Türk dış politikasındaki yeri, farklı dönemlerde farklı konular temelinde ilerlese de bu küçük adalar Ankara için her daim büyük sorunlar oluşturmuştur.

Bu noktada belki de sorulması gereken en önemli soru, böylesi problemli bir ilişkiyi aktaran bu eserin, ele aldığı dönemi aşan bir anlamı olup olmadığıdır. Bu soruya birçok açıdan evet yanıtı verilebilir. Öncelikle, yukarıda da bahsedilen ve Türkiye'nin bu eserin çerçevesinde iki kez yaşadığı egemenlik sorunu, dönemini aşan ve bugün hâlâ canlı bir biçimde tartışılan önemli bir meseledir. Bu eser, kamuoyundaki "adaların kaybı" tartışmalarını bitirme iddiasında olmamakla birlikte bu tartışmalara farklı arşivlerden elde edilen belgelerle yaklaşıp objektif bir anlayış getirmeye çalışmıştır.

Kamuoyu bu konuyu tartışmaya devam ettiği sürece bu çalışma da tartışmalara cevap verme niteliğini haiz olacaktır.

Bunun dışında, bu kitabın, döneminin ötesinde yorumlar içerdiğini Türkiye'nin Yunanistan ile Ege'de yaşadığı problemler bağlamında da söylemek mümkündür. Oniki Ada'nın Yunanistan'a devrinden sonra Ege Denizi'nde sadece iki güç, yani Türkiye ve Yunanistan kalmıştır. İki ülkenin 1950'lerden sonra bozulmaya başlayıp 1970'lerde tamamen kötüleşen ilişkilerinin Ege Denizi'nde farklı yansımaları vardır. Bunlar arasında, silahtan arındırılmış statüye sahip olan Oniki Ada'nın silahlandırılması kadar Ege'de bugün artık karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası, münhasır ekonomik bölge gibi değişik adlar altında tartışılan, ama temelde sınır konusunu ilgilendiren sorunlar bulunmaktadır. Bunlara ek olarak iki ülkenin bir de egemenliği devredilmemiş adacık ve kayalıklar konusunda sık sık tartıştığı ve hatta dönem dönem savaşın eşiğine geldiği görülmektedir.

Tüm bu sorunları Türk-Yunan ilişkileri bağlamında ele alan onlarca kitap mevcuttur. Ancak, konunun 1950'den önceki tarihsel bağlamı birkaç antlaşma metni dışında analiz dışında kalmaktadır. Bu eserin ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan bir tanesi, Ege'de yaşanan sınır sorununun Türkiye ve Yunanistan ilişkilerine özgü olmadığıdır. Türkiye için Ege'deki sınır konusu 1950, 1970 ya da Kardak Krizi'nin yaşandığı 1990'lardan sonra değil, 1923'ten hemen sonra başlamıştır. Örneğin, Türkiye bugün de sıkça tartışılan Eşek ve Bulamaç adalarını 1930'larda da sorun edip tartışmış, bugün hâlâ mevcut olmayan Ege sınırını da yine bu dönemde netleştirmeye çalışmıştır. Yani bu kitap, tarihsel bir anlatı olmanın ötesinde, Türkiye'nin Ege'deki güncel sorunlarıyla ilgili de elde bulunan materyal ölçüsünde bilgi vermeye çalışmıştır. Bunu yaparken de aslında Ege'deki tarihselin güncel, güncelin de tarihsel olduğunu ortaya koymuştur.

Son olarak, hiçbir tarih çalışması tam anlamıyla bitmiş sayılmaz. Yapılan en kapsamlı araştırmalar dahi, birkaç yıl içinde ortaya çıkabilecek yeni bir belgeyle değişebilir niteliktedir. Bu eser de bu durumdan azade değildir. Bu kitap, farklı devletlerin

arşivlerinden yararlanılarak yazılsa da Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın arşivlerinin araştırmacıya kapalı olması, onu önemli bir kıyas olanağından mahrum bırakmıştır. Kuşkusuz ki, bu arşivin açılması bu eserin temel argümanlarını değiştirmeyecek olsa da araştırmacıları Ege ve Oniki Ada konusunda yeni eserler vermek konusunda teşvik edecektir.

Notlar

GİRİŞ
(Sayfa 1-4)

1 *TBMM Zabıt Cerideleri*, İçtima: 7, Cilt 3, 21.8.1339 (1923), s. 238.
2 Bu konuda daha fazla ayrıntı için bakınız: Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia*, New York: Basic Books, 2001.
3 Eric Hobsbawm, *The Age of Empires 1875-1914*, New York: Vintage Books, 1989, s. 8.

I. BİR KAYBIN TETKİKİ: ONİKİ ADA SORUNUNUN TARİHSEL ARKA PLANI
(Sayfa 5-34)

1 E.M. Melas, "The Dodecanese and W. Anatolia in Prehistory: Interrelationships, Ethnicity and Political Geography", *Anatolian Studies* 38 (1988), s. 109.
2 Necdet Belen, *Ege Denizi ve Ege Adaları*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995, s. 41.
3 Michael D. Volonakis, *The Island of Roses and Her Eleven Sisters: or The Dodecanese from the Earliest Time down to the Present Day*, Londra: Macmillan and Co., limited, 1922, s. 85.
4 Anthony Lutrell, *The Hospitaller State on Rhodes and its Western Provinces, 1306-1462*, Aldershot, Hampshire; Brookfield, Vt.: Ashgate/Variorum, 1999, s. 738.
5 Hospitalier Şövalyeleri Kudüs Şövalyeleri olarak da bilinen gizli bir tarikattır. Haçlı Seferleri'nden sonra tarikat önce Suriye'ye, sonra da Kıbrıs'a taşınmıştır. Şövalyeler 1306'da Rodos'u ele geçirmiş ve Rodos Şövalyeleri ismini almıştır. Osmanlıların Rodos'u ele geçirmesinden sonra tarikat Malta'ya taşınmış ve Malta Şövalyeleri ismini almıştır.
6 Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık, 1480-1522*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2004, s. 4-5.

7 *A.g.e.*, s. 358.
8 Cemalettin Taşkıran, *Oniki Adanın Dünü ve Bugünü*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1996, s. 62.
9 *A.g.e.*, s. 59 ve Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006, s. 555.
10 Demetrius Caclamanos, "The Dodecanese: Past and Future", *Contemporary Review* 160 (Temmuz-Aralık, 1941), s. 14-44.
11 Erik Jan Zürcher, *Turkey, A Modern History*, London; New York: I.B. Tauris, 2004, s. 27.
12 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayın, 1983.
13 Örneğin, 1831'deki nüfus verilerine göre Rodos'taki erkeklerin toplamdaki sayısı 10.552'ydi. Bu sayının sadece 3.100'ü Müslümanlardan oluşuyordu. Adada küçük bir Yahudi cemaati de yaşamaktaydı. Örenç, *a.g.e*, s. 201-203.
14 Nicholas Doumanis, *A History of Greece*, New York: Palgrave Macmillan, 2010, s. 176.
15 Yavuz, *a.g.e.*, s. 17.
16 Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, New York: Cambridge University Press, 2002, s. 30.
17 Caclamanos, *a.g.e.*, s. 14.
18 Skevos Zervos, *White Book: The Dodecanese: Resolution and Documents Concerning the Dodecanese, 1912-1919*, Tennessee: Nabu Press, 2010, s. 10.
19 Yavuz, *a.g.e.*, s. 18-19.
20 Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911–1912 Türk-İtalyan İlişkileri: Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 2.
21 Timothy Winston Childs, *Trablusgarp Savaşı: Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 108-109.
22 Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu: Belgeler (1912-1913)*, cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 17.
23 *A.g.e.*, s. 19 ve s. 44.
24 *La Stampa*, 21 Nisan 1912.
25 İsrafil Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 120.
26 *La Stampa*, 24 Nisan 1912.
27 Şimşir, *Ege Sorunu*, s. 74.
28 *La Stampa*, 23 Nisan 1912.
29 İdris Bostan ve Ali Kurumahmut, *Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, 2003, s. xii.
30 *A.g.e.*, s. 50.
31 Şimşir, *Ege Sorunu*, cilt 1, s. 203.
32 Bosworth, "Britain and Italy's Acquisition of the Dodecanese, 1912-1915", *The Historical Journal* 13, s. 4 (Aralık 1970), s. 689.
33 Şimşir, *Ege Sorunu*, c. 1, s. 142.
34 Childs, *a.g.e.*, s. 279-283.
35 Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1912, I. Dünya Savaşı'nın Provası*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2003, s. 85-86.
36 İdris Bostan, *Midilli'nin İşgal Günlüğü*, İstanbul: Küre Yayınları, 2010, s. 17-18.

37 Şimşir, *Ege Sorunu*, c. 1, s. 371.
38 *A.g.e.*, s. 259.
39 Şimşir, *Ege Sorunu*, c. 1, s. 295.
40 Zervos, *a.g.e.*, s. 15-27.
41 Şimşir, *Ege Sorunu*, c. 1, s. 338.
42 Ronald John Lagoe, *Greece and the Great Powers: The Question of the Aegean Islands, 1912-1914*, Ann Arbor, Michigan: University of Microfilms, 1976, s. 79-80.
43 *A.g.e.*, s. 55.
44 Bilal Şimşir, *Ege Sorunu: Belgeler (1913-1914)*, c. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. xxvi.
45 The National Archives, FO/50190/106/13/44, "Telegram from Sir Edward Grey to Sir Bertie", 31 Ekim 1913.
46 The National Archives, FO/53044/52046/13/41, "Telegram from Mr. Dering to Sir Edward Grey", 22 Kasım 1913.
47 Aynı dönemde Yunanistan ile İngiltere arasında ittifak konuşmalarının geçtiği de unutulmamalıdır. The National Archives, FO/48214/106/13/44, "Telegram from Sir Edward Grey to Mr. Dering", 29 Ekim 1913.
48 The National Archives, FO/15683/13439/14/19, "Telegram from Sir F. Elliot to Sir Edward Grey", 3 Nisan 1914.
49 The National Archives, FO/4337/98/14/44, "Telegram from Sir Edward Grey to Sir R. Rodd", 28 Ocak 1914.
50 R.J. Bosworth, *Italy and the Wider World, 1860-1960*, Londra: Routledge, 1995, s. 31.
51 Rene Albrecht-Carrie, "Italian Foreign Policy, 1914–1922", *The Journal of Modern History* 20, s. 4 (Aralık 1948), s. 332.
52 *La Stampa*, 8 Mart 1915.
53 Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 246.
54 *A.g.e.*, s. 241-248.
55 *A.g.e.*, s. 248.
56 Zervos, *a.g.e.*, s. 23.
57 Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri (ASDMAE), Pacco Dodecanneso 986, "Nota del Ufficio di Stato Maggiore della Marina", 22 Mart 1923.
58 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "A Il Presidente del Consiglio dei Ministri", 21 Mart 1923.
59 Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, 1999, s. 86.
60 Kont Carlo Sforza, *Makers of Modern Europe: Portraits and Personal Impressions and Recollections*, Indianapolis: The Bobbs-Merill Company, 1930, s. 171-172.
61 *La Stampa*, 28 Temmuz 1920.
62 Sevr Antlaşması'nın tamamı için bkz. Foreign and Commonwealth Office, "Sevres Treaty", http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1920/TS0011.pdf (10 Ocak 2013'te erişildi).
63 Christopher Seton-Watson, *From Liberalism to Fascism, 1870-1925*, New York: Methuen Ltd., 1967, s. 583.
64 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923): Kamuoyu ve Dış Politika*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 127.
65 Çelebi, *a.g.e.*, s. 160-162.
66 *A.g.e.*, s. 285.
67 Grassi, *a.g.e.*, s. 150.
68 *The Times*, 10 Ekim 1922.

69 Çelebi, *a.g.e.*, s. 345.
70 *La Stampa,* 20 Kasım 1922.
71 M. Cemil Bilsel, *Lozan*, c. 2, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998, s. 243-245.
72 Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler*, c.1, b.1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 99-116.
73 Bilsel, *a.g.e.*, s. 249.
74 *The Times,* 1 Mayıs 1923.
75 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "A S.E. l'Alto Commissario ad Interim", 4 Nisan 1923.
76 Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971, s. 482-483.
77 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Castelrosso", 7 Nisan 1923.
78 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "A Il Presidente del Consiglio dei Ministri", 21 Mart 1923.
79 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Trattative del R. Console a Smirne con Ismet Pascia", 16 Nisan 1923; "*Castelrosso*" 1 Mayıs 1923.
80 Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923*, İstanbul: Alfa, 2011, s. 197.
81 Bilsel, *a.g.e.*, s. 250.
82 Lozan Antlaşması için bkz. Başkent Üniversitesi, "Barış Andlaşması", http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf (25 Şubat 2018'de erişildi).
83 *TBMM Zabıt Cerideleri,* İçtima: 7, Cilt 3, 21.8.1339 (1923), s. 238.

II. SAVAŞIN EŞİĞİNDE: ONİKİ ADA TEHDİDİ VE TÜRK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASININ CEVABI (1923-1927) (Sayfa 35-62)

1 Paul D. Senese ve John A. Vasquez, "Assessing the Steps to War", *British Journal of Political Science* 35, s. 4 (Ekim 2005), s. 608.
2 Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, Londra, New York: Routledge, 2003, s. 79.
3 Zürcher, *Turkey a Modern History*, s. 174.
4 1920'lerde Türkiye'nin ekonomik koşulları için bkz. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002*, Ankara: İmge Yayınları, 2011, s. 39-57.
5 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Al Signor Giovanni Lakerdis, Sindaco di Castelrosso a Rodi", 25 Ekim 1923.
6 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Questione Confini Italo-Turchi", 13 Kasım 1927.
7 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Isolotti Dipendenti da Catelrosso", 18 Eylül 1923.
8 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Isolotti Dipendenti da Catelrosso", 18 Eylül 1923.
9 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Al Signor Giovanni Lakerdis, Sindaco di Castelrosso a Rodi", 25 Ekim 1923.
10 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Occupazione Turca Isola Caravola", 29 Ekim 1923.
11 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Occupazione Isola San Giorgio", 14 Aralık 1923.
12 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 988, "Lettera da Mussolini", 4 Ocak 1924.
13 The National Archives, FO, 286/896, "Telegram from British Embassy, Rome to Foreign Office, 'Future of the Dodecanese'", 31 Temmuz 1924.

14 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 988, "Questione Dodecanneso", 23 Şubat 1924.
15 The National Archives, FO 286/1024. "Memorandum on the Dodecanese Question", 22 Şubat 1928.
16 *The Times*, 13 Mayıs 1924.
17 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 988, "Stampa Turca sul Dodecanneso", 8 Ekim 1924.
18 The National Archives, FO 286/1024, "Memorandum on the Dodecanese Question", 22 Şubat 1928.
19 İtalya'nın ulusal birliğini sağladığı döneme *Risorgimento* denilmektedir. R.J.B. Bosworth, *Italy and the Wider World 1860-1960*, New York: Routledge, 2005, s. 36-37.
20 H. James Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period, 1918-1940*, Westport, CT, USA: Greenwood Press, 1997, s. 18.
21 Dilek Barlas, "Friends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-1936", *International Journal Middle East Studies* 36 (2004), s. 232-237.
22 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Sistemazione delle Isole Egee", 30 Mayıs 1923.
23 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Castelrosso", 28 Mayıs 1923.
24 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 988, "Forze Militari nel Dodecanneso", 25 Şubat 1924.
25 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 988, "Truppe nel Dodecanneso", 4 Haziran 1924.
26 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/236.594..12, 1 Haziran 1924.
27 ASDMAE, Pacco Turchia 1700, "Presunti Concentramenti Truppe Italiane", 1 Haziran 1924.
28 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 988, "Base Navale a Lero", 30 Mayıs 1924.
29 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/236.594..28, 21 Temmuz 1924.
30 Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, *Turkey in the Mediterranean during the Interwar Era: The Paradox of Middle Power Diplomacy and Minor Power Naval Policy*, Indiana: Indiana University Turkish Studies, 2010, s. 41.
31 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/236.594..11, 31 Mayıs 1924.
32 ASDMAE, Pacco Turchia 1700, "Mustafa Kemal e ...Militari", 20 Şubat 1924.
33 ASDMAE, Pacco Turchia 1701, "Italia e Turchia", 7 Haziran 1924.
34 ASDMAE, Pacco Turchia 1701, "n.t.", 28 Haziran 1924.
35 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 988, "Notizie Apocrife da Atene di Sbarchi Italiani in Anatolia", 13 Haziran 1924.
36 ASDMAE, Pacco Turchia 1701, "Italia e Turchia", 7 Temmuz 1924.
37 ASDMAE, Pacco Turchia 1704, "Armamenti Turchi", 30 Temmuz 1924.
38 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 988, "Armamenti a Castelrosso", 20 Ağustos 1924.
39 ASDMAE, Pacco Turchia 1704, "Armamenti Turchi nella zona di Adalia", 26 Ağustos 1924.
40 ASDMAE, Pacco Turchia 1704, "Armamenti Turchi", 30 Temmuz 1924.
41 Türkiye'nin Musul konusunda savaşı ciddi bir opsiyon olarak düşünüp düşünmediği tarihçiler tarafından hâlâ tartışılmaktadır. Örneğin, Cafer Tayyar Paşa'nın Musul'u ele geçirmek için Ankara'dan izin istediği, fakat bu iznin verilmediği, birçok kitap tarafından Paşa'nın hatıratına değinilerek anlatılmaktadır. Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987, s. 10-16.
42 Barlas ve Güvenç, *Turkey in the Mediterranean*, s. 85.
43 Peter Edwards, "The Austen Chamberlain-Mussolini Meetings", *The Historical Journal* 14, s. 1 (1971), s. 153-154.
44 *A.g.e.*

45 Antonis Klapsis, "Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy during the Pangalos Dictatorship, 1925-1926", *Diplomacy and Statecraft* 25, s. 2 (Mayıs 2014), s. 244.
46 The National Archives, FO 286/1024, "Situation in the Dodecanese Islands", 22 Şubat 1928.
47 Damla Demirözü, *Savaştan Barışa Giden Yol, Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*, İstanbul: İletişim, 2007, s. 37.
48 Klapsis, *a.g.e.*, s. 247.
49 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 987, "Aviazione in Egeo", 10 Haziran 1925.
50 *Akbaba*, "İkide birde çıkan hevadislerden: Rodos'ta İtalyan Tehşidatı", 1 Haziran 1341.
51 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 987, "Notizie Militari dalla Turchia", 3 Temmuz 1925.
52 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/253.708..64, 7 Eylül 1925.
53 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/101.654..14, 12 Eylül 1925.
54 ASDMAE Pacco Dodecanneso 989, "Turchia", 1926.
55 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1978, s. 301-314.
56 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 989, "Difesa delle Isole Egee", 15 Temmuz 1926.
57 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Commenti Stampa", 1 Temmuz 1927.
58 ASDMAE, Pacco Turchia 1700, "Consolati Turchi in Italia ed a Rodi", 26 Eylül 1924.
59 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Djelaleddin Bey- Vice Console di Turchia a Rodi", 17 Haziran 1927.
60 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Porto Lago Zona Militare", 24 Aralık 1926.
61 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Spinaggio a Porto Lago", 18 Şubat 1926.
62 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Lettera ad Orsini", 31 Mart 1927.
63 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Anatolia", 1927.
64 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Arresto Pescatore Simiesi in Acque Turche", 20 Ağustos 1923.
65 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Uccisione di Marittimi Dodecanesini da Parte di Gendarmi Turchi", 14 Aralık 1927.
66 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Misure contro Navi da Castelrosso", 28 Ekim 1923.
67 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Chiusura Costa Anatolica ai Castelrossini", 13 Ekim 1923.
68 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 988, "Corsani Greci di Samos", 12 Haziran 1924.
69 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Dodecanneso e Turchia", 25 Nisan 1927.
70 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Seganalazione di Pirati a Calimno", 30 Ağustos 1923.
71 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Nicola Cursula", 15 Haziran 1923.
72 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 989, "Pro-Memoria- Il Console Turchia", 1926.
73 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 989, "Opzione dei Dodecannesini Mussulmani per la Cittadinanza Turca", 24 Temmuz 1926.
74 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Registri Turchi della Proprieta Fondiaria di Cos", 8 Ekim 1923.
75 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 989, "Registri della Proprieta Fondiaria delle Isole di Rodi e Coo", 15 Nisan 1926.
76 *A.g.e.*
77 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Proprieta dei Dodecanesini in Anatolia", 26 Ocak 1927; Pacco Dodecanneso 989, "Espropriazioni a Rodi", 23 Temmuz 1926.

III. EGE'DE SINIR VE ADACIK SORUNLARI İÇİN MÜZAKERE DÖNEMİ (1927-1933) (Sayfa 63-88)

1 Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 321.
2 Ahmad, *a.g.e.*, s. 57-58.
3 Gooch, *a.g.e.*, s. 65.
4 Barlas, "Friends or Foes?", s. 238.
5 Stavrianos, *The Balkans since 1453*, Londra: Hurst, 2000, s. 736.
6 Burgwyn, *Italian Foreign Policy*, s. 394.
7 Antlaşma için bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, c. 1, (1920-1945), Ankara: TTK Yay., 1983, s. 335-339.
8 Bu konuda daha çok bilgi için bkz. Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, "To Build a Navy with the Help of Adversary: Italian-Turkish Naval Arms Trade, 1929-1932", *Middle Eastern Studies* 38, s. 4 (Ekim 2002), s. 143-168.
9 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Attivita Turca presso Castelrosso", 21 Haziran 1927.
10 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Incidente Ipsili", 7 Temmuz 1927.
11 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Nuovo Incidente Castelrosso", 3 Ağustos 1927.
12 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Stampa sul Castelrosso", 27 Aralık 1927.
13 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Isolotti di Castelrosso", 20 Aralık 1927.
14 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Attivita e Ostilita Dodecanneso-Turchia", 27 Şubat 1927.
15 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Commissione Delimitazione Confini Isolotti Castelrosso", 29 Ekim 1927.
16 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Dodecanneso e Turchia", 25 Nisan 1927.
17 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Isolotti di Castelrosso", 18 Kasım 1927.
18 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 990, "Isolotti di Castelrosso", 20 Aralık 1927.
19 Protokolün tam metni için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları: Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte*, c. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 335-339.
20 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 991, "Arbitrto circa gli Isolotti dipendenti da Castelrosso", 24 Aralık 1927.
21 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 991, "Isolotti di Castelrosso", 11 Haziran 1927.
22 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 986, "Proprieta dei Dodecanesini in Anatolia", 8 Ekim 1923.
23 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 989, "Espropriazione a Rodi", 23 Temmuz 1926.
24 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 991, "Proprieta dei Dodecanesini in Anatolia-M. Manglis", 10 Ağustos 1928.
25 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 991, "Proprieta Dodecanesini in Turchia, Reclamo Manglis", 31 Temmuz 1928.
26 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 991, "Isolotti Passaro e Panaya", 23 Şubat 1928.
27 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 991, "Patto Italo-Greco e Dodecanneso", 16 Ekim 1928.
28 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Isolotti di Castelrosso", 12 Mart 1929.
29 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Isolotti di Castelrosso", 10 Haziran 1929.
30 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Isolotti di Castelrosso", 26 Haziran 1929.
31 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Questione Bandiere sugli Isolotti", 12 Haziran 1929.

32 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Bandiere su Isolotti", 19 Temmuz 1929.
33 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Bandiere Turche Isolotti Castelrosso", 28 Temmuz 1929.
34 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 991, "Isolotti di Castelrosso, Incidente Cufos", 14 Şubat 1928.
35 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Pesca nelle Acque degli Isolotti di Castelrosso", 20 Eylül 1929.
36 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Nota Verbale", 27 Eylül 1929.
37 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 991, "Isolotti Arco-Cara-Ada", 27 Ağustos 1928.
38 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Bandiere/Isolotti", 19 Temmuz 1929.
39 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 992, "Isolotti di Castelrosso", 28 Mart 1929.
40 R.R. Churchill ve A.V. Lowe, *The Law of the Sea*, Manchester: Manchester University Press, 1988, s. 66-67.
41 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 991, "Frontiere Marittime nella zona di Castelrosso", 5 Mart 1928.
42 Dilek Barlas, "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-Power Activism in the 1930s", *Journal of Contemporary History* 40, s. 3 (2005), s. 446-447.
43 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 994, "Pro-memoria", 12 Eylül 1930.
44 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 994, "Isolotti Castelrosso", 19 Kasım 1930.
45 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 994, "Isolotti dell'Egeo", 24 Aralık 1930.
46 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 994, "Questione Isolotti Castelrosso", 15 Ekim 1930.
47 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 994, "Questione Isolotti Castelrosso", 15 Ekim 1930.
48 William M. Hale, *Turkish Politics and the Turkish Military*, New York, Londra: Routledge, 1994, s. 72.
49 Dankwart A. Rustow, "The Army and the Founding of the Turkish Republic", *World Politics* 11, s. 4 (Haziran 1959), s. 549.
50 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 994, "Rapporti di Buon Vicinato con la Turchia", 8 Ekim 1930.
51 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 994, "Accordi con la Turchia", 23 Mayıs 1930.
52 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Isolotti di Castelrosso", 30 Haziran 1931.
53 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Castelrosso, Trattato di Buon Vicinato", 4 Ağustos 1931.
54 ASDMAE, Pacco Dodecanneso 994, "Accordi con la Turchia", 23 Mayıs 1930.
55 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Usi Civici Negli Isolotti di Castelrosso. Beni dei Dodecannesini in Anatolia e di Turchi nelle Isole Italiane dell'Egeo", 5 Ağustos 1931.
56 *A.g.e.*
57 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Isolotti Castelrosso", 6 Nisan 1931.
58 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Isolotti di Castelrosso", 2 Temmuz 1931.
59 *A.g.e.*
60 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Isolotti di Castelrosso", 24 Ağustos 1931.
61 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Isolotti di Castelrosso", 14 Temmuz 1931.
62 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Trattato di Buon Vicinato fra Turchia e Dodecanneso", 19 Haziran 1931.
63 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Spartizione Isolotti Egeo", 17 Ağustos 1931.
64 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Promemoria", 23 Aralık 1931.
65 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Isolotti di Castelrosso", 22 Aralık 1931.
66 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Una Lettera da Aloisi a Guariglia", 14 Aralık 1931.

67 Antlaşmanın tamamı için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc012/kanuntbmmc012/kanuntbmmc01202106.pdf (24 Mart 2018 tarihinde erişildi).
68 ASDMAE, Busta Dodecanneso 3, "Accordi per la Ripartizione delle Isole dell'Egeo", 14 Ocak 1932.
69 ASDMAE, Busta Dodecanneso 1, "Abusi Polizia Marittima Turca", 18 Şubat 1931.
70 ASDMAE, Busta Dodecanneso 5, "Operazione Abusiva di Polizia Marittima da Parte di Autorita Turche", 6 Şubat 1933.
71 ASDMAE, Busta Dodecanneso 5, "Delimitazione Marittima Frontiera Italo-Turca", 26 Aralık 1932.
72 *A.g.e.*
73 ASDMAE, Busta Dodecanneso 3, "Delimitazione delle Acque Territoriali ed Usi Civili", 26 Ocak 1932.
74 ASDMAE, Busta Dodecanneso 3, "Delimitazione Acque Territoriali di Castelrosso", 29 Eylül 1932.
75 ASDMAE, Busta Dodecanneso 3, "Frontiera Marittima Italo-Turca", 24 Haziran 1932.
76 ASDMAE, Busta Dodecanneso 3, "Movimento Passeggeri tra Castelrosso e l'Anatolia", 9 Ekim 1932.
77 Daha ayrıntılı açıklama için bkz. Hellenic Electronic Service "1932 Convention between Italy and Turkey", http://www.greece.org/hellas/treaty.html (8 Kasım 2013'te erişildi).
78 *A.g.e.*
79 T.C. Resmi Gazete, 25 Kanunusani 1933, Sayı 2313, s. 2773-74.
80 ASDMAE, Busta Dodecanneso 5, "Notizie Doganali sulla Turchia", 9 Mart 1933.
81 İsmet Paşa'nın bölgeye gitmesinin siyasi ve askeri nedenleri vardı. Askeri nedenler bir sonraki bölümde incelenecektir. ASDMAE, Busta Dodecanneso 5, "Visita Capo Governo e Presidente Repubblica Turca nella regione di Adalia", 6 Şubat 1933.
82 ASDMAE, Busta Dodecanneso 7, "Questione Relative alle Isole dell'Egeo", 27 Ekim 1933.
83 Nicholas Doumanis ve Nicholas Pappas, "Grand History in Small Places: Social Protest on Castellorizo (1934)", *Journal of Modern Greek Studies* 15, s. 1 (Mayıs 1997), s. 103.
84 ASDMAE, Busta Dodecanneso 7, "Castelrosso", 3 Mart 1934, "Incidenti Castelrosso", 14 Mart 1934.

IV. DÜNYA SAVAŞINA GİDEN YOL: ONİKİ ADA VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GÜVENLİK ARAYIŞI (Sayfa 89-126)

1 Tarihçilerin büyük bir bölümü Nazizmin yükselişinin nedenini Versay'da görürken, bir kısmı da bu anlayışı iktisadi nedenlerle dengelemeye çalışmaktadır. Alan Sharp, "The Versailles Settlement: The Start of the Road to the Second World War?", (der.) Frank McDonough, *The Origins of the Second World War, An International Perspective* içinde, Londra: Continuum International Publishing, 2011, s. 15-33.
2 Aristotle A. Kallis, *Fascist Ideology: Territory and Expansionism in Italy and Germany, 1922-1945*; Londra, New York: Routledge, 2000, s. 112.
3 "Anschluss", Almanya ve Avusturya'nın birleşmesi anlamına gelmektedir. Robert Mallett, *Mussolini and the Origins of the Second World War, 1933-1940*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave MacMillan, 2003, s. 21.

4 Ivan T. Berend, *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II*, Berkeley, Calif.: University of California Press, 1998, s. 273.
5 İlhan Uzgel, "Batı Avrupa ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne*, s. 305.
6 İngiliz yatıştırma politikası için bkz. B.J.C. McKercher, "National Security and Imperial Defense: British Grand Strategy and Appeasement, 1930-1939", *Diplomacy & Statecraft* 19, s. 3 (2008), s. 391-442.
7 Richard Davis, *Anglo-French Relations Before World War I: Appeasement and Crisis*, Gordonsville, VA. Palgrave Macmillan, 2001, s. 5-7.
8 Royal Institute of International Affairs, *Survey of International Affairs*, Londra: Oxford University Press, 1936, c. 1935, b. 1, s. 159-161.
9 G. Bruce Strang, "Imperial Dreams: The Mussolini-Laval Accords of January 1935", *The Historical Journal* 44, s. 3 (2001), s. 809.
10 Bu gerginlik için bkz. Robert Mallett, "The Italian Naval High Command and the Mediterranean Crisis, January-October 1935", *Journal of Strategic Studies* 22, s. 4 (1999), s. 77-102.
11 Enrique Moradiellos, "The International Dimensions of the Spanish Civil War", *the Origins of the Second World War* içinde, s. 322.
12 Bülent Gökay, *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991*, Londra; New York: Routledge, 2006, s. 3.
13 *A.g.e.*, s. 36-39.
14 Ali Suat Bilge, *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri, 1920-1964*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s. 113-119.
15 Barlas ve Güvenç, *Turkey in the Mediterranean*, s. 152.
16 ASDMAE, Busta Dodecanneso 7, "Portolago", 4 Temmuz 1933.
17 *A.g.e.*
18 ASDMAE, Busta Dodecanneso 5, "Passagio Velivolo Straniero", 20 Nisan 1933.
19 ASDMAE, Busta Dodecanneso 7, "Porto Lago, Base Militare", 28 Eylül 1933.
20 ASDMAE, Busta Dodecanneso 7, "Campagna Idrografica in Egeo", 31 Ocak 1933.
21 ASDMAE, Busta Dodecanneso 7, "Campagna Idrografica", 28 Temmuz 1933.
22 ASDMAE, Busta Dodecanneso 7, "Isolotti di Levita, Mauro, Laro, Kinaro, Liadi", 26 Eylül 1933.
23 ASDMAE, Busta Turchia 7, "Visita del Capo di Stato Maggiore Turco nella Regione di Finica", 24 Ocak 1933.
24 *A.g.e.*
25 ASDMAE, Busta Turchia 7, "Notizie Politiche-Militari sulla Turchia", 9 Mart 1933.
26 ASDMAE, Busta Turchia 7, "Notizie sulla Turchia", 30 Mart 1933.
27 ASDMAE, Busta Turchia 7, "Notizie sulla Turchia", 9 Ekim 1933.
28 Yücel Güçlü, "Fascist Italy's 'Mare Nostrum' Policy and Turkey", *Belleten* 13, s. 238 (Aralık, 1999), s. 816.
29 Aristotle A. Kallis, "To Expand or Not to Expand? Territory, Generic Fascism and the Quest for an Ideal Fatherland", *Journal of Contemporary History* 38, s. 2 (Nisan 2003), s. 239.
30 *Cumhuriyet*, 21 Mart 1934.
31 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, Cilt: 21, İçtima Senesi: 2, 5 Nisan 1934, s. 15-17. "İdaresinde bulunan adaların memleketimizin yapışığı gibi olduğuna göre komşumuz olan İtalya Hükümetinin reisi tarafından söylenen nutkun birçok Avrupa matbuatında hayli münakaşaya yol açtığını gördük. Bir kısım Türk matbuatı da hususi bir endişe gösterdiler. Beynelmilel sulh davası ve milli hassasiyet ve alaka noktasından Büyük Millet Meclisi önünde bu vaziyetin teşrihi lazım geldiği zannındayım..."

32 ASDMAE, Busta Dodecanneso 7, "Stampa Ostile all'Italia", 27 Mayıs 1934.
33 ASDMAE, Busta Dodecanneso 7, "Concentramento di Truppi Italiane nel Dodecanneso", 19 Mayıs 1934.
34 ASDMAE, Busta Turchia 11, "Relazioni Italo-Turche. Colloquio con Ismet Pascia", 26 Mayıs 1934.
35 ASDMAE, Busta Turchia 11, "Informazioni d'Indole Militare", 9 Eylül 1934; "Informazioni", 27 Eylül 1934.
36 *A.g.e.*
37 ASDMAE, Busta Turchia 11, "Informazioni", 21 Ekim 1934.
38 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Cumhuriyet'in Harcı,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 379.
39 ASDMAE, Busta Turchia 11, "Provvedimenti per la Difesa Nazionale in Turchia", 18 Mayıs 1934.
40 ASDMAE, Busta Turchia 11, "Informazioni, Strade in Anatolia", 29 Ağustos 1934.
41 Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2011, s. 307.
42 R. Joseph Kerner ve Harry N. Howard, *The Balkan Conferences and the Balkan Entente, 1930-1935: A Study in Recent History of the Balkan and Near Eastern Peoples*, Berkeley, Calif.: University of California Press, 1936, s. 21-23.
43 Barlas ve Güvenç, *Turkey in the Mediterranean*, s. 135-141.
44 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030..10/226.523..30, 9 Kasım 1932.
45 Barlas ve Güvenç, *Turkey in the Mediterranean*, s. 146-149.
46 Iv. Penacoff, "What Do the Bulgarians Want to-Day", (der.) Bulgarian National Group for the Balkan Conferences, *Bulgaria and the Balkan Problems* içinde, Sofya: Bulgarian National Group for the Balkan Conferences with the assistance of the Carnegie Endowment for International Peace, 1934, s. 34-39.
47 ASDMAE, Busta Turchia 11, "Rapporti Italo-Turchi", 11 Haziran 1934.
48 ASDMAE, Busta Turchia 11, "Questione degli Stretti", 9 Mayıs 1934.
49 ASDMAE, Busta Turchia 11, "Stampa Ellenica: Questione di Dardanelli", 26 Nisan 1934.
50 ASDMAE, Busta Turchia 11, "Politica Estera Turca", 16 Haziran 1934.
51 Mallett, *Mussolini and the Origins of the Second World War*, s. 19.
52 Andrew Crozier, *The Causes of the Second World War*, Oxford: Wiley-Blackwell Publishing, 1997, s. 104.
53 Strang, "Imperial Dreams", s. 809.
54 *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1935.
55 Elizabeth Monroe, *Mediterranean in Politics*, New York: Oxford University Press, 1938, s. 11.
56 Mallett, "The Italian Naval High Command and the Mediterranean Crisis", s. 80–90.
57 Fiore, *Anglo-Italian Relations*, s. 36-37.
58 ASDMAE, Busta Dodecanneso 9, "Dodecanneso", 14 Mart 1935.
59 ASDMAE, Busta Turchia 15, "Informazioni", 3 Mart 1935; "Informazioni", 24 Ocak 1935.
60 ASDMAE, Busta Turchia 15, "Informazioni", 15 Şubat 1935.
61 ASDMAE, Busta Turchia 15, "Viaggio Marittimo del Presidente della Repubblica", 12 Mart 1935.
62 ASDMAE, Turchia 15, "Informazioni", 27 Şubat 1935; "Informazioni Militari", 2 Mart 1935.
63 ASDMAE, Busta Turchia 15, "Navi da Guerra Turche in Acque Territoriali Dodecanesina", 15 Nisan 1935.

64 ASDMAE, Busta Dodecanneso 9, "Movimenti della Flotta Brittanica e Attivita Militare Turca di Fronte alle Isole del Egeo", 16 Ekim 1935.
65 ASDMAE, Busta Dodecanneso 9, "Truppe nel Dodecanneso", 8 Eylül 1935.
66 Adaların tamamen askeri yönetime geçmesine, adalar valisi tarafından ciddi olarak karşı çıkılmış ve meselenin uluslararası boyutu da düşünülerek bu öneriden vazgeçilmiştir. Ancak, Habeşistan Savaşı sırasında bu durumun sadece Leros'ta uygulanmasına karar verilmiştir. ASDMAE, Busta Dodecanneso 9, "Piazzeforti Marittime Italiane nell'Egeo", 6 Ekim 1935.
67 ASDMAE, Busta Dodecanneso 11, "Armamenti nel Dodecanneso", 10 Ekim 1935.
68 Mallett, "Italian Naval High Command", s. 90.
69 ASDMAE, Busta Dodecanneso 11, "Lero", 9 Ağustos 1935.
70 ASDMAE, Busta Dodecanneso 11, "Dodecaneso-Armamento", 2 Kasım 1935.
71 ASDMAE, Busta Turchia 18, "Ufficiali Britannici in Turchia", 12 Şubat 1936.
72 ASDMAE, Busta Turchia 18, "Turchia e Inghilterra", 29 Mayıs 1936.
73 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/238.607..16, 3 Mart 1936.
74 ASDMAE, Busta Turchia 19, "Rapporti Italo-Turchi. La Turchia e le Sanzioni", 27 Kasım 1935.
75 ASDMAE, Busta Turchia 15, "Regime degli Stretti", 24 Temmuz 1935.
76 ASDMAE, Busta Turchia 15, "La Grecia ed il Regime degli Stretti", 1 Haziran 1935.
77 *A.g.e.*
78 ASDMAE, Busta Turchia 15, "Regime degli Stretti", 10 Temmuz 1935.
79 T.C. Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *Montreux ve Savaş Öncesi Yılları, 1935-1939*, *Türk Dış Politikasında 50 Yıl*, cilt 4, Ankara: Genel Müdürlük, 1973, s. 53.
80 Montrö rejimi ile ilgili daha çok bilgi için bkz. Hazal Papuççular, "Boğazlar Rejimi: Askeri Güvenlik Söyleminden Çevresel Güvenlik Sorunsalına", *Türk Dış Politikasında Sorunlar ve Uluslararası Hukuk* içinde, (der.) Cenap Çakmak, Nejat Doğan, Ahmet Öztürk, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 79-101.
81 Sönmezoğlu, İki Savaş Arası ve Sırasında Türk Dış Politikası, s. 340-341.
82 Burgwyn, *Italian Foreign Policy*, s. 150.
83 Yücel Güçlü, "Turco-British Rapprochement on the Eve of the Second World War", *The Turkish Yearbook* 27 (1997), s. 75.
84 Peter Gretton, "The Nyon Conference-The Naval Aspect", *The English Historical Review* 90, s. 354 (Ocak, 1975), s. 108.
85 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..18.01.02/79.85..09, 7 Ekim 1937.
86 ASDMAE, Busta Turchia 21, "n.t", 7 Kasım 1937.
87 İsmet İnönü, *Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri*, (haz.) İlhan Turan, c. 1, Ankara: TBMM, 2003, s. 337.
88 ASDMAE, Busta Dodecanneso 13, "Problemi Militari", 22 Eylül 1936.
89 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, 2. Dünya Savaşı Belgeleri, 7-030/1, 22 Ocak 1937.
90 Shields, *Fezzes in the River: Identity Politics and European Diplomacy in the Middle East on the Eve of World War II*, New York: Oxford University Press, 2011, s. 29-31.
91 Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu: 1918-1939*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005, s. 234-235.
92 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, 2. Dünya Savaşı Belgeleri, 7-22/1, 25 Ocak 1937.
93 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, 2. Dünya Savaşı Belgeleri, 7-161/1, 24 Ağustos 1938.

94 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, 2. Dünya Savaşı Belgeleri, 7-017/1, 26 Ocak 1937.
95 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/199.360..17, 6 Temmuz 1938.
96 ASDMAE, Busta Turchia 21, "Manovre dell'Esercito Turco nella Regione di Aydın", 19 Ekim 1937.
97 ASDMAE, Busta Turchia 24, "Situazione Militare", 1938.
98 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/64.427..39, 20 Şubat 1937.
99 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, Ata-Zeybek Klasörü, 37-113/40, 14 Mayıs 1937.
100 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/100.644.15, 19 Temmuz 1939.
101 ASDMAE, Busta Dodecanneso 15, "Trattamento Turchi nel Dodecanneso" 24 Ocak 1938.
102 İki valinin politikaları arasındaki fark için bkz. Nicholas Doumanis, *Myth and Memory in the Mediterranean: Remembering Fascism's Empire*, Houndmills, Hampshire: Macmillan; New York, N.Y.: St. Martin's Press, 1997.
103 ASDMAE, Busta Dodecanneso 13, "Voci Tendenziose sulle Isole dell'Egeo", 17 Eylül 1937.
104 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/116.811..12, 20 Ağustos 1938.
105 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/116.84..2, 30 Mayıs 1936.
106 *A.g.e.*
107 ASDMAE, Busta Turchia 21, "Rapporti Militari Turco-Greci", 17 Aralık 1937.
108 Donald Cameron Watt, "Chamberlain's Ambassadors", *Diplomacy and World Power, Studies in British Foreign Policy, 1890-1950* içinde, (der.) Micheal Dockrill ve Brian McKercher, New York: Cambridge University Press, 1996, s. 155-161.
109 ASDMAE, Busta Dodecanneso 15, "Informazioni sull'Attivita delle Autorita Brittannica", 4 Şubat 1938.
110 Stephen Joseph Stillwell, *Anglo-Turkish Relations in the Interwar Era*, Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press, 2003, s. 166.
111 Ludmilla Zhivkova, *Anglo-Turkish Relations 1933-1939*, Londra: Secker & Warburg, 1976, s. 61-62.
112 Daha fazla bilgi için bkz. Sosyal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, c. 1, s. 547.
113 Shields, *a.g.e.*, s. 246.
114 Brock Millman, *lll-Made Alliance: Anglo-Turkish Relations, 1939-1940*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 1998, s. 160.
115 Sosyal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, c. 1, s. 591-599.

V. MÜZAKERE MASASINDAKİ ADALAR: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ONİKİ ADA VE TÜRKİYE (Sayfa 127-182)

1 Bu dönemle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi, 1938-1945*, c. 1-2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
2 Zürcher, *Turkey*, s. 185.
3 Edward Weisband, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2002, s. 20-21.
4 Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 49-50.

5 Tekeli ve İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi - 1. Cilt*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 402.
6 Roger Owen ve Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2002, s. 40-41.
7 Zürcher, *Turkey*, s. 206-207.
8 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı Belgeleri, 3-038/2, 21 Haziran 1939.
9 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı Belgeleri, 1-063/2, 6 Aralık 1939.
10 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı Belgeleri, 3-038/2, 21 Haziran 1939.
11 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı Belgeleri, 3-038/1, 21 Haziran 1939.
12 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı Belgeleri, 3-034/2, 17 Haziran 1939.
13 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı Belgeleri, 3-038/1, 21 Haziran 1939.
14 The National Archives, DEFE 2/783, Report, Attack on the Italian Possessions in the Dodecanese, 1939.
15 The National Archives, CAB 84/8/14, Plan for the Capture of the Dodecanese, 10 Ekim 1939.
16 The National Archives, FO 371/23739, Foreign Office Minutes (Mr. J.W. Nicholls), 25 Ağustos 1939.
17 The National Archives, CAB 84/8/14, Plan for the Capture of the Dodecanese, 10 Ekim 1939.
18 The National Archives, DEFE 2/783, Report, Attack on the Italian Possessions in the Dodecanese, 1939.
19 The National Archives, DEFE 2/784, Attack on Italian Possessions in the Dodecanese Area: Preparatory Exercise, Aralık 1939.
20 The National Archives, FO 371/23825/2016, Telegram from Governor of Cyprus to Foreign Office, 8 Eylül 1939.
21 I Documenti Diplomatici Italiani, *Ottava Serie, 1935-39, Volume XI, Gennaio-Maggio, 1939*, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Libreria dello Stato, 2007, s. 714-715.
22 Franz von Papen, *Memoirs*, Londra: Andre Deutch, 1952, s. 447.
23 Mustafa Aydın, "World War II and Turkey, 1939-1945", *Turkish Foreign Policy: 1919-2006, Facts and Analyses with Documents* içinde, (der.) Baskın Oran, Salt Lake City: The University of Utah Press, 2010, s. 244
24 *Documents on German Foreign Policy*, D Serisi, c. VIII, *The War Years*, s. 16, 7 Eylül 1939, Washington: United States Government Printing Office, 1954, s. 15.
25 *A.g.e.*, s. 28, 8 Eylül, s. 27-28.
26 Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, s. 604-607.
27 Aydın, "World War II and Turkey, 1939-1945", s. 245-246.
28 Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *SBF Dergisi* 13, s. 2 (1958), s. 145-146.
29 Brock, *Ill-Made Alliance*, s. 296.
30 *A.g.e.*, s. 297-305.
31 The National Archives, WO 106/2049, Staff Conversation with the Turks, Meeting at Aleppo, 8 Nisan 1940.

32 The National Archives, WO 106/2049, Telegram from General Headquarters, Middle East, to War Office, 25 Mart 1940.
33 *A.g.e.*
34 *A.g.e.*
35 *A.g.e.*
36 Aydın, "World War II and Turkey, 1939-1945", s. 251.
37 Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", s. 150.
38 Aydın, "World War II and Turkey, 1939-1945", s. 251.
39 Deringil, *Denge Oyunu,* s. 126.
40 Raymond James Sontag ve James Stuart Beddie (der.), *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office*, Washington: Department of State Publication, 1948, s. 257.
41 Jelavich, *History of the Balkans,* s. 230-232.
42 The National Archives, FO 195/2468, Telegram from Lord Halifax, Foreign Office to Sir H. Knatchbull-Hugessen, Angora, 30 Kasım 1940.
43 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Ministry of Economic Warfare to Foreign Office, 11 Ocak 1941.
44 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0/169.176..5, 2 Şubat 1942; 30.10.0.0/169.176..39, 27 Temmuz 1942.
45 The National Archives, FO 195/36746, Foreign Office Minutes, 21 Aralık 1940.
46 The National Archives, FO 371/29932, Report, Dodecanese Islands-Economic Conditions and Morale by Director of Naval Intelligence, 13 Şubat 1941.
47 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen to Foreign Office, 21 Ocak 1941.
48 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Foreign Office to Sir. M. Palairet (Athens), Foreign Office Minutes, 20 Ocak 1940.
49 Nicholas Tamkin, *Britain, Turkey, and the Soviet Union, 1940-45: Strategy, Diplomacy, and Intelligence in the Eastern Mediterranean,* Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York, NY; Palgrave Macmillan, 2009, s. 40.
50 The National Archives, WO 106/3260, Report by Foreign Office, The Dodecanese Question June 1940- January 1942, 17 Şubat 1942.
51 The National Archives, WO 201/713, Report, Operation "Abstention", 1 March 1941.
52 *A.g.e.*
53 Gavin Mortimer, "Pirates of the Aegean", *World War II* 27, s. 3 (Eylül/Ekim, 2012), s. 71.
54 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/89.590..15, 9 Kasım 1943.
55 Ulvi Keser, *Yunanistan'ın Büyük Açlık Dönemi ve Türkiye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2008, s. 371-373.
56 Tamkin, *Britain, Turkey and the Soviet Union,* s. 49.
57 *The New York Times*, 7 Mayıs 1941.
58 *A.g.e.*, 3 Mayıs 1941.
59 Sontag ve Beddie, *Nazi-Soviet Relations,* s. 268-269.
60 *A.g.e.*
61 *The New York Times*, 3 Mayıs 1941.
62 Tekeli ve İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi,* s. 195-197.
63 *A.g.e.*
64 S.S.C.B Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü, *Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)*, İstanbul: Havass Yayınları, 1977, s. 11-18.
65 *A.g.e.*, s. 17-18.
66 İsmet İnönü, *Defterler, 1919-1973,* cilt 1, İstanbul: YKY, 2001, s. 298-300.

67 Deringil, *Denge Oyunu*, s. 144-145.
68 Tekeli ve İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, s. 196.
69 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c. 2, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, s. 162-163.
70 Mustafa Hergüner, *İkinci Dünya Savaşında Türk Denizciliği*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2011, s. 359-360.
71 William L. Cleveland ve Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*, CO: Westview Press, 2009, s. 228-229.
72 *The New York Times*, 16 Ekim 1941.
73 United States Department of State, Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1941. *The British Commonwealth; the Near East and Africa*, c. 3, "Memorandum of Conversation by the Secretary of State", 22 Ekim 1941, s. 914-915.
74 İsmet İnönü, *Turkey, Ten Eventful Years, 1938-1947*, New York: Turkish Information Office, 1947, s. 5.
75 United States Department of State, Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1941, *The British Commonwealth; the Near East and Africa*, c. 3, "Memorandum of Conversation by the Secretary of State", 22 Ekim 1941, s. 914-15.
76 United States Department of State, Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1942, *Europe*, c. 3, "Memorandum", 4 Şubat 1942, s. 508.
77 Aydemir, İkinci Adam, c. 2, s. 194-195.
78 Bu beklentinin ayrıntıları için bkz. Winston S. Churchill, *The Hinge of Fate: The Second World War*, New York: Rosetta Books, 2002.
79 Jack Greene ve Alessandro Massignani, *The Naval War in the Mediterranean 1940-1943*, Londra: Frontline Books, 2011, s. 234.
80 David Abulafia, *The Great Sea, A Human History of the Mediterranean*, New York: Oxford University Press, 2011, s. 608.
81 *The New York Times*, 15 Ekim 1942.
82 Deringil, *Denge Oyunu*, s. 188.
83 T.C. Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *İkinci Dünya Savaşı Yılları, 1939-1946, Türk Dış Politikasında 50 Yıl*, c. 4, Ankara: Genel Müdürlük, 1973, s. 147.
84 *The New York Times*, 8 Kasım 1942.
85 Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", s. 165-166.
86 Churchill, *The Hinge of Fate*, s. 844.
87 United States Department of State, Foreign Relations of the United States, *The Conferences at Washington, 1941-1942, and Casablanca, 1943 (1941-1943)*, "Allied Plans Relating to Turkey", 19 Ocak 1943, s. 651.
88 *A.g.e.*, "Memorandum by the British Joint Planning Staff", 18 Ocak 1943, s. 768-774.
89 Aydemir, İkinci Adam, c. 2, s. 258-259.
90 Churchill, *The Hinge of Fate*, s. 869-872.
91 United States Department of State, Foreign Relations of the United States, *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1943. The Near East and Africa (1943)*, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", 2 Şubat 1943, s. 1060-1061.
92 Deringil, *Denge Oyunu*, s. 197-198.
93 The National Archives, PREM 3/3/6, Telegram from Military Attache Ankara to War Office, 19 Nisan 1943.
94 The National Archives, PREM 3/3/6, Minute from Prime Minister to Secretary of State for Foreign Affairs, 4 Nisan 1943.

95 The National Archives, PREM 3/3/6, Minute from Prime Minister to Secretary of State for Foreign Affairs, 9 Nisan 1943.
96 The National Archives, PREM 3/3/6, Telegram from Military Attaché Ankara to War Office, 19 Nisan 1943.
97 The National Archives, WO 106/3260, Extracts from the Minutes of the First Meeting between Marshal Fevzi Cakmak and General Sir Henry Maitland Wilson, 16 Nisan 1943.
98 Jeffrey Holland, *The Aegean Mission: Allied Operations in the Dodecanese, 1943*, New York, Greenwood Press 1988, s. 12.
99 Anthony Rogers, *Churchill's Folly Leros and the Aegean, The Last Great British Defeat of the World War Two*, Londra: Cassell, 2003, s. 29.
100 Ian Gooderson, "Shoestring Strategy: The British Campaign in the Aegean, 1943", *Journal of Strategic Studies* 25, s. 3 (2002), s. 6-7.
101 The National Archives, WO 106/3260, Telegram from Cairo to War Office, 29 Ağustos 1943.
102 The National Archives, WO 106/3260, War Cabinet Distribution, From Angora to Foreign Office, 2 Ekim 1943.
103 *A.g.e.*
104 Holland, *The Aegean Mission*, s. 34-35.
105 Peter C. Smith ve Edwin R. Walker, *War in the Aegean, The Campaign for the Eastern Mediterranean in WWII*, Mechanicsburg, PA: Stockpole Books, 2008, s. 260.
106 Winston S. Churchill, *Closing the Ring: The Second World War*, New York: Rosetta-Books, 2002, s. 260.
107 *A.g.e.*, s. 260-261.
108 The National Archives, CAB 120/502, From Foreign Office to Angora/Aide Memoire, 17 Eylül 1943.
109 The National Archives, CAB 120/502, Telegram from Angora to Foreign Office, 21 Eylül 1943.
110 The National Archives, CAB 120/502, Telegram from Foreign Office to Angora, 19 Eylül 1943.
111 The National Archives, CAB 120/502, Telegram from Angora to Foreign Office, 21 Eylül 1943.
112 *A.g.e.*
113 The National Archives, CAB 120/502, Telegram from Angora to Foreign Office, 15 Ekim 1943.
114 *A.g.e.*
115 The National Archives, CAB 120/502, Telegram from Foreign Office to Angora, 12 Ekim 1943.
116 Churchill, *Closing the Ring*, s. 352; Aydın, "World War II and Turkey", s. 269.
117 Aydın, "World War II and Turkey", s. 271.
118 Churchill, *Closing the Ring*, s. 409.
119 *A.g.e.*
120 United States Department of State, Foreign Relations of the United States, *The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*, "Combined Chief of Staff Minutes", 26 Kasım 1943, s. 361.
121 *A.g.e.*, "Joint Chiefs of Staff Minutes", 28 Kasım 1943, s. 447.
122 *A.g.e.*, "Hopkins-Eden-Molotov Luncheon Meeting", 30 Kasım 1943, s. 574.
123 Valentin Berojkov, *Tahran 1943, Yeni Bir Dünyaya Doğru*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 113.

124 The National Archives, PREM3/3/2, Minute from the Office of the Minister of Defense to Prime Minister, 29 Kasım 1943; Minute from British Legation, Tehran to Prime Minister, 1 Aralık 1943.
125 Aydın, "World War II and Turkey", s. 275.
126 Deringil, *Denge Oyunu*, s. 233.
127 The National Archives, WO 204/1505, Telegram from Mideast to Freedom/Joint Naval Army RAF Intelligence Appreciation, 18 Ocak 1944.
128 Türkiye Cumhuriyeti Rodos Başkonsolosluğu, "Başkonsololuk Tarihi ve Önceki Başkonsoloslarımız", http://rodos.bk.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx. (23 Şubat 2014'te erişildi).
129 *The New York Times*, 3 Mart 1944.
130 The National Archives, FO 195/2486, Telegram from Foreign Office to Mr Helm, Angora, 19 September 1944, Telegram from Mr. Helm to Foreign Office, 23 Eylül 1944.
131 *The New York Times*, 5 Mayıs 1945.
132 Bu konu için bkz. Esra Danacıoğlu, "Ege'de Büyük Kaçış: II. Dünya Savaşı'nda Adalardan Türkiye'ye Mülteci Akını", *Toplumsal Tarih*, s. 146 (Şubat 2006), s. 50-55.
133 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/169.176..39, 27 Temmuz 1942; 30..10.0.0/169.176..5, 2 Şubat 1942.
134 The National Archives, FO 371/29932, Political Distribution. From Angora to Foreign Office, 23 Kasım 1941.
135 Yazarın yaptığı görüşme, 24 Ağustos 2013.
136 The National Archives, FO 371/29932, Report, Dodecanese Islands-Economic Conditions and Morale by Director of Naval Intelligence, 13 Şubat 1941.
137 The National Archives, FO 195/2468, Telegram from British Consulate General (Symirna) to Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora), 13 Kasım 1940.
138 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/124.882..4, 8 Mart 1943.
139 Keser, *Yunanistan'ın Büyük Açlık Dönemi ve Türkiye*, s. 371-372.
140 *A.g.e.*, Gelenler Mihver askeriyse çoğunlukla Mısır'daki esir kamplarına gönderiliyordu.
141 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..18.1.2/96.72..3, 13 Ağustos 1941.
142 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/124.882..12, 2 Mayıs 1945.
143 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir. H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 10 Şubat 1941; Report, Dodecanese Islands-Economic Conditions and Morale by Director of Naval Intelligence, 13 Şubat 1941.
144 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/178.234..21,17 Mart 1941.
145 Nicholas Doumanis, *Myth and Memory in the Mediterranean: Remembering Fascism's Empire*, Houndmills, Hampshire: Macmillan; New York, N.Y.: St. Martin's Press, 1997, s. 58-59.
146 Yazarın yaptığı görüşme, 20 Eylül 2013.
147 Tekeli ve İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, s. 638.
148 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30..10.0.0/55.367..23, 14-15 Eylül 1943.
149 The National Archives, FO 371/36746, Telegram from Colonial Office to Foreign Office, 26 Kasım 1943.
150 *The Dodecanese: The long road to union with Greece: Diplomatic Documents from the Historical Archives of the Ministry of Foreign Affairs*, (der.) Lena Divani ve Photini Constantopoulou, Atina: Kastaniotis Editions, 1997, s. 154-155.
151 ASDMAE, Busta Dodecanneso 16, "Notizie da Rodi", 13 Ocak 1945; 25 Ocak 1945.
152 The National Archives, FO 195/2487, Telegram from Sir M. Peterson to Foreign Office, 5 Nisan 1945.
153 ASDMAE, Busta Dodecanneso 16, "Notizie da Rodi", 25 Ocak 1945.

154 Nathan Shachar, *The Lost World of Rhodes: Greeks, Italians, Jews, and Turks: Between Tradition and Modernity*, Brighton; Portland: Sussex Academic Press, 2013, s. 227.
155 Selahattin Ülkümen, *Bilinmeyen Yönleriyle Bir Dönemin Dışişleri: Emekli Diplomat Selahattin Ülkümen'in Anıları*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. 1993, s. 115.
156 The National Archives, FO 371/48428, Monthly Report by Hedquarters BMA Dodecanese, 17 Eylül 1945.
157 *The Times*, 25 Eylül 1944.
158 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı Belgeleri, 5-043/1-6, 5 Ekim 1944.
159 The National Archives, WO 201/1762, Telegram from Athens to Foreign Office, 14 Ocak 145.
160 The National Archives, WO 201/1762, Telegram from Angora to Athens, 17 Ocak 1945.
161 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, İkinci Dünya Savaşı Belgeleri, 5-043/1-6, 1-5 Ekim 1944.
162 The National Archives, FO 371/48428, Monthly Report by Hedquarters BMA Dodecanese, 17 Eylül 1945.

VI. KIRILGAN DENGELER: ONİKİ ADA'NIN YUNANİSTAN'A TRANSFERİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI (Sayfa 183-217)

1 Zeki Kuneralp, *İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1982, s. 89.
2 Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri*, s. 276-286.
3 Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979, s. 8.
4 *Sabah*, 8 Mayıs 1991.
5 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 16 Ocak 1941.
6 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 21 Ocak 1941; Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 14 Ocak 1941.
7 The National Archives, FO 371/29932, Foreign Office Minutes, 25 Ocak 1941.
8 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 4 Ocak 1941.
9 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 2 Ocak 1941.
10 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 4 Ocak 1941.
11 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 4 Ocak 1941.
12 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 16 Ocak 1941.
13 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Foreign Office to Sir H. Knatchbull-Hugessen (Angora), 14 Ocak 1941.
14 *A.g.e.*
15 The National Archives, FO 371/29932, Telegram from Sir. H. Knatchbull-Hugessen (Angora) to Foreign Office, 2 Ocak 1941.

16 *A.g.e.*
17 The National Archives, FO 371/29932, Foreign Office Minutes, 29 Eylül 1941.
18 Stephen G. Xydis, *Greece and the Great Powers 1944-1947, Prelude to the Truman Doctrine*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1963, s. 40-41. Yunanistan'da yapılan çalışmalar Atina'nın o dönemde Kıbrıs meselesi üzerine çok ısrar etmemesini, önceliğinin Oniki Ada olmasına bağlamaktadır. Böyle bir örnek için bkz. Andreas Mavridis, "Η Ρόδος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία μέχρι την Εθνικής Ολοκλήρωσης (1912-1947), Ο Μητροπολίτης Ρόδου, Απόστολος (1913-1946), Εκκλησία και Εκπαίδευση", Ph.D. Thesis, Aristotelian University of Thessaloniki, 2009.
19 United States Department of State, Foreign Relations of the United States. *Conferences at Washington and Quebec, 1943*, "Italy-Greece-Turkey, Colonial Problems: The Dodecanese Islands", 12 Mayıs 1943, s. 794-795.
20 *A.g.e.*
21 The National Archives, PREM 3/3/6, Telegram from Secretary of State for Foreign Affairs to Prime Minister, 9 Nisan 1943.
22 *The New York Times*, 13 Ekim 1943.
23 The National Archives, WO 106/3260, Telegram from Angora to Foreign Office, 2 Ekim 1943.
24 Karpat 1944 ve 1946 yılında Türkiye'nin uluslararası arenada yalnız kalmış bir ülke olduğunu savunmaktadır. Kemal H. Karpat, "Turkish-Soviet Relations", *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974* içinde, (der.) Kemal Karpat, Leiden: Brill, 1975, s. 79.
25 S.S.C.B. Dışişleri Bakanlığı, *Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944)*, İstanbul: Havass Yayınları, 1981, s. 116-117.
26 The National Archives, FO 195/2486, Telegram from Foreign Office to British Embassy in Ankara, 19 Eylül 1944.
27 United States Department of State, Foreign Relations of the United States. *Conference at Quebec, 1944*, 3 Ağustos 1944, s. 411.
28 *The New York Times*, 27 Şubat 1945; *The Times* 24 Şubat 1945.
29 *Yeni Sabah*, 25 Şubat 1945.
30 *The New York Times*, 27 Şubat 1945.
31 Önemli iki örnek için bkz. Taşkıran, *Ürkek Bir Siyasetin Tarih Önündeki Ağır Vebali*; Yavuz, *Menteşe Adaları'nın (Onikiada) Tarihi.*
32 Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar, Yorumlar*, c. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980, s. 231.
33 Bu çalışma kapsamında taranan arşivler İngiliz Ulusal Arşivleri, İtalyan Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Arşivleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri ve Alman belgelerinden oluşan basılı yayın *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*'tir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanlığı Arşivi, araştırmacıya açıldığında bu konuya ilişkin daha çok belge elde etmek mümkün olabilir.
34 *The Times*, 1 Eylül 1944.
35 The National Archives, WO 201/1762, Telegram from Foreign Office to British Embassy in Greece, 27 Ağustos 1944; FO 195/2486 Telegram From S.O.I. Izmir to Capt. S. One, 31 Ağustos 1944.
36 The National Archives, FO 195/2486, Telegram from Sir H. Knatchbull-Hugessen, Ankara to Foreign Office, 21 Ağustos 1944.
37 ASDMAE, Busta Dodecanneso 16, "Notizie da Rodi", 13 Ocak 1945; 25 Ocak 1945.
38 Yazarın yaptığı görüşme, 24 Ağustos 2013.
39 Yazarın yaptığı görüşme, 5 Mart 2015.
40 Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri*, s. 270.

41 Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", s. 174.
42 *The Times*, 22 Kasım 1944.
43 Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlşkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnur Matbaası 1968, s. 257-264.
44 Metin Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu: 2. Dünya Savaşından Sonra Türk-Sovyet ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Akis Yayınları, 1971, s. 43.
45 Potsdam'da Boğazların nasıl tartışıldığına dair bir çalışma için bkz. A.L. MacFie, "The Straits Question at the Potsdam Conference: The British Position", *Middle Eastern Studies* 23, s. 1 (1987), s. 75-82.
46 Harry S. Truman, *Memoirs. 1945, Year of Decisions*, c. 1, New York: Signet, 1955, s. 415-416.
47 Ekavi Athanassopoulou, *Turkey-Anglo-American Security Interests 1945-1952, The First Enlargement of NATO*, Londra: Frank Cass, 1999, s. 37.
48 The National Archives, FO 371/48342, Telegram from Athens to Foreign Office, 5 Nisan 1945.
49 The National Archives, FO 371/48342, Telegram from Sir Maurice Peterson, Ankara to Foreign Office, 5 Nisan 1945.
50 The National Archives, FO 371/48342, Telegram from Washington to Foreign Office, 20 Nisan 1945.
51 ASDMAE, Busta Dodecanneso 16, "Lettera da Mavris a Tarchiani", 28 Nisan 1945.
52 United States Department of State, Foreign Relations of the United States, *Diplomatic Papers: The Near East and Africa, 1945*, "Telegram from the Department of State to the British Embassy", 27 Nisan 1945, s. 308.
53 *Yeni Sabah*, 14 Mayıs 1945.
54 ASDMAE, Busta Dodecanneso 16, "New York Times", 16 Mayıs 1945.
55 Necdet Hayta'nın bu konudaki ayrıntılı incelemesi için bkz. Necdet Hayta, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-36/ikinci-dunya-savasi-yillarinda-ege-adalari-sorunu (10 Ağustos 2014'te erişildi).
56 *The New York Times*, 19 Mayıs 1945.
57 The National Archives, FO 371/48342, Telegram from Angora to Foreign Office, 13 Mayıs 1945.
58 The National Archives, FO 371/48342, Telegram from Angora to Foreign Office, 15 Mayıs 1945.
59 *A.g.e.*
60 *A.g.e.*
61 The National Archives, FO 371/48342, Telegram from Foreign Office to Angora, 17 Mayıs 1945.
62 *A.g.e.*
63 *Yeni Sabah*, 28 Haziran 1945; *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1945.
64 *Yeni Sabah*, 22 Temmuz 1945.
65 *Tan*, 25 Temmuz 1945.
66 *A.g.e.*
67 *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1945.
68 ASDMAE, Busta Dodecanneso 16, "Questione del Dodecanneso e Reazioni Greche", 5 Ağustos 1945.
69 The National Archives, FO 195/2487, Telegram from Sir. M. Peterson, Ankara to Foreign Office, 10 Ağustos 1945.
70 *Son Telgraf*, 26 Temmuz 1945.
71 Hayta, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-36/ikinci-dunya-savasi-yillarinda-ege-adalari-sorunu (10 Ağustos 2014'te erişildi).

72 *Yeni Sabah,* 13 Ağustos 1945.
73 *Yeni Sabah,* 20 Ağustos 1945.
74 ASDMAE, Busta Dodecanneso 16, "Notizie dal Dodecanneso", 22 Ağustos 1945.
75 The National Archives, FO 195/2487, Telegram from British Embassy in Angora to Foreign Office, 21 Temmuz 1945.
76 *A.g.e.*
77 ASDMAE, Busta Dodecanneso 16, "Notiziario sul Dodecanneso", 1 August 1945.
78 Doumanis, *Myth and Memory*, s. 59.
79 FRUS, United States Department of State, Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, "First Session of the Council of Foreign Ministers, London, September 11-October 2, 1945", *General: Political and Economic Matters 1945,* vol. 2, 12 Eylül 1945, s. 137.
80 *A.g.e.*, "Record of the Sixth Meeting of the Council of Foreign Ministers", 17 Eylül 1945, s. 203.
81 *A.g.e.*
82 *A.g.e.*, s. 206-208.
83 *Cumhuriyet,* 16 Eylül 1945.
84 *Yeni Sabah,* 12 Kasım 1945; ASDMAE, Busta Dodecanneso 16, "Conferenza di Londra: Richieste Russe di Basi Militari nel Dodecanneso", 7 Aralık 1945.
85 *Yeni Sabah*, 19 Eylül 1945.
86 Xydis, *a.g.e.*, s. 221.
87 *Yeni Sabah,* 2 Kasım 1945.
88 *Cumhuriyet*, 2 Mart 1946.
89 United States Department of State, Foreign Relations of the United States. *Council of Foreign Ministers 1946*, c. 2, "United States Delegation Record, Council of Foreign Ministers, Second Session, Fifth Informal Meeting", 11 Mayıs 1946, s. 349.
90 *A.g.e.*, "United States Delegation Record, Council of Foreign Ministers, Second Session, Tenth Informal Meeting", 20 Haziran 1945, s. 563.
91 *A.g.e.*, "United States Delegation Record, Council of Foreign Ministers, Second Session, First Informal Meeting", 2 Mayıs 1945, s. 221.
92 *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1946.
93 Xydis, *Greece and the Great Powers,* s. 222.
94 Fraser J. Harbutt, *The Iron Curtain; Churchill, America, and the Origins of the Cold War*, Oxford: Oxford University Press 1986, s. 274.
95 The National Archives, WO106/3262, Telegram from War Office to Commander in Chief MELF, 2 Kasım 1946; Telegram from U.K. Delegation in Paris to Foreign Office, 21 Eylül 1946.
96 The National Archives, WO106/3262, Report by War Office "Demilitarization of the Dodecanese", 3 Eylül 1946; Telegram from U.K. Delegation in Paris to Foreign Office, 24 Eylül 1946.
97 The National Archives, WO106/3262, Telegram from U.K. Delegation in Paris to Foreign Office, 21 Eylül 1946.
98 The National Archives, FO371/67027, Telegram from the British Embassy in Athens to Foreign Office, 29 Ekim 1947.
99 United States Department of State, Foreign Relations of the United States. *Eastern Europe; The Soviet Union 1948*, c. 4, "Telegram from the Secretary of State to the Embassy in Greece", 29 Temmuz1948, s. 116.
100 *A.g.e.*, s. 116-117.

Kaynakça

ARŞİV BELGELERİ

Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, (ASDMAE), Roma, İtalya
- Pacco Dodecanneso 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 994.
- Busta Dodecanneso 1, 2, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 16.
- Pacco Turchia 1700, 1701, 1704, 1709, 1710, 1716.
- Busta Turchia 7, 11, 15, 18, 19, 21, 24.

The National Archives, Londra, Birleşik Krallık
- FO (Foreign Office) 371/23825/2016, 371/29932, 371/36746, 371/48428, 371/48342, 371/64027, 371/23739, 286/1024, 286/896, 195/2468, 195/36746, 195/2486, 195/2487.
  WO (War Office) 106/2049, 106/3260, 106/3262, 106/3255, 201/713, 201/1762, 204/1505.
- PREM (Prime Minister's Office) 3/3/2, 3/3/6.
- DEFE (Ministry of Defence) 2/783, 2/784.
- CAB (Cabinet Office) 84/8/14, 120/502.
- HW (Government Communications Headquarters) 41/113, 41/114, 41/115.

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, Ankara, Türkiye
- ATA-Zeybek Klasörü
- İkinci Dünya Savaşı Belgeleri Klasörü

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara, Türkiye
- Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu, (30..10)
- Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, (30..18)

United States Department of State, Foreign Relations of the United States (FRUS)
- *The British Commonwealth; the Near East and Africa.* 3 (1941).
- *The Conferences at Washington, 1941-1942, and Casablanca, 1943* (1941-1943). *Europe.* 3 (1942).
- *Conferences at Washington and Quebec* (1943).
- *The Conferences at Cairo and Tehran* (1943).
- *Conference at Quebec* (1944).
- *Diplomatic Papers: The Near East and Africa* (1945).
- *General: Political and Economic Matters.* 2 (1945).
- *Council of Foreign Ministers.* 2 (1946).
- *Eastern Europe; The Soviet Union* (1948).

GAZETELER
- *La Stampa,* 1912-1923.
- *Cumhuriyet,* 1934-1947.
- *Yeni Sabah,* 1945.
- *Tan, 1945*
- *Son Telgraf, 1945*
- *The New York Times,* 1940-1945
- *The Times,* 1922-1924, 1934-1935, 1944-1945.

YAYIMLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ
- *Documents on German Foreign Policy.* D Serisi, c. 8. Washington: United States Government Printing Office, 1954.
- *I Documenti Diplomatici Italiani.* Ottava Serie, 1935-39, c. 11. (Gennaio-Maggio, 1939). Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Libreria dello Stato, 2007.

Kimball, Warren K. (der.) *Churchill and Roosevelt: The Complete Correspondence.* Princeton: Princeton University Press, 1984.

S.S.C.B Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü. *Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943).* İstanbul: Havass Yayınları, 1977.

S.S.C.B. Dışişleri Bakanlığı. *Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944).* İstanbul: Havass Yayınları, 1981.

Sontag, Raymond James ve James Stuart Beddie (der.). *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office.* Washington: Department of State Publication, 1948.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, 4, Ankara: TBMM Basımevi.

KİTAP VE MAKALELER

Abrahamian, Ervand. *A History of Modern Iran.* New York: Cambridge University Press, 2008.

Abulafia, David. *The Great Sea, A Human History of the Mediterranean.* New York: Oxford University Press, 2011.

Ada, Serhan. *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu, 1918-1939.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Adler, Selig. *The Isolationist Impulse: Its Twentieth Century Reaction.* New York: The Free Press, 1957.

Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980.* İstanbul: Hil, 1996.

Ahmad, Feroz. *The Making of Modern Turkey.* London, New York: Routledge, 2003.

Albrecht-Carrie, Rene. "Italian Foreign Policy, 1914-1922." *The Journal of Modern History* 20, s. 4 (Aralık 1948): 326-339.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. *Olaylarla Türk Dış Politikası.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi 1987.

Armaoğlu, Fahir. "İkinci Dünya Harbinde Türkiye." *SBF Dergisi* 13, s. 2 (1958): 139-179.

Ataöv, Türkkaya. *Turkish Foreign Policy, 1939-1945.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965.

Athanassopoulou, Ekavi. *Turkey – Anglo-American Security Interests 1945-1952, The First Enlargement of NATO.* Londra: Frank Cass, 1999.

Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.

Barlas, Dilek, Serhat Güvenç. *Turkey in the Mediterranean during the Interwar Era: The Paradox of Middle Power Diplomacy and Minor Power Naval Policy.* Indiana: Indiana University Turkish Studies, 2010.

Barlas, Dilek, Serhat Güvenç. "To Build a Navy with the Help of Adversary: Italian–Turkish Naval Arms Trade, 1929–32." *Middle Eastern Studies* 38, s. 4 (Ekim 2002): 143-168.

Barlas, Dilek. "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-Power Activism in the 1930s." *Journal of Contemporary History* 40, s. 3 (2005): 441-464.

Barlas, Dilek. "Friends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-1936." *International Journal Middle East Studies* 36, s. 2 (2004): 231-252.

Belen, Necdet. *Ege Denizi ve Ege Adaları.* İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995.

Berend, Ivan T. *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II.* Berkeley, Calif.: University of California Press, 1998.

Bergstrom, Robert W. "A Former Naval Officer Asserts General Douglas Macarthur Was Wrongly Credited with America's Island-Hopping Strategy", *World War II* 13, s. 7 (1999): 58.

Berkes, Niyazi. *The Development of Secularism in Turkey.* Montreal: Mcgill University Press, 1964.

Berojkov, Valentin. *Tahran 1943, Yeni Bir Dünyaya Doğru.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Bilge, Ali Suat. *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri, 1920-1964.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.

Bilsel, M. Cemil. *Lozan.* C. 2. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.

Blatt, Joel. "France and the Corfu-Fiume Crisis of 1923." *Historian* 50, s. 2 (Şubat 1988): 234-259.

Booth, Charles Douglas, Isabelle Bridge Booth. *Italy's Aegean Possessions.* Londra: Arrowsmith, 1928.

Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002.* Ankara: İmge Yayınları, 2011.

Bostan, İdris, Ali Kurumahmut. *Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları.* Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, 2003.

Bostan, İdris. *Midilli'nin İşgal Günlüğü.* İstanbul: Küre Yayınları, 2010.

Bosworth, R. J. *Italy and the Wider World, 1860-1960.* Londra: Routledge, 1995.

Bosworth, Richard. "Britain and Italy's Acquisition of the Dodecanese, 1912-1915." *The Historical Journal* 13, s. 4 (Aralık 1970): 683-705.

Boym, Svetlana. *The Future of Nostalgia.* New York: Basic Books, 2001.

Bölükbaşı, Deniz. *Turkey and Greece: The Aegean Disputes a Unique Case in International Law.* Londra: Portland: Cavendish Pub. 2004.

Bulgarian National Group for the Balkan Conferences. (der.) *Bulgaria and the Balkan Problems.* Sofya: Bulgarian National Group for the Balkan Conferences with the Assistance of the Carnegie Endowment for International Peace, 1934.

Burgwyn, Henry James. *Italian Foreign Policy in the Interwar Period, 1918-1940.* Westport: Greenwood Press, 1997.

Caclamanos, Demetrius. "The Dodecanese: Past and Future." *Contemporary Review* 160 (Temmuz- Aralık 1941): 14-44.

Childs, Timothy Winston. *Trablusgarp Savaşı: Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912).* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Churchill, R.R., A.V. Lowe. *The Law of the Sea.* Manchester: Manchester University Press, 1988.

Churchill, Winston S. *Closing the Ring: The Second World War.* New York. RosettaBooks, 2002.

Churchill, Winston S. *The Grande Alliance: The Second World War.* New York: RosettaBooks, 2002.

Churchill, Winston S. *The Hinge of Fate: The Second World War.* New York: RosettaBooks, 2002.

Cleveland, William L., Martin Bunton. *A History of the Modern Middle East.* CO: Westview Press, 2009.

Coşar, Nevin ve Sevtap Demirci. "The Mosul Question and the Turkish Republic: Before and after the Frontier Treaty, 1926." *Middle Eastern Studies* 42, s. 1 (Ocak, 2006): 123-132.

Coverdale, John F. *Italian Intervention in Spanish Civil War.* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975.

Crozier, Andrew. *The Causes of the Second World War.* Oxford: Wiley-Blackwell Publishing, 1997.

Çakmak, Cenap, Nejat Doğan ve Ahmet Öztürk (der). *Türk Dış Politikasında Sorunlar ve Uluslararası Hukuk.* Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.

Çelebi, Mevlüt. *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri.* Ankara: Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, 1999.

Danacıoğlu, Esra. "Ege'de Büyük Kaçış: II. Dünya Savaşında Adalardan Türkiye'ye Mülteci Akını." *Toplumsal Tarih,* s.146 (Şubat 2006): 50-55.

Davis, Richard. *Anglo-French Relations Before World War I: Appeasement and Crisis*. Gordonsville, VA: Palgrave Macmillan, 2001.

Demirci, Sevtap. "Turco-British Diplomatic Manoeuvres on the Mosul Question in the Lausanne Conference, 1922-1923." *British Journal of Middle Eastern Studies* 37, s. 1 (Nisan 2010): 57-71.

Demirözü, Damla. *Savaştan Barışa Giden Yol, Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*. İstanbul: İletişim, 2007.

Deringil, Selim. *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Dilek, Bahadır Selim. *Egenin Unutulan Türkleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2008.

Divani, Lena, Photini Constantopoulou (der). *The Dodecanese: The Long Road to Union with Greece: Diplomatic Documents from the Historical Archives of the Ministry of Foreign Affairs*. Atina: Kastaniotis Editions, 1997.

Dockrill, Micheal, Brian McKercher (der). *Diplomacy and World Power, Studies in British Foreign Policy, 1890-1950*. New York: Cambridge University Press, 1996.

Doumanis, Nicholas, Nicholas Pappas. "Grand History in Small Places: Social Protest on Castellorizo (1934)." *Journal of Modern Greek Studies* 15, s. 1 (Mayıs 1997): 103-123.

Doumanis, Nicholas. "Dodecanese Nostalgia for Mussolini's Rule." *History Today* 48, s. 2 (Şubat 1998): 17.

Doumanis, Nicholas. *A History of Greece*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

Doumanis, Nicholas. *Myth and Memory in the Mediterranean: Remembering Fascism's Empire*. Houndmills, Hampshire: Macmillan; New York, N.Y.: St. Martin's Press, 1997.

Edwards, Peter. "The Austen Chamberlain-Mussolini Meetings." *The Historical Journal* 14, s. 1 (1971): 153-164.

Erkin, Feridun Cemal. *Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar, Yorumlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980.

Erkin, Feridun Cemal. *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi. Ankara: Başnur Matbaası, 1968*.

Fiore, Massimilano. *Anglo-Italian Relations in the Middle East, 1922-1940*. Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2010.

Gooch, John. *Mussolini and His Generals: The Armed Forces and Fascist Foreign Policy, 1922-1940*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007.

Gooderson, Ian. "Shoestring Strategy: The British Campaign in the Aegean, 1943." *Journal of Strategic Studies* 25, s. 3 (2002): 1-36.

Gökay, Bülent. *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991*. Londra; New York: Routledge, 2006.

Grassi, Fabio L. *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923): Kamuoyu ve Dış Politika*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Greene, Jack ve Alessandro Massignani. *The Naval War in the Mediterranean 1940-1943*. Londra: Frontline Books, 2011.

Gretton, Peter. "The Nyon Conference - The Naval Aspect." *The English Historical Review* 90, s. 354 (Ocak, 1975): 103-112.
Güçlü, Yücel. "Fascist Italy's 'Mare Nostrum' Policy and Turkey." *Belleten* 63, s. 238 (Aralık, 1999): 813-845.
Güçlü, Yücel. "Turco-British Rapprochement on the Eve of the Second World War." *The Turkish Yearbook* 27 (1997): 59-107.
Gürün, Kamuran. *Türk-Sovyet İlişkileri, 1920-1953.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
Hale, William. *Turkish Politics and the Turkish Military.* New York, Londra: Routledge, 1994.
Hale, William. *Turkish Foreign Policy since 1774.* Londra, New York: Routledge, 2013.
Hall, Richard C. *Balkan Savaşları 1912-1913: I. Dünya Savaşı'nın Provası.* İstanbul: Homer Kitabevi, 2003.
Hammond, N.G.L. *Studies in Greek History.* Oxford: Clarendon Press, 1973.
Hatipoğlu, M. Murat. *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan, 1923-1954.* Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
Hatzopoulos, Pavlos. *The Balkans: Beyond Nationalism and Identity.* Londra, New York: I.B. Tauris, 2008.
Helmreich, Ernst Christian. *The Diplomacy of the Balkan Wars, 1912-1913.* Cambridge: Harvard University Press, 1938.
Heraclides, Alexis. *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean, Imagined Enemies.* Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2010.
Hergüner, Mustafa. *İkinci Dünya Savaşında Türk Denizciliği.* İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2011.
Hionidou, Violetta. *Famine and Death in the Occupied Greece.* Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2006.
Hobsbawm, Eric. *Age of Extremes,The Short Twentieth Century, 1914-1991.* Londra: Abacus, 1994.
Holland, Jeffrey. *The Aegean Mission: Allied Operations in the Dodecanese, 1943.* New York, Greenwood Press, 1988.
Howard, Michael. *The Mediterranean Strategy in the Second World War.* Londra: Frederick A. Praeger Publishers, 1968.
İlkin, Selim, İlhan Tekeli. *Cumhuriyet'in Harcı.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
İlkin, Selim, İlhan Tekeli. *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı.* Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1974.
İlkin, Selim, İlhan Tekeli. *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi.* C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
İnönü, İsmet. *Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri.* (der.) İlhan Turan. C. 1. Ankara: TBMM, 2003.
İnönü, İsmet. *Defterler, 1919-1973.* İstanbul: YKY, 2001.
İnönü, İsmet. *Turkey, Ten Eventful Years, 1938-1947.* New York: Turkish Information Office, 1947.
Jelavich, Barbara. *History of the Balkans, Twentieth Century.* C. 2. New York: Cambridge University Press, 1983.

Jones, Martin, Rhys Jones ve Micheal Woods (der). *An Introduction to Political Geography, Space, Place and Politics.* New York: Routledge 2004.

Kallis, Aristotle A. "To Expand or Not to Expand? Territory, Generic Fascism and the Quest for an 'Ideal Fatherland'." *Journal of Contemporary History* 38, s. 2 (Nisan 2003): 237-260.

Kallis, Aristotle A. *Fascist Ideology: Territory and Expansionism in Italy and Germany, 1922-1945.* Londra, New York: Routledge, 2000.

Karacan, Ali Naci. *Lozan.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.

Karpat, Kemal H. (der). *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974.* Leiden: Brill, 1975.

Kerner, R. Joseph, Harry N. Howard. *The Balkan Conferences and the Balkan Entente, 1930-1935: A Study in Recent History of the Balkan and Near Eastern Peoples.* Berkeley, Calif.: University of California Press, 1936.

Keser, Ulvi. *Yunanistan'ın Büyük Açlık Dönemi ve Türkiye.* İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayınları, 2008.

Keyder, Çağlar. *The Definition of a Peripheral Economy: Turkey, 1923-1929.* Cambridge; New York: Cambridge University Press & Paris: Editions de la Maison des Sciences del'Lomme, 1981.

Klapsis, Antonis. "Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy during the Pangalos Dictatorship, 1925-1926." *Diplomacy and Statecraft* 25, s. 2 (Mayıs 2014): 240-259.

Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi, 1938-1945.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Kuneralp, Zeki. *İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti.* İstanbul: İstanbul Matbaası, 1982.

Kurtcephe, İsrafil. *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Kurumahmut, Ali. *Ege'de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

Kürkçüoğlu, Ömer. *Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1978.

Lagoe, Ronald John. *Greece and the Great Powers: The Question of the Aegean Islands, 1912-1914.* Ann Arbor, Michigan: University of Microfilms, 1976.

Lowe C. J. ve F. Marzari. *Italian Foreign Policy 1870-1940.* Londra: Routledge & Paul, 1975.

Lutrell, Anthony. *The Hospitaller State on Rhodes and its Western Provinces, 1306-1462.* Aldershot, Hampshire; Brookfield, Vt.: Ashgate/ Variorum, 1999.

Macar, Elçin. *"İşte Geliyor Kurtuluş": Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'a Yardımları (1940-1942) Έρχεται το Κούρτουλους : η ανθρωπιστική βοήθεια της Τουρκίας προς την Ελλάδα κατά τον Β› Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1942).* İzmir: İzmir Ticaret Odası Kültür Sanat ve Tarih Yayınları, 2009.

MacFie, A.L. "The Straits Question at the Potsdam Conference: The British Position." *Middle Eastern Studies* 23, s. 1 (1987): 75-82.

Mallett, Robert. "The Italian Naval High Command and the Mediterranean Crisis, January-October 1935." *Journal of Strategic Studies* 22, s. 4 (1999): 77-102.

Mallett, Robert. *Mussolini and the Origins of the Second World War, 1933-1940*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave MacMillan, 2003.

Mavridis, Andreas. "Η Ρόδος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία μέχρι την ΕθνικήςΟλοκλήρωσης (1912-1947) Ο Μητροπολίτης Ρόδου, Απόστολος (1913-1946), Εκκλησία και Εκπαίδευση." Ph.D. Dissertation, Aristotelian University of Thessaloniki, 2009.

Mazower, Mark. *Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

McDonough, Frank. (der.) *The Origins of the Second World War, An International Perspective*. Londra: Continuum International Publishing, 2011.

McKercher, B.J.C. "National Security and Imperial Defense: British Grand Strategy and Appeasement, 1930-1939." *Diplomacy & Statecraft* 19, s. 3 (2008): 391-442.

Melas, E.M. "The Dodecanese and W. Anatolia in Prehistory: Interrelationships, Ethnicity and Political Geography." *Anatolian Studies* 38 (1988): 109-120.

Meray, Seha L. *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler*. C. 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Millman, Brock. *Ill-Made Alliance: Anglo-Turkish Relation, 1939-1940*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1998.

Mills, William C. "The Nyon Conference: Neville Chamberlain, Anthony Eden, and the Appeasement of Italy in 1937." *The International History Review* 15, no. 1 (Şub., 1993):1-22.

Monroe, Elizabeth. *Mediterranean in Politics*. New York: Oxford University Press, 1938.

Morgan, Philip. *The Fall of Mussolini: Italy, The Italians, and the Second World War*. New York: Oxford University Press, 2007.

Mortimer, Gavin. "Pirates of the Aegean." *World War II* 27, s. 3 (Eylül/Ekim, 2012): 68.

Nasuhoğlu M. Sadi. *Rodos (Anılar ve Tarihçe)*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, 2008.

Oran, Baskın. (der.) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Oran, Baskın. (der.) *Turkish Foreign Policy: 1919-2006, Facts and Analyses with Documents*. Salt Lake City: The University of Utah Press, 2010.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayın, 1983.

Owen, Roger, Şevket Pamuk. *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2002.

Öke, Mim Kemal. *Musul Meselesi Kronolojisi, (1918-1926)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987.

Örenç, Ali Fuat. *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006.

Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*. İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Vakfı, 1994.

Pappas, Nicholas C. *Near Eastern Dreams: The French Occupation of Castellorizo 1915-1921*. Rushcutters Bay, New South Wales: Halstead Press, 2002.

Papuccular, Hazal. "Turkish-Italian Relations in the Interwar Period." MA Thesis, Boğaziçi University, 2009.

Quataert, Donald. *The Ottoman Empire 1700-1922*. New York: Cambridge University Press, 2000.

Rogers, Anthony. *Churchill's Folly Leros and the Aegean, The Last Great British Defeat of the World War Two*. Londra: Cassell, 2003.

Rose, Edward P.F. "Specialist Maps of the Channel Islands Prepared by German Military Geologists during the Second World War: German Expertise Deployed on British Terrain." *The Cartographic Journal* 42, s. 2 (Eylül 2005): 111-136.

Royal Institute of International Affairs. *Survey of International Affairs*. c. 1935. Londra: H. Milford, Oxford University Press, 1936.

Rustow, Dankwart A. "The Army and the Founding of the Turkish Republic." *World Politics* 11, s. 4 (Temmuz 1959): 513-552.

Sander, Oral. *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979.

Senese, Paul D. ve John A. Vasquez. "Assessing the Steps to War." *British Journal of Political Science* 35, s. 4 (Ekim 2005): 607-633.

Seton-Watson, Christopher. *From Liberalism to Fascism, 1870-1925*. New York: Methuen Ltd., 1967.

Seton-Watson, Hugh. *The Eastern Europe between the Wars, 1918-1941*. Cambridge: University Press, 1946.

Seydi, Süleyman. *The Turkish Straits and the Great Powers: From the Montreux Convention to the Early Cold War, 1936-1947*. İstanbul: Isis Press, 2003.

Sforza, Cont Carlo. *Makers of Modern Europe: Portraits and Personal Impressions and Recollections*. Indianapolis: The Bobbs-Merill Company, 1930.

Shaw, Stanford J., Ezel Kural Shaw. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*. New York: Cambridge University Press, 2002.

Shields, Sarah D. *Fezzes in the River: Identity Politics and European Diplomacy in the Middle East on the Eve of World War II*. New York: Oxford University Press, 2011.

Smith, Peter C., Edwin R. Walker. *War in the Aegean, The Campaign for the Eastern Mediterranean in WWII*. Mechanicsburg, PA: Stockpole Books, 2008.

Soysal, İsmail. *Les relations politiques Turco-Françaises, (1921-1985): Extrait de l'Empire Ottoman, la Republique de Turquie et la France*. Paris: Editions ISIS, 1980.

Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları: Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte*. C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

Sönmezoğlu, Faruk. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları, 2011.

Stavrianos, L.S. *The Balkans since 1453*. London: Hurst, 2000.

Stillwell, Stephen Joseph. *Anglo-Turkish Relations in the Interwar Era*. Lewiston, N.Y. : Edwin Mellen Press, 2003.

Strang, G. Bruce. "Imperial Dreams: The Mussolini-Laval Accords of January 1935." *The Historical Journal* 44, c. 3 (2001): 799-809.

Şıvgın, Hale. *Trablusgarp Savaşı ve 1911–1912 Türk-İtalyan İlişkileri: Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

Şimşir, Bilal N. *Ege Sorunu: Belgeler (1912-1913).* C. 1-2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü. *Montreux ve Savaş Öncesi Yılları, 1935-1939, Türk Dış Politikasında 50 Yıl.* C. 4 Ankara: Genel Müdürlük, 1973.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *İkinci Dünya Savaşı Yılları, 1939-1946, Türk Dış Politikasında 50 Yıl.* C. 5 Ankara: Genel Müdürlük, 1973.

Tamkin, Nicholas. *Britain, Turkey, and the Soviet Union, 1940-45: Strategy, Diplomacy, and Intelligence in the Eastern Mediterranean.* Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York, NY; Palgrave Macmillan, 2009.

Taşkıran, Cemalettin. *Oniki Adanın Dünü ve Bu Günü.* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1996.

Taşkıran, Cemalettin. *Ürkek bir Siyasetin Tarih Önündeki Ağır Vebali: Oniki Ada, Hatalı Kararlar, Acı Kayıplar.* İstanbul: Bab-ı Ali Kültür Yayıncılığı, 2010.

Toker, Metin. *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu: 2. Dünya Savaşından Sonra Türk- Sovyet ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine bir İnceleme.* Ankara: Akis Yayınları, 1971.

Truman, Harry S. *Memoirs. 1945, Year of Decisions.* New York: Signet, 1955.

United States Arms Control and Disarmament Agency. *Arms Control and Disarmament Agreements: Texts and History of the Negotiations.* Washington D.C.: United States Arms Control and Disarmament Agency, 1990.

Ülkümen, Selahattin. *Bilinmeyen Yönleriyle Bir Dönemin Dışişleri: Emekli Diplomat Selahattin Ülkümen'in Anıları.* İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş, 1993.

Vatin, Nicolas. *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık, 1480-1522.* İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2004.

Vere-Hodge, Edward Reginald. *Turkish Foreign Policy: 1918-1948.* Ambilly-Annemasse: Impr. Franco-Suisse, 1950.

Volonakis, Michael D. *The Island of Roses and Her Eleven Sisters: Or the Dodecanese from the Earliest Time down to the Present Day.* London: Macmillan and Co., limited, 1922.

Von Papen, Franz. *Memoirs.* Londra: Andre Deutch, 1952.

Weisband, Edward. *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye.* Istanbul: Örgün Yayınevi, 2002.

Weisband, Edward. *İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974.

Wright, Jonathan. "Locarno: A Democratic Peace?" *Review of International Studies* 36, s. 2 (Nisan 2010): 391-211.

Xydis, Stephen G. *Greece and the Great Powers 1944-1947, Prelude to the Truman Doctrine.* Selanik: Institute for Balkan Studies, 1963.

Yavuz, Celalettin. *Menteşe Adaları (Onikiada)'nın Tarihi: Andlaşmalarla Yunanistan'a Devredilmemiş Ada, Adacık ve Kayalıkların Hukuki Statüleri de Dahil*. İstanbul: Deniz Harp Okulu Basım Evi, 2003.

Yıldırım, Onur. *Diplomacy and Displacement: Reconsidering the Turco-Greek Exchange of the Populations, 1922-1934*. New York: Routledge, 2006.

Zervos, Skevos. *White Book: The Dodecanese: Resolution and Documents Concerning the Dodecanese, 1912-1919*. Tennessee: Nabu Press, 2010.

Zhivkova, Ludmila. *Anglo-Turkish Relations 1933-1939*. Londra: Secker & Warburg, 1976.

Zürcher, Erik Jan. *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992.

Zürcher, Erik Jan. *Turkey, A Modern History*. London; New York: I.B. Tauris, 2004.

DİZİN

Abulafia, David 159
Accolade Harekâtı 163
Açıkalın, Cevat 210
Adana 161
  Adana Görüşmesi 162
Aden 106
Adowa 105
Afrika 42, 99, 107, 158, 159, 161
Afyonkarahisar 101
Aghatonisi *ayrıca bkz.* Eşek Adası 84
Ahmad, Feroz 37, 64
Akbaba 53
Akdeniz 5-7, 11, 12, 14, 20, 22, 30, 42, 44, 46, 51, 52, 64, 76, 81, 82, 89, 90, 92, 93, 98, 99, 102, 105-107, 109-111, 113-116, 121-123, 127, 128, 132, 133, 137, 139, 141, 142, 145, 157-159, 166-168, 171, 186, 192, 200, 208, 211, 213, 216
  Akdeniz Paktı 110, 114
Alaşehir 48
Alimentarya *ayrıca bkz.* İç Ada 83
Almanya 14, 18, 21, 22, 91-95, 106, 107, 114, 115, 122, 123, 130, 131, 135, 137, 139-143, 145, 149, 151-153, 155, 157, 158, 166, 167, 171-175, 183, 194, 195, 198-200, 202
Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 3, 94, 157-159, 166, 171-173, 186, 187, 191-193, 195, 201-203, 207, 211, 213, 216, 218
Amorgos 97
Anadolu 1, 3, 5-8, 12-14, 16, 22-24, 27, 29-31, 33, 34, 36, 37, 39, 41, 46, 48-53, 57-61, 66, 67, 70, 71, 73, 75, 79-82, 85-88, 100, 101, 104, 107, 116, 118-120, 132, 140, 143, 144, 151, 153, 157, 158, 160, 161, 166, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 183, 189, 191, 192, 199, 208-210
Anadolu Ajansı 209
Anadolu Sahilleri ile Meis Adası Arasındaki Ada ve Adacıkların ve Bodrum Körfezi Karşısındaki Adanın Ciheti Aidiyeti Hakkında İtalya Hükümeti ile Aktolunan İtilafname 82
Anschluss 93, 122
Antalya 20, 22, 49, 50, 72, 73, 80, 87, 97, 98, 101, 108
Apoyevmatini 186
Arapsuyu 50
Aras, Tevfik Rüştü 1, 56, 69, 79, 81, 105, 109, 115, 129, 207, 208, 210
Arnavutluk 18, 19, 25, 94, 103, 123
Astypalaia *ayrıca bkz.* Stampalia 21, 22, 26, 32, 46, 135, 168
Asya 9, 75, 99
Atatürk, Mustafa Kemal 1, 24, 37, 38, 56, 78, 98, 105, 108, 115, 116, 129, 219
Athanassopoulou, Ekavi 202
Atina 10, 18-20, 42, 72, 97, 102, 121, 189, 190, 204, 209, 217
  Atina Antlaşması 18
Auschwitz Toplama Kampı 181
Averof 15, 204
Avrupa 6, 9-16, 20, 27, 28, 35, 43, 64, 65, 90-92, 94, 95, 99, 102, 105, 107, 113, 114, 123, 175, 181, 203
Avusturya 14, 93, 94, 106
Avusturya-Macaristan 16, 18, 21
Ayastefanos Antlaşması 103
Aydemir, Şevket Süreyya 157, 158
  İkinci Adam 157
Aydın 118, 119
Ayvalık 13

Babıâli 10, 12, 15, 17, 19
Badoglio, Pietro 167, 194
Balıkesir 111
Balkan Antantı 102, 103
Balkan Birliği 102
Balkanlar 9, 15, 65, 76, 82, 102, 103, 106, 132, 133, 139, 140, 142, 143, 145, 151, 157, 175, 207
Balkan Savaşları 15, 16, 18, 19, 204
Baltık 142
Barbaros 98
Barbarossa Harekâtı 142, 155

Batnaz *bkz.* Patmos
Bayar, Celal 129
Belçika 92
Belen, Necdet 6
Benice, Ethem İzzet 208
Berend, Ivan T. 91
Berlin 95, 105, 106, 114, 137, 143, 153, 194
Besmi Adası *ayrıca bkz.* Prasoudhi 80
Bevin, Ernest 214
Beyrut 12
Bingazi 11, 17
Birinci Dünya Savaşı 6, 14, 20, 21, 24, 26, 30, 31, 33, 39, 43, 51, 80, 91, 94, 103, 122, 170, 219
Bizans İmparatorluğu 7
Bodrum 54, 71, 74, 82, 83, 102, 119, 180
Boğaz Adası 71
Boğazlar 12, 14, 18, 29, 33, 94, 95, 104, 105, 111-115, 118, 132, 133, 140, 142, 143, 151, 155, 158, 174, 186, 187, 200-202, 207, 211, 213, 214, 216, 217
Bonin-Venizelos Mutabakatı 25, 26, 28, 41
Boym, Svetlana 4
Bozcaada 16, 19, 23, 29, 32
Bozkurt, Mahmut Esat 99
Britanya *ayrıca bkz.* İngiltere 10, 11, 106, 114, 137, 192
Brooke, Alan 161
Bulamaç Adası 84, 85, 222
Bulgaristan 103, 104, 108, 131, 132, 139, 140, 142, 143, 149, 157, 161, 174, 209
Burgwyn, H. James 65
Büyük Buhran 65, 101, 102
Büyük İskender 7
Büyük Zafer 27
Byrnes, James F. 213, 216

Cafer Tayyar Paşa 229
Caravola *ayrıca bkz.* Kekova 83
Casso *bkz.* Kassos, Kaşot
Celaleddin Bey 56
Cenevre 105
Cenova 7
Chamberlain, Arthur Neville 51, 52
Churchill, Winston 145, 161, 162, 166, 168, 171, 173, 192, 193, 195, 200, 204, 216,
Cumhuriyet 1, 33, 34, 36-38, 50, 90, 101, 219
Cumhuriyet 99, 112, 120, 213
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 64, 129
Curzon, George 30
Cutsumbora 83

Çakmak, Fevzi 1, 47, 78, 79, 88, 98, 118, 139, 163, 174
Çanakkale 22, 48, 105, 111, 112, 132
Çanakkale Boğazı 12, 13, 16, 17, 29, 32, 104, 114, 172
Çanakkale Savaşı 22
Çatal Ada *ayrıca bkz.* Volo 73, 77
Çekoslovakya 102, 123
Çeşme 108, 115

Dacia *ayrıca bkz.* Sarı Ada 83
Damaskinos Papandreou 204, 210
Danacıoğlu, Esra 180
Danimarka 142
Datça 49, 50
Demre 98
Deringil, Selim 130, 142
Dimokratis 100
Dobruca 103
Dollfuss, Engelbert 106
Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması 186, 200, 207
Doumanis, Nicholas 180, 211
Dörtlü Pakt 91, 95
Dumlupınar 50
Dünya Silahsızlanma Konferansı 91

Eden, Anthony 157, 171
Edirne 15, 18
Edremit 48
Edremit Körfezi 101
Elmalı 98, 101
Eritre 213
Erkin, Feridun Cemal 197, 214
Ertegün, Münir 202
Estia 112
Eşek Adası *ayrıca bkz.* Aghatonisi 84, 85, 222
Euboea 10

Farmakonisi *bkz.* Bulamaç Adası
Fatih Sultan Mehmet 7
Fethiye 23, 108, 110

Filistin 139, 151, 153, 180
Finike 23, 50, 98, 101
Fiume 46
Franco, Francisco (General) 93, 94
Fransa 10, 11, 14, 16, 18, 19, 23, 25, 64, 65, 91-95, 102, 106, 110, 115, 116, 118, 123, 125, 127, 130-132, 135, 137, 139-142
Fransız Devrimi 9
Furnakya 77, 82

Gelibolu 22
Geylani İsyanı 153, 155, 199
Girit 162, 174
Gökay, Bülent 94
Gökçeada 16, 19, 22, 23, 29, 32
Grandi, Dino 52, 95
Grey, Edward 19
Güllük Körfezi 149
Gündüz, Asım 141
Güney Tirol 93
Gürmenli Adası *ayrıca bkz.* Marathi 77

Habeşistan 90, 93, 105-107, 109-111, 114
Habeşistan Savaşı 110, 111, 113, 116, 120, 176
Hakimiyet-i Milliye 47
Halep 79, 117, 139-141
Halki 5, 26, 32
Hamidiye 98
Harbutt, Fraser J. 216
Harp Akademisi 132
Hatay 116-118, 123
Hayta, Necdet 204
Heybeli Ada *ayrıca bkz.* Pighi 77
Hitler, Adolf 91, 158, 168
HMS *Eclipse* 179
Hobsbawm, Eric 4
Hollanda 92, 142
Holokost 182
Hospitalier Şövalyeleri 7
Howard, Harry N. 102
Husky Harekâtı 163

International Red Cross (Enternasyonal Kızıl Haç) 199
Ipsili *ayrıca bkz.* Strongyli 66, 70, 76, 77, 80, 83
Irak 50, 153, 158, 199
İç Ada *ayrıca bkz.* Alimentarya 77
İkinci Dünya Savaşı 3, 43, 46, 88, 90-92, 94, 95, 107, 108, 112, 114, 116, 119, 121, 127, 129-131, 153, 155, 175, 176, 180-183, 185-187, 218, 219, 221
İleki *bkz.* Tilos
İleri 47
İlkeler Beyannamesi 91
İlkin, Selim 101
İmparatorluk Çağı 4
İncirli 5, 26
İngiliz Askeri Misyonu 218
İngiliz Kraliyet Donanması 145
İngiliz Ulusal Arşivleri 204
İngiliz-Türk Deklarasyonu 123
İngiltere *ayrıca bkz.* Britanya 3, 10, 12, 14, 16, 18, 19, 23, 25, 27-29, 35, 36, 39-43, 46, 47, 50-52, 55, 56, 64, 90-95, 105-111, 113-116, 118, 121-123, 125, 127, 130-133, 135, 139, 140, 142-145, 154, 155, 157, 159, 161, 162, 166, 168, 170, 172, 175, 177, 181, 183, 186-188, 190-193, 195, 196, 200-203, 206-208, 211, 213, 216
İnönü, İsmet 1, 37, 78, 87, 97, 100, 115, 116, 129, 130, 153, 157, 161, 173, 186, 208, 214
İskenderun Sancağı 79, 116, 117
İspanya İç Savaşı 93, 94, 115, 116
İsrail 182
İstanbul 8, 12-14, 19, 20, 25, 27, 33
İstanbulya *bkz.* Astypalaia
İstanköy *ayrıca bkz.* Kos 1, 5, 17, 26, 32-34, 42, 54, 58, 74, 135, 168, 171, 177, 179, 181, 189, 206, 211
İtalya 1, 2, 8, 11-28, 30-36, 39-43, 46-49, 51-61, 64-111, 113-118, 120-123, 127, 131-133, 135, 137-145, 149, 151, 153, 157, 166-168, 170, 176-178, 180, 181, 186-191, 194, 198, 203, 209, 211, 216-220
İzmir 13, 20, 23, 25, 27, 47, 48, 54, 56, 101, 108, 110, 132, 166, 183

Japonya 92
Jön Türkler 10, 219
Jubaland 42

Kafkasya 139, 158
Kahire 169, 171, 173
Kaleüçağız 40
Kalimnos 5, 26, 32, 59, 70, 135, 168, 206
Kara Gömlekliler İhtilali 28
Karaada 74, 75, 77, 83
Karadeniz 14, 114, 140-142, 211, 213
Karavola *bkz.* Caravola
Kardak 86
  Kardak Krizi 222
Karpat, Kemal 194
Karpathos 5, 135, 168, 175
Kasablanka 161
  Kasablanka Konferansı 161
Kassos *ayrıca bkz.* Kaşot 5
Kastellorizo *ayrıca bkz.* Meis 5
Kaş 23, 31, 41, 50, 72, 87, 97, 98, 101, 149, 180
Kaşot *ayrıca bkz.* Kassos 26
Katimerini 208
Kato 86
Kato Makri *ayrıca bkz.* Kovanlı Adası 77, 83
Kato Volo (Katovolo) 77, 82, 83
Kavalalı Mehmet Ali Paşa 10
Kaya, Şükrü 1, 33, 34, 119
Kazos *ayrıca bkz.* Kassos 32
Kekova *ayrıca bkz.* Caravola 40, 77
Kelemez *bkz.* Kalimnos
Kerner, R. Joseph 102
Kerpe *bkz.* Karpathos
Keser, Ulvi 180
Kıbrıs 25, 110, 133, 145, 178, 182, 190, 218
Kırkgöz 50
Kızılay 170, 179, 182, 183, 199
Kızıldeniz 106
Kızılhaç 183
Kiklad Adaları 10, 72, 97, 112, 151, 174
Kinaro 97
Knatchbull-Hugessen, H. 170, 190
Korfu 46
Kos *ayrıca bkz.* İstanköy 5, 26, 32
Kovan Adası *ayrıca bkz.* Pano Makri 77, 80
Kovanlı Adası *ayrıca bkz.* Kato Makri 77
Kurtuluş Savaşı 38, 94
Kurun 120
Kuzey Epir 25
Küçük Antant 102
Lago, Mario 49, 56, 68, 70, 73, 74, 77, 79, 81, 82, 85, 88, 96, 109, 120
Lahey 68-71, 73, 74, 82
Lahey Kodifikasyon Konferansı 75
Laro 97
Leros 2, 5, 22, 24, 26, 32, 42, 46, 47, 49, 55, 56, 96, 97, 100, 110, 115, 135, 159, 168, 189, 206, 211
Leryos *bkz.* Leros
Levant 97
Levithi 97
Liadi 97
Libya 11, 12, 15, 17, 19, 43, 133
Limni 13, 16, 22, 24, 29, 32, 112, 121, 151
Limpos *ayrıca bkz.* Lipsos 26
Lipsos 26, 32
Lokarno 102
Londra 17, 28, 93, 95, 105, 106, 114, 115, 123, 137, 145, 157, 170, 190-195, 200, 201, 203, 206, 207, 209-211, 213, 216
  Londra Antlaşması 18, 21, 22, 42
  Londra Büyükelçiler Konferansı 16, 213, 214
  1830 Londra Protokolü 10
Lozan
  Lozan Antlaşması 2, 4, 6, 25, 26, 29, 32, 33, 35-37, 39-43, 46, 54, 60, 61, 66, 68, 70, 75, 79, 81, 83, 84, 104, 113, 217
  Lozan Konferansı 29, 30, 31, 37, 40, 50, 58

Macaristan 149
Makedon İmparatorluğu 7
Makedonya 103
Mallett, Robert 107
Malta 158, 159
Manavgat 50
Manisa 48
Marathi *ayrıca bkz.* Gürmenli Adası 83
Marmara 141
Marmaris 13, 102, 108, 179, 180, 199
Mauranisi 97
Mavro Poinaki 83
Mavro Poinis 83
Meis *ayrıca bkz.* Kastellorizo 3, 5, 23, 24, 26, 29-34, 36, 40-42, 46, 49, 50, 57-

59, 66-70, 72-77, 80-88, 97, 137, 145, 149, 168, 189, 193, 195, 203, 206, 211, 216
Meis Antlaşması 81, 85-87
Menemen 48
Menemencioğlu, Numan 73, 130, 167, 170, 171, 173
Menteşe 1
Menteşe Adaları 5
Meriç 31
Merkep Adası *ayrıca bkz.* Tavşan Adası 32
Mersin 108
Metaksas, İoannis 189
Mısır 6, 7, 10, 14, 23, 56, 107, 139, 155
Midilli (Breslau) 22
Midilli 16, 20, 29, 32, 33, 112, 121, 151, 153, 163, 198
Milas 146, 147
Milletler Cemiyeti 50, 55, 64, 86, 91, 94, 106, 113
Milli Korunma Kanunu 131
Milli Mücadele 6, 25, 27, 186, 219
Millman, Brock 123
Misak-ı Milli 28, 50
Misiros 32
Missouri 202
Mittelberger, Ritter von 132
Molotov-Ribbentrop Paktı 94, 140
Molotov, Vyaçeslav 171, 211, 213, 216
Mondros
Mondros Limanı 13, 24
Mondros Mütarekesi 24, 50
Montrö Boğazlar Sözleşmesi 94, 95, 113, 114, 155, 186, 200
Mora 10
Moradiellos, Enrique 94
Moskova 94, 142, 143, 151, 156, 157, 186, 195, 200, 201, 213, 216
Moskova Konferansı 171, 200
Muğla 48, 59, 70, 101, 102, 107, 119, 132, 149, 179
Mussolini-Laval Antlaşması 93, 106
Mussolini, Benito 2, 28, 33, 42, 46, 51-53, 64, 65, 69, 75, 93, 95, 96, 99, 100, 105-107, 166, 167, 193, 194
Musul 38, 39, 47, 50-52, 54-56, 64, 220
Münih Konferansı 123

Neuilly Antlaşması 103
New York Times 110, 197, 204
Nikarya 29, 32
Nisiros 206
Nissi - Tis - Dacia 83
Nissi 83
Nisyros *bkz.* İncirli
Normandiya Çıkarması 173
Norveç 142
Nuseriat 182
Nyon
Nyon Konferansı 115
Nyon Sözleşmesi 115

Ochendra *ayrıca bkz.* Uvendire 82
Ortadoğu 93, 102, 107, 132, 151, 153, 159, 166, 194, 195, 201
Ortaylı, İlber 9
Osmanlı İmparatorluğu 5-10, 12-20, 22-24, 27, 28, 37, 50, 60, 61, 71, 79, 189, 192, 220, 221

Özal, Turgut 186, 199

Panaya *bkz.* Boğaz Adası
Pangalos, Theodoros 51, 52, 54
Pano Makri *ayrıca bkz.* Kovan Adası 83
Paris 25, 93, 95, 106, 137, 141, 214
Paspargo *bkz.* Süngükaya Adası
Patmos 5, 26, 32
Pearl Harbor 158
Pighi *ayrıca bkz.* Heybeli Ada 83
Polonya 91, 94, 142, 201
Polyphados 83
Portekiz 94
Porto Laki 46, 55, 110
Potsdam Konferansı 201
Prasoudhi *ayrıca bkz.* Besmi Adası 80
Prassoudi *ayrıca bkz.* Ufak Ada 82
Prassoudi Dasya 83
Prousseclisse 83
Psomdia 83

Recif Agricelia 83
Ren 93
Rentis, Konstantinos 52
Resmi Gazete 87
Rho *ayrıca bkz.* San Giorgio 66, 70, 72, 76, 77, 80, 83
Ribbentrop, Joachim von 94, 137, 140, 151, 153
Roccie Voutzaky 83

Rodos 2, 5, 7, 13, 17, 21, 22, 24-27, 30, 32, 34, 42, 46-48, 53, 56, 58, 60, 61, 71, 73, 76, 78, 79, 82, 86, 87, 108, 120, 135, 145, 162, 164, 166, 168, 171, 174, 176, 177, 179-181, 183, 189, 192, 197, 198, 204, 211, 218
Roma 7, 14, 17, 19, 21, 27, 28, 40-43, 58, 61, 69, 70, 72-74, 77, 80-82, 84, 85, 87, 88, 93, 95-97, 103, 105-109, 114, 132, 135, 137, 142
Roma İmparatorluğu 7, 43
Romanya 102, 103, 149, 157, 162, 201
Rommel, Erwin 155
Roosevelt, Franklin D. 173, 200
Rusya 9, 10, 14, 16, 18, 54, 94, 95, 139, 140, 142, 143, 157, 161, 200-202, 211, 213, 214, 216, 218

Saar 91, 106
Sakız 16, 20, 29, 32, 33, 112, 121, 151, 153, 163, 178, 198
Salazar, Antônio de Oliveira 94
Samos 32, 59, 100, 112, 121, 151, 168
San Francisco Konferansı 195
San Giorgio *ayrıca bkz.* Rho 66, 77, 80
San Stephano Burnu 80
Sander, Oral 186
Saraçoğlu, Şükrü 130, 137, 189
Sarı Ada *ayrıca bkz.* Dacia 73, 77
Saydam, Refik 129
Scarpanto *bkz.* Kerpe
Selanik 20
Selim I 7
Semadirek 16, 29, 32, 112, 151
Sevr Antlaşması 23, 25, 26, 28, 33, 41, 70
Sforza, Kont Carlo 25
Sicilya 163, 166
Simi *ayrıca bkz.* Sömbeki 5, 8, 32, 58, 59, 168, 172, 206
Sisam 12, 29, 33, 34
Skarpanto 32, 59
Soğuk Savaş 201, 216, 218
Somali 42
Son Telgraf 208
Sovyetler Birliği 39, 94, 95, 113-115, 127, 131, 139, 142, 143, 152, 154, 155, 159, 162, 170, 172, 173, 186, 195, 200, 201, 203, 206, 207, 211, 213, 214, 216-218
Söke 48, 49, 118, 119
Sömbeki *ayrıca bkz.* Simi 26, 32, 165
Sporatlar 5, 110
St. Georges 83
Stalin, Josef 157, 162, 195, 200, 202, 216
Stampalia *ayrıca bkz.* Astypalaia 26
Stresa Cephesi 93, 106
Strongyli *ayrıca bkz.* Ipsili 66
Sudetler 94, 122
Suriye 79, 116, 118, 133, 145, 151, 153, 157, 158, 161, 178
Suriye İç Savaşı 175
Sümer, Nurullah Esat 201
Süngükaya Adası 71
Süveyş Kanalı 109, 133, 141

Şeyh Sait İsyanı 38, 54, 64

Tahran 172, 173
Tahran Konferansı 194
Takrir-i Sükûn Kanunu 38, 64, 78
Tamkin, Nicholas 145
Tarica, Giamila 182
Tasos 151
Taşkıran, Cemalettin 8
Taşöz 16
Tavşan Adası *ayrıca bkz.* Merkep Adası 32
Tchatallota 83
Tekeli, İlhan 101
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 38
Tilos 5, 26, 32
Times 198
Tis Pighi 83
Tittoni-Venizelos Antlaşması 25, 26, 41
Trablusgarp 11, 17
Trablusgarp Savaşı 11, 186
Trakya 16, 28, 79, 103, 104, 108, 117, 118, 121, 127, 132, 151, 157, 178
Truman, Harry 201, 202
Tunus 11
Turgut 98
Türk-Alman Dostluk Paktı 150
Türk-Alman Saldırmazlık Paktı 153, 155
Türkgeldi, Mehmet 204
Türkiye Büyük Millet Meclisi 1, 33, 86
Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi 2
Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaşma ve Çözüm Antlaşması 65, 69
Türk Yahudi cemaati 182

Ufak Ada *ayrıca bkz.* Prassoudi 77, 80
Ukrayna 217, 218

Uluslararası Adalet Divanı 69
Uluslararası Dürüstler nişanı 182
Uşi Antlaşması 15-17, 19, 20, 220
Uvendire *ayrıca bkz.* Ochendra 77
Uzakdoğu 94

Üçağız 98
Üçlü İttifak 18, 21
Üçlü Pakt 139, 142
Ülkümen, Selahattin 174, 181, 182

Vakit 42
Van 182
Varlık Vergisi 131
Vatan 47
Vatin, Nicolas 8
Vecchi, Cesare de 120
Venedik 7
Venizelos, Elefterios 21, 25, 26, 28, 41, 72, 108
Versay Antlaşması 91, 106
Vichy 157
Volo *ayrıca bkz.* Çatal Ada 82
Von Papen, Franz 137, 151, 153, 167, 193
Vutzaki Kayalıkları 77

Washington 191, 201-203, 207
Wilson, Woodrow 29

Xydis, Stephen G. 216

Yakındoğu 207
Yalçın, Hüseyin Cahit 209
Yalta Konferansı 200, 202
Yavuz (Goeben) 98
Yeni Sabah 209, 214
Yugoslavya 103, 149, 217
Yunanistan 2, 3, 6, 10, 15-23, 25-29, 32, 34-37, 39, 41-43, 46, 47, 50-52, 54, 59-61, 63-65, 67, 71, 72, 75, 76, 81, 86, 90, 97, 100, 102, 103, 108, 110, 112, 113, 120, 121, 132, 143-145, 151, 153, 162, 167, 175, 179, 182, 183, 185, 187-195, 197, 198, 200, 202-204, 206-211, 213, 216-218, 222
Yunan İsyanı (1821) 9, 10, 88
Yüzdeler Antlaşması 216

Zakitinos 208
Zürcher, Erik Jan 9, 38

Ege Denizi'nin güneydoğusunda yer alan Oniki Ada, diğer adıyla Menteşe ada grubu hem uluslararası düzeyde, hem de Türkiye'nin dış politikasına yönelik iç siyasi değerlendirmelerde yüz yılı aşkın bir süredir pek çok tartışmanın odak noktasında yer almaktadır.

Oniki Ada, Trablusgarp Savaşı sırasında, 1912'de İtalya tarafından işgal edildikten sonra, Türkiye, İtalya ve Yunanistan arasında süren ve diğer büyük devletlerin de zaman zaman rol aldığı uluslararası çekişmelerin konusu haline geldi. İç politikada ise Lozan zafer miydi hezimet mi tartışmaları ne zaman yeniden alevlendirilse, Oniki Ada bu temcit pilavının hiç vazgeçilmeyen tuzu biberi oldu.

Dr. Hazal Papuççular, *Türkiye ve Oniki Ada, 1912-1947* adlı bu çalışmasında söz konusu dönemi, konuya müdahil olmuş belli başlı devletlerin arşivlerinde yaptığı titiz çalışmanın da yardımıyla masaya yatırıyor. Oniki Ada sorununun hem tarihsel arka planını, hem de Lozan'dan II. Dünya Savaşı sonrasına giden süreçte Türk dış ve güvenlik politikasında tuttuğu yeri çok net bir biçimde ortaya koyuyor.

Türkiye ve Oniki Ada, 1912-1947 Oniki Ada meselesini merak edenler için vazgeçilmez bir kaynak.

Dr. Hazal Papuççular Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisans ve doktora çalışmalarını tamamladı. Türk dış politikası, Türk siyasal hayatı ve siyasi tarih üzerine çalışmalar yaptı. Halen İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. *Turkish-Italian Relations in the Interwar Period: Italian Mare Nostrum Policy and the Formulation of Turkish Foreign Policy in Response* (2010) adlı kitabın yanı sıra Türk dış politikası ve Oniki Ada konusunda pek çok makale de kaleme almıştır.

THG
0418298
REH

Kapak resmi: Kahire görüşmesi (Aralık 1943). Oturanlar soldan sağa: Franklin D. Roosevelt, İsmet İnönü, Winston Churchill. İnönü'nün hemen arkasında ayakta: Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu.

9 786052 959671

24 TL